

SLAVISTIČNA REVIIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

V SPOMIN
FRANCETA KIDRIČA

LJUBLJANA

III. LETNIK, 1-2

1950

V SPOMIN FRANCETA KIDRIČA
(1880—1950)

VSEBINA

RAZPRAVE

Anton Ocvirk: <i>V spomin Franceta Kidriča</i>	1
Bratko Kreft: <i>Dr. France Kidrič</i>	5
Fran Ramovš: <i>Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov</i>	16
Josip Badalič: <i>Fran Celestin kao osnivač lektorata slavenskih jezika i književnosti na zagrebačom sveučilištu</i>	24
Antun Barac: <i>Mažuranić prema Puškinu</i>	35
Alfonz Gspan: <i>O Prešernovi Zdravljici</i>	39
Anton Slodnjak: <i>O Stanku Vrazu kot slovenskem pesniku</i>	65
Jakob Šolar: <i>Vorenčev slovar</i>	91
Marja Boršnik: <i>Fragment o Kersnikovem mladostnem delu</i>	98
France Grivec: <i>Frisingensia</i>	107
Joža Mahnič: <i>Roža mogota</i>	125

ZAPISKI IN GRADIVO

Fran Ramovš: *O imenu Admont* (137). — Fran Ramovš: *Trubarjevo hpomozhian »na pomoč«* (139). — Rajko Nahtigal: *Rasticz za Rastislav* (140). — Rajko Nahtigal: *»Zrec«* (141). — Stjepan Ivšić: *Značenje turske riječi tutsaq »ratni zarobljenik« u hs. riječi tucak* (142). — France Dobrovoljc: *Cankarjeve ljubljanske »izbe«* (143). — Mirko Rupel: *H korespondenci Trubar-Bullinger* (149). — France Koblar: *člani ljubljanske dijaške Zadruga* (156). — Janko Glazer: *Verske igre v Rušah* (166). — Dušan Ludvik: *Prešeren — varuh Lovšinovih otrok* (173). — France Dobrovoljc: *Slovstven drobci iz dobe francoske Ilirije* (186). — Anton Slodnjak: *Dodatek k članku o »Sonetnem vencu«* (187).

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

Rajko Nahtigal: *Trdina o Miklošiču* (189). — Viktor Smolej: *Dr. O. Berkopec, Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslavii* (203). F. Bezljaj: *Drobna poročila* (218).

SLAVISTIČNA REVIJA

Izdajajo

Slavistično društvo v Ljubljani

Inštitut za slovenski jezik pri Slovenski akademiji

Inštitut za literature pri Slovenski akademiji

Urejajo: ANTON OCVRK, FRAN RAMOVŠ, JOSIP VIDMAR

Rokopisi naj se pošiljajo na naslov: ANTON OCVRK, Murnikova 24, Ljubljana

Reklamacije in naročila sprejema Državna založba Slovenije

Tisk Triglavске tiskarne v Ljubljani

Celoletna naročnina 300 din

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

LETNIK III

1950

LJUBLJANA

91191

P. 3350/1950

Uredniški odbor
ANTON OCVRK
FRAN RAMOVS
JOSIP VIDMAR

Izdajajo
SLAVISTIČNO DRUŠTVO V LJUBLJANI,
INSTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK
IN INSTITUT ZA LITERATURE
PRI SLOVENSKI AKADEMiji
Založnica
DRZAVNA ZALOZBA SLOVENIJE V LJUBLJANI
Tiska
TRIGLAVSKA TISKARNA V LJUBLJANI

KAZALO

V SPOMIN FRANCETA KIDRIČA

RAZPRAVE

<i>Anton Ocvirk</i> : V spomin Franceta Kidriča	1
<i>Bratko Kreft</i> : Dr. France Kidrič	5
<i>Fran Ramovš</i> : Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov	16
<i>Josip Badalič</i> : Fran Celestin kao osnivač lektorata slavenskih jezika i književnosti na zagrebačkom sveučilištu	24
<i>Antun Barac</i> : Mažuranić prema Puškinu	35
<i>Alfonz Gspan</i> : O Prešernovi »Zdravljici«	39
<i>Anton Slodnjak</i> : O Stanku Vrazu kot slovenskem pesniku	65
<i>Jakob Solar</i> : Vorenčev slovar	91
<i>Marija Boršnik</i> : Fragment o Kersnikovem mladostnem delu	98
<i>France Grivec</i> : Frisingensia I—IV	107
<i>Joža Mahnič</i> : Roža mogota	125

ZAPISKI IN GRADIVO

<i>Fran Ramovš</i> : O imenu <i>Admont</i>	137
<i>Fran Ramovš</i> : Trubarjevo <i>hpomozhian</i> »na pomoč«	139
<i>Rajko Nahtigal</i> : <i>Rasticъ</i> za <i>Rastislav</i>	140
<i>Rajko Nahtigal</i> : » <i>Zrec</i> «	141
<i>Stjepan Ivšić</i> : Značenje turske riječi <i>tutsaq</i> »ratni zarobljenik« u hs. riječi <i>tucak</i>	142
<i>France Dobrovoljc</i> : Cankarjeve ljubljanske »izbe«	143
<i>Mirko Rupel</i> : H korespondenci Trubar-Bullinger	149
<i>France Koblar</i> : Clani ljubljanske dijaške »Zadruga«	156
<i>Janko Glazer</i> : Verske igre v Rušah	166
<i>Dušan Ludvik</i> : Prešeren — varuh Lovšinovih otrók	173
<i>France Dobrovoljc</i> : Slovstven drobec iz dobe francoske Ilirije	186
<i>Anton Slodnjak</i> : Dodatek k članku o »Sonetnem vencu«	187

KNJIZNA POROČILA IN OCENE

<i>Rajko Nahtigal</i> : Trdina o Miklošiču	189
<i>Viktor Smolej</i> : Dr. O. Berkopec, Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykopyt a národopis v Jugoslavii	203
<i>France Bezljaj</i> : Drobna poročila	218

FRANU RAMOVŠU ZA ŠESTDESETLETNICO

RAZPRAVE

Conspectus gratulantium	221
<i>Anton Ocvirk</i> : Franu Ramovšu za šestdesetletnico	223
<i>France Bezlaž</i> : Fran Ramovš. Pogled na njegovo delo	225
<i>André Mazon</i> : Štirje južnomakedonski evangeljski odlomki	237
<i>André Vaillant</i> : Spregatev v hrvaški cerkveni slovanščini	248
<i>W. K. Matthews</i> : Fonetična vrednost <i>jata</i> v stari ruščini	256
<i>Lucien Tesnière</i> : Slovanska nosna vokala in slovenski govor v Repljah	263
<i>Roman Jakobson</i> : O pesemski dediščini zgodnjega srednjega veka v češki literarni tradiciji	267
<i>Pierre Fouché</i> : Latinski <i>aesculus</i> in <i>ilex</i> ~ <i>elex</i>	274
<i>Richard Ekblom</i> : Tri slovanska krajevna imena staronordijskega izvora	277
<i>Walter Steinhäuser</i> : Staroslovanska potepuška <i>sraka</i>	284
<i>Rudolf Aitzetmüller</i> : O balto-slovanskem elativnem sufiksu in ustreznih oblikah v drugih indoevropskih jezikih; grški super- lativ na <i>-atos/-tatos</i>	289
<i>Linda Sadnik</i> : O vprašanju slovanskega sufiksa <i>-ěno</i>	297
<i>Wilhelm Brandenstein</i> : Glavni in stranski tokovi vodá	301
<i>Boris O. Unbegaun</i> : Slovenski <i>opásen</i> in njegova ruska praoblika	304
<i>Giovanni Maver</i> : Kanata	308
<i>Josef Matl</i> : O pomenskem in kulturnozgodovinskem raziskovanju slovenskih izposojenk in tujk	313
<i>Arturo Cronia</i> : Prispevki k slovenski dialektologiji	321
<i>József Trypučko</i> : O neki neopaženi funkciji nekaterih glagolskih prefiksov v ruščini	327
<i>Aleksandar Belić</i> : Синтаксички, морфолошки и семантички од- носи у језику и у граматизи	343
<i>Petar Škok</i> : Prilog ispitivanju predrimskih leksičkih ostataka u slovenačkom i srpskohrvatskom jeziku	350
<i>Henrik Barić</i> : Ime reke Bojane	356
<i>Stjepan Ivšić</i> : O značenju prijedloga <i>sz</i> s akuzativom u slaven- skim jezicima	360
<i>Rajko Nahtigal</i> : Slovo o polku Igořevě	369
<i>Milko Kos</i> : Pustota	397
<i>Stanko Škerlj</i> : Enunciacija, stavek, predikat	405
<i>Milan Grošelj</i> : Abundantni refleksivni zaimek in medij	414
<i>France Grivec</i> : Frisingensia V	419
<i>Anton Bajec</i> : O pridevniških obrazilih <i>-in</i> in <i>-ov</i>	421
<i>Jakob Solar</i> : Spirantični nosnik v slovenščini (2 prilogi)	429

ZAPISKI IN GRADIVO

<i>Jakob Solar</i> : Fran Ramovš. I. Življenje	441
<i>Zvonko A. Bizjak</i> : Fran Ramovš. II. Delo (bibliografija)	446
<i>Enrico Damiani</i> : Slovenska kultura v Italiji. Bibliografski podatki	458
<i>Jakob Kelemina</i> : Kazaz, kosez	464
<i>Janko Kotnik</i> : Štekanje	466

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

<i>Ernst Dickenmann</i> : St. Hrabec, Nazwy geograficzne Huculščyny. Prace onomastyczne Nr. 2. Polska Akademia Umiejętności. Kraków 1950	468
<i>Franc Tomšič</i> : Nomina agentis v knjižni slovenščini. Opombe ob Slovenskem pravopisu 1950	471
Obvestilo uredništva	476

SOMMAIRE

A LA MEMOIRE DE FRANCE KIDRIČ

ARTICLES DE FOND

<i>Anton Ocvirk</i> : A la mémoire de France Kidrič	1
<i>Bratko Kreft</i> : Dr. France Kidrič	5
<i>Fran Ramovš</i> : Chronologie relative aux aspects de l'accent slovène	16
<i>Josip Badalič</i> : Fr. Celestin, premier lecteur des langues slaves à l'Université de Zagreb	24
<i>Antun Barac</i> : Mažuranič et Pouchkine	35
<i>Alfonz Gspan</i> : La »Zdravljica« de Prešeren	39
<i>Anton Slodnjak</i> : Stanko Vraz — poète slovène	65
<i>Jakob Šolar</i> : Le dictionnaire de Vorenc	91
<i>Marja Boršnik</i> : Fragment d'une étude sur les oeuvres de jeunesse de Kersnik	98
<i>France Grivec</i> : Frisingensia I—IV	107
<i>Joža Mahnič</i> : Roža mogota. Sources et sens de l'expression	125

NOTES ET DOCUMENTS

<i>Fran Ramovš</i> : Remarques sur le nom <i>Admont</i>	137
<i>Fran Ramovš</i> : Le mot « <i>hpomozhian</i> » chez Trubar	139
<i>Rajko Nahtigal</i> : <i>Rasticъ</i> pour <i>Rastislav</i>	140
<i>Rajko Nahtigal</i> : « <i>Zrec</i> ». Explication du mot	141
<i>Stjepan Ivšič</i> : Le sens du mot turc <i>tutsaq</i> «prisonnier de guerre» dans le mot serbo-croate <i>tučak</i>	142
<i>France Dobrovoljc</i> : Les demeures de Cankar à Ljubljana	143
<i>Mirko Rupel</i> : Notes sur la correspondance Trubar-Bullinger	149
<i>France Koblar</i> : Les membres de «Zadruga», cercle littéraire des collégiens de Ljubljana	156
<i>Janko Glazer</i> : Le théâtre religieux à Ruše	166
<i>Dušan Ludvik</i> : Prešeren — tuteur des enfants de Lovšin	173
<i>France Dobrovoljc</i> : Un fragment littéraire de l'époque des Pro- vinces Illyriennes	186
<i>Anton Slodnjak</i> : Appendice à l'article sur le «Sonetni venec»	187

COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE

<i>Rajko Nahtigal</i> : Trdina sur Miklošič	189
<i>Viktor Smolej</i> : Dr. O. Berkopec, Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykopyt a národopis v Jugoslavii	203
<i>France Bezlaj</i> : Notices	218

MELANGES OFFERTS A FRAN RAMOVŠ

ARTICLES DE FOND

Conspectus gratulantium	221
<i>Anton Ocvirk</i> : Hommage à Fran Ramovš	223
<i>France Bezlaj</i> : Fran Ramovš. Son oeuvre	225
<i>André Mazon</i> : Quatre fragments d'évangile de la Macédoine méridionale	237
<i>André Vaillant</i> : La flexion verbale dans la glagolite croate	248
<i>W. K. Matthews</i> : The fonetic value of <i>jat'</i> in old russian	256
<i>Lucien Tesnière</i> : Les voyelles nasales slaves et le parler slovène de Replje	263
<i>Roman Jakobson</i> : () стихотворных реликтах раннего средневековья в чешской литературной традиции	267
<i>Pierre Fouché</i> : Latin <i>aesculus</i> et <i>ilex</i> ~ <i>elex</i>	274
<i>Richard Ekblom</i> : Drei slavische Ortsnamen altnordischen Ursprungs	277
<i>Walter Steinhauser</i> : Die altslavische Landstörzerin <i>sraha</i>	284
<i>Rudolf Aitzetmüller</i> : Ein baltisch-slavisches Elativsuffix und seine Entsprechungen in den übrigen indogermanischen Sprachen; der griechische Superlativ auf <i>-atos/-tatos</i>	289
<i>Linda Sadnik</i> : Zur Frage des slavischen <i>-ěno</i> -Suffixes	297
<i>Wilhelm Brandenstein</i> : Haupt- und Nebenfluß	301
<i>Boris O. Unbegaun</i> : Slovène <i>opásen</i> et son prototype russe	304
<i>Giovanni Maver</i> : Kanata	308
<i>Josef Matl</i> : Zur Frage der semasiologisch-kulturhistorischen Erforschung der Lehn- und Fremdwörter im Slovenischen	313
<i>Arturo Cronia</i> : Contributi alla dialettologia slovena	321
<i>Józef Trypućko</i> : O pewnej nie dostrzeżonej funkcji przedrostków czasownikowych w języku rosyjskim	327
<i>Aleksandar Belić</i> : Rapports syntactiques, morphologiques et sémantiques dans la langue et dans la grammaire	343
<i>Petar Skok</i> : Contribution à la recherche des éléments préromains dans les langues slovène et serbo-croate	350
<i>Henrik Barič</i> : Le nom de fleuve <i>Bojana</i>	356
<i>Stjepan Ivšić</i> : La signification de la préposition <i>sz</i> avec l'accusatif dans les langues slaves	360
<i>Rajko Nahtigal</i> : Slovo o polku Igořevě. Fragments de l'édition slovène	369
<i>Milko Kos</i> : Explication du terme « <i>pustota</i> »	397
<i>Stanko Škerlj</i> : Enonciation, proposition, prédicat	405
<i>Milan Grošelj</i> : Le pronom réfléchi abondant et la voix moyenne	414
<i>France Grivec</i> : Frisingensia V	419
<i>Anton Bajec</i> : Les suffixes d'adjectif <i>-in</i> et <i>-ov</i> en slovène	421
<i>Jakob Solar</i> : La nasale spirante en slovène (avec 2 tableaux)	429

NOTES ET DOCUMENTS

<i>Jakob Šolar</i> : Fran Ramovš. I. Biographie	441
<i>Zvonko A. Bizjak</i> : Fran Ramovš. II. Bibliographie	446
<i>Enrico Damiani</i> : Cultura slovena in Italia. Appunti bibliografici	458
<i>Jakob Kelemina</i> : Explication étymologique de <i>kazaz</i> , <i>kosez</i>	464
<i>Janko Kotnik</i> : Stekanje. Une particularité dialectale	466

COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE

<i>Ernst Dickenmann</i> : St. Hrabec, Nazwy geograficzne Huculščyny. Prace onomastyczne Nr. 2. Polska Akademia Umiejętności. Kraków 1950	468
<i>Franc Tomšič</i> : Nomina agentis en slovène littéraire. En marge du Slovenski pravopis 1950	471
Information	476

[Faint, illegible handwritten text]

Dr. J. K. Hill

Anton Ocvirk

V SPOMIN FRANCETA KIDRIČA

Slovensko slovstveno zgodovino je zadel težak in krut udarec. Letos 11. aprila je nenadoma umrl njen najvidnejši predstavnik, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, profesor France Kidrič. S pokojnikom je legel v grob neutrudno snujoč duh, mož, čigar življenje je bilo prav do zadnjega posvečeno raziskovanju domače književne preteklosti. Kidrič je bil znanstvenik, ki se v vsem obsegu zaveda teže in nalog svojega poklica: kazati domovini nepotvorjeno podobo njenih kulturnih teženj in naporov. Nad trideset let je stal v ospredju našega literarnozgodovinskega iskanja, tesno zvezan z miselnimi razgibi davnine in idejami svojega časa. Obsežno in bogato delo, ki ga je zapustil, je veren odraz njegove orjaške tvorne sile, a hkrati potrdilo velike ljubezni do vsega, kar je naš človek v teku stoletij ustvaril pomembnega in dragocenega.

Prav ta ljubezen ga je že v njegovih dunajskih visokošolskih letih nagnila, da je kljub vablјivim obetom splošne slavistike usmeril vse svoje sposobnosti v študij slovenske književnosti, predvsem njenih starejših obdobj. Spisi iz tega časa — od l. 1906, ko je promoviral, pa do prve svetovne vojne — zgovorno pripovedujejo, s kakšno vnemo in doslednostjo se je lotil svojega predmeta in kako uspešno je uveljaval na tem področju svojo analitično historično nadarjenost. Vzgojen v stvarni, temeljiti šoli znanstvenega pozitivizma je že takoj ob svojem nastopu v javnosti izpričal smisel za podrobno razčlenjevanje slovstvenih procesov, a nič manj oster čut za sklepanje in razsojanje. Že takoj v začetku se je z odločnostjo, ki vzbuja občudovanje, uprl v svojih ocenah slepomišenju z zgodovinsko resnico, maličenju dejstev in ožini vidikov. Spričo nezanesljivosti dotedanjih obravnav naše starejše književnosti in pomanjkljivega dokumentarčnega gradiva, kolikor ga je pač bilo zbranega, je kmalu uvidel, da mora začeti od začetka, če naj se dokoplje do trdnih, res zanesljivih podatkov. Tako je v teh letih dozorel v njem velik, mogočen načrt: pregledati postopoma, korak za korakom, vse, kar se je pri nas napisalo o naših starejših dobah, preveriti izsledke predhodnikov in trditve sodobnikov ter izločiti iz zgodovine, kar je vanjo naplavlil čas slučajnega, nedognanega ali napačnega; šele nato pa izdelati na podlagi tega, kar od pretresa še ohrani svojo ceno, ter novih dokumentov in lastnih dognanj dokončno sliko našega slovstvenega razvoja od začetkov do leta 1848.

S tem načrtom v zavesti je Kidrič nastopil leta 1908 svojo znanstveno pot in z nje ni krenil vse svoje življenje. Že ob koncu prvega desetletja, odkar se je sistematično lotil dela, je lahko z zadovoljstvom ugotovil, da je bil sebi vseskozi zvest. Ob vrsti ocen je v tem času objavil lepo kopico razprav in obdelav gradiva, a tudi več krajših pogledov na vprašanja svojega predmeta. Vzemite v roko kar koli iz teh let: bodisi študijo o Primožu Trubarju, priobčeno v »Domovini« 1908, njegov prvi obširnejši oris reformatorjevega življenja in dela, bodisi »Paberke o Vrazu«, ki jim je dodal še »Bibliografijo Vrazovih spisov in korespondence« (ČZN 1910), ali ogorčene »Pomote in potvare za razne potrebe« (NZ 1909 in 1910) ali »Paberke o Korytku« (LZ 1910) ali pa sestavek o »Francosko-ilirski loži v Ljubljani« (Slovan 1914) — povsod vse podprto z viri, vsaka sodba domišljena do kraja, na moč trdno zgrajena stavba v zamisli in tezi. Tu ni nič slučajnega ne v izbiri snovi ne v obdelavi osrednjih vprašanj. In čeprav je avtorjev problemski krog še dokaj ozko začrtan, je vendar očito, da silijo njegove zasnove bolj in bolj v širino, a hkrati vedno globlje v jedro stvari. Ne vem, ali lahko postavim delo »Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert«, ki je izšlo leta 1919, že v novo razdobje Kidričevega iskanja, ali ne sodi morda bolj na zaključek prve njegove razvojne stopnje. V preteklost jo uvršča podrobna filološka analiza besedila, toda oris nastanka in razlaga sestavin Cerkovne Ordninge dajeta knjigi pečat izrazito modernega dela. In naj se končno odločimo za kar koli, v bistvu pomeni spis mejnik na poti, ki jo je njen avtor dotlej prehodil, odločno potrdilo njegove znanstvene zrelosti.

Takšen je bil Kidrič, ko je postal leta 1920 redni profesor za starejšo slovensko književnost na univerzi v Ljubljani. Upi in želje mladih dni niso bili varljiva ukana domišljije. Po dolgih letih, ki jih je preživel v tujini, mu je bilo vendarle usojeno, da uresniči svojo veliko zamisel v osrčju domovine. Njegov notranji svet je bil v bistvu izoblikovan, smer pred njim jasno začrtana, toda koliko je bilo še treba izpopolnjevanja, koliko poglobitve v stvarino in probleme predmeta, da se je mogel dokopati do svoje najzrelejše besede.

V delu profesorja Kidriča, kakor je od leta 1920 dalje raslo in se razvijalo, se poslej vedno očitneje pojavljata druga ob drugi dve težnji. Prva se opira na vodilno misel načrta, zbrati do dobra pretehtano gradivo, da bo mogoče utrditi temelje starejši književnosti, druga išče novih vidikov, po katerih bi se dalo ugotoviti usmerjenost in gibalne sile dob po njihovih bistvenih potezah in značilnostih. Tako se začenja pri njem ob analitično-deskriptivni metodi, ki jo uporablja pri zgodovinsko-genetičnih in biografskih raziskovanjih, polagoma uveljavljati tudi sintetično opisovanje slovsvenega dogajanja, in to z razborom kulturno-političnih idej ter svetovnonazornih pogledov na svet, kakor se odražajo v miselnosti generacij in vodilnih osebnosti. V območju prvega načina, to je metode, iz katere je Kidrič dejansko zrasel in o kateri lahko trdimo, da je vseskozi pozitivistična, naletimo na razprave, ki pomenijo pri nas višek doganljivosti in kritične ostrine.

Takšna je študija z naslovom »Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja«, objavljena 1923 v »Razpravah«, takšne so »Prešernove odklonjene prošnje za advokaturu« (RDHV 1926) ali »Prešerni od konca 15. do srede 19. stoletja« (ČJKZ 1927). Toda semkaj moramo uvrstiti še vse obdelave dokumentov in arhivalnega gradiva, izdaje korespondenc (Primčeve 1934, Zoisove 1939 in 1941), okoli sto petdeset sestavkov v »Slovenskem biografskem leksikonu«, med njimi so nekateri pravecete razprave (Bohorič, Čop, Dajnko, Dalmatin, Herberstein itd.), in končno še pisano vrsto prispevkov iz prešernoslovja, bodisi da obravnava avtor v njih pesnikove zveze s sodobniki ali pa posamezna vprašanja iz njegovega življenja in njegovih umotvorov.

Kakor je izredno važno vse, kar je Kidrič dognal na tem obsežnem, do njega kaj površno preiskanem področju, vendar je to samo del njegove tvornosti. Sredi napornega razčlenjevanja drobnih problemov je spoznal, da mora seči globlje v tok dogajanja, če hoče doumeti zakone našega razvoja, prisluhniti ritmu zgodovinskega gibanja, kakor se izraža v večjih časovnih razmahih. Dotlej zbrane podatke je bilo treba med seboj povezati, ugotoviti samosvojo podobo dob in v strnjem zaporedju prikazati vzpone in upade naše literarne dejavnosti. Tako se je po kratkem sintetičnem obrisu »Starija slovenačka književnost«, namenjenem leta 1927 Srbom, najprej razgledal po »Razvojni liniji slovenskega preporoda« (RDHV 1929), nato pa začel v letih 1929. do 1938 graditi svoje osrednje delo »Zgodovino slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije«. Z njo je zajel vse, kar more razjasniti počasno, a svojstveno pot naše pisane in tiskane besede. V prvih, pesniško gluhih obdobjih je odkril sile, ki so iz stoletja v stoletje budile našo narodno zavest ter ustvarjale pogoje za vedno višjo kulturno rast. Te sile so se prebudile do žive dejavnosti najprej v reformaciji, uplahnile v dobi katoliške reakcije, a se po stopetdesetih letih — prepojene z novimi časovnimi gesli in oplojene z vrednotami preteklosti — razmahnile še do izrazitejšega zaleta. Kidrič se je pri orisu preroda zavedal, kako važno je, da razbere iz gmote podrobnosti prav tiste žive kali, ki so pognale po Linhartu in Vodniku v naslednjih desetletjih v razcvet Prešernovo pesem. Do tja v svoji »Zgodovini« ni prišel, ni mu bilo dano, da bi zaključil svoj načrt v celoti. Druga svetovna vojna ga je odtrgala od pisalne mize in ga odgnala v ječo in konfinacijo. Toda neizdelana poglavja v »Zgodovini« dopolnjuje vsaj v glavnem prvi del monografije o Prešernu iz leta 1938.

Monografija o pevcu »Sonetnega venca« je plod vnetega razmišljanja in temeljitih priprav. Kidrič se je bližal Prešernu polagoma, ni se hotel prej lotiti sintetičnega razpravljanja o njem, dokler si ni bil do dna na jasnem o njegovi osebnosti in dobi. Prvič se je dotaknil teh vprašanj pred nekako štiridesetimi leti, ko se je upr matematični arhitektoniki, popolnoma pa se je poglobil v prešernoslovje od leta 1925 dalje. V tem času je objavil nad trideset študij in krajših prispevkov ter pripravil kritično izdajo Prešernovih pesnitev. Šele zadnja leta pred drugo vojno pa je začel oblikovati oris celotnega pesnikovega

življenja in dela, a je dokončal samo prvi del monografije, to je obdobje od Prešernovega rojstva do leta 1838. Kidričev sintetični pogled na Prešerna je v bistvu soroden metodi, po kateri je zgrajena njegova »Zgodovina«. Kakor tam je tok dogodkov tudi tu razčlenjen na manjše časovne enote, a te so obravnavane po posameznih vodilnih motivih in problemih ne glede na to, ali so vsi neposredno zvezani s pesnikom. Tako je zrastle pod Kidričevimi rokami ob Prešernu mogočna podoba časa z najrazličnejšimi odtenki, ki jo sestavljajo, ob njej pa bogata galerija obrazov pesnikovih sodobnikov ter vrsta idejnih, slovstvenih, filozofskih in ekonomskih problemov, na katere naletite, ko se skušate razgledati po dobi in jo doumeti. Kakor v »Zgodovini« se je pozitivistično-deskriptivni način obravnavanja literarnega dogajanja tudi tu oplodil s sociološkimi vidiki.

S temi deli se je Kidrič povzpел v svojem znanstvenem razvoju do viška. V njih je svojo literarnozgodovinsko metodo pomembno razširil in izpopolnil. Pri opisu poteka naše književne preteklosti od začetkov do Vodnikove smrti se ni omejil le na slovstvene pojave in dejanja, marveč si je prizadeval zaobjeti v sklopu celote tudi miselne težnje evropskega duha, kulturno usmerjenost časa ter politične in materialne razmere v posameznih dobah, kolikor so na naš literarni razvoj vplivale izpodbujevalno ali ga pa zavirale. Prav tako je tudi pri upodobitvi Prešernove človeške usode in umetniške rasti upošteval celotno vzdušje tistih desetletij, v katerih je pesnik rasel, se oblikoval in ustvarjal.

Kidrič je bil na dnu svojega bistva realist in nič se mu ni zdelo bolj v nasprotju z objektivno resničnostjo kakor to, kar ni v skladu z dokumenti in zakoni vzročnosti. In ravno to realistično pojmovanje zgodovine, poglobljeno z materialističnimi in sociološkimi pogledi na svet, mu je omogočalo, da je duhovne pojave razlagal stvarno, oprt na dejstva, ne pa aprioristično in subjektivno. Kot znanstvenik, ki ve, kako zapleteni so zgodovinski procesi in da jih je mogoče dojeti le s skrbno analizo gradiva ter s previdnim sklepanjem, je zavračal nepodprte hipoteze, idejno nejasnost in znanstveno nedognanost. Po temeljnih potezah svoje narave je bil izrazito kritičen duh, racionalist, ki veruje v dokaz in se nikoli ne dá zapeljati od domišljije, pa čeprav mu slika stvari še tako prepričljivo. Kot literarni in kulturni zgodovinar se je zavedal, da se ne ukvarja z mrtvimi okameninami, ko odkriva dokumente in podatke ter ugotavlja njihovo težo in ceno, marveč z živimi sestavinami živega narodnega organizma. Slovstvene vede ni zapiral pred problemi časa, približal jo je neposredni sedanjosti, kajti čutil je, da morata obe oplajati druga drugo. In kakor je bil kot človek občutljiv za vse, kar poganja iz globokih korenin ljubezni do domovine in resnice, tako je v njem živel prepričanje, da je njegova naloga, naloga literarnega zgodovinarja, posvetiti svoje delo tema dvema velikima vrednotama.

Bratko Kreft

DR. FRANCE KIDRIČ

(23. marca 1880 — 11. aprila 1950)

Ko je letos slavil literarni zgodovinar-slavist dr. France Kidrič, redni profesor ljubljanske univerze, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, sedemdesetletnico svojega življenja, je bil spet ves čil. Dajal je videz, da se mu je zdravje izboljšalo, saj je nekaj mesecev pred tem celo snel z roke protezo, ki jo je moral nositi več let. Po zaključnih slavnostnih sestankih, ki so mu nekateri bili zelo pri srcu, zlasti sestanek s svojimi učenci štirih pokolenj, ki ga je organiziralo Slavistično društvo, je bil naravnost mladosten in poln zaleta. Pripravljal se je, da se spet z vso vnemo loti dela, kakor je bil tega vajen vse življenje. Skrbi, da bi ne končal Prešernovega albuma in drugega dela svoje monografije o Prešernu, so kar nekam izginile. Hotel je iti na štirinajstdnevni dopust v domači kraj pri Rogaški Slatini, da bi se tam nekoliko odpočil, potlej pa bi se spet vrnil k svoji pisalni mizi. Nihče ni mogel niti najmanj slutiti, da nismo slavili le njegove sedemdesetletnice, marveč da se je takrat že poslavljaj od življenja, dela in prijateljev. Zato je tako porazno učinkovala 11. aprila vest, da je po kratki bolezni umrl. Smrt mu je preprečila, da bi zaključil svoja prešerniana in to ravno ob štiridesetletnici svojega prešernoslovja, ki ga je začel leta 1910, ko je objavil v Ljubljanskem Zvonu poročilo o Zusnerjevih nemških prevodih iz Prešerna.

I

Biti pri malem narodu literarni zgodovinar, še ni bil niti pred štiridesetimi leti kdo ve kako hvaležen posel, zlasti če si moral na tem področju orati ledino, saj je bilo naše literarno zgodovino-pisje pred Prijateljem in Kidričem predvsem bibliografsko in biografsko. Še to je bilo precej skopo, ker je prevladovala filološka smer. Ko sta si okrog 1908. leta mlada uradnika dunajske dvorne knjižnice Kidrič in Prijatelj razdelila področji svojih bodočih literarnozgodovinskih in vzporedno s tem družbenih, političnih in splošno kulturno-zgodovinskih raziskovanj, kolikor so za vsestransko osvetljavo literarnih, umetniških smeri in osebnosti potrebne, nista storila s tem le nekega v tisti dobi osebno drznega koraka, marveč je bila to naravnost individualno revolucio-

narna odločitev. Napovedala sta boj diletantizmu, lažem, »zmotam in potvaram za razne potrebe«, kakor je naslovil Kidrič svoj bojeviti članek v »Naših zapiskih« 1909. leta.

Sklenila sta raziskati in obdelati slovensko književno-kulturno preteklost in jo tako osvetliti, da bi dom in svet spoznal naš resnični delež pri gradnji domače in evropske kulture. Profesor Kidrič je prevzel dobo od početkov do revolucije 1848. leta, ki se vzpenja v tri vrhove: protestanska književnost, razsvetljenstvo in Prešeren. Rast in mogočnost tega našega kulturno-nacionalnega Triglava je z vso vnemo patriota, hkrati pa z gorečo resnicoljubnostjo in natančnostjo naprednega znanstvenika za vselej in neomajno dokazal ravno dr. Kidrič. Njegova danes že legendarna natančnost in vestnost pri iskanju vseh, tudi najpodrobnejših dejstev in dogodkov ni mogla nastati le kot posledica strasti do podrobnosti, marveč ima svoj izvor tudi v splošni, narodovi potrebi. V boju, ki smo ga bili, nam je bil vsak drobec dragocen. Literarni zgovodinar Kidrič je moral dokazati, da obstajamo kulturno-narodno že stoletja, čeprav so se tega skoraj tja do Prešerna zavedale le posamične naše glave, toda njih individualna kulturna zavest in delo zastopata v teh stoletjih ves naš tlačeni narodni in ljudski kolektiv, ki doseže s Prešernovimi »Poezijami« tudi najvišje umetniške vrhove svetovnega formata. Zato je bilo potrebno zbrati vse, veliko in malo, zabeležiti in oceniti slednji drobec, vse odkrito, preverjeno in dognano pa kot mozaik zbrati v zaključeno literarnozgodovinsko podobo naše preteklosti. Ravno pri tem mozaiknem upodabljanju se je izpričal dr. Kidrič kot neprekosljiv mojster. Oprijel se je najtežjega dela in se odločil za najnapornejšo metodo, ki ni zahtevala od njega le največje marljivosti in potrpežljivosti pri iskanju in brskanju, marveč prav tako silne bistrovidnosti analitika in sintetika.

Domačim malovernežem in tujim zlohotnim zanikovalcem je začel dokazovati, da smo bili, da smo in da zaradi trdnih kulturnih temeljev našega izročila tudi bomo. S fanatičnim zbiranjem in raziskovanjem vsega, na videz še tako malenkostnega, splošnega in osebnega, pozitivnega in negativnega, je upodabljal naš stoletni boj za bitje in nebitje, vsa naša dejanja in nehanja v duhovnem in materialnem svetu, posebno glede na našo kulturno-literarno rast. Ni pisal ideološko-metodoloških člankov, iz študija in dela mu je sproti rastla podoba stanja in razvoja družbenih materialnih in idejnih gonil ali zavor, viškov in padcev, borbenosti in hlapčevstva, časti in sramot, osebnosti in pritlikavcev. Njegovo poglavitno ideološko in metodološko znanstveno gonilo in vodilo je bilo — odkrivati idejno in materialno resnico.

II

Dr. France Kidrič se je rodil 25. marca 1880 v Radanski vasi pri Rogaški Slatini. Gimnazijo je dovršil v Mariboru, nato je šel študirat slavistiko na dunajsko univerzo, kjer je takrat predaval Vatroslav

Jagić, ki je nadaljeval veliko tradicijo slavistične znanosti po Kopitarju in Miklošiču. Leta 1906 je bil na osnovi disertacije »Revision der glagolitischen Kirchenbücher« promoviran za doktorja filozofije. S širokega področja splošne slavistike se je že takoj v začetku svoje znanstvene poti usmerjal predvsem v raziskovanje slovenske literarne tvornosti in njenih zgodovinskih, narodnih in umetniških problemov. Skupaj s Prijateljem mu gre čast utemeljitelja moderne literarno-zgodovinske slovenistike, katere pomen ni velik le za naše literarno znanstvo, marveč v isti meri za našo splošno nacionalno, socialno in politično borbo v preteklosti. Idejna prizadevanja in smernice njenega dela se združujejo in prepletajo z najzlahtnejšimi tokovi naših progresivnih sil.

Kljub svoji slovenistični specializaciji ni Kidrič izgubil nikoli z vidika slavistike nasploh, saj je po podrobni analizi domače literarne tvornosti in stvarnosti vedno znova iskal stikov, medsebojnih vplivov in pobud med slovanskimi literaturami. Od tod pa je vedno našel pot in zvezo z razvojem svetovne književnosti, poudarjajoč našo izvirnost, kjer jo je odkril in za trdno ugotovil z vso vnemo narodne zavesti in ponosa, nič manj pa s strogostjo znanstvene resničnosti in pravičnosti, ki mu spričo njegovega razumskega značaja ni nikoli dovoljevala, da bi prehajal v romantični zanos. Kot široko razgledan človek in znanstvenik se ni nikoli izgubljal v ožinah ali dogmatičnosti, marveč je iz naših sotesk, v katere so nas večkrat v preteklosti pahnila nam sovražne sile, skušal v okviru našega literarnega prizadevanja najti steze na plan, zlasti tam, kjer doslej niso bile tako zaznavne in vidne. To velja zlasti za njegova raziskovanja protestantske književnosti in razsvetljenstva. Večkrat je prepričljivo dokazal, kako smo si tudi v hudi temi znali prižgati luč, čeprav smo včasih morali prvo iskro dolgo in težko kresati ob kremenu razmer in naše zatirane, a skrajno trdožive bitnosti.

V začetku leta 1908 je postal Kidrič uradnik v dunajski dvorni knjižnici. Ta služba mu je omogočila, da je svoje vseučiliške študije mogel nadaljevati s samostojnim znanstvenim raziskovanjem in se tako smotrno pripravljati za bodočega profesorja slovenske univerze, čeprav je takrat še malo ali skoraj nič kazalo na to. Slednji naš znanstvenik-slavist je bil zato nujno navezan na tuje univerze, kjer pa ni zmeraj odločala zgolj kvaliteta, ker so na namestitve vplivale tudi politične stvari, saj je bila slavistika, zlasti pa še slovenistika, trn v peti raznim germanizatorjem. Dr. Kidrič, ki je bil 1914. leta nekaj časa na študiju v Rusiji, se je 1919. leta habilitiral na dunajski univerzi za slovansko filologijo. V trenutku, ko pa je bila ustanovljena slovenska univerza v Ljubljani, se je odpovedal karieri na dunajski univerzi in postal 1920. leta redni profesor na ljubljanski univerzi za zgodovino starejših slovanskih literatur, posebno glede na slovensko. Od 1925. leta dalje je predaval tudi primerjalno književnost.

Ko je s svojim delom v sklopu vsega našega znanstvenega iskanja pomagal utrditi sloves naše univerze doma in v tujini, je hkrati z nekaterimi drugimi znanstveniki posvečal največ skrbi ustanovitvi Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Pri tem mu pripada velik

delež. Vojna in okupacija sta pretrgali njegovo delo. Gonili so ga po zaporih in internacijah v Italiji in Avstriji, večkrat mu je grozila smrt.

Po osvoboditvi je postal predsednik Akademije in ji je zadnja leta, ko je prenehal s predavanji na univerzi, posvečal vse svoje sile.

Znanstveno delo dr. Kidriča je zelo obsežno. Mnogo ga je razmetanega po revijah in raznih zbornikih. Treba ga bo zbrati in izdati v knjigah, ki bodo še v marsičem spolnile podobo tega našega velikega znanstvenika, kakor ga poznamo zdaj na splošno po večjih in samostojnih publikacijah.

III

Ko je pred dobrimi štiridesetimi leti prevzel nase vso dobo od početkov do revolucije 1848. leta, bržkone niti on niti Prijatelj nista slutila, kaj vse še bo v teh malo znanih in temačnih blodnjakih naše preteklosti našel. Perspektiva, ki jo je imel Prijatelj pred seboj, je bila v primeri s Kidričem, z izjemo Prešerna, jasnejša pa tudi hvaležnejša. Doba od Prešernove smrti do Cankarja in Župančiča, ki sta v času razdelitve obdobja znanstvenih raziskovanj dveh mladih literarnih zgodovinarjev vzorno nadaljevala in zastopala Prešernovo in Levstikovo kulturno in umetniško izročilo, je stala bolj živo in bogateje pred zgodovinarjevimi očmi kakor pa dolga, večkrat mračna stoletja od početkov do Prešerna kljub Trubarju, Linhartu in Vodniku. Našo kulturno preteklost je bilo potrebno ne samo na novo osvetliti in oceniti, marveč v mnogih primerih marsikaj šele odkriti. Kar je bilo odkritij pred Kidričem, so bila mnoga ali omalovaževana ali pa tendenčno-rodoljubarsko in dnevnopolitično izkoriščana v liberalne ali klerikalne namene našega klavrnega malomeščanskega in meščanskega provincializma.

Izpeljati našo literarno zgodovino iz provincialnih zagat na svetovno ravan in s tem hkrati opozoriti na naše resnične, objektivne literarne, kulturne in umetniške vrednote ter njim in svojemu narodu pomagati v boju za pravice, ki jim gredo, ni bila za literarnega zgodovinarja nič manjša naloga, kakor jo izvršuje napredni sociolog, čeprav se ta predvsem bori za pravice do pravičnejšega, naprednejšega in hitrejšega družbenega razvoja tako pri svojem narodu kakor človeške družbe sploh. Kidrič je moral odkrivati tudi naše progresivne družbene tokove predvsem iz kulturne nadstavbe, saj sociološki zgodovinar ni mogel na prvi pogled ugotoviti v tistih stoletjih — razen kmečkih uporov — kakšnih posebnih politično progresivnih vzponov, ker je pač naš narod bil le tlačansko ljudstvo, zatirano nacionalno in socialno. Naša ekonomska družbena osnova je bila bedna, toda med posebnosti zgodovinskega razvoja v takšnih okoliščinah sodi pomembnost kulturne nadstavbe, čeprav se morda manifestira včasih le v delu posameznikov in v svoji dobi in družbi osamljenih pojavih. Na pomembno družbeno aktivnost kulturne nadstavbe, ki jo slabi materialisti radi podcenjujejo, je večkrat opozarjal že Engels, pozneje pa Lenin.

IV

Raziskovanje in ocenjevanje naše starejše književnosti, pri kateri z zgolj estetskimi merili ne prideš daleč, ga je nujno napeljevalo k temu, da je študiral in se poglobljal tudi v splošne družbene razmere in okoliščine, ki so vplivale ali pa celo neposredno določale obliko in vsebino takratne naše književnosti, ki sicer ne ustreza strogim merilom estetike, ki pa v sklopu našega narodnega in kulturnega razvoja ni zato nič manj važna. Svoj nazor o literarni zgodovini je s te strani jasno opredelil z izjavo v Ljubljanskem Zvonu 1927. leta na str. 452 in 453, kjer pravi:

»Poseganje v področja politične, socialne in kulturne zgodovine je pri oblikovanju odgovorov na ta in slična vprašanja neizogibno, a pri literarnem zgodovinarju, ki se hoče osredotočiti, da skozi prizmo svoje stroke gleda in po vidikih njenih potreb ocenjuje, bodo dotični odstavki dobili obliko, ki bo v skladu s to koncentracijo. Značilno je, kako slabo so osvetljena pri nas razdobja, kjer se literarni zgodovinar zanaša na bodoče delo političnega zgodovinarja, a ta zopet meni, da opravi glavno delo že oni.«

Značilna zanj je tudi izjava, da se ne sme literarni zgodovinar prepustiti vodstvu edinih estetskih ozirov niti tam, kjer »jim že v resnici gre tehtna beseda... Slovenska knjiga je imela pri formiranju Slovencev v zavestno narodno skupino precej drugačno vlogo nego n. pr. upodabljaljoča umetnost.« (ibid.)

Kidrič je že znane pojave in osebnosti na novo raziskal, posamič in v skupnosti splošnega zgodovinskega razvoja, upošteval nasprotja in protislovja ter iz vsega tega v sintezi predložil resnična napredna in pozitivna dejanja in osebnosti. Ni le dokazal, kako tesno in nerazdružljivo je Prešeren človek in pesnik povezan z našimi in svetovnimi razmerami, kako raste njegov genij iz slovenske in slovanske ljudskosti in žlahtnega evropskega svetovljanstva, marveč je v isti meri zgovorno in z neizpodbitnimi dejstvi, z realistično-materialistično in racionalistično analizo in sintezo izpričal našo vrhato in ne pritlikavo kulturnost že pred Prešernom, ki se je kot gejzir pognal iz nje. Vse to je izvršil profesor Kidrič za to obdobje s tolikšno znanstveno do-gnanostjo in jasnostjo kakor nihče pred njim. Posrečilo se mu je to enkrat za vselej zaradi tega, ker se je otrešel vseh predsodkov prejš-njih pokolenj, ki so vrednotila našo literarno preteklost na eni strani biografsko in bibliografsko, na drugi pa rodoljubarsko-romantično in idealistično.

S Prijateljem sta prva pri nas raziskovala literarne pojave v sklopu splošnega družbenega in narodnega razvoja. Če je bil Prijatelj romantični pozitivist, je bil Kidrič v začetku realist-pozitivist, ki se v zadnjih svojih delih razvija v smeri zgodovinskega materializma. Kdor raz-iskuje kulturno in literarno zgodovino v njenem nastajanju in razvoju tako, da neustrašeno odkriva tudi njena nasprotja in protislovja, ki kljub temu preidejo nekje v svojstveno enotnost, ki se ji pravi nardo-va kultura, kdor se zaveda, da je kulturna nadstavba sicer osnovana v materialnih družbenih temeljih, da pa ne raste iz njih neposredno

in mehanično, marveč tudi po velikih osebnostih, da more vplivati tudi na svoje izhodiščne osnove nazaj, tak zgodovinar se prej in trdneje dokoplje do resnice in prvin družbenega materialnega in duhovnega razvoja. Kidričev zgodovinski materializem kot nazor in metoda raste postopoma in neposredno iz njegovih pozitivističnih in racionalističnih znanstvenih izsledkov, kakor raste iz njegovih odkritij in zaključkov naša literarnozgodovinska resnica in njegova znanstveniška osebnost. S svojo »Zgodovino slovenskega slovstva«, s svojim žal še nezaključenim »Prešernom« je enkrat za vselej dokazal, kako ni in ne more biti Prešernova genialna osebnost le od boga poslana naključnost, marveč da raste Prešeren človek in genij organsko tudi iz vseh, včasih skoraj res že nadčloveških naporov naše preteklosti, iz naše narodne, ljudske, družbene in človeške biti v preteklosti in njegovi sodobnosti.

Prvi med našimi literarnimi zgodovinarji je ustvaril s svojo razpravo »Primož Trubar« (Domovina, Celje 1908) njegov realistični, zgodovinsko-literarni in človeški, narodni in versko-reformatorski portret. Če je že našel za prve početke, za protestantsko dobo in katoliško protireformacijo marsikaj nabranega, čeprav včasih zmotno in tendenčno obravnavanega, je bistvo našega razsvetljenstva in njegovo veličino odkril in ovrednotil šele on. Zdi se, da sta se tu obravnavana snov in znanstvenikova intimna, v bistvu racionalistična osebnost, znašli v največji skladnosti. Izpričal je pravi pomen in ustvaril žive podobe razsvetljenjskih osebnosti Linhart, Zoisa, Vodnika i. dr., krona vsega pa je njegov »Dobrovski« (1930). Z zavestno sociološko-analitsko pronikavostjo je ugotovil družbenopolitično ozkost našega preroda, ko je zapisal: »Na rast gospodarske moči slovenskega kmeta so nekateri izmed preroditeljev pač mislili, a le malokdo bi si bil upal priznati, da je klic po revoluciji, ki naj iztrga kmeta iz fevdalnih spon, slovenskemu preporodu nujno potrebno geslo, če naj ima sploh resen smisel prizadevanje za regeneracijo in za večje uveljavljanje tistega jezika, katerega enojezični nosilec je bil le slovenski vaščan.« (Prešeren str. VIII—IX.)

V

Kakor je bilo že pred petdesetimi leti potrebno očistiti naš politični Avgijev hlev, kar najzgovorneje priča Cankarjeva komedija »Za narodov blagor«, je bilo isto potrebno na znanstvenem področju, če smo hoteli priti iz diletantizma v znanost, ki se je slovenskemu malomeščanu in meščanu zdela prav tako nepotrebna kakor prava umetnost. Zahteva po univerzi je morala biti podprta z resnim in kvalitetnim znanstvenim delom. Profesor Kidrič je že kot mlad znanstvenik spoznal, da je le brezobzirna resnica v znanstvu tisto revolucionarno gibalno, ki tudi pomaga narodu in družbi do pospešenega razvoja v višjo stopnjo.

V »Naših zapiskih« je 1909. leta zapisal:

»Jezo, da se smejo širiti v slovenski javnosti leto za letom napačne predstave, slovensko usposobljenost k znanstvenemu raziskavanju pa diskreditirati pred inorodci v časih, ko potrebujemo priznanja zrelosti za vseučilišče,

vodi pero, ko piše opomin: *Rojaki, zajmite malce domorodnega usmiljenja in postanite nekoliko opreznjši!*... Še premalo štejejo posamezne stroke resnih delavcev in že predolgo nam manjka *znanstvene kontrole*... *Brez ugovora* prodaja par predrznežev bajke kot dokazano zgodovinsko resnico!... Kdor si pa postavi tezo po željah srca ali stranke, potem pa opazi le momente, ki govorijo za vzljubljen tezo, a izpregleda vse, kar govori proti, ni resen delavec! In kdor *potvarja zgodovino*, da bi privabil v svoj *politični tabor mladino*, ima morda talent za širokovestnega političnega agitatorja, gotovo pa ne za znanstvenika! In kdor si ne da dopovedati, da si je treba vsak znanstveni moment, s katerim se hoče operirati, ogledati od raznih strani, nič škoda, če umolkne! In kdor ne zna drugega, nego nekritično ponavljati to, kar se prepisuje že desetletja, a še *vedno ni pojasnjeno*, Bog ž njim! Da pretiravam?! Pa se dajmo!

Tako odločno ni pred Kidričem nastopil še noben slovenski znanstvenik. S svojim »Pa se dajmo!« je kot znanstvenik, ki mu je in mora biti resnica glavni smoter, vrgel v imenu resnice rokavico v areno znanstvenega raziskavanja, prav tako pa v areno našega javnega življenja, saj vse njegovo nad štiridesetletno delo zgovorno izpričuje, da je tako kot znanstvenik in človek zmeraj stal sredi življenja in se tudi odločno boril za svoje znanstveno, politično in svetovnonazorsko spoznanje. Njegov bojni poziv »Pa se dajmo!« je vredno imenovati za znanstveno področje vzporedno z Levstikovim vzklikom »Bog živi kritiko!«

S številnimi svojimi spisi in s predavanji na univerzi je prispeval k razbistritvi pojmov in vrednot v toliki meri, da so se že pred vojno jasno in odločno iz njih čutile tudi smernice za sodobnost in bodočnost, kar so nehote tudi med okupacijo v veliki meri priznavali nasprotniki osvobodilnega boja in naše revolucije v svojih javnih izpadih proti njemu.

Delo slavista-literarnega zgodovinarja je bilo ob Kidričevih početkih dvakrat težko, zlasti še, če si bil sin malega naroda. Svetovni znanstveni svet je upošteval in priznaval predvsem tiste razprave s področja slavistike, ki so bile napisane v nemškem jeziku. Tega za slaviste slovanskih narodov žaljivega stanja se je bilo treba otresti. To nalogo so si naložili Kidričevi vrstniki predvsem pri manjših slovanskih narodih. Ko so češki slavisti ustanovili »Časopis pro moderni filologii«, je o tem problemu zapisal dr. Kidrič jasne in naravnost programatične besede, ki ne zadevajo le stroke same, marveč so pomembne tudi zaradi svojega nacionalnoborbenega poudarka: »... Marsikak naš znanstvenik je primoran oblačiti plod svojega truda v nemško obleko..., toda pozabiti se ne sme, da nam preostaja le ena pot, ako hočemo, da izgubi veljavo ponižujoč pregovor: slavica non leguntur (slavistična dela, pisana v slovanskih jezikih, se ne bero. O. pr.), da razpravljamo vprašanja, ki jih nemški znanstveniki morajo poznati, ako hočejo biti na višku svoje stroke, v svojem jeziku.« (Veda 1912, str. 105.) Kvalitetnost znanstvenega dela slavistov malih slovanskih narodov, pisanega v domačem jeziku, bo prisilila tudi nemške znanstvenike, da se bodo morali učiti slovanskih jezikov.

Kakovost in stvarnost izsledkov in zaključkov so bili prof. Kidriču ves čas neizprosni kategorični imperativ v njegovem znanstvenem delu.

Da je nujno kreniti na nova pota in pravo literarno zgodovino pri nas šele ustvariti, je moral javno ponovno opozarjati, ko je bil že sredi boja zanjo. V kritiki Grafenauerjeve Zgodovine novejšega slovenskega slovstva je zapisal, da se »na Slovenskem o nalogi literarne zgodovine sploh in specialno še slovenske vse premalo razpravlja in da manjka tudi za dobo od Pohlina do Prešerna podrobnih predstudies, odgovarjajočih modernemu pojmovanju literarno-zgodovinske stroke«. (Veda 1911, str. 105.) Profesor Kidrič ni ustvaril le tistih potrebnih predstudies, marveč je dal v svoji Zgodovini slovenskega slovstva (od začetkov do Zoisove smrti) tudi z vseh strani utemeljeno in trdno zgrajeno sintezo, ki ni le živa in barvita mozaičnogradnja podoba ljudi in razmer, marveč je hkrati Kidričev idejni profil, ki za vselej poleg »Prešerna« in drugih njegovih del priča, da se nam je v njem izoblikoval moderni napredni literarni zgodovinar, ki ga skupaj z dr. Prijateljem upravičeno štejemo med največje literarne zgodovinarje, kar jih pozna slovenistika.

O metodi in idejnosti svojega znanstvenega dela ni neposredno veliko pisal, ker govori njegovo delo samo zanj, toda kdaj pa kdaj je vendarle rekel v polemiki tudi o njej kakšno besedo. »... Išči komponente, napravi črto in napiši sodbo, ki se ti po pretresu vseh momentov zdi pravilna. (LZ 1912, str. 566)... Ne mislim, da sem nezmotljiv, tudi oni pogum imam, da lahko vsako svojo zmoto brez oklevanja priznam in popravim, a rešpekt sem imel že 1911. leta le pred argumenti, ne pa pred psovko, podtikanjem in demagoštvom. (LZ 1928, str. 566)...« To je bila možata, hkrati pa bojevita izjava, ki je zelo značilna za Kidriča človeka in znanstvenika.

Najobširneje pa je izpovedal dr. Kidrič svoje nazore o literarni zgodovini v razgovoru z uredništvom Ljubljanskega Zvona 1927. leta (str. 449—458). Prvič je tam med drugim tudi poudaril pomen komparativne književnosti za slovenskega literarnega zgodovinarja:

»Slovenskemu literarnemu zgodovinarju za starejšo dobo je minimum iz komparativne književnosti ravno tako neobhodno potreben kakor vsakemu drugemu, ako noče, da mu pojavi njegove književnosti ostanejo v zraku. Le oni, ki so mu znane faze in gibala v evropski literarni produkciji, bo razumel, kaj je pomenila za slovensko literaturo izguba lastne, jezikovno-homogene države z lastnim dvorom in plemstvom, v čem je treba iskati literarni pomen reformacije in protireformacije, kaj so elementi preporoda, kaj tvori ceno Prešernovo.« (Str. 458.)

Odločno se je v tem razgovoru postavil na branik slovenske literarne zgodovine, ki so ji nekateri »Jugoslovani« očitali ozkost:

»Raziskovanje slovenske literarne preteklosti štejem med naloge, katerih moderno reševanje je po pričakovanju internacionalnega znanstvenega sveta predvsem naša dolžnost. Razočaranje onih, ki so mislili, da se vrši publicistično delo slovenskih literarnih zgodovinarjev na naši univerzi v preozkem okviru, se mi ne zdi le nasprotno pravičnemu pojmovanju jugoslovanstva, ampak tudi protivno ekonomični razdelitvi znanstvenega dela. Dokler bo večina slovenskih literarno-zgodovinskih problemov šele načetih, se znanstvenik, ki mu dekret predpisuje med slovanskimi literaturami »poseben ozir na slovensko«, ne more z večino dela vdinjati drugje.« (Str. 449.)

Ceprav ni mogel zaključiti svojega »Prešerna«, na katerega estetsko sintezo je ta ali oni čakal celo z nezaupanjem, je vendarle tudi to poglavje drugega dela svoje monografije precej nakazal v govoru »Prešeren in mi«, ki ga je govoril na glavni skupščini Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani dne 8. februarja 1946. Tam pravi med drugim:

»... Naj govori Prešeren o čemerkoli in v kakršnikoli pesniški obliki, vedno čutiš, da se izpoveduje genialni umetnik, ki zajema vsebino svoje izpovedi iz globine razgibane notranjosti ter pozna in s suvereno lahkoto obvladuje vsa raznolika sredstva, vso pisano aparaturo, ki napravlja za evropsko šolani okus iz gmote in pokusa dovršeno umetnino. Njegove pesnitve so utrinki razpoloženj mojstra, v katerih presenečajo še tako razvajenega poznavalca evropskih literarnih vrednot odlike, ki so v taki vsestranskosti združene le pri velikih pesnikih svetovnega slovesa: *raznolikost*, zlasti tudi, kar se tiče verza in kitice; *skladnost* med vsebino in obliko; premišljeno valovanje vsake vrstice, ki se prepušča le na videz enakomernemu menjavanju naglašanih in nenaglašanih zlogov, sicer pa predstavlja svojevrsten, sila živ organizem; *smisel za blagozočnost*, izredno *bogastvo* prispodob, ki so pa skoraj vedno nazorne in lahko umljive, pogosto tudi, kakor njegov ukrasni pridevnik, čustveno pogojene; *umerjenost in jasnost stavka* in celotne zgradbe; *tehtanje vsake besede*, ki je vedno tudi na takem mestu, da imaš občutek: ne bi smela biti drugje, pa četudi se ti sem ter tja zdi, da se ravna stavek nekoliko po latinski sintaksi; želja izogniti se vsakemu pretiravanju in vsaki banalnosti, duhovite *domislice in besedne igre*. Pri tem je jezik Prešernove poezije dvignjen vedno na pesniško višino, razen če ima pesnik sam poseben namen, da išče tudi grob izraz.

Tako so vrednotili Prešernovo pesem... tudi tujci, ki niso poznali razvojne črte slovenske poezije. Kdor pa se bliža Prešernovi umetnini z upoštevanjem črte, v katero postavlja Prešerna strogi zakon časovne zapovrstnosti, ta mora še bolj strmeti, kajti Prešernova pesem se mu mora zdeti kot čudež, kot meteor, ki je padel na slovensko zemljo iz zračnih višin... V Prešernu... je prvič v zgodovini slovenskega pesništva spregovorila osebnost, ki je stala enakovredno na isti stopnji s čudodelci med italijanskimi, francoskimi, španskimi, angleškimi, poljskimi in ruskimi pesniki svojega časa in prejšnjih časov, osebnost, ki ni slučajen posnetek posebne književne šole, ker ji doba in vplivi ne morejo izpremeniti temeljne osnove genialnosti, dasi jo lahko poglobijo ali tudi obsodijo na mirovanje... Prešeren je najtehtnejši dokaz naše umetniške volje, a obenem na našo srečo absolutna vrednota v smislu svetovne pesniške republike.« (Letopis ZAU, str. 199, 200.)

Navedel sem samo nekaj misli iz tega za Kidriča tako značilnega sestavka, ki dovolj zgovorno priča, da je ob delu in z leti v njem zorela idejna in estetska ocena Prešerna. Po razgovorih z njim in v zvezi z zgorajšnjimi navedki trdim, da ga je globoko, notranje, človeško in estetsko dokončno zblížalo s Prešernom ravno trpljenje v ječi in internaciji. Zato tudi po lastnem doživetju po pravici ugotavlja, da je »edino on, tihi, a najzgovornejši bodrilec naših borcev in najzvestejši spremljevalec naših internirancev, bil vreden« pozornosti, ki mu jo je dalo novo obdobje naše zgodovine.

Bistvo Kidričevega znanstveniškega značaja je zadel že 1920. leta dr. Prijatelj v kratkem poročilu o njegovi knjigi »Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert« (Slavica, Heidelberg 1919), ko je zapisal:

»Že doslej smo poznali drja Kidriča kot preiskovatelja, ki nam je v številnih obravnavah in razpravah nekatero ohlapno sodbo naše književnosti in kulturne zgodovine tesneje opredelil, marsikateri razblinjeni pojem zgostil in napolnil z dognano vsebino. Karakteristično je bilo dosedaj zanj ono preganjanje po diletantih v našo znanost zanesenih, 'pomot in potvar', pri katerem je pokazal veliko vztrajnost, pronicavost in eksaktnost, združeno z izredno, živo ljubeznijo do predmeta in znanstvene resnice.

Pričujoča knjiga monografije predstavlja prvi njegov večji koncept, s katerim je dokazal, da zna nad skrbno analitično urejenimi, pretehtanimi in razvrščenimi podrobnostmi razpeti s krepko roko vzbočeno sintetično streho.

Moderno in za naše kraje dokaj novo se mi zdi pri drju Kidriču zlasti to, kako on gleda na knjigo ... kot na *živ stvar*, kako išče v preteklosti pota do njega, kako ga najde in ga kakor dramatik svojega junaka opazuje po njega porajanju iz okoliščin časa in kraja, kako se vglablja vanj, motreč z na vse strani uprtim očesom, kako iz najrazličnejših snovi in sokov dobiva ogrodje, meso in kri — kot živo dete živega individualnega človeka, člana človeške družbe. Kar je prejšnji zgodovinar opisoval, konstruiral, to moderni historik poustvarja in podoživlja.

... Značilno za drja Kidriča je ... najvestnejše tehtanje vseh podatkov, prodiranje do dna vsem, tudi stranskim vidikom, odpirajočim se mu tekom izsledovanja, a zraven odklanjanje vsakih zastranitvev z glavne poti in pa skopost in natrpanost forme, ki dela Kidriča v slovenski besedi, navajeni bolj na ekstenzivnost, težje čitljivega nego v nemškem jeziku, razpolagajočem z znanstveno tesneje očrtanimi izrazi.« (ČJKZ II., str. 114.)

Kako sta dr. Prijatelj in dr. Kidrič, ki sta v naši literarni zgodovini prav taki pomembni sovrstniški dvojici in veliki osebnosti, kakor sta v književnosti Cankar in Župančič, drug drugega razumela, priča v dopolnilo zgornjega navedka še odlomek iz članka, ki ga je Kidrič napisal Prijatelju ob njegovi petdesetletnici:

»Njegovo delo znači pričetek nove dobe v slovenski literarni in kulturni zgodovini: sistematičnega iskanja in reševanja problemov; odgovorov na vprašanja, zakaj tako in ne drugače; uvrstavanja slovenske strujice v evropske toke; klesanja duševnih fiziognomij; določanja relativne in absolutne cene.

... Skoro vsaka doba našega duševnega življenja je dobila tudi njegovo osvetljavo ... Doganjivost in vsestransko veselje do dela sta mu prirojena. Noben posel, ki je v zvezi z njegovim iskanjem, mu ni pretežaški, nobeno vprašanje, katero se mu oprtjuje pri delu, se mu ne zdi premalenkostno. Nobeden njegovih prinosov nima pečata slučajnosti, vsak priča o graditelju, ki v duhu zre dograjeno stavbo ter pozna vse njene arhitektonske potrebe. Objektivni znanstvenik je in tuje mnenje in prepričanje spoštuje, a obenem je osebnost, ki ne skriva svoje misli in sodbe. Tudi v lastnem, znanstvenem oblikovanju je esteta, ki prisluškuje ritmu stavka, tehta besedo, ljubi poetično sliko. Rad se v oblikovanju razmahne, ker čuti, da se sme.« (ČJKZ V. 1926, str. 158.)

Čeprav sta bila tako različnih stikov, temperamentov in znanstveniških značajev, sta kljub razlikam našla drug za drugega ključ in si tovariško priznavala pozitivne tvorbe svojega dela. Najbolj ju je vezala ljubezen do vsega slovenskega in pa kvalitetenost dela. Naša zgodovina ju bo zmeraj omenjala vzporedno, čeprav je dr. Kidrič preživel dr. Prijatelja za 13 let, toda po njegovi smrti je vodil sam naprej, kakor sta prej skupaj usmerjala.

Ko je moral dr. Kidrič prevzeti na naši univerzi še stolico za komparativno književnost, je vzporedil z njo tudi svoja slovenistična raz-

iskovanja, kar je dalo njegovim izsledkom s področja naše literarne zgodovine potrebni svetovni okvir. Kako so se naši samorašči tokovi spajali s svetovnimi, je najlepše dokazal s prvim delom svoje monografije o Prešernu, nič manj pozornosti in priznanja pa ne zaslužijo njegove ugotovitve za protestantsko in razsvetljsko dobo, ki so nam šele po njegovi zgodovinski upodobitvi jasne in žive.

Iz vsega njegovega znanstvenega dela odmeva veliko spoznanje: da je bila pri malem, zatiranem narodu ravno knjiga, pisana v njegovem jeziku, čeprav sprva le prevod, nato tvorna predelava in naposled samobitna, tista duhovna in hkrati odločilna materialna sila, ki ga skozi stoletja ni ohranjala le pred uničenjem, marveč mu je podvojeno vračala tisto življenjsko silo, ki je sicer ves čas prvobitno, a skrito tlela v njegovem ljudstvu, da se je nekega dne vzdramilo, zavedelo in naposled dvignilo glavo in pest — narodno, kulturno in socialno. K temu našemu razvoju v zadnjih štiridesetih letih je dr. Kidrič izdatno prispeval, saj je bilo njegovo življenjsko geslo — pomagati s svojim delom do resnice in napredka. V preteklosti ni vedno žel priznanja za to. Zaradi znanstvene in človeškoprogresivne usmerjenosti so ga med okupacijo vlačili po ječah in internacijah. Smrt mu je bila stalno za petami.

Šele osvobojenje mu je prineslo splošno priznanje. Smrt ga je zatekla ravno, ko se je pripravljal, da se znova poprime dela in ga vsaj tu in tam zaključi, čeprav za nobenega znanstvenega ali umetniškega delavca pravega zaključka v delu ni, ker se vedno znova porajajo nova vprašanja in odkrivajo dotlej neznana gradiva.

Ob sedemdesetletnici je mogel s ponosom zreti na svoje ogromno življenjsko delo, ki je za našo literarno-zgodovinsko znanost neprecenljive in trajne vrednosti. Pokolenja naših bodočih literarnih zgodovinarjev bodo zmeraj črpala iz njega. V našo splošno narodno in kulturno zgodovino pa se je trdno zapisal kot znanstvenik in človek še zaradi tega, ker je tudi v najtežjih dneh stal trdno in samozavestno na strani ljudstva in njegove revolucije.

Fran Ramovš

RELATIVNA KRONOLOGIJA SLOVENSКИH AKCENTSКИH POJAVOV

S primerjavo med slovanskimi jeziki moremo ugotoviti naravo akcenta in njegovo mesto v besedi (fonetični enoti); za naravo pride v poštev poleg čakavščine in ruščine tudi slovenščina, ki je v marsikakem pogledu ohranila starejšo stopnjo kakor shrv. dialekta kajkavščina in štokavščina; za določanje kvantitete pa so odločilni predvsem pojavi v zapadno-slovanskih jezikih. Z vsemi temi primerjavami moremo ugotoviti, da je praslovanščina v svoji končni razvojni fazi imela šest akcentov, štiri po naravi različne na dolžinah in dva po naravi različna na kračinah. Trije od teh predstavljajo iz prejšnjih dob (indoevropsčine) podedovane akcente, čeprav so se mogli delno v svojem bistvu izpremeniti; imenujemo jih zato stare akcente: stari akut (dolgo rastoči poudarek), stari cirkumfleks (dolgo padajoči poudarek) in stari kratki cirkumfleks (padajoči poudarek na kračinah). Ostali trije pa so nastali šele v praslovanščini sami iz novih fonetičnih ali stavčnih zvez. Pojav postanka teh novih akcentov imenujemo skratka praslovansko metatonijo; ta izraz je sicer samo deloma upravičen, takrat namreč, če gre za premembo akcentske narave istega, že od prej poudarjenega zloga; z metatonijo pa so v zvezi tudi razni premiki akcentov, ki imajo za posledico pojave po naravi enakšnih, torej tudi metatoniranih akcentov. Stare akcente označujemo po splošni navadi z znaki $\acute{}$, $\grave{}$ in $\tilde{}$; metatonirane pa $\hat{}$, $\check{}$ in $\tilde{}$. Pri tem je metatonirani stari akut dal novi padajoči poudarek $\hat{}$, stari cirkumfleks pa novega rastočega $\tilde{}$; metatonija je na kračinah rodila novi kratki poudarek $\check{}$. Metatonirani poudarki so bili po svoji intenzivnosti zelo izraziti, krepki, kakor moremo tudi iz slovenščine same sklepati in za kar so priča tudi razni pojavi v zapadnoslovanskih jezikih. Z ozirom na prejšnje, podedovane, jih imenujemo tudi nove (novi akut, dolgi in kratki, in novi dolgi cirkumfleks).

Po zgodnjih slovanskih izposojenkah (na prim. *miza*, *golída*, *Ptúj*, *Rím*, *Kránj*, *križ* itd.), po izposojenkah, ki so nekaj stoletij mlajše in izvirajo predvsem iz stare bavarščine ter srednjevisoke nemške razvojne stopnje (gl. I. Grafenauer, Razprave Znanstvenega društva L), dalje po razmerju, ki v akcentskih pogledih vlada med slovenščino na eni strani ter čakavščino in štokavščino na drugi strani, in končno po razmerjih, ki se javljajo v obsegu slovenskega jezika samega ter nam pričajo o posameznih dialektičnih stadijih, po vseh teh pričevanjih in dokazilih,

moramo sklepati, da je prvotna slovenščina bila tako glede narave posameznih akcentov, glede poudarjenega mesta in glede kvantitet identična s končno razvojno stopnjo praslovanskega jezika in da je proti sedanjim trem akcentom (´, ˘ in ˝) imela šest po naravi različnih akcentov, iste, ki smo jih v uvodnem odstavku navedli.

Za prvi stadij moremo glede akcentske narave, poudarjenega mesta in kvantitete shematično navesti tele ugotovitve in iz njih neposredno ter zgodaj sledeče novosti:

1. *ā* (stari akut na dolžini) se sprva obdrži; a kaj kmalu se skrajša v ˘ in slej ko prej sovpade z metatonijskim ˝; to novost ima slovenščina skupaj s srbohrvaščino; skrajšanje, ki zadeva samo kvantiteto, je morda vendarle v zvezi z izpremembo narave starega rastočega poudarka na ta način, da je enakomerno rastoča intonacija prehajala v ravno, ekspiracijski pritisk pa jo je razpolovil (dobimo nekak „pretrgani“ akcent), drugi del pa je bil šibek, šepetan, po zvenu zelo oslavljen (prim. podoben primer pri letskem „pretrganem“ akcentu), od tod skrajšanje, prim. R. Ekblom, Sprakvet. Sällskap. i Uppsala Förh. 1949—50; primer *brátr̃s*, *kráva* > *brátr̃s*, *kráva*;

2. *ā* (stari cirkumfleks na dolžini) ostane po naravi in mestu neizpremenjen, vsaj prva stoletja alpske slovanščine; proti koncu I. tisočletja se ta akcent pomakne, če je dana možnost, na naslednji zlog; primer *zláto*;

3. *ō* (stari cirkumfleks na kračini) prav tako sprva ostane; s postankom slovenskih zaprtih zlogov (t. j. po onemnitvi fonetično šibkih reduciranih vokalov) pa se ˝ podaljša; isto podaljšavo izkazujejo odprti končni zlogi, morda je bila tudi v internih odprtih zlogih kot vmesna stopnja tik pred pomikom na naslednji zlog, torej prehodno utemeljena; ker je s podaljšanjem nastopilo izenačenje med *ā* in *ō* je jezik poslej imel samo dolgi padajoči poudarek; primer *ōko*, *tō*, *bōg̃s*, *bōga*, *s̃ē-bogom̃s*, *nōg̃t̃s*, *nōg̃t̃a*;

4. *ā* ostane sprva po naravi neizpremenjen in se razlikuje od *ā* tako po intonacijski liniji kot po intenziteti; zato se ne udeleži pomika na naslednji zlog; primer *dēla* nom. pl., *r̃ybō* instr. sg., *r̃yb̃s* gen. pl. *dēlajō* prez.;

5. *ā* ostane sprva neizpremenjen in se po naravi in intenziteti razlikuje od *ā*; za razliko je treba (z ozirom na poznejše slov. podaljšanje *kráva* v *kráva*) upoštevati dejstvo, da je novo akutirana dolžina vseskozi ohranjena, tako tudi v zadnjem ali edinem besednem zlogu; primer *vlás̃s* gen. pl., *vrát̃s* gen. pl., *králj̃s*, *kljúc̃s* nom. sg.; *krágo*

6. *ō* (novi akut na kračini) ostane nekako do onemnitve fonetično šibkih *̃s*, *̃s* na starem mestu: *konj̃b̃s*, *p̃s̃b̃s*, *d̃s̃ñō*, enako tudi v internem besednem zlogu: *vólja*, *kōža*, *s̃ēna*; je identičen s skrajšanim ˝ iz prvotnega starega dolgega akuta, gl. točko 1.

Tako se nam prvotnih šest akcentov zreducira že zelo zgodaj v štiri slovenske; dolgega in kratkega rastočega ter dva dolga padajoča akcenta, ki sta si po naravi in jakosti različna: ´, ˘, ˝ in ˝.

Sproti smo omenili že nekatere slovenske akcentske pomike. V glavnem jih moremo karakterizirati tako-le: 1) padajoči poudarek se

V a pomakne na sledeči zlog (*zlatô, okô, bogâ, z-bôgom, nohât, nohtâ*); ② rastoči kratki poudarek pa se s končnega zloga pomakne na predhodnji besedni zlog (t. j. v smislu pomikov, ki so se tudi ob praslovanski metatoniji dogajali; časovna razlika se seveda kaže v različni naravi novega akcenta, tam na prim. *ključeb* iz *ključb*, tu pa *slépca* iz *slěpcâ*). Obadva pomika nam kažeta, da slovenščina preusmerja intonacije besednih zlogov in da teži k novim intonacijskim in intenzitetnim točkam v sklopu novih enot. Drugi pomik je zanimiv, ker se jasno vidi, da se je vršil v zelo različnih dobah in da je bil vsakikrat odvisen od različnih faktorjev, ki so pač v tisti dobi še obstajali. Najstarejši je pomik na predtonično dolžino (*dúšâ, slěpcâ* v *dúša, slépca*); tega so se udeležili prav vsi slovenski dialekti; izvira iz časa, ko je predtonična dolžina še eksistirala. Časovno mu po mnogih stoletjih (ponekod je še danes dial. *ženâ* ohranjeno) sledi pomik na predtonično poln vokal *e* in *o* (prvotna kračina); odločevala je za ta pomik končna cirkumflektirana kračina, ki je prenašala intenzitetni višek čedalje bolj na začetek zloga, dokler ga ni preložila na konec sprednjega zloga (vmesni dvoakcentski stadij ni izključen: *ženâ*). Samo v obrobni dialektični pasovih (Štajersko ter Kras s Primorjem) pa nastopa tudi pomik na korenski polglasnik (*maglâ* v *mägla*; štaj. *mégla* je pa pravzaprav identično z *žena*, ker tu je polglasnik prešel v *e*); v teh pasovih je ugotoviti splošno tendenco proti končno poudarjenim besedam. Doba (čas) in obseg (geografija) vsak s svoje strani potrjujeta zgornjo zapovrstnost pomikov in različne faktorje, ki so jih sprožili; prim. F. Ramovš, *Lud Słow. I, A, 48 sl.*

Glede kvantitete je bilo že omenjeno skrajšanje staroakutirane dolžine in podaljšanje cirkumflektirane kračine. Dolžine se v nepoudarjenem zlogu sčasoma skrajšajo, najdlje se še ohrani predtonična dolžina (do pomika *dúšâ* v *dúša*). Mnogo poznejši so (zato tudi samo dialektični) pojavi podaljšanja kračin v internih besednih zlogih (gor. *vôla* proti pkm. *vôla*). Glede pojava *kráva* v *krâva*, ki se je pozneje v slovenščini istočasno z *vôlja* podaljšalo v *krâva*, je treba pripomniti, da ne gre za razvoj, kakor si ga je zamislil M. Valjavec, *Rad knj.*, 132, 120 (z vmesno stopnjo *vrâna*, ki jo izkazuje shrv., kajti podaljšanje bi moglo dati *vrâna*, ne pa *vrâna*), še manj je verjetno Breznikovo JA, 32, 407 mnenje, da *vrâna* sploh ni bilo v slovenščini skrajšano (protivi se temu *brât*); pravilno pojmovanje imata Leskien JA, 21, 321 in Vondrák VSGr. I, 225. Razmerje slov. *kráva* : shrv. *krâva* pove ob skladnosti slov. *zêt* s shrv. *zêt*, da je v dobi 9. stol., ko sta bili obe obliki tudi glede števila zlogov enakšni, morala vladati akcentska skladnost v obeh primerih in da je poznejša slovenska doba podaljšala *kráva* v *krâva*, dočim je v vseh enozložnih primerih in onih, ki imajo na končnem zlogu skrajšani iz starega dolgega akuta, kračina še naprej ostala in ta kratki je kasneje prešel v kratki cirkumfleks. Dokaz zato je popolna identičnost med slov. *vôlja* in shrv. *vôlja* ob razmerju slov. *kônj* : shrv. **kônj* (čak. *kónj* s podaljšavo pred sonornikom), štok. *kônj*. Slovenščina sama nam po pojavih v dialektih na črti Rezija, Koroško, Slovenske gorice in Prekmurje, ki kažejo popolnoma drugačno obravnavanje staroakutiranega *é* kakor pri stalno

dolgem *é*, izpričuje stadij podaljšanja staro akutiranih kračin, ki je nastopil v južnem predelu slovenščine dokaj zgodaj (nekako proti koncu 12. stoletja) ter zato doživel iste reflekse kot stalno dolgi *é*, v imenovanem severnem pasu pa se je podaljševanje vršilo pozno (morda v 16. stoletju) in zato izkazuje *é* redko ozek refleks (Rezija, Zilja; vendar *i* ozir. *ia* za stalno dolgi *é*), zvečine še vedno širokega (Rož, Podjuna, Remšnik), na skrajnem vzhodu pa ima prekmurščina še do danes kračino ohranjeno; prim. F. Ramovš, ČJKZ VI, 13 sl.

Iz vsega navedenega sledi, da more dolžina eksistirati samo v poudarjenem zlogu (izvzeti so dialekti, ki zgoraj omenjene podaljšave internih besednih zlogov še niso izvršili), kračina pa samo v končnem ali edinem poudarjenem zlogu (izvzeti so dialekti s tipom *məgla*) ali pa v neakcentuirani legi. Sprva je še vsak zlog imel svojo intonacijo, odvisno od narave zadevnega vokala; slovenščina pa si je ustvarila nov sistem s tem, da uravnava intonacijo neakcentuiranih zlogov po akcentuiranih zlogih; z izobraževanjem intenzitetnega viška, ki je vedno na poudarjenem zlogu in je bil kot najjačja ekspiracijska točka tudi za celo besedo najvažnejši, je uravnala tudi melodijo neakcentuiranih zlogov. Ne gre več za intonacijo zlogov, marveč za intonacijsko linijo besede, linijo, ki je ustvarjena po ekspiracijsko akcentuiranem zlogu. Pred viškom so zlogi ali ravni, enakomerni ali pa rastoči, za viškom pa so padajoči.

Narava opisanih akcentov in navedeni pomiki so nekdanjo svobodno akcentuacijo dokaj izpremenili in določili za akcentsko morfologijo (tri osnovne norme: (1) če ima beseda ^ˈ, ki poteka iz starega akuta ali iz novega akuta na dolžini, je pri fleksijskih oblikah možna samo izprememba v padajoči poudarek [˘], mesto akcenta pa je vedno na istem zlogu; če je beseda v nom. sg. enozložna, ima kratki padajoči poudarek [˘]; prim. *riba*, z *ribo*, pl. *ribe*, *rîb*; *délo*, -a, -u, pl. *déla*; *brāt*, *brāta*, pri *brātu*; gen. pl. *brātov*, loc. pri *brātih*; *grízem*, part. *grízēl*; (2) če ima beseda [˘], ki poteka iz ^ˈ ali [˘], je mesto akcenta v oblikah gibljivo; prim. *bōg*, *bogā*, *bogōvi*, z-*bōgom*; *nōs*, *nosā*, *nosōvi* (glede loc. v *nōsu* gl. točko 3); *nōč*, *nočī* (*nōči*), pl. *noči*, gen. *noči*; instr. sg. *nočjō*; (3) če ima beseda ^ˈ iz pomika s končnega zloga ali če je njen končni zlog še vedno poudarjen, je akcentsko mesto gibljivo, saj predstavlja ta tip samo del prejšnjega; prim. *nōga*, *nogé*, *nogō*, z *nogó*; pl. *nogē*, *nogām*, *nogāh*, *nogāmi*, gen. *nogā*; *deskā*, *deskō*; *morjē*, v *mōrju*; *tlō*, *tlā*, pl. gen. *tāl*, dat. *tlōm*; *rēčem*, *rēkel*, *rēkla*; *nōsim*, *nōsil*, *nosila*, *nosilo* itd. Te osnovne norme so sprožile celo vrsto analogij, ki so umljive zaradi stičnih akcentskih oblik in so zvečine lahko ugotovljive, prim. akcentuacijo slovenskega pridevnika, ki kaže veliko zamotanost, in vendar veliko poenostavitev, gl. F. Ramovš, Slov. jez. III, 45-51.

Mimogrede je bilo omenjeno ter je tudi iz navedenih primerov razvidno, da je bila od akcenta odvisna tudi vokalna kvaliteta; o tem tukaj ne bomo razpravljali, dovolj je, da opozorim na obedve tendenci slovenskega vokalizma, kakor sem jih formuliral v Kratki zgod. slov. jez. I, 148 sl.; gl. še L. Tesnière RES IX, 89. Prav ta ozka zveza vokalne kvali-

tete s poudarkom in kvantiteto pa nam služi za določevanje relativne kronologije slovenskih akcentskih pojavov.

Prvi slovenski stadij, ki je bil še enak praslovanskemu, je vseboval sledeče akcentske tipe: 1) *děla* n. pl.; *rŭbъ* g. pl. — *vlāsъ* g. pl. — *dnъ* g. pl., *sъnъ* n. sg., *nōgъ* g. pl., *kōnъ* n. sg.; enako še *sъnā* n. sg., *vъzъmēsъ* 2. prez. in *vōl'a* n. sg., *ōgъnēsъ* 2. prez.; — 2) *zlāto*; *bōgъ*, *bōga*, *sъ-bogomъ*; *nōgъtъ*, gen. *nōgъta*; — 3) *brātrъ*, *brātra*; — 4) *dūšā*; *ženā*, *selō*; *mъglā*; *slēpъcъ*, *slēpъcā*; *zelēnъ*; *tъmbnъ*.

V dobi 10. stoletja oneme fonetično šibki vokali *ъ* in *ь*; Brižinski spomeniki jih ne pišejo več. Cela vrsta zgornjih besed postane za en zlog krajša; nastanejo tudi prvi zaprti zlogi. V zvezi s temi pojavi je tudi podaljšanje besede *bōg* in kaj kmalu nato sledi pomik akcenta: *bogā*, enako *nogāt*, *nogtā*. Kjer je bil [˘] na vokalu *o* ali pa je po pomiku nanj prišel, tam dá takšen *o* v nekih dialektih poseben razvoj, posebno vokalno kvaliteto, namreč *u* (v dolenjščini, na Krasu, v Reziji, deloma v rožanskih dialektih itd.), v drugih pa v isti odvisnosti ali *uo* (Kras, Koroško) ali pa spet drugod *ou* (po Štajerskem). Enakšni rezultat, ki je fiziološko odvisen od dolžine in jakosti artikulacije, najdemo pri tistih oblikah, ki imajo v zaprtem zlogu *ō* na prim. g. pl. *nūx* (dolenjsko), *kūjn*; n. pl. *ūkna*; dalje pri vprašalnici *gdū*; ali n. sg. *kōnъ* se glasi drugače, dolenjsko *kājn*. Tako moremo sklepati, da je *ū* v besedi *nūx* prav toliko star kot *u* v besedi *būx* iz *bōg*; njegova dolžina pa je analogičnega izvora, sicer bi moral n. sg. *kōnj* imeti isti razvoj; prim F. Ramovš, JF II, 227 sl. Isti razvoj, saj je odvisen od istih faktorjev, je doživljala prvotna kračina *ə* iz *ъ*, *ь*, samo seveda s posebnim končnim rezultatom, ki je fiziološko utemeljen v naravi *ə*; n. sg. *dān* (kor., štaj. *dēn*, *dēn*), g. pl. *dān*, t. j. prvotno *dēnъ* = *bōgъ* in *dnъ* = *nōgъ*; dalje *sānjski*, g. pl. *tāl* in podobno; gl. F. Ramovš, Slavia II, 205 sl.

Dolenjski dialekt — da na kratko izvajam svoje zaključke, se omejim kar samo na njegove reflekse, ki so obenem najbolj enostavni — *pā* ima za *ō* internih besednih zlogov refleks *úφ*. Razmerje *būx*: *vūφla* se nam izkaže kot fiziološko umljiva daljša ali krajša posledica vpliva intenzivnega izgovora, t. j. dolžine na naravo vokala; *uoφ* predstavlja torej šele začetek zoževanja, dočim je v razvoju *u* iz *o* to zoževanje že zaključeno. Torej mora dolžina v *vōlja*; *vzāmeš*, *brāta* biti dokaj mlajša. Ker pa vemo, da se je vokalizacija dolgega *ə* izvršila do konca 14. stoletja, je treba podaljšavo *brāta* v *brāta* za vse osrednje dialekte in za knjižni jezik s koncem 14. stol. smatrati za zaključeno. Dejstvo, da so nekateri dialekti še preko te dobe obdržali kračine *brāta* in da jo ima prekmurščina še danes (gl. gori), govori prav tako za relativno mlado dobo.

V vmesni dobi od 10. do konca 14. stoletja pa sta se zlila psl. metatonijski kratki akut [˘] in pa slovenski [˘], ki je nastal iz psl. dolgega starega akuta v en sam poudarek z eno in isto naravo, kajti pri podaljšanju *brāta*: *vōlja* ne zasledimo nikjer kake razlike. V ti dobi, samo da že prej (nekako v 12. stoletju), je tip *zvezdā* že pomaknil svoj poudarek na predhodno dolžino, kajti *ē* našega tipa je na vsem slovenskem ozemlju doživel isti razvoj kot stalno dólgi *ē*.

Če vsa ta razmerja smiselno upoštevamo, so si torej izpremembe sledile v temle zapovrstnem redu:

- 1) dolgi stari akut se skrajša v $\grave{}$ (7. do 8. stoletje);
- 2) kratki stari cirkumfleks $\bar{\bar{}}$ se podaljša v zaprtih zlogih (onemitev šibkih $\bar{\bar{e}}$, $\bar{\bar{o}}$; 10. stoletje), sledi mu pomik na sledeči zlog (pri tipu *ôko* je možna kratka vmesna stopnja *ôko*); $\bar{\bar{}}$ poslej ne eksistira več;
- 3) intenzivna artikulacija zaradi dolžine se prične javljati pri $\acute{o}$, enako pri analogičnem $\acute{o}$, kakor pri $\acute{e}$ tipa *zvézda* kot zoževanje vokalnega refleksa ozir. kot identificiranje z refleksi za stalne, že od prej v jeziku obstoječe dolžine; postanek $\acute{}$ pri tipu *nóg, zvézda*;
- 4) zoževanje vokala $\acute{o}$ in vokalizacija dolgega $\acute{o}$ v $\acute{a}$ sta konec 14. stoletja zaključena;
- 5) ob tem času je tudi podaljšava v tipih *bráta, vólja, sánja* že dokončana.

Ti pojavi so se do konca 14. stoletja že dovršili; termini za njihov zgornji potek in zapovrstnost so torej: onemitev fonetično šibkih in reduciranih $\bar{\bar{e}}$, $\bar{\bar{o}}$; zoževanje določenih vokalov; skladnost vokaličnih refleksov stalno dolgih vokalov z novo poudarjenimi vokali akcentskega tipa *zvezdá*; vokalizacija dolgega $\acute{o}$ v $\acute{a}$.

Ob koncu 14. stoletja imamo z ozirom na začetni slovenski stadij tegale: *dêla, rîb — lás — dán, nóg, sánja, vólja, vzámeš, ógneš, sên, kónj — zlatô, okô, nogât, nogtâ — brât, bráta — dúša, ženâ, zelên, mæglâ, tæmæn*. Pripomniti je, da so *sánja, vólja, vzámeš, ógneš, bráta* samo dialektični pojavi, veljajo za glavne dialekte, ne pa za severne na črti Rezija—Prekmurje.

Nekaj pozneje se pričinja tudi še ohranjeno dial. *vólja* razvijati v smeri na *vólja*, le prekmurščina obdrži še *vólja*.

Za dobo 15. stoletja sprejemam prehod kratkega rastočega poudarka v kratkega padajočega; nastanejo *sên, kônj, brât* (dial. *vólja*), *ženâ, zelên, mæglâ, tæmæn*. V zvezi s tem pričinja tip *ženâ* pomikati svoj poudarek na korenski zlog: *žèna* (dial. še ohranjeno kakor tudi še *ženâ*) in nato nastopa (tudi samo dialektično) podaljševanje novopoudarjene interne kračine (*žèna, zèlen*). Vidimo pa, da poslej ne nastopajo več splošno slovenski pojavi, da je vse razdrobljeno v tipično slovenske dialektične različnosti. Zato spada v to dobo (nekako po 16. stoletju) gotovo tudi dialektična izguba intonacijskih razlik, ki je lastna vsemu zapadnemu robu in štajersčini. Prav tako gredo vstrie s temi dialektičnimi novostmi tudi akcentske dublete in analogije (prim. *zelên* poleg *zèlen, zèlen* in *zelên*). Dialektično ostane še *mæglâ* (tako tudi v knjižnem govoru), ki je drugod prešlo v *mægla, mógla, mægla, mægla* in podobno.

Od mlajših pojavov, ki jih pač ne gre datirati v starejšo dobo kot v 18. stoletje, je omeniti še dva: 1) dial. pomik akcenta v tipu *okô* v *ôko* (na treh dialektičnih, med seboj ne vezanih področjih: Savinjska dolina, vzhodno Koroško in vzhodni rožanski pas; Zilja, Rezija in deloma še Slovenska Benečija; Črnovrška planota s poljanskim narečjem); že po obliki do danes razvitih stadijev je razvidno, da je pomik kaj različnega datuma: *âku* (Črni vrh), *ôko* (Zilja), *uôq* (Sele), *ók* (Poljane); rož. *lápæ*,

podj. *lǫpa*, remšniško *lǫp* in *lǫp'* v Selah; prim. še moja izvajanja pri St. Buncu, *Slavia occident.*, 12, 126, in Isačenko, Narečje v vasi Sele, 69. sl. — 2.) dvoakcentnost tipa *bráta*, ki preko *brátā* preide končno v *bratā*, je karakteristična predvsem za ziljski dialekt, za zgornje obsoške govore in sosednji del Slovenske Benečije; rožanščina nam kaže celo še starejši stadij v govorih ob Vrbskem jezeru (*měšā*), drugod že brez dolžine prvotno poudarjenega vokala in ustrezno vokalno izpremembo, gl. F. Ramovš HG, VII, 14.

Po tem orisu postajanja slovenskih akcentov podam za zaključek še pregled proveniencie današnjih akcentov. Po svojem izvoru so današnji akcenti nastali:

a) slovenski $\acute{}$ je iz:

1. starega padajočega (ide.) na dolžini (*grād*);
2. premaknjenege dolgega in kratkega padajočega (*zlatô, okô*);
3. starega padajočega na kračini zaprtih zlogov (*bôg*);
4. novega padajočega na dolžini (*rīb, dělām, vřdīm*);
5. analogičnega na kračini (dol. adj. *ta-dôbrī*);
6. dialektično za vsako dolžino po izgubi intonacijske razlike (ponekod je tudi raven ali padajoče rastoč);

b) slovenski $\acute{}$ je iz:

1. skrajšanega, pozneje po točki 3. spet podaljšanega starega (ide.) rastočega poudarka na dolžini (*bráta, kráva*);
2. kratkega novega akuta na analogičnih dolžinah (*nóg, pás*);
3. kratkega novega akuta na internih besednih zlogih (*vólja*);
4. novega akuta na dolžini (*lás, kljúč*);
5. pomika s končnega zloga (*dúša; žena, zelen*); dial. tudi *óko* (na Zilji);

c) slovenski $\grave{}$ je iz:

1. kratkega rastočega (ki je nastal iz starega dolgega akuta) na končnem ali edinem besednem zlogu (*brāt, mǫglā*);
2. kratkega novega akuta pri istih pogojih (*kōnj, pās, dnō*);
3. pomika s končnega zloga (dial. *žēna mǫgla*);
4. pomika s končnega (in tudi internega) dolgo padajoče poudarjenega zloga (dial. *đko*);
5. pomika (dvoakcentnosti) dolgega rastočega poudarka na naslednji zlog (dial. *brátā, bratā*);

č) slovenski $\grave{}$ je samo dialektičen in izhaja:

1. iz pomika s končnega kratkega zloga v primerih *žēna, mǫgla, tǫmǫn* (dial. nadaljnji prehod v $\acute{}$: *žēna*);
2. iz pomika s končnega (internega) dolgo padajoče poudarjenega zloga (*đko*; dial. tudi *óko*, dalje še prehod v $\acute{}$).

Résumé

L'auteur commence par présenter, dans une forme concentrée, les faits permettant de conclure aux conditions des accents slovènes originaux. Il y en avait ainsi que dans la dernière phase du slave commun, six de tels accents. L'auteur traite de la place de l'accent dans la parole et de la quantité. Il passe aux déplacements d'accent slovène du type *zlatō* en *zlatŏ* et *duša* en *dūša*. Pour la quantité, l'auteur s'arrête au phénomène de *kráva*, dans le slovène d'origine *kràva* qui, plus tard, se réallonge en *kráva*. Se basant sur ces faits, l'auteur fait les observations sur la dépendance des voyelles accentuées longues de la quantité (de l'accent) et c'est précisément le moyen pour la détermination de la chronologie relative aux aspects d'accent. Ces faits sont les suivants: chute des voyelles phonétiquement faibles *ь* et *ѣ* (10ème siècle); fermeture (diphthongaison) des voyelles slovènes longues dès le 12ème siècle (p. e. voyelle *o*, *é*), et la vocalisation *a* en *a* terminée à la fin du 14ème siècle. Sur cette base, l'auteur accepte la chronologie suivante:

1. l'abréviation de l'aigu long aux 7ème — 8ème siècles;
2. l'allongement de l'ancien circonflexe bref au 10ème siècle suivi bientôt par le déplacement à la syllabe suivante;
3. le déplacement au type *dūša* au 12ème siècle;
4. perte graduelle de la différence entre la nature des accents anciens et des accents métatoniques;
5. l'allongement du type *bráta*, *vólja* avant la fin du 14ème siècle;
6. au 15ème siècle suivra le passage de *˘* terminal en *˘˘* avec des déplacements nouveaux, bien que seulement dialectiques (*žèna*, *žéna* etc.);
7. sont encore plus récents les déplacements dialectiques *okŏ* en *óko* et *bráta* en *bratā*.

L'auteur termine en donnant un aperçu sur la provenance des accents slovènes actuels.

Josip Badalić

FRAN CELESTIN KAO OSNIVAČ LEKTORATA
SLAVENSKIH JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI NA ZA-
GREBAČKOM SVEUČILIŠTU (1878—1895)

I

Krajem sedamdesetih godina prošloga stoljeća, kad omužali Fran Celestin sa svojih 33 godina dolazi k nama u Zagreb s punim filološkim kvalifikacijama bečkoga sveučilišta, dopunjenim teoretskim i praktičkim studijem slavistike u Moskvi, Vladimiru i Harkovu, — glavni grad Hrvatske doživljuje decenij prosvjetnoga i naučnog uspona, kakav nije uopće zabilježila hrvatska povijest: jer u tom desetljeću (od 1867. do 1876.) osnovane su i proradile dvije najviše kulturne i naučne ustanove hrvatskoga naroda — i Akademija i Sveučilište. Otvorili su se novi i široki vidici nauci u kulturnom središtu Hrvatske, a osim toga s tendencijom okupljanja stvaralačkih snaga čitavoga slavenskog juga u duhu štrosmajerovskih perspektiva. Da je kraj takvih raspoloženja i poletan slavista Celestin, koji je upravo bio došao iz Rusije kao talentirani i kvalificirani »svjedok sa terena«, morao u tom i takvom Zagrebu naći mjesta i za sebe, razumljivo je samo po sebi.

I, doista, Celestin to mjesto nalazi, bez krznanja i s jedne i s druge strane, u prvim redovima tadašnjega kulturnog Zagreba: ponajprije u zagrebačkoj gimnaziji kao nastavnik (od godine 1876.), koja je gimnazija tada bila u stvari rasadištem Filozofskog fakulteta na novoosnovanom Sveučilištu, a onda, iza godine dana, i na samom Sveučilištu — u svojstvu lektora slavenskih jezika i književnosti (1878—1895).¹ Sveučilište je tada bilo tek u prvoj godini svoga života, dakle u početnoj fazi izgradnje svoga prvoga nastavničkog kadra, pa je Celestin već krajem sedamdesetih godina, kao i niz njegovih kolega na tadašnjoj zagrebačkoj gimnaziji (Tadija Smičiklas, Gavro Manojlović, August Musić, Matija Valjavec, Tomo Maretić i dr.) vršio nastav-

¹ Ivan Grafenauer (»Slovenski biografski leksikon«, zv. I., Ljubljana 1925., str. 74—75) netočno navodi neke datume o Celestinovu službovanju u Zagrebu. Nastupno predavanje kao lektor održao je Celestin 25. listopada 1878., kako se to vidi iz štampanoga otiska toga njegova nastupnog predavanja (a ne 31. listopada iste godine); isto tako nije Celestin bio umirovljen godine 1890., kako navodi Grafenauer (ib.), nego 19. kolovoza 1892. (dopisom Odjela za bogoštovlje i nastavu br. 5796).

ničku dužnost i na Gimnaziji i na Sveučilištu. Namjesnim učiteljem zagrebačke gimnazije postao je Celestin dekretom tadašnje hrvatske vlade od 9. rujna 1876., a nastupio je službu 1. listopada iste godine.

Celestinov izbor za lektora slavenskih jezika i književnosti izvršen je na tadašnjem Mudroslovnom fakultetu zagrebačkog Sveučilišta tokom školske godine 1877/78, tako da je referent Fakulteta Armin Pavić mogao 13. srpnja 1878. staviti Vladi prijedlog Fakulteta za imenovanje Celestinovo. Vlada je ubrzo usvojila prijedlog Fakulteta, tako da je Fran Celestin imenovan odlukom Odjela za bogoštovlje i nastavu od 29. kolovoza 1878. »učiteljem slavenskih jezika« na Mudroslovnom fakultetu zagrebačkog Sveučilišta.

Svoja predavanja na Sveučilištu započeo je Celestin u narednom zimskom semestru školske godine 1878/79, i to kolegijem »Slavensko oblikoslovlje s obzirom na staroslavenski i ruski jezik« (tjedno 3 sata). Da bi se naglasila izvjesna važnost ovoga lektorata slavenskih jezika s jedne strane, a s druge strane i dolazak na Filozofski fakultet »Frana Jurjevića Celestina, doktora filozofije, učitelja slavenskih jezika i profesora gimnazije zagrebačke«, kako ga oglašuje tadašnji Red predavanja, — priredio je Fakultet, prema uzoru drugih imenitih univerziteta, i nastupno javno predavanje novoga lektora. To je predavanje održano dana 25. listopada 1878., a onda odmah i odštampano u posebnoj brošuri s naslovom »Uvodno predavanje, što ga je imao na Hrvatskom sveučilištu Franje Josipa I. dne 25. listopada godine 1878. učitelj slavenskih jezika Dr. Fr. J. Celestin. U Zagrebu 1878« (8°, 13 str.). U tom »Uvodnom predavanju« pokušao je Celestin da odredi mjesto i značenje slavistike u sklopu nacionalnih nauka slavenskih, a isto tako i glavne linije naučne metodike, koje će se on držati u svom radu. Slavistiku (»slavenoznanje«) smatra on osnovno važnom za poznavanje slavenskih naroda, a isto tako i za uspješan razvitak slavenskih nacionalnih naučnih disciplina. »Slavenoznanje imalo bi nam dakle pokazivati — rekao je tom prigodom Celestin — što je slavensko, što tuđe, što korisno, što štetno, što imade budućnost, a što je nema, što zdravi razvitak pospješuje, a što ga zadržava ili bi ga moglo dapače obustaviti na dulje ili kraće vrijeme. Na temelju takvoga znanja mogao bi se razvijati svaki slavenski narod, koji imade uopće uvjeta samobitnog opstanka, i to sigurnije i uspješnije nego do sada te bi izbjegnuo mnogim kojekakvim stramputicama, povijesnim pogreškama, kojima je dosta bogata povijest pojedinih slavenskih naroda« (str. 5.). Imajući to na umu, kaže Celestin, on smatra zadatkom svoje djelatnosti na Sveučilištu da u tom smislu doprinese »razvitku naše samopoznaje«.

Ovo nastupno predavanje Celestinovo, na dan 25. listopada 1878., valja smatrati danom osnutka lektorata slavenskih jezika i književnosti na zagrebačkom Sveučilištu. Jer od toga dana pa do Celestinove smrti (godine 1895.) nižu se u predavanjima lektora Celestina kroz punih sedamnaest godina jezični i književno-povijesni kolegiji, koji obuhvataju, sad manje sad više, ruski, poljski, češki i slovenski jezik s književnostima, a povremeno i komparativnu slavensku gramatiku

(sa staroslavenskim jezikom). Pretežitu pažnju posvećuje Celestin u svojim predavanjima području svoga specijalnoga naučnog interesa — ruskom jeziku i književnosti. Već u ljetnom semestru školske godine 1878/79 najavljuje on kolegij o Turgenjevu (»Čitanje, prijevod i tumačenje pripovijesti I. S. Turgenjeva „Nesčasnaja“«), da bi zatim, u zimskom semestru školske godine 1879/80 održao sustavan kolegij iz povijesti ruske književnosti pod naslovom »Povijest ruske literature od Petra Velikoga do suvremene literature«. Ovaj potonji kolegij postaje kasnije hrptenicom njegovih predavanja iz ruske književne povijesti: on ga razrađuje kasnije u posebno književno-historijsko djelo, a — kako ćemo odmah vidjeti — s namjerom, da u štampanom obliku bude od koristi i široj hrvatskoj obrazovanoj javnosti. Kad je zatim ovo književno razdoblje razradio u opsegu, koji se nije dao iscrpiti u predavanjima jednoga semestarskog kolegija, dijeli on to književno razdoblje u dva perioda: 1.) od Petra I. do Aleksandra I. (1855) i 2.) u period suvremene ruske književnosti (od Aleksandra I. do osamdesetih godina XIX. vijeka). Staru je rusku književnost obrađivao samo u jednom ciglom semestru, i to u zimskom semestru školske godine 1880/81 pod naslovom »Povijest stare ruske literature«. To je i jedini kolegij iz područja stare ruske književnosti objavljen i održan za svih sedamnaest godina njegova lektorstva. To zanemarivanje stare ruske književnosti nije mi bilo jasno, dogod se nisam namjerio u arhivu Dekanata Mudroslovnog fakulteta na dopis dekana Đure Pilara od 10. srpnja 1880., kojim on u ime fakultetskog vijeća pozivlje Celestina, da »po temeljnim ustanovama sveučilišne nastave ne biste imali predavati povijest stare ruske literature, već se jedino omedavati na živi jezik i na literaturu novijeg vremena počam od Karamzina«. To je, eto, bio razlog, zbog kojega Celestin nije za daljih petnaest godina svoje nastave nijednom ponovio svoj kolegij iz povijesti stare ruske književnosti. Međutim, ni Celestin nije popustio do kraja, jer on u svojim kasnijim kolegijima, kao i u svojoj »Historiji ruske književnosti od Petra Velikoga do Aleksandra I.«, obrađuje ne samo Karamzinovo razdoblje, t. j. kraj XVIII. vijeka, nego čitav XVIII. vijek — s uključenjem Lomonosova, Sumarokova, Fonvizina, Deržavina i Novikova.

Svoja predavanja popraćivao je Celestin, kako se to vidi iz Reda predavanja, i praktičnim proseminarskim radom, t. j. čitanjem, prevodenjem i tumačenjem odabranih djela onih pisaca, kojih se doticao u svojim teorijskim razmatranjima, a ponajčešće pripovjedačkih djela Turgenjevljevih.

Posebne semestarske kolegije posvećivao je od vremena do vremena pojedinim istaknutijim piscima ruskim: tako na primjer u zimskom semestru školske godine 1878/79 I. S. Turgenjevu, u ljetnom semestru školske godine 1891/92 M. J. Ljermontovu (život i djela te čitanje odabranih Ljermontovljevih pjesama); u ljetnom semestru 1892/93 kolegij »A. S. Puškin, njegov život i djela« (uz čitanje, prijevod i tumačenje »Evgenija Onjegina«); u ljetnom semestru školske godine

1893/94 kolegij o Alekseju Koljcovu (uz čitanje i tumačenje njegovih pjesama); u ljetnom semestru školske godine 1894/95 o A. S. Gribojedovu (s prevodenjem i tumačenjem komedije »Gorje ot uma«).

Jednaku je pažnju posvećivao i kolegijima iz ruskoga jezika, obrađujući naizmjenice morfologiju (»Oblici ruskoga jezika«) i sintaksu (»Osobitosti skladnje ruskoga jezika«) — oboje uz čitanje odabranoga ruskoga štiva. U nekoliko je mahova obrađivao u posebnim kolegijima i probleme ruskoga akcenta (u ljetnom semestru školske godine 1881/82 »Glavna pravila o ruskom naglasku«; u ljetnom semestru školske godine 1887/88. »O ruskom naglasku«). Značajka je bila njegovih i književno-povijesnih i lingvističkih predavanja — proseminarski karakter: svagda su se teoretski izvodi provjeravali praktičnom primjenom u čitanju, prevodenjem i tumačenju odabranog ad hoc štiva.

Međutim Celestinov lektorat slavenskih jezika i književnosti nije se iscrpljivao u nastavi samo ruskoga jezika i književnosti: da bi opravdao širu osnovicu svoga lektorata, on je u svome zagrebačkom lektorskom radu obuhvatio i poljski, a zatim i češki, te i svoj materski slovenski jezik s književnošću. Za ovaj niz slavenskih jezika i književnosti zasvjedočuje on svoj naučni interes ponajprije kolegijem komparativno-gramatičkog karaktera iz slovenskog i hrvatskoga jezika u ljetnom semestru školske godine 1880/81 pod naslovom »Osobitosti novoslovenštine s obzirom na hrvatski jezik uz čitanje i tumačenje pjesama Dra. Fr. Preširena«. Na ovo hrvatsko-slovensko jezično i književno područje nije se Celestin više vraćao nijednim kolegijem. Razlog je tome bio, što je tadašnja zagrebačka slavistika za nacionalne predmete raspolagala nizom dobrih nastavničkih sila (A. Pavić, T. Maretić, L. Geitler i dr.), pa je Celestin morao svoju pažnju usmjeriti kao lektor slavenskih jezika i književnosti, uz ruski jezik i književnost, i na druge značajnije slavenske jezike. Zato on u zimskim semestrima školskih godina 1886/87, 1887/88, te 1888/89, 1889/90 predaje kolegije iz morfologije českoga jezika (»Oblici českoga jezika«) uz čitanje odabranoga českoga štiva književnoga. Nakom uzastopnih predavanja morfologije českoga jezika tokom četiriju semestra, osjeća on dužnost da proširi svoj lektorski interes i na poljski jezik. No na tom je području on osjetio pomanjkanje sprema, pa je zato zatražio u ljetnom semestru školske godine 1889/90 dopust, kako bi uzmogao za to vrijeme upotpuniti svoje poznavanje poljskoga jezika i književnosti. Dopust je dobio, i na Gimnaziji i na Sveučilištu, te je taj dopust dobrim dijelom proveo na studijama u Krakovu.

Plodovi toga Celestinova naučnog spremanja očitovali su se već u narednoj školskoj godini 1890/91., kad je oglasio i predavao u zimskom semestru morfologiju poljskoga jezika uz čitanje odabranih štiva iz poljske književnosti. Uporedo s ovim jezičnim kolegijem objavio je u istom semestru i književno-proseminarski kolegij pod naslovom »Čitanje i tumačenje 'Pana Tadeusza'«. Predavanja iz poljske književnosti nastavio je i u slijedećoj školskoj godini kolegijem »A. grof Fredro, njegov život i djela uz čitanje odabranih prizora iz

njegovih komedija«. Tako je Celestin u ova dva semestra upoznao hrvatske studente sa najznačajnijim poljskim pjesnikom Adamom Mieczkiewiczem i A. Fredrom, »poljskim Molièrom«.

Poljskom jeziku i književnosti, a isto tako i češkom jeziku s književnošću, bio je vjeran, i pored naročitog njegovanja ruskoga jezika i književnosti, do konca svoga lektorata i života — do godine 1895. Uz morfologiju ruskoga jezika predaje on zadnjih godina svoga lektorovanja (1893—1895) morfologiju poljskoga jezika uz čitanje (u posebnim književno-proseminarskim kolegijima) pjesničkih djela poljskoga romantika Antona Malczewskoga. Jednaku pažnju posvećuje i češkom jeziku: kolegije iz morfologije češkoga jezika predaje god. 1892/93 i 1894/95, a isto tako i poseban proseminar iz književnosti o Boženi Němcovoj (u godini svoje smrti).

Prema svemu ovome jasno proizlazi, da je Fran Celestin za svoga sedamnaestgodišnjega lektorovanja na zagrebačkom Sveučilištu zdušno i s uspjehom upoznao tadašnju hrvatsku studentsku omladinu ne samo s osnovima glavnih slavenskih jezika, nego i s književnostima najvećih slavenskih naroda, a napose u zasebnim kolegijima o pojedinim istaknutijim slavenskim piscima (Gribojedov, Koljcov, Puškin, Ljermontov, Turgenjev, Malczewski, Mickiewicz, Fredro, Němcova, Prešeren). Glavnu je pažnju, prirodno, posvećivao ruskom jeziku i ruskoj književnosti, pa je na tom području najviše i stvorio: napisao je, kako je već spomenuto, kao plod svojih predavanja iz ruske književnosti, knjigu »Povijest ruske književnosti od Petra Velikoga do Aleksandra I.« (1855), obuhvativši time jedno od najvažnijih razdoblja ruske narodne i književne povijesti, s uključenjem puškinske epohe i početne faze ruskoga kritičkog realizma književnoga. Knjiga je, nažalost, ostala u rukopisu, jer nije našla za Celestinova života nakladnika. Međutim, da je knjiga bila valjana i na stručnoj visini, o tome jedva da može biti ikakve sumnje. To nam dokazuje prije svega njegova i danas vrijedna monografija na njemačkom jeziku »Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft« (Ljubljana 1875, V 8, str. 388), gdje je iznio u nizu sjajnih ekskurza svoje upućene i napredne poglede na suvremenu rusku književnost, a isto tako i u brojnim književno-kritičkim prikazima objavljenim na slovenskom jeziku.²

A imamo za takvu pozitivnu ocjenu njegove »Povijesti ruske književnosti« još jedan zanimljiv dokaz: kad je Celestin godine 1881. ponudio tu svoju knjigu za štampu Matici Hrvatskoj, dao je o njoj, kako sam to pronašao u arhivu Matice Hrvatske, odbornik Matičin Franjo Marković ovu pismenu ocjenu, (od 4. siječnja 1881.): »Rukopis taj jesu sveučilišna predavanja g. lektora dra. Celestina (arak 1). Ima u njemu dosta citata ruskih, n. pr. iz pjesama Puškina, Ljermontova, Koljцова (arci 19—22, 24—25, 27—28). Djela se sva navode ruskim jezikom, i naslovi pjesama; ovih naslova mjestimice ima mnogo. Ovo

² Isp. J. Badalić: Visarion G. Bjelinski u književnostima jugoslavenskih naroda. Hrvatsko kolo, god. I, br. 2. Zagreb 1848.

sve ne bi ovako moglo ostati za široko čitateljstvo Matice, od kojega mnogi ni čitati ne bi mogli ćirilice, nekmoli razumjeti riječi ruske. Ima odsjeka o „učenoj literaturi“, tako na arcima 15—16 i 45—49. Ni ovo ne će biti za većinu čitatelja Matičinih. Uopće, mislim, da je rukopis odviše strukovnoga smjera, a da bi bio prikladno štivo za većinu Matičinih čitatelja. Jezik bi često imao biti za hrvatsko široko čitateljstvo laglji i običniji.

Da li bi se ove okolnosti dale ukloniti, to stoji ponajviše do sama g. pisca.

Budući pak mislim, da bi našoj literaturi povijest ruske književnosti jako dobro došla, to želim, da još koji član ovaj rukopis prosudi glede upotrebivosti njegove za svrhe Matičine, a zatim želim, da bi — ako bi se glede ovoga rukopisa došlo do niječnoga zaključka — uznastojao gospodin tajnik dogovoriti se s gospodinom piscem, ne bi li hotio napisati popularniju povijest ruske književnosti za Matičino izdanje — možda onakovim, i za šire općinstvo čitljivim načinom, kako su Mickiewiczzeva predavanja o slavenskoj literaturi«.

Ova je recenzija datirana danom 4. siječnja 1881. g., a pisao ju je i potpisao vlastoručno dr. Franjo Marković.

Kako se iz ove ocjene vidi, knjiga je našem recenzentu odviše stručna za čitatelje Matice Hrvatske, a osim toga — što je i vjerojatno kod jezičnoga poliglote Celestina — pisana teškim, netečnim hrvatskim jezikom. I samo je to omelo njezino štampanje, ili možda i činjenica, da je u to doba spremio za Maticu svoju povijest ruske književnosti XVIII. vijeka i naš Jagić, a koju je Matica i izdala godine 1895. (u godini Celestinove smrti). Nažalost, rukopis Celestinove »Povijesti ruske književnosti« na neobjašnjiv je način nestao, pa ga do danas nije uspjelo nigdje pronaći. U arhivu Matice Hrvatske nema traga, da bi Celestin poslušao preporuku recenzenta Franje Markovića i napisao novu povijest ruske književnosti za potrebe Matice Hrvatske, a niti da bi popravio u zatraženom smislu svoj stari rukopis. To je, uostalom, i u skladu s njegovim osebnim temperamentom — svojeglava čovjeka.

II

Plodan naučno-pedagoški rad Celestinov na Sveučilištu bio bi zacijelo još značajniji i bogatiji rezultatima, da on nije istovremeno obavljao jednako odgovorne dužnosti na najistaknutoj tadašnjoj srednjoj školi u Hrvatskoj, u zagrebačkoj gimnaziji, gdje je od godine 1876. do 1892. predavao latinski, grčki i njemački jezik. Pa pribrojimo li ova tri neslavenska jezika, koje je predavao na Gimnaziji, cijeloj pregršti slavenskih jezika (ruski, poljski, češki, slovenski i hrvatski jezik), koje je predavao na Sveučilištu u svojstvu lektora, onda dobivamo sliku pravoga osamjezičnog poliglota. Možda mu je upravo ta poliglotska ekstenzivnost, pored njegova književno-povijesničkog rada, i omela intenzivniju naučnu afirmaciju na području lingvistike.

Služba u Gimnaziji bila mu je, čini se, nevoljnim teretom: u više je navrata tražio smanjenje broja nastavnih sati zbog lektorskoga rada na Sveučilištu. U dva je maha u tom i uspio, jer mu je broj sati smanjen svaki put za tri do četiri sata. A osim toga smetao ga je u pedagoškom radu na srednjoj školi i jedan njegov nemili fizički nedostatak: stasit, naočit, ali teško kratkovidan. Ovo potonje uvelike je otežavalo njegov rad na školi, a napose u pogledu održavanja discipline. Da bi ipak sačuvao neokrnjen svoj nastavnički ugled — i u disciplinskom pogledu — on je pokadšto posizao i za krutim mjerama, koje su onda izazivale pravi revolt, i to ne samo među đacima, nego i među nastavnicima, štaviše, i među roditeljima. Popuštao je teško ma kome. U potvrdu ovoga navoda, navest ću dva zanimljiva događaja, zabilježena u Zapisnicima vanrednih sjednica profesorskog zbora zagrebačke gimnazije, a gdje se izrijeком spominje kao glavno lice profesor Celestin.

Prvi put se to događa na vanrednoj sjednici zbora od 30. studenoga 1879. g., kad je sjednica sazvana u svrhu preslušanja pred punim nastavničkom zborom tadašnjega učenika VIII. razreda Erazma Barčića s razloga, »što je 19. studenoga iste godine — kako to bilježi Zapisnik te sjednice — prisustvovao lupanju prozora kod gradonačelnika g. M. Mrazovića. On priznaje, da je tome lupanju prisustvovao, ali da sâm lupao nije...« Na osnovu te izjave predložio je tadašnji direktor gimnazije Matija Valjavec, da se Erazmo Barčić isključi iz gimnazije, dok je razrednik Barčićeva razreda prof. Sebastijan Zepić predložio kaznu od 16 sati zatvora. Kod glasovanja podijelili su se glasovi na dvoje, pa je ponovnim glasom direktora Valjavca izglasan prijedlog za strožu kaznu, a za koju je glasao i naš Celestin. I tako je došlo do isključenja Erazma Barčića.

Ili drugi, još uvjerljiviji primjer: u Zapisniku iste vanredne sjednice profesorskog zbora od 30. studenoga 1879. god. zabilježen je naširoko Celestinov sukob s đacima III-a razreda. Vršeci nadzornu službu zapisao je Celestin zbog nediscipliniranog i uvredljivog ponašanja toga razreda prema prof. Celestinu u razrednicu cijeli III-a razred. Da bi đaci osujetili kaznu čitava razreda, provalili su poslije obuke trojica »najodvažnijih« trećoškolaca u razred, obili razrednu katedru, uprljali odnosni zapis Celestinov, a onda ga čak i istrgli, te konačno pohranili na najmanje časnom mjestu gimnazijske zgrade. Istragom se ustanovilo, da su ta tri »junaka« bila djeca iz tadašnjih zagrebačkih »boljih kuća«: Antun Grahor, Franjo Bučar i Janko Vučetić. Predloženi su vladi jednoglasno na isključenje, a uz naročitu motivaciju direktora Franje Bradaške, gdje se, među ostalim, kaže i ovo: »K tome dolazi i to, da je dr. Franjo Celestin jedan od onih učitelja u ovoj gimnaziji, koji savjesno ovo Ravnateljstvo podupiru u nastojanju oko uzdržavanja reda, točno vršeci potrebit nadzor, pa kad se uvreda nanese na takvu učitelju ne bi kaznila svom strogošću, moglo bi mu to oteti volju nadalje i jednako pomno brinuti se za red i valjan uzgoj mladeži«. Vlada je usvojila ravnateljjev prijedlog i sva

su trojica, a među njima i pozniji hrvatski književni historik Dr. Franjo Bučar — izletjeli iz gimnazije.

A bio je Celestin i strog ocjenjivač đačkoga rada u školi. I tu su izbijali sporovi. Oštro se ograđivao od ma čije ili ma kakve intervencije u korist pogođenih đaka ili roditelja. Izjavljivao bi on i svome ravnatelju, da »ne trpi trgovanja za redove, te da će on to opisati kad u mir jednom dođe, jer je on u tome špartanac« — kaže se u jednom zapisniku.

Međutim, nisu ni profesori, s ravnateljem na čelu, a ni roditelji popuštali našem »špartancu«, pa je tako došlo i do neprijatne direktorove intervencije kod vlade protiv Celestinove strogosti. »Kakav on (Celestin) kredit uživa kao pedagog i didaktik kod svojih kolega — piše direktor Mirko Divković u svom dopisu vladi od 5. ožujaka 1884., moleći da vlada povede postupak protiv Celestina! — dokaz je, što profesori, koji imaju djecu ili rođake u Gimnaziji, mole ravnateljstvo, da im ne da djece u onaj paralelni razred, gdje je profesor Celestin; to su učinili prof. Marn, Maurović i Hoić.«

Divkovićev je petit imao pun uspjeh kod vlade, jer vlada svojim otpisom putem ravnateljstva gimnazije poručuje Celestinu doslovce ovo: »Naročito se očekuje od profesora Celestina, da će on inače udesiti svoj pedagoški postupak, te da će se okaniti prestroga i nejednaka ocenjivanja rada učeničkoga, kao i preopterećivanja mladeži prekomjerno zadavanim lekcijama. Te mane prikazuju učitelja nepravednim i nemila srca čovjekom, te su podobne lišiti ga kod mladeži ugleda i ljubavi, to jest uvjetâ, bez kojih mu je nemoguće s uspjehom vršiti učiteljsku zadaću.

Kr. ravnateljstvo imat će to profesoru Celestinu u ime ovoga Odjela kr. zem. vlade priopćiti i nad tim bditi, da on svoj školski rad gornjim opaskama shodno preudesi; jer ne bude li mu to moguće, znat će Kr. zem. vlada, što joj je poslije opetovanih uzaludnih opomena činiti s takovim učiteljem« (Otpis od 20. svibnja 1884. potpisao za bana Vončina).

No daleko je značajniji za poznavanje karaktera, odnosno temperamenta Celestinova dramatski incident, što ga je izazvao Celestin — s cijelim profesorskim zborom kao nastavničkim kolektivom godine 1882., a koji je incident zabilježen u konceptu Zapisnika sjednice profesorskog zbora od 18. veljače 1882. Na toj se sjednici raspravljalo o uspjesima u Gimnaziji u minulom zimskom polugodištu, pa je, među inim, konstatiran slab uspjeh u njemačkom jeziku u Celestinovu II-b razredu. Prof. Celestin objašnjavao je taj slab uspjeh djelomice lošim radom ranijega nastavnika njemačkoga jezika u tome razredu, a djelomice lošim udžbenikom. Osjetili su se zbog toga pogođeni lično prisutni profesori Josip Mencin i Franjo Marn, pa su oštro uzvratili Celestinu. »Sada istom planu i uspali se do bjesnila gosp. dr. Celestin — piše u izvornom konceptu Zapisnika te sjednice — i udari inkriminacijama na pojedince i na cijeli učiteljski zbor. On reče:

— Vi brbljate kao djeca, djelate knjige, pak govorite i radite samo radi osobnoga interesa! — i pokaza prstom na Franju Marna, koji je slučajno na poziv visoke Vlade izradio njemačku vježbenicu, a sada se istom počinje štampati.

Franjo Marn gorko uvrijeđen očitova:

— Ja služim već dvanaest godina na ovom zavodu. Uvijek sam zapostavljao svoje osobne interese dužnostima moje službe. Ako mi tkogod protivno kaže, pripravan sam odmah odstupiti. Ako li pak doktor Celestin mene takvom infamijom potvara, a nije kadar toga dokazati, očekujem, da će on to isto učiniti.

Na to izjavi dr. Celestin, da ne običaje tvrditi, što nije kadar dokazati: da će on to i dokazati.

Iza velike uzrujanosti — piše dalje doslovce u Zapisniku — koja prevlada cijelim ogorčenim učiteljskim zborom, ustane profesor Tadija Smičiklas, te izjavi prema dru. Celestinu:

— Ako Vi, gospodine, ovdje pred cijelim zborom Vaš lažni navod ne opozovete, onda ja s Vama više službovati ne ću, a mislim, da će uz moju opravdanu želju pristati cijeli učiteljski zbor.

Dr. Celestin: Ne opozivljam!

Sav učiteljski zbor pristane uz mnijenje profesora Smičiklasa — završava Zapisnik — i u to ime sastane se, ali doktor Celestin predomisli se, pak upravi međutim na ruke poslovođe ravnateljstva g. Divkovića sljedeće pismo:

»Veleštovani gospodine, ja iskreno žalim, da su gg. kolege shvatili moju opasku tako uvredljivom... Priznajem pako, da moja opaska nije bila umjesna, te zato svu gg. kolege, a napose Fr. Marna molim, da mi oprostite što je bilo kazano s moje strane uvredljiva — u uzrujanosti bilo danas ili ikada...« Pismo je pisano isti dan 18. veljače 1882. i danas je u izvorniku pohranjeno u gimnazijskom arhivu. (Arhiv grada Zagreba, V., Archigymnasium.)

Članovi profesorskog zbora zagrebačke gimnazije, koji su prisustvovali ovome incidentu, bili su: Mirko Divković, Gavro Manojlović, Franjo Marn, Josip Janda, Dane Gruber, J. Devide, Ivan Benigar, Josip Belaj, August Musić, Josip Mencin, Tomo Maretić, Stjepan Kućak, Sebastijan Žepić, Tadija Smičiklas, Ivan Gostiša, Matija Valjavec, Ivan Šajatović, Ivan Broz i Hugo Badalić.

Ovaj i njemu slični sukobi s dacima, kolegama i vlastima sve su više otežavali rad Celestinov na Gimnaziji, pa je tako krivnjom njegova opora karaktera i sve veće kratkovidnosti došlo do Celestinova umirovljenja kao gimnazijskoga profesora odlukom vlade od 19. kolovoza 1892. Kako je imao u svemu nepunih 16 godina državne službe u Hrvatskoj, moli ravnatelj Divković, da mu vlada prizna punih 16 godina, jer je bio »za sve vrijeme službe svoje revan, a više puta i preravan u vršenju dužnosti svojih« (dopis ravn. M. Divkovića od 3. IX. 1892.).

Da bi povećao broj godina državne službe, obratio se Celestin nakon umirovljenja Vladi sa zamolbom, da mu prizna i godine provedene u ruskoj državnoj službi. O uspjehu te molbe ne znamo ništa, ali je malo vjerojatno, da bi tadašnja Khuenova vlada honorirala Celestinovo rusofilstvo i jednim novčićem.

Međutim umirovljenjem Celestinovim na gimnaziji nije ni u koliko dirnuto u njegov položaj sveučilišnoga lektora, koji on zadržava, kako smo to već istaknuli, sve do svoje smrti 1895. g.

III

Smrću Celestinovom (god. 1895.) utrnulo je za dugo vrijeme na zagrebačkom Sveučilištu lektorat slavenskih jezika i književnosti — na štetu naše slavistike, a napose na štetu izučavanja slavenskih književnosti. Bilo je povremenih uskakivanja izrazitih filologa slavista i u literaturu (na pr. Tome Maretića, pa onda mnogo kasnije lektora Vladimira Rozova), ali sustavno nadovezivanje na lijepe tradicije našega Sveučilišta iz Celestinovih godina — izvršeno je u cijelosti istom nakon Oslobođenja — uspostavljanjem slavenskih katedara jezičnih i književnih, a napose ruskih.

No duh Celestinov ostavio je osjetne i trajne tragove u srcima tadašnje sveučilišne omladine zagrebačke: njegova predanost svojoj struci, a napose znalacka ljubav prema ruskoj književnosti, prenesena je i prenošena dalje s uspjehom u zanosne duše hrvatske omladine osamdesetih i kasnijih godina. Treba li dokaza za tu tvrdnju, jedva će se naći rječitiji dokumenat od brzojavne sažalnice, što su je, uz najživlje učešće Celestinovih slušača, naročitim putem otpremili studenti zagrebačkoga Sveučilišta godine 1883. povodom Turgenjevljeve smrti redakciji tadašnjega petrogradskog časopisa »Nedjelja«, a koji je brzojav glasio: »Hrvatska sveučilišna mladež duboko čuti gubitak bratskog naroda. Turgenjev je bio veličajnim i moćnim budiocem ruskoga života, dikom i nadom ruskoga društva u danima očajne i teške borbe za svijetlo i napredak.

Njegovi umotvori nam Hrvatima toli mili, zanosne i genijalne mu misli nama su zalogom velike budućnosti, koja slavenstvo čeka u kulturnom radu Evrope.

Vječna slava velikomu piscu i budiocu ruske samosvijesti i napretka!

Uspomena na nj puni nam srce neizrecivom ljubavlju i zahvalnošću prema velikom ruskom narodu i nadom u bolju budućnost, te spas od bijeda i nevolja, u kojima danas čami hrvatski narod.«

To i takovo raspoloženje vladalo je u studentskim redovima zagrebačkoga Sveučilišta osamdesetih godina minuloga vijeka, kad im je na Filozofskom fakultetu godinama ulijevao u duše ljubav za rusku

književnost, a napose za Turgenjeva — još za piščeva života! — doktor Fran Jurjević Celestin, osnivač lektorata slavenskih jezika i književnosti na zagrebačkom Sveučilištu.

Résumé

Dans l'article »Fran J. Celestin, premier lecteur des langues slaves à l'Université de Zagreb«, l'auteur retrace, sur la base de nouveaux matériaux d'archives, le travail scientifique et l'activité pédagogique du slavisant slovène Fran J. Celestin en sa qualité de professeur au Gymnase de Zagreb (1876—1892) et, surtout, de lecteur des langues et littératures slaves à l'Université de Zagreb (1878—1895). L'auteur relève les plus importants parmi les cours (russes, polonais, tchèques et slovènes), donnés par Celestin à l'Université de Zagreb. Il considère que c'est précisément cette activité de slavisant qui a donné les plus beaux résultats au double point de vue, de pédagogue et de savant, inspiré par un esprit profond de solidarité slave. Aussi son influence sur la jeunesse universitaire de son époque a-t-elle été considérable.

Antun Barac

MAŽURANIĆ PREMA PUŠKINU

Stotridesetipeta godišnjica rođenja Ivana Mažuranića pala je u istu godinu (1949), u koju i stopedeseta godišnjica Puškinova rođenja. Ta je činjenica sama sobom navela i na pomisli o vezama ili sličnostima između ove dvojice istaknutih slavenskih pisaca. Spomenuo ih je već Josip Badalić u članku »Ruski pisci u književnosti hrvatskoga prepорода« (u »Hrvatskom kolu« 1946). Nadovezujući na neke rečenice Ivana Trnskoga o Puškinu, objavljene u časopisu »Neven« g. 1854., nastavio je:

»Eto, prema Trnskomu, 'Čengić-aga' Mažuranićev uzorom je onih pjesničkih vrlina, koje su nastale oplemenjivanjem naše književnosti na osnovici tvorevina ruske književnosti, poimence A. S. Puškina... Sve to upućuje na mogućnost u najmanju ruku književno-tehničke inspiracije slavnoga našega pjesnika 'Smrti Smail-age Čengijića' na klasičnom ruskom romantizmu Puškina i Ljermontova. Pa i folklorni elemenat, dikcija narodne pjesme u 'Čengić-agi' — sve su to pjesnički rekviziti iz Puškinske škole.«

Mažuranić je, izdavši »Smrt Smail-age Čengića«, u hrvatskoj književnosti značio isto, što u slovenačkoj književnosti istoga razdoblja Prešeren, a u srpskoj Njegoš. Spomenuto djelo pojavilo se kao potpuno zrela umjetnina u vrijeme, kad je pomladena hrvatska književnost istom tražila svoj put. U vremenu, kad je prvi put izišla iz štampe (1846), značila je ona dvostruk uspjeh: i svojim sadržajem i svojim stilskim karakteristikama.

U »Smrti Smail-age Čengijića« izraženo je stanje, u kome su se više manje nalazili svi jugoslavenski narodi u doba njezina postanja. Zasnovana na istinskom događaju, pjesma nije toliko opis samoga pothvata kako su Crnogorci uspjeli svladati premoćnijega neprijatelja, koliko upozorenje na stanje, u kome se još uvijek nalazi najveći dio jugoslavenskih naroda — i pod Turskom, i pod Austrijom. U slici Smail-age Čengijića i njegovih postupaka, te u prikazu crnogorskih boraca protiv njega, Mažuranić je simbolički prikazao sva stradanja naših naroda u prošlosti i njihovu veličinu u patnji i borbi. Njegova je pjesma izraz dubokog ogorčenja nad svim onim, što su dijelovi naših naroda morali trpjeti kroz vjekove, i čemu još ni u prvoj polovici 19. vijeka nije bio došao kraj. Ona je zamišljena kao poklik za pravdom, za ljudskim dostojanstvom, za slobodom. Ona znači uzvik vjere u konačnu pobjedu potlačenih i prezrenih.

Izražajne su karakteristike Mažuranićeve pjesme: zgnusnutost njezina izraza, njegova jednostavnost, i sposobnost njezina tvorca, da uvijek nađe potrebnu riječ, da stvori pune, zaokružene likove. Taj je stil izrazito ličan i ujedno narodan.

»Smrt Smail-age Čengijića« napisana je u doba, kad su se hrvatski književnici povijali između staroklasičkih izražajnih elemenata, između evropske romantike svoga vremena, između elemenata iz slavenskih i starije hrvatske književnosti. Kao i ostali, i Mažuranić se blizu deset godina lomio u sebi, ne znajući, kako da piše. No on je postepeno uspio da sve preuzeto asimilira, dajući svome stilu izrazito narodan karakter. To ne potječe samo od činjenice, što je cijela »Smrt Smail-age Čengijića« ispijevana u narodnim osmercima i desetercima. Narodni značaj njezina stila osjeća se u njezinoj neposrednosti: naš jezik progovorio je u njoj svojim punim glasom, bez navlačenja na strane metričke kalupe, bez nasilnoga ubacivanja riječi u određen broj stopa.

Isporedba između Puškinovih djela i Mažuranićeve pjesme pokazuje, kako su opipljive sličnosti između njih neznatne, i kako bi bilo opasno stvarati pre nagljene zaključke o utjecaju ruskoga pisca na hrvatskoga — u smislu, kako se pojam utjecaja obično shvata.

Puškin i Mažuranić pripadali su različitim tipovima ljudi po svome društvenome podrijetlu, i po temperamentu, i po funkciji u književnosti. Prvi je bio član najvišega ruskoga društva, imućan, s osjećanjem za veličinu vlastitoga naroda. Mažuranić je pak bio seljački sin, siromah, školujući se pomoću potpora i instrukcija, uvijek u skromnim ekonomskim prilikama, i pripadnik naroda, koji se mora boriti za svoje održanje. Sve se to odrazilo i u njihovu književnom radu. Puškin se književnosti mogao prepustiti sav, dok joj je Mažuranić mogao dati samo ostatke svoga vremena.

Uza sve to, problem o odnosima jednoga pisca prema drugom nije manje zanimljiv i značajan. I nema sumnje, da je Puškin ipak djelovao na Mažuranića — ne u tome, da bi ga ovaj slijedio u fabuli, kompoziciji ili tehnici, nego time, što ga je upravo on svojim djelima ponukao, da u hrvatskoj književnosti izvrši ulogu, kakvu je sâm izvršio u ruskoj.

Mažuranić je dobro poznao ruski jezik i rusku književnost. Ruski je, kao i ostale slavenske jezike, naučio još kao đak. Da ga je naučio temeljito, može se zaključiti i po tome, što je s njega i prevodio, i što se u mladosti razvijao pod utjecajem starijega brata Antuna, filologa. Taj je za svoje spise dobio i orden od ruskoga cara (1862).

Mažuranić je u četrdesetim godinama dolazio i u lični doticaj s Rusima. Kad su g. 1841. stigli u naše krajeve ruski slavisti, Mažuranić je u Karlovcu bio u njihovu društvu, te je Sreznjevskoga (i Vraza) otpratio do Žumberka.

On je bio šurjak književnika Dimitrije Demetera, koji je prvi u Hrvatskoj pisao o Puškinu (u Danici 1837), pa čak i njegove novele preučešavao za hrvatske čitaoce. »Smrt Smail-age Čengijića« dovršio

je upravo na njegovo navaljivanje. A štampana je ta pjesma prvi put u almanahu »Iskra«, koju je također uređivao Demeter, i u kojoj su izišle i pomenute novele.

Ivan Mažuranić bio je usto i jedan od najbližih književnih drugova Stanka Vraza — najizrazitijega i najizgrađenijega zagrebačkoga književnika u razdoblju ilirizma. A Vraz je kao kritik i ideolog tražio od hrvatskih književnika uglavnom dvoje: — 1. Da se ne povode za starim dubrovačkim piscima, nego za narodnom pjesmom. — 2. Da traže uzore u ruskoj književnosti, poimence u piscima, kao što su Gogolj i Puškin, jer su upravo oni uspjeli stvoriti dje.a slavenska po duhu i stilu. Sam je Vraz prevodio na hrvatski Puškinove stihove i prozu. Iz Vrazovih pisama Mažuraniću vidi se, da je u smislu vlastitih pogleda htio i izravno djelovati na nj. Na taj je način »Smrt Smail-age Čengijića« postala i izrazom bratstva naših naroda: napisao ju je Hrvat, uzevši građu iz srpskog, crnogorskog života, a uz idejno vodstvo Slovenca.

Mažuranić se prema tome književno razvijao u književnoj atmosferi punoj Puškina. I nema sumnje, da je on ruskoga pisca čitao i volio. Pa ako se i ne mogu pokazati izrazita povodenja, očite su neke sličnosti u njihovim djelima.

I jedan i drugi živjeli su u vrijeme romantizma, primivši od njega mnoga obilježja. Ona se dadu lako zapaziti. Ali ono, što čini glavnu karakteristiku n. pr. »Evgenija Onjegina« i »Smrt Smail-age Čengijića«, nije romantizam, već izraziti vedri realizam obojice pisaca. Taj se očituje u prirodnosti i jasnoći njihovih opisa, u karakterizaciji lica, i sl.

I u jednoga i u drugoga vidi se utjecaj Byrona, i u tipovima i u kompoziciji. I jedan i drugi iznose veoma razvite individualnosti, ulaze u akciju pjesme, miješaju lirske i epske elemente. Ali se i Puškin i Mažuranić razlikuju od engleskoga pjesnika po tome, što prema tipovima svojega uzora i prema njihovim životnim nazorima zauzimaju određeno kritičko stajalište. Puškinov »Evgenij Onjegin«, sa svojim osjećanjem nadmoćnosti, postaje gotovo ništav u dodiru s pravom ruskom ženom. Mažuranićev pak Smail-aga, byronovski tip sa zločinačkim instinktima, sa silno razvijenim strastima i voljom, ostaje poražen pred veličinom našega maloga, ali slobodoljubivoga čovjeka.

I u »Evgeniju Onjeginu« i u »Smrti Smail-age Čengijića« izrazit je odbojni stav njihovih pisaca prema tobožnjoj većoj vrijednosti zapadnoevropskih naroda. Mažuranić ustaje u obranu Crnogoraca pred onima, koji ih drže barbarima, a Puškin uzdiže jednostavnost ruske žene i njezino osjećanje dužnosti nad ono, što su kao nešto više unosili u ruski život dekadentni nasljedovači zapadnoevropskoga načina života.

Mažuranićeva »Smrt Smail-age Čengijića« znači u hrvatskoj književnosti, s obzirom na izraz, ono isto, što i Puškinova umjetnost u ruskoj književnosti: pobjedu narodnoga stila nad stranim izražajnim kalupima. Razvojni put obojice pjesnika bio je isti: od podražavanja klasicima i pseudoklasicima do stvaranja književnosti u narodnom

duhu. Kao i Puškin, i Mažuranić je prošao tešku unutrašnju borbu s nasljedem, što ga je primio od tadašnjih škola i od lektire. I jedan i drugi našli su konačno rješenje u naslanjanju na tvorevine širokih seljačkih masa: Puškin u sjećanjima na pjesme i priče svoje dadilje, Mažuranić u oživljavanju tonova, što ih je sa sobom nosio iz rod-noga sela.

Te su sličnosti između obojice tolike, da ih nije ni potrebno zorno dokazivati. Ali su očite i razlike, diktirane specifičnim prilikama, u kojima su obojica živjeli. Puškin je u svome »Evgeniju Onjeginu« iznio sliku ruskoga društva i njegovih odnosa. Mažuranić, član nacionalno ugnjetenoga naroda, istaknuo je u svome djelu u prvom redu ono, što je za nj kao Hrvata i Jugoslavena u njegovu vreme, bilo najvažnije: borbu za nacionalno održanje.

I Puškin i Mažuranić pokazali su svojim najuspjelijim djelima, kako treba stvarati u narodnome duhu. Puškin je svoju misiju izvršio do kraja, postavši osnivačem moderne ruske književnosti. Mažuranić je »Smrću Smail-age Čengijića« pokazao put, kojim bi hrvatska književnost imala ići. No ostao je bez sljedbenika. Hrvatska se književnost razvijala mimo njega. Razlog je ponešto u jakim stranim utjecajima, kojima se malena hrvatska kulturna sredina nije mogla ukloniti. S druge strane, Mažuranić je bio slabo produktivan. Dok je Puškin bio svijestan onoga, što u književnosti želi postići, neumoran u stvaranju, Mažuranić je, u borbi za egzistenciju, pomalo napuštao književni rad. »Smrću Smail-age Čengijića« stvorio je svoje najbolje, ali i posljednje izrazito književno djelo.

Ipak, u Mažuranićevu književnom udesu ima nešto slično s Puškinom. Posljednju svoju opsežniju stvar (knjižicu »Hrvati Madžarom«) izdao je sa trideset i četiri godine, a posljednje svoje sastavke objavio je u tridesetisedmoj godini života. Puškin je sa tridesetisedam godina ubijen. Mažuranić je doduše živio sve do g. 1890., ali je za književnost od svoje tridesetisedme godine bio zapravo mrtav.

R é s u m é

L'auteur démontre que le poète croate Mažuranić a été, pendant les années de sa formation, sous le charme puissant de Pouchkine. Toutefois, on ne peut pas l'accuser d'une imitation servile. Il réussit à se libérer de toute influence étrangère et à créer un style personnel et national, adapté à l'état de la culture croate de sons temps. Ainsi, il se rapprocha encore de son grand modèle qui avait été, lui, le réformateur de la littérature russe.

Alfonz Gspan

O PREŠERNOVI ZDRAVLJICI

Zdravljici kaže že glede na to, da v njej obsežene misli spet in spet trkajo na vest nepomirljivega človeštva, češče posvečati čas za premišljevanje. Saj je minilo prav letos četrto stoletje, ko je izšla o njej prva in doslej edina študija¹. Na vprašanja, od kod vnanja pobuda, da je Zdravljica nastala, kaj nam povedo inačice ohranjenih rokopisov in objav, ter slednjič, zakaj Prešeren pesmi ni objavil pred izbruhom marčne revolucije, Žigon ni odgovoril. Pričujoči prispevek pa bodi hkrati preizkus, ali velja tudi za tretje desetletje pesnikovega ustvarjanja naslednja oznaka Prešernovega ustvarjalnega načina, kakor ga je podal za dobo 1824—1828 pokojni prof. Kidrič²: »Ustvarjal ni dinamično, v momentanem izbruhu, ampak je pesnitve gradil statično, tako da je navadno potekel daljši čas od pradoživetka do prvega zapisa, od prve variante do končne redakcije.« Srečno naključje, da se je prav o Zdravljici ohranilo v pesnikovi zapuščini razmeroma bogato gradivo, omogoča poskus, osvetliti prezanimivo vprašanje, kako se je ta umetnina spočela in kako je dobivala od najzgodnejšega znanega zapisa postopoma svojo dokončno vsebino in tako popolno obliko.

I

Sredi 1845 je začel izhajati v Ljubljani slovenski časnik, sad dolgoletnega boja posameznikov s cesarskimi oblastmi, ki so že v samem kulturnem gibanju nenemških narodov slutile nevarnost za obstoj države in fevdalnoabsolutističnega reda. Zgodovina nastanka »Kmetijskih in rokodelskih novic« je danes že toliko raziskana, da tu za našo rabo ni ničesar bistvenega dodati³. Za Prešernov odnos do tega dogodka so važna naslednja doslej že utrjena dejstva: 1. Bleiweis se je na intrigantski način dokopal do uredništva novega lista in mu dajal odslej pravec kot »zanesljiv in v vsakem oziru sposoben urednik«, besede, ki jih je treba razumeti v smislu Metternich-Sedlnickega reakcionarne ideologije; 2. za takšen posel tajnik Kmetijske družbe ni bil

¹ Dr. Avgust Žigon, Prešernova Zdravica, DS 1925, 283—285.

² Dr. Francè Kidrič, Prešeren 1800—1938. Življenje pesnika in pesmi. Biografija, Ljubljana 1938, 78.

³ Dr. Ivan Prijatelj, Ustanovitev Bleiweisovih Novic, Veda 1915, 59—65, 161—169, 271—279; Stane Mihelič, Kmetijska družba in ustanovitev »Novic«, SR 1948, 27—58.

primeren, ker ni imel nikakega odnosa do že doseženih slovenskih kulturnih pridobitev, ker niti ni obvladal jezika, v katerem naj bi bil časopis pisan, in tudi ker njegove karakterne poteze niso bile takšne, da bi vezale ljudi na njegovo osebo in s tem na njegov list; 3. račun, da bi Kopitarjeva cenzorska oblast utegnila slabo vplivati na leposlovni del Novic, ki mu je bila že takoj od začetka odkazana le postranska vloga.

Če je Prešeren res kakor koli po svojih znancih Samassi in Blazniku vplival na to, da se je Kmetijska družba vendarle odločila izdati list v slovenskem jeziku, potem je še celó lahko razumeti pesnikovo užaljenost, da ga k sodelovanju niti povabili niso. Kako je le mogel urednik, ko je razmišljal, kdo vse bi mu lahko s prispevki pomagal, prezreti pesnika, čigar ime in delo je vedel ceniti že prenekateri naš šolar, da ne govorimo o tem, kako je bil zapisan n. pr. pri posameznih Čehih, Hrvatih, Rusih, Poljakih, Nemcih in Italijanih. Takole je pesnik opredelil svoj odnos do urednika Novic in vsega, kar je bilo z njih izhajanjem v zvezi:

Dr. Bleiweis je rojen Kranjčan. Poznam ga le po imenu, ne na videz; zato ti o njem ne morem dati nobenih natančnejših pojasnil. Sicer je on pravi redaktor Novic. Njegove in večino sestavkov drugih, ki slovenski jezik le na pol znajo, prevaja gospod Malavašič, ki je večkrat nastopil kot pesnik s psevdonimom Milko; za to dobiva 20 gld honorarja. Tukajšnji filologi se z nekaterimi besednimi tvorbami, zlasti z njegovo stavo besedi ne strinjajo. Mene k sodelovanju niti niso povabili, tudi nimam nobenega tako globokega gospodarskega znanja, da bi mogel v tej stroki nastopiti kot pisatelj. Moje ime se je v slovenskem svetu izgubilo. Delam 7 ur pri dr. Crobathu, da lahko 2 uri pri stari — Metki pijem. (Prešeren Vrazu dne 29. jul. 1843.)

Da se je Prešeren zelo zanimal za novi slovenski časnik, četudi ne najdemo pesnikovega imena med njega naročniki v letu 1843 in 1844, dokazuje že podatek o Malavašičevem honorarju, torej o dejstvu, ki je bilo uresničeno s sklepom odborove seje Kmetijske družbe dne 9. marca 1843⁴ in ni bilo nikjer objavljeno. Če govori o jezikovni plati Novic in jo negativno ocenjuje, sklicujoč se pri tem na sodbo »nekaterih tukajšnjih filologov«, s tem ni rečeno, da ponavlja le sodbo drugih, sam pa si o tem vprašanju ne upa soditi, kajti vse njegovo delo in literarna korespondenca dokazujejo, da takrat ni bilo pri nas mimo Prešerna človeka, ki bi znal bolje presoditi, ali je slovenščina, ki jo kdo piše, dobra ali ne. V besedah, da ne razpolaga s tako temeljitim gospodarskim znanjem, da bi smel biti sotrudnik Novic, tiči le bridka ironija, saj je pesnik do dneva, ko je napisal tisti list Vrazu, bral v Novicah že ta in oni leposlovni prispevek, ki ni predpostavljajl nika-kega znanja v kmetijski ali rokodelski stroki. Da se je pesnikovo ime v slovenskem svetu izgubilo? Odkar je bival Bleiweis v Ljubljani, to je od 1841, res ni izšlo nobeno Prešernovo delo v knjižni obliki ali kot samostojen tisk, zasledil pa je lahko njegovo ime v tem času nekolikokrat v Ilirskem listu in v Carnioliji, dobil je lahko na knjižnem

⁴ Mihelič o. c. 50.

trgu še vse 4 bukvice Kranjske Čbelice in tudi njegov Krst. Da, tudi v teh besedah je skrita grenka ironija, ki jo je morala naravnost izzvati Bleiweisova trditev na čelu 1. številke Novic: »... in v krajnskem jeziku zvnaj molitvic nič pisanega ni...« Ta strašni »nič zvnaj molitvic«, ta popolna negacija vsega, kar je ustvarila slovenska literarna vnema od Pisanic, od Linharta in Vodnika, preko Jarnika do Čbelice, Gazel, Sonetnega venca, Krsta in še dalje, razodeva ali Bleiweisovo popolno ignorantstvo ali pa — in to je mnogo verjetneje — namerno prezrtje vsega svetnega literarnega, zlasti pa še Prešernovega dela.

Vzrok temu, da je urednik Novic prezrl Prešernovo ime, bi iskali predvsem v Bleiweisovem značaju. Režimski oproda in filister noče poznati, vsaj dokler veje tako oster veter in je n. pr. Kopitar še živ, revolucionarnega poeta, razvpitega freigeista, velikega Belce-buba, zlega duha, ki je inspiriral dobrega Čopa zoper dunajskega gromovnika, sarkastičnega zafrkanta, bohema in kaj vem kakšnega grešnika še vse. Pa če je šel ta za lepoto povsem gluhi mož že mimo Prešernove pesmi, je še težje razumeti, kako da se v takratni mali Ljubljani, »dolgi vasi«, ki ni štela mnogo nad 12.000 prebivalcev, nista pesnik in Bleiweis v dveh letih nikoli srečala, da bi se bila poznala vsaj po videzu.

Toda kljub temu nepojmljivemu Bleiweisovemu odnosu do Prešerna so Novice javno posvetile že takoj v 3. številki pesniku mimo-grede nekaj toplih besed, ki so bile po svojem končnem učinku daljnosežnejše, kakor bi človek na prvi pogled pričakoval. Matija Vertovec (1785—1851), vikar iz vipavskega Šent Vida, pošten in izobražen mož, doma iz Komna na Krasu, izkušen sadjar in pridelovalec žlahtnih vipavskih vin, je priobčil naslednji nepodpisani sestavek⁵, po vsebini in obliki spominjajoč na preprost govorček ob svatovščini ali kaki podobni priložnosti:

Vinfke terte hvala

Tvojo hvalo, shlahtna tertiza! je she ozhe Noë prepéval; kako te bom jeft dalej pohvalil? Zhloveku, obfojenimu nerodovitno semljo obdelovati, je Gofpod tebe pokasal, in mu velil te faditi, de bi s svojim fadam njega ferzé rasvefelila, fladko fpanje zhes-nj raslila in trudnoft is njegovih udov odgnala, de bi on s novo mozhjo fhe dalej povelje Gofpodovo fpolnoval.

Ponishna kakor fpomladanfka vióliza, kateri defiravno pertlizhni, fe vfak perkloni, de bi jo povunjal; nedolshna kakor flavzhik, defiravno v germi fkrit in po vfakdanje oblézhen, nam vender nar fladkejfhi péfmi prépeva, fe tudi ti draga tertiza! nikdar naprej ne filifh, nikóli ne bahafh, in nam vender nar shlahtnejfhi fad ponudifh. Ti fi shiva podoba nar ferzhnejfhi ljubesni, ker fvojiga blifhniga, bodi fi kdórkolj, v ljubesni s rozhizami objamefh, in ga fvoje shive dni vezh ne ispuftifh.

Kakor kókla pitike s perutami pred nevarnoftjo, skrivaft ti s pérjem fvoje grosdike pred hudim vreménam, de bi samogla fhe hvaléshna skasati fe, in na-te obernjeno fkerb in delo poverniti.

Tvoji grosdiki, dopadljivi ozhém, lepodifhezhi in fladki, k febi vabijo fleherno shivo ftvar. Kdo je zhebelizi dopovedal, de fo polni medu? kdo je

⁵ N 19. jul. 1843, str. 11—12; o avtorstvu tega prvega noviškega lep-slovnega sestavka v prozi gl. Bleiweisov Koledarček slovenski 1856, str. 24.

medveda poduzhil, de bi samogel na tvojimu narozhju se pogoftiti? mladi in ltari otrozi radi jagode in zhéfhnje soblejo, pa she veliko ljubfhi fo jim vender le tvoji grosdiki. Ta moder zelo se she na jéfen sasábi, in namefti de bi se po lepi poti lprehajal, po vinogradu repká, in ko grosdik najde, ga s veseljam posóblje.

Is tvojih jagodiz, o draga tertiza! se slate kaplize vina zedé, in vino, nar bolj flovezhi sad tvojiga teléfa, oshivlja berazhe pred pragam in kralja pred njega pretefhko krono, vino, — ta zhudna kaplja! je boléhnim sdravilo, ltarim masilo in shaloftnim lék; —daje novo mozh vtrudenimu fodniku no mertvizenimiu, ko poftane, pevzu, pa she bolj oshivi lpotniga kovazha; vino rasvéshe mutizu jések, omezhi terdóbo ferzá, ga ogreje in odpira ljubesni, pogafi she zlo hude sovrafhtva in kervave vojfke in fklépa nove perjasnofti; vino potredi dano oblubo, ltorjeno savéso in dopovedani kup.

Vinska terta! ti boshji dar! v krajih, kér te folnze sadofiti greje, jih ni goftji, jo ni veselize bres tvojih milih kapliz; v deshelah pa, v kterih te prevezh sébe, de tvoji sad ne dosori, ga she visheji zené in fo she bolj shelni sh njim se ogréti. Kdo bi jo ne ferkal, to nebéfhko medizo! kér she vmirajozhi na posledno uro kanzhik vina posheli! —

V Kani je Jezuf vinze pofvetil, in vino poftane she dan danafhni na altarju, o zhudo! Bogu nar perjetnifhi dar; satorej ga mora zhlovek le po pameti in s hvaleshnoftjo vshivati. Svojim unukam hozhem narozhíti, de te imajo, draga tertiza! she saditi in vedno lkerb sate imeti; pa tud tvojo pravizhnoft jim hozhem osnaniti, de kdor od tvojiga sadu po pameti vshiva, temu le ti dneve ofladujesh; kdor pa ta fvét v nemar pufti, mu jih ogrenujesh.

Tvojo zhaft, vinfka terta! she dalej povikfhovati, bom perviga pévza med nami, pévza ljubésni naprofil, de, kar ni meni mogozhe, tvojo hvalo, k vezhnimu lpominu, v lepó, vesane verftize sloshi.

To preprosto hvalnico vinski trti imenujem brez pomisleka odprto pismo, naslovljeno pesniku Prešernu. Kajti kdo naj bi bil, če ne pesnik Sonetov ljubezni, Gazel, Sonetnega venca in še toliko drugih ljubezenskih pesmi, ta prvi pevec med nami, pevec ljubezni, ki naj zna vse drugače kakor Matija Vertovec in vsi drugi, ki so takrat sukali pero, zlágati misli in čustva v lepše vezane vrstice kakor Prešeren? Da je Prešeren te iskreno mišljene besede bral, jih globoko doumel in se ob njih zamislil, da so — kdo ve kdaj, ob kateri priložnosti in koliko časa kasneje sprožile v njem tisto ustvarjalno razpoloženje, katerega sad je prav Zdravljica, ne morem prav nič dvomiti. Zato tudi ne vem, kam s tistimi zapletenimi zvezami med Zdravljico in Koseskega Slovenijo presvitlimu, premilostljivimu gospodu in cesarju Ferdinandu Pervimu, ob veselim dohodu Njih Veličanstva v Ljubljano^o, tem banalnim, bobnečim plazom neokusnosti, hlapčevske miselnosti in neiskrenosti, zajetem v bombastične heksametre, s trikrat ponavljajočim se, takrat v srce segajočim, danes pa smeh vzbujajočim refrenom:

^o A. Zigon, Kronološki pregled 58—59. Koseskega Slovenija je izšla 11. sept. 1844 kot posebna priloga k 37. listu Novic. — Seveda je tudi do te pesmi zavzel Prešeren svoje stališče, ko jo je bral. Toda to stališče je moralo biti povsem odklonilno. Le v tem pogledu, da je bila Prešernu Koseskega Slovenija šolski zgled, kakšna naj ne bo pesem, si je mogoče predstavljati, da je pesnik hotel s svojo Zdravljico popraviti Koseskega greh zoper poezijo in duha.

Tvojim u rodu na čast, na zgubo protivnikom Tvojim,
Snuje v oserčju mi duh, cuka na bedri mi meč,
Hrast se omaje in hrib, — zvestoba Slovincu ne gane!

V isti številki, ki je prinesla odprto pismo pesniku, stoji na prvem mestu iz nemščine prevedena pesem Kmetiški stan, delo goriškega pesnika Valentina Staniča. Pod črto je urednik pohvalil l. 1858 v Gorici tiskano Staničevo zbirko Pefme sa kmete ino mlade ljudi, ki je iz nje ponatisnjena omenjena pesem. Ob tej pohvali se je stari Stanič, sam skromno nazivajoč se mojstra skazo, »še enkrat spravil na Pegaza« in teden dni po objavi Vertovčevega poziva poslal Bleiweisu izvirno pesem z naslovom Hvala vinske tertē. Novice te pesmi niso prinesle, šele 12 let pozneje jo je Bleiweis priobčil v svojem Kalendarčku za l. 1856 (str. 24—26) s pripombo, da je to poslednja Staničeva pesem in rojena iz »prvega spisa, ki je v natisu od nepozabljiviga Vertovca prišel na beli dan«. Stanič si prizadeva preleti v 10 kitic Vertovčeve misli v tonu, kakor ga kažeta tile zadnji dve kitici:

Trta, s sladkostjo si svet veselila,
Vdaj se pokoju, ker jesen je tle,
Šibkim in starim in trudnim si bila
Moč in tolažba in pa veselje.
Kdor je tek spolnil dobrotljiv ko ti,
Zime, pokoja naj se veseli!

Mirno počivaj, dobrotljiva mati,
V zimi, ki stvarnik v pokoj je dal,
De boš zamogla tud h letu nam dati
Dobriga vinca obilni bokal.
Ako jaz, starček, v tem času zaspim,
Tebe še v smrti hvaležen častim.

Tako je torej odprto pismo M. Vertovca pobudilo dve pesmi: najprej Staničevo Hvala vinski trti, nato Prešernovo Zdravljico. O oni se je Bleiweisu zdelo potrebno razpisovati, o tej pa je ta nepoklicani varuh Prešernove zapuščine trdovratno molčal. Kakor l. 1843 ni izgubljal besed, ko naj bi povabil Prešerna k sodelovanju pri Novicah, tako ni hotel nikdar jemati v misel te pesmi in kaj povedati o njej, četudi jo je prav on kasneje pod silo razmer prvi objavil. Vedel je pač, da program, ki ga pesem vsebuje, ni bil in ne bo stvar, ki bi jo zastopal kdaj on in njegova stranka.

Temu nasproti pa Prešeren? Veliki duh in človek gre preko takšnih žalitev, kajti njemu je vselej le do jedra. Ko piše dobre štiri mesece kasneje (12. dec. 1843) Vrazu spet o Novicah in ugotavlja, da je njih vsebina premršava in jezik premalo eleganten, pripominja, da sicer ne sodeluje pri njih, želi pa vendarle zaradi stvari »temu edinemu žurnalu v našem materinem jeziku nadaljnji obstanek«. Priporoča mu, naj jih, če bo o Novicah pisal, presoja prizanesljivo, kajti »morda bo sledilo kaj boljšega«. Ne zdaj, ko je stal izven kroga noviških sotrudnikov, pač pa šele 1845, ko so Novice že drugo leto prinašale njegove pesmi, je Prešeren sprožil na novičarje znani epigram; a ko naj bi ga bil objavil v Poezijah, si je premislil in ga črtal pač zato, da ne bi s presplošnim naslovom zadel koga, ki ima poštene namene in dobro voljo.

Kdo bi vedel, kaj se je godilo v pesnikovi notranjosti v zvezi z Zdravljico od dneva, ko je Prešeren prebral Vertovčevo odprto pismo v Novicah, pa do jeseni 1844, nekako do Martinovega, do dné, ko pri nas mošt dovré v novo vino? Tudi pri Zdravljici bo ostal ves kompleks ustvarjalnega procesa teman, nepojasnjen. Nihče ne more danes vedeti, kako in kdaj je iskra — padla v pesnikovo srce, ko je zvedel, da nekdo pričakuje od njega hvalnico tri in njenemu soku — zanetila ustvarjalno razpoloženje, kako so se misli in čustva razraščala, se utelešala v besedi, ritmu in rimi, se upirala in uklanjala njegovi volji, ustvariti harmoničen organizem, vse dotlej, dokler ga pesnik sam ni imel do neke mere za zrelega, namreč dokler ni zapisal pod enega ohranjenih lastnoročnih prepisov Zdravljice značilne besede *A m e n*. Ta beseda ne more pomeniti drugega ko konec slasti in bolečin, zmago-slavlja duha nad snovjo, ideje nad besedo.

Edini bežni pogled v pesnikovo delavnico nam je prav iz onega časa, ko se je porajala Zdravljica, odstrel očividec Matija Torkar (1852—1905), takrat enajstletni študentek, pozneje župnik. Svoje mlade vtise je po spominu obnovil veliko kasneje takole⁷:

Povem naj mimogredé, kako sem jeseni l. 1845. kot začetni prvošolec prav do dobrega spoznal pokojnega dr. Prešerna. Z njegovim stričnikom, rajnim Ribičevim Jakopom iz Vrbe, sva namreč kot rojaka in sošolca imela skupaj posebnega učitelja in se skupaj učila. Imel je brata Janeza, tedaj tretješolca, ki je pred nekoliko leti umrl kot kapelan v Ribnici. Dr. Prešern (tako se je podpisaval in nikoli drugače) je imel pri sebi sestro, ki je vsem skupaj stregla in kuhala. V njihovo hišo sem zahajal dve leti vsak dan. Stanovali so za one dōbe v prvem nadstropju v prvi hiši na desno roko, kjer se ulica obrača proti staremu strelišču v kotu nekdanjega sejmarskega velikega trga. Drugo leto pa so se preložili na sedanjo poljansko obrežje pri Ljubljani tik »farbarjevega« vrta, prav tje, kjer je pred malo leti umrl Levstik blagega spomina. Od todi se je potem Prešern preselil za samostojnega odvetnika v Kranj, zakaj v Ljubljani so ga imeli vedno na piki, da bi jim s kako slovensko pesmijo ne preobrnil mesta. Bil je koncipient pri dr. Crobathu, in bival je v svoji posebni, od nas dijakov odločeni sobi. Kadar je bil v pisarni, hodili smo mi trije dijaki često pogledavat v njegovo sobo na mizo. Imel je namreč navado, da si je zvečer načrtal s svinčnikom na kosec papirja kratek zaznamek kake pesmi. Kolikorkrat smo torej na njegovi mizi zasledili kak »kranjski« načrt, vedeli smo, da bo gospod doktor kmalu naredil zopet novo pesem. To navado, kakor mi je Janez pravil pozneje, imel je Prešern še v Kranju in celó do smrti, kakor še jedno, da je namreč zvečer rad kako dovtipno ujel v krčmi. Sicer je bil mož malobeseden in vase zamišljen. Hodil je bolj s pobešeno glavo, nosil dolge, za ušesa sčesane lase z nazaj proti zatilniku pobešenim cilindrom. Na vnanjščini je bilo videti, da kot pesnik in modrijan ni dosti maral za nove šege v oblačilih.

Ker se mnoge nadrobnosti teh spominov natanko skladajo z izpovedbami drugih prič, ne moremo dvomiti v resničnost tega, za kar nam tu gre. Kratek zaznamek misli s svinčnikom na koscu papirja — takšen je moral biti tudi zametek Zdravljice. Lepa naloga bi bila zdaj

⁷ Matija Torkar, Nekaj črtic iz mojih mladih let; DS 1895, 549.

ugotavljati, kako so vsebinsko plat te pesmi poglobljale Mazzinijeve demokratične ideje in revolucionarna poezija Mlade Evrope⁸, koliko sorodnosti je med Zdravljico in dvema prepisoma anonimnih uporniških pesmi, zapisanima od tujih rok in zášlima kdo vé kako v Prešernovo literarno zapuščino, namreč Hymne Pour le premier de l'an cinquieme des nos triomphes, sur l'air »allons enfans de la patrie«⁹ in poljsko »Śpiew patriotow polskich. Na nóte puritanów«¹⁰, ter naloga, najti zvezo med obliko Zdravljice ter Hymne in morda še drugimi himničnimi formami. Toda to presega tu začrtani okvir. Izhodišče nadaljnjega našega razglabljanja nam bodita dva rokopisa Zdravljice, namreč tista, ki ju je obravnaval dr. A. Žigon kot rokopisa št. 4 a in 4 b¹¹, oba rokopisa Poezija¹² in obe objavi iz leta 1848¹³.

Rokopis št. 3 predstavlja kos tanjšega, orumenelega papirja v velikosti 24,4 × 19,2 cm. List je bil vsaj petkrat zgiban v različnih smereh: najprej trikrat pravilno na osminko, potem še dvakrat nepravilno na format pribl. 8 × 9 cm. Zato je papir v zgibih deloma razpadel, na enem mestu je naravnost preguljen, da ima luknjo, in ena vnanjih plati je precej zamazana. Vse to kaže, da je list mnogo trpel, ko ga je lastnik dlje časa nosil po žepih, a glede na to, da se je list našel v Prešernovi zapuščini, ni mogel biti to nihče drug ko pesnik sam. Besedilo zavzema prostor na vseh 4 straneh in je pisano s temnorjavim dobrim črnilom. Pismo je dvojno, a obojno je pisala Prešernova roka. Prvi, osnovni zapis je skrben, lepopisen in more biti le prepis starejše, neohranjene predloge, medtem ko so popravki in dostavki pisani z drobno, mnogo manj skrbno pisavo, vrinjeni so med vrstice nad prečrtane besede ali pa pripisani na rob, včasih celó ob počezni legi papirja. Na 4. strani stoji še enkrat naslov, napisan počez (Sraviza); če to ni le igračkanje s peresom, potem je utegnila ta ponovitev naslova služiti pesniku za to, da je lahko — če je nosil več podobnih listkov pri sebi — brž ugotovil, katero pesem ima v rokah, ne da bi mu bilo treba razgrinjati ves list. Na 1. strani levo ob naslovu je zapisal pesnik številko 12, ki ne more pomeniti drugega ko število glede na vrstni red pri redigiranju Poezija. V obeh cenzurnih rokopisih zavzema Zdravljica res 12. mesto v prvem razdelku, ki nosi skupni naslov Pesmi. Reprodukcijska tega rokopisa, za malenkost pomanjšana, je izšla v DS 1925 kot priloga VIII.

Rokopis št. 4 je prvemu enak glede velikosti lista, kakovosti papirja in črnila. Tudi ta list je bil vsaj trikrat pravilno preganjen, en-

⁸ Fr. Zwitter, Narodnost in politika pri Slovencih; Zgodovinski časopis I, 37.

⁹ NUK, Ms 471, št. 23.

¹⁰ NUK, Ms 471, št. 24.

¹¹ Gl. op. 1. Danes sta oba rokopisa med Prešernovo literarno zapuščino v NUK, Ms 471, 4 a = št. 3, 4 b = št. 4; krajšam: rkp. 3 oz. rkp. 4.

¹² Cenzurno-tiskarski rokopis v NUK, Ms 788, str. 25—27; cenzurno-revizijski rkp. v knjižnici NM, fotografski posnetek v NUK, Ms 700, 25—27.

¹³ N 26. apr. 1848, list 17, str. 69—70; KČ V (1848), str. 25—27.

krat pa nepravilno. Manj je poškodovan od prvega, dasi je tudi tega pesnik nosil po žepih. Pisava je jasna, lepopisno skrbna, besedilo brez kakih popravkov.¹⁴

Nadrobnejši opis obeh rokopisov je bil potreben zato, da bi preverili mišljenje A. Žigona, češ rkp. 4 je starejši od rkp. 3. Dokazuje za to vidi Žigon v tem, da je v rokopisu 4 rabil pesnik v zadnji vrstici mladeničem posvečene kitice glagol *varvat'*, medtem ko je v rkp. 3 zapisal najprej izraz *branit'* in pod vplivom variante, ki jo predstavlja rkp. 4, zamenjal besedo z *varvat'*; dalje v tem, da stoji v rokopisu 4 druga kitica, naslovljena dekletom (Ljubezni sladke sponse...), na svojem prvem mestu, t. j. za kitico Bog živi vas..., medtem ko je v rkp. 3 druga kitica dekletom pripisana na konec vse pesmi, baje zato, ker jo je pesnik, ko je pisal to varianto, že hotel izločiti; ter slednjič v tem, da je Prešeren na konec rkp. 4 pripisal besedo Amen, a jo potem pri prepisovanju spet izpustil.

Jaz sodim o razmerju med rokopisoma 3 in 4 drugače. Prav to, da stoji v rkp. 3 najprej *branit'*, potem *varvat'*, slednjič pa spet *branit'*, ter brez dvoma kasneje vrinjena kitica Ljubezni sladke sponse... mi dokazujejo naslednje: Šele, ko se je pesnik v zadnjem verzju kitice *Mladen'či*, *zdaj se pije...* odločil, nadomestiti prvotni *branit'* z *varvat'*, in ko je dopesnil drugo kitico, posvečeno dekletom, je imel pesem za zrelo, zato jo je prepisal, da je nastal rkp. 4, in pripisal na konec Amen, podobno kakor v zapisu Nebeške procesije iz l. 1845. Poslej jo je bral znancem in jo dal celo krožiti med njimi. Tako je prišla ta inačica v roke Ivanu Macunu, da si jo je prepisal¹⁵. Starejši rokopis, naša št. 3, je služil pesniku kasneje za podlago, ko je pesem še predelaval, dokler ni do kraja dozorela in dobila tiste številke 12. Ta rokopis je bil potem predloga, ki sta po njej prepisana oba cenzurna rokopisa. Da je mimo teh dveh ohranjenih rokopisov Zdravljice in Macunovega prepisa eksistirala vsaj še en Prešernov lastnoročni prepis te variante nekako iz l. 1844 ali 1845, bo govora kasneje.

Razmišljanje o vprašanju teh rokopisov privede človeka še do naslednje ugotovitve glede usode Prešernove zapuščine. Vse kaže, da je imel pesnik še kopo podobnih zapisov svojih del, ko je urejal Poezije in z njih na čisto prepisoval rokopisa za cenzuro. Enega teh listov predstavlja rkp. 3. A kje so ostale desetine in desetine podobnih listkov? Jih je uničil pesnik sam in ohranil kdo ve zakaj edinole Zdravljico, ali pa so jih zapravili drugi: Katra, Dagarin, Bleiweis? Prvi in najhujši sum leži še vedno na Katri, kajti njeni odgovori, kako je bilo s »kresom« v Kranju, kakor nam jih je po Lenkini pripovedi sporočil

¹⁴ Točen prepis besedila je objavil A. Žigon v DS 1926, str. 283—4.

¹⁵ Kje je danes ta Macunov prepis Zdravljice, ki ga je imel v rokah dr. Žigon in ki se po njegovem zatrdilu tekstno povsem ujema z rkp. 4, mi ni znano.

Tomo Zupan¹⁶ z namenom, da bi opral tako Katro kakor Dagarina, Katro bolj obtožujejo ko razbremenjujejo. Ti odgovori kažejo namreč mučno zadrego in prav neodkritosrčno, zavito izmotavanje. Katra pravi: 1. požgala ni nobenih doktorjevih »šrift«, ki bi bile dva prsta široke, ker doktor, ki je bil za svoja pisanja tako »aklih«, kot advokat »ne bi bil v stanu delati naprej« — izjava, ki se nanaša na doktorjeve odvetniške spise in se torej izmika odgovoru; 2. tudi pesmi, če jih je kaj bilo, se ni dotaknila, nobenega lista ne za dva prsta širokega — izjava, ki je kaj dvoumna, saj dopušča vendarle verjetnost, da je požgala vsaj manjše lističe; 3. kako bi dala rokopise šolarskim fantom, ki so jo hodili zanje prositi, če jih pa sama ni nič imela — izjava, ki pobija trditev, izrečeno leto dni pred Katrino smrtjo, da je namreč dne 15. septembra 1872 izročila prav Katra Ivanu Zupanu Prešernov rokopis Romarske (danes v NM); 4. vsega jim je manjkalo (pesniku in Katri), bo pa še požigala — izjava, ki tudi meri mimo vprašanja, saj je vendar kaj malo verjetno, da bi v tistih časih sploh kdo kupoval Prešernove rokopise, če niti pesnik za svoja dela, ki so jih objavljali tedanji časopisi, ni prejemal nikakega honorarja.

Toda povrnimo se k Zdravljici! Osnovno besedilo rkp. 3 in njega prepis (št. 4) predstavljata konec prve, najvažnejše razvojne faze Zdravljice, pavzo v ustvarjalnem procesu, počitek po prehojeni vijugasti poti od vnanjega impulza in pradoživetka, od prve skice preko morebiti enega, morebiti več zapisov z kdo ve koliko popravki pa do tiste oblike in vsebine, ki jo je pesem dobila, ko ji je pesnik dal časovno povsem opredeljeni podnaslov: *o b n o v i n i 1844*. Ker rokopis 4 ne vsebuje nič drugega ko osnovni tekst rkp. 3, ga odslej ne bomo več pritegovali k raziskavi, marveč bomo s pomočjo rkp. 3 zasledovali razvoj pesmi, njeno drugo fazo, ko je avtokritični poet — še vedno nezadovoljen z uspehom svojega dozdejšnjega dela — vzel umetnino spet v roke in jo slednjič dognal do takšne popolnosti, da jo je kot dozorelo sprejel v Poezije.

Skrajna časovna mejnika tega procesa v drugi fazi sta pozna jesen 1844 in pomlad 1846, torej poldrugoletni razpon. Ta pa se dá skrčiti vsaj za leto dni, torej na nekaj mesecev, če upoštevamo, da so popravki v rkp. 3 vsi pisani še z bohoričico. Vemo namreč, da se je Prešeren za stalno oprijel novega češko-ilirskega črkopisa po 19. jan. in pred 16. aprilom 1845¹⁷, dejstvo, ki si ga je slavohlepni Bleiweis pripisal v svojo zaslugo¹⁸, ne vedoč, da za Prešerna prehod od bohoričice h gajici ni bil bistven problem, saj je pesnik že 1840 sodeloval pri Smoletovem založniškem podjetju, ki je izdalo slovenske knjige, tiskane že z novimi črkami.

Na podlagi rkp. 3 moremo slediti razvoju Zdravljice v njeni drugi fazi od stopnje do stopnje, ni pa mogoče vedno zanesljivo določiti ča-

¹⁶ Tomo Zupan, Kako Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje, 1935, 61—64.

¹⁷ A. Zigon, Kronološki pregled 60.

¹⁸ Iv. Prijatelj, Bleiweis in drugi — pred policijo; ZMS 1909, 256.

sovnega zaporedja oziroma sočasnosti posameznih popravkov, ker tega ne izdaja niti pesnikova pisava, ne barva črnila, ne raba akcentskih znakov in ne kak drug pripomoček. Le na posameznih kiticah je moči pokazati časovno zapovrstnost popravkov, zato se bomo najlaglje izognili hujšim napakam v kronologiji popravkov tako, da obravnavamo variante od kitice do kitice. Tehnični problem, kako s tiskarskimi sredstvi čim nazorneje prikazati razvoj pesmi, ne da bi obremenjevali tiskarski stavek z raznimi znaki, skušamo rešiti tako, da ponatiskujemo vsako kitico tolikokrat, kolikorkrat je v posameznostih doživljala spremembe. Kurzivni tisk naj opozori bralca na vsakokratno novo varianto, medtem ko se tisto, kar je ostalo od prvotnega zapisa ali od prej narejenega popravka, izraža z uporabo navadnih črk. Saj je nekako tako pesnik po vsaki korekturi kitico tudi bral. Pripomniti pa moram, da mehanično strinjanje kitic, objavljenih tu na 2. [b], 3. [b₁] ali 4. mestu [b₂], v celoto ne more pokazati vmesnega sinkroničnega razvojnega stadija. Le na prvo mesto postavljena kitica [a] pokaže izhodiščni, na zadnje mesto [c] — varianta je iz cenzurno-tiskarskega rokopisa — pa končni rezultat razvoja v drugi fazi. Tretjo fazo, tisto iz leta 1848, obravnavam na koncu tega poglavja.

[a]	Naslov	[c]
Sdravíza	[b]	Zdraavljica
ob novini leta 1844	12) Sdravíza	

Kaj pomeni številka 12, pripisana k naslovu variante b, je razloženo zgoraj. Podnaslov inačice a je pesnik črtal šele malo, preden je pesem prepisal za Poezije, ker se letnica pred poldrugim letom nastale pesmi ni zdela več važna. Smiselna bi bila, ko bi mogla pesem iziti neposredno po njenem nastanku, torej zadnje mesce 1844 ali kvečjem v začetku 1845. Varianta c je plod pesnikovega mnenja, da mora biti izraz *zdraavljica* pravilnejši od izraza *zdravica*; težko pa je reči, na kaj je Prešeren svoje mnenje oprl.

1. kitica

[a]	[b]
Spet tèrte fo rodíle, Prijátli! vínze nam sladkó, Ki nam oshívlja shíle, Serzé rasjáfni in okó, Ki vtopí Vfe fkerbí	Spet tèrte fo rodíle, Prijátli! vínze nam sladkó, Ki nam oshívlja shíle, Serzé rasjáfni in okó, Ki vtopí Vfe fkerbí
Vefélo úpanje budí.	<i>V potètih persih up budí.</i>

[c]

Spet tèrte so rodíle,
Perjátli! vínze nam sladkó,
Ki nam ožívlja žíle,
Sercé razjásni in okó,
Ki vtopí
Vse skerbí,
V potètih pèrsih up budí.

Spremembo zadnjega verza je zahteval pač predvsem pesnikov čut za verzno mero. Popravek pomeni zelo srečen prijem, kajti z njim je dosežena močna ritmična napetost, naravnjejše prillegajoča se jambski metrični shemi¹⁹. V redakciji a je beseda veselo poudarjena amfibrahčno (o — o), beseda u pa n je daktilsko (— o o), če štejemo tretji zlog za nepoudarjenega, kretično pa (— o —), če štejemo ta zlog kot stransko poudarjen; toda pri daktilskem poudarku ni realiziran iktus na šestem verzem zlogu. V varianti b pa je vseskozi zadoščeno metrični shemi, ki zahteva pri padajočem ritmu ikte na sodih zlogih. Čudovito dinamično je dosegel pesnik s tem, da je uporabil za nosilko 3. ikta enozložnico u p in jo izoliral od ostalih besed s pavzo spredaj in zadaj (v potertih perfih //up/ budí). Tako je dobila besedica u p, ki je nosilka glavnega stavčnega in miselnega poudarka, tudi v ritmičnem pogledu ustrezno izrazito krepko poudarjeno vrednost. — Gre pa obenem za krasno vsebinsko poglobitev. Vedrino, ki jo izraža pridevnik veselo, je zamenjala docela nasprotna razpoloženjska podoba: potrte prsi. Žalost, obup, temà so bili ob času, ko se je ta pesem porajala, gotovo trajnejši osnovni toni pesnikovega duševnega stanja kakor bežno, le v trenutkih pozabe občuteno veselje. Pomislimo le na pendant k tej pesmi, na elegijo V spomin Andreja Smoleta, nastalo nekako ob istem času ko Zdravljica in zapeto prav tako prijateljem pri čaši vina. Tam je osnovna melodija, ustrezno spominu na prijatelja, umrlega pred štirimi leti, ubrana na mol, tukaj na dur, a za kontrast k celotni melodiji v zadnjem verzu prve kitice to potrto, od toliko grenkih razočaranj zlomljeno srce, iščoče pozabe in tolažila v pivski družbi. Kolikor je dala pesniku vsebinsko Vertovčeva Vinske terte hvala, je do kraja uporabil v prvi kitici in povedal še z ne dvema ducatoma izbranih besed; vse, kar sledi tej kitici, je pognalo iz mnogo globljih korenin. Razlike med b in c so le pisne (gajica, številnejši akcenti, ozir na enoten pravopis pri rabi besede p e r j a t l i).

2. kitica

[a]

Komú pervo sdravizo
 Napíli bomo króg in króg?
 Slovénzov porodnízo,
 Dshélo náfho shívi Bog,
 Brate vfe,
 Kar náf je
 Sinóv flovénfke matére!

[b]

Komú nar pred vefélo
Sdravizo, bratje! zhmó sapét'?
Bog náfho nam dshélo,
Bog shívi vef flovénski fvét,
 Brate vfe,
 Kar náf je
 Sinóv flovézhe matére!

¹⁹ Izrazje iz starih poetik, četudi zveni spričo modernih teorij o ritmu že nekam anahronistično, uporabljam zato, ker ga je uporabljal pesnik sam, saj ga je dobro poznal iz sodobnih nemških metrik pa tudi še izza šolskega študija zlasti antične poezije.

[c]

Komú nar pred vesélo
Zdravljíco, brátje! čmò zapét?
Bóg nášo nam dežélo,
Bóg žívi vès slovénski svét,
Bráte vse,
Kar nas je
Sinóv slovéče mátere!

Kitica je zlasti vsebinsko in izrazno močno predelana, saj je od besed, uporabljenih v prvih štirih verzih, ostala ena sama na prvotnem mestu. Gotovo je pesnika, ko je vnovič meril prvi verz, zbudila raba besede prvo. Metrična shema verza zahteva za vprašalnico komú rastočo poudarjeno stopico, zato beseda prvo — če jo poudarimo naravno, padajoče (— ∪) — trga verzni ritem, medtem ko zveni poudarek na drugem zlogu neprirодно. Števniki je torej pesnik nadomestil s časovnim prislovom narpred, ki ga piše po tedanji rabi z dvema besedama in ima poudarek na prvem ali na drugem zlogu. Verz zveni torej v popravljeni verziji mnogo bolj popolno in naravno. Značilno pa je, da ta formalni popravek ni nujno izzval še nadaljnjih — vsebinskih in izraznih — popravkov, saj bi lahko ostale vse besede prvega stavka kljub zamenjavi števnik s prislovom na svojem mestu. Dva momenta sta tu dosegljiva našemu umovanju. Izraz napivati zdravljico komu je gotovo jezikovno sporen, saj vendar zdravljice, ki z njimi napivamo, pojemo. Toda tu je šlo Prešernu za mnogo več. Mrki ton, ki tako kontrastno zazveni iz zadnjega verza prejšnje kitice (potrte prsi), se mora preliti čimprej v osnovno melodijo celotne pesmi in zato je prenesel pesnik iz onega verza v to kitico pridevnik veselo. Z uporabo le-tega kot atribut k subst. zdravica pa je bilo treba samostalnik prenesti v 2. verz (enjabement), s tem pa se je podrla rima (zdravico : porodnico) in podoba omizja, ki ga tvorijo v krogu zbrani, napivajoči si od človeka do človeka, je zamenjal človeško topli ogovor bratje, ne da bi bilo treba žrtvovati tako naravno učinkujoče retorično vprašanje. Odpasti je morala zato v 3. verzu nekam iskana personifikacija (domovina = porodnica Slovencev), ki je po pesnikovem čutu terjala v 4. vrstici razlago (dežela naša), in nadomestil jo je naraven, vse bolj konkreten izraz naša dežela v tretjem, a v četrtem stopnjevan s ponovitvijo želje in razširjen na ves slovenski svet. Ali drugače povedano: pesnik ne napiva le naši deželi, izraz, ki ga je bilo treba v takratnem smislu razumeti še ozko pokrajinsko, marveč vsemu slovenstvu, vsemu, kar je naše krvi. Koliko jasnejša v izrazu je nova inačica, četudi nje osnovna misel ni nova! Preprosto nadomestilo konca besede v zadnji vrstici (slovenske : sloveče) je bilo potrebno, da ponavljanje ne bi motilo, hkrati pa je bila dosežena še naslonitev na misel, ki jo pri Prešernu večkrat srečamo, n. pr. v 1. sonetu ljubezni, v Elegiji svojim rojakom, v vrhu Sonetnega venca, v Krstu, a tudi v Zdravljici sami: sklicevanje na našo nekoč slavno

preteklost naj vzbuja v Slovencih narodno zavest.²⁰ Zamenjava izraza zdravica z zdravljica v inačici c je v zvezi s spremembo naslova.

3. kitica

[a]	[b]
V fovrášnike s oblákov	V fovrášnike s oblákov
Rodú naj náfhga tréfhí gróm!	Rodú naj náfhga tréfhí gróm!
Proft, ko je bíl ozhákov,	Proft, ko je bíl ozhákov,
Naprej naj bo Slovénzov dom,	Naprej naj bó Slovénzov dom,
Naj sdrobé	Naj sdrobé
Njih roké	Njih roké
Veríge vse, ki jim teshé!	Si <i>spona</i> , kjer jim <i>she</i> teshé!

[c]

(Kitica v cenzurnih rokopisih manjka.)

Že v prvem znanem zapisu je kitica kakor ulita iz celega. Predelava zadnjega stiha se je zdela pesniku potrebna glede na vsebino. Opozorili smo pri obravnavi 7. vrstice prve kitice, da polaga pesnik stavčni in miselni poudarek ne v prvo, marveč v drugo polovico verza; potemtakem bi bil odklon od tega pravila, če bi ostalo pri varianti a. Bistvene vsebinske razlike med izrazoma veriga in spona ni; priznati moramo celó, da je prvi izraz nazornejši, toda beseda je trizložna s poudarkom na srednjem zlogu, naslednja beseda (zaimček v s e), postavljena pred dierezo, pa dobi takšno težo, da predpredzadnji zlog v verzu kar nekam onemí. Glavni poudarek v inačici b je torej premaknjen spet na tretji poudarjeni zlog v verzu in pred izrazit odmor. Pesnikova misel se je s tem takole skonkretizirala: ena ali druga suženjska veriga je Slovincem doslej že odpadla, da pa bodo zdrobili prav vse, je treba boja, torej brezobzirnega obračuna s sovražniki. Daljnosežnosti tega neprikritega klika k uporu zoper tlačitelje si je bil pesnik pač povsem v svesti in, če na katero, smemo na to kitico aplicirati Torkarjeve besede: »... v Ljubljani so ga imeli vedno na piki, da bi jim s kako slovensko pesmijo ne preobrnil mesta«. Zato je bilo v tistih časih edino modro, da je pesnik že sam izločil to kitico iz rokopisa, pripravljenega za Poezije, če ni hotel dati Metternichovi policiji direktnega dokaza v roke o svojem prevratnem mišljenju ter s tem vzroka za še hujše osebno preganjanje. Ko bi bil predložil to kitico Sedlnickemu v cenzuro, bi bil skorajda izzval prepoved svoje knjige.

²⁰ A. Žigon razlaga izraz *slovečo* tako, da je pesnik že tu mislil na vse slovanstvo, na mater Slavo (Prešernova čitanka, 97). S to razlago pa se ne strinjam, ker se upira celotni zgradbi pesmi. Po mojem nazdravlja pesnik v 2. kitici najprej kranjski deželi (3. verz), potem vsej Sloveniji (4.–7. verz), v 3. kitici govori o svobodi še vedno slovenskega naroda, šele v 4. napiva vsem Slovanom, nato se v 5. in 6. obrne spet k slovenski mladini, v 7. pa k vsemu človeštvu; uvodna in sklepna kitica nazdravljata zbrani prijateljski družbi. Mesto dokazuje, kako dopušča včasih celó tako jasna, stvarna beseda, kakor je Prešernova, dve ali še več razlag.

4. kitica

[a]	[b]
Edínoft, frézha, fpráva K njim naj nasáj se vèrnejo! Otrók, kar íma Sláva, Vfi naj fi v róke féshejo, De oblaft Spet in zháft, Ko ble fte, bofte nafha láft! —	Edínoft, frézha, fpráva K nam naj nasáj se vèrnejo! Otrók, kar íma Sláva, Vfi naj fi v róke féshejo, De oblaft In s njo zháft, Ko ble fte, bofte nafha láft! —

[c]

Edínost, sréča, správa
K nam náj nazáj se vèrnejo!
Otrók, kar íma Sláva,
Vsi náj si v róke séžejo!
De oblašt
In z njó část,
Obilnost bódo náša lást.

Prvotno rabljeni zaimek 3. os. v 2. vrstici, upravičen glede na 4. verz prejšnje kitice, je zamenjal zaimek 1. os., da pride do veljave tudi tukaj apostrofa, ki jo pesnik nujno tolikokrat uporablja prav v tej pesmi, ko ogovarja naravnost zbrane prijatelje, vse svoje rojake, fante in dekleta. V predzadnji vrstici je pesnik z nadomestitvijo prislova *s pet*, s premaknitvijo veznika na začetek vrstice in z vstavkom predloga z zaimkom (*z n j o*) odstopil od metrične sheme (— √ —: — — —), zato pa je misel jasneje izražena: zveza med pojmom *oblast* in *část* je bolj podčrtana, odpadlo pa je ponavljajoče se sklicevanje na našo lepšo preteklost, uporabljeno že v prejšnji kitici. V zadnjem verzu je pesnik v inačici *c* zamenjal časovni odvisnik (*ko ble ste*) s samostalnikom *obilnost*. K temu ga ni silil ozir na ritem, marveč mu je šlo za poglobitev misli s stopnjevanjem: *oblast* — *část* — *obilnost*. Dvema vrednotama s področja politike in etosa je pridružil še tretjo: vrednoto gmotnega napredka, opustil pa spomin na minulosť; njegov pogled je zdaj uprt le v bodočnost.

5. kitica

[a]	[b]
Bog shívi vaf, Slovénke, Prelépe, shlahadne róshize! Ni táke je mladénke Ko nálhe je kerví deklè; Ko do sděj Sanaprěj Slovíte, dráge, vekoméj! —	Bog shívi vaf, Slovénke, Prelépe, shláhtne róshize! Ni táke je mladénke, Ko nálhe je kerví deklè; Ko do sděj Sanaprěj Slóvíte, dráge, vekoméj!

*Ljubésni fladke fpóne
Naj véshejo vaf na nash ród,
V njim sklépajte sakóne,
De níkdar vèzh naprěj od tód
Hzhér, finóv
Sárod nóv
Ne bó pajdash fooráshnikov!*

[b₁]

Bog shiví vaf, Slovénke,
 Prelépe, shláhtne róshize!
 Ni táke je mladénke,
 Ko náhke je kervi deklè;
 Naj inov
 Sarod nov
Iis (!) vaf bo strah šovrashnikov!

[c]

Bog žíví vas, Slovénke,
 Prelépe, zlahtne róžice!
 Ni táke je mladénke,
 Ki náše je kervi deklè;
 Naj sinov
 Zárod nov
Iz vás bo stráh sovražnikov!

Kitica, ki v njej napiva pesnik dekletom in kakršno poznamo danes iz objav, je doživela prav nenavaden razvoj. Prvotno je govoril pesnik dekletom le v eni kitici. Toda misel, izražena v zadnjih treh vrsticah, naj slovenska dekleta slovijo ne le v sedanjosti, marveč tudi v prihodnosti, je glede na celotno koncepcijo pesmi vendarle prešibka, premalo izrazita. Zato je pesnik dopesnil novo kitico, tako da sta bili dekletom posvečeni dve kitici. Toda tu ne gre za osebno ljubezensko izpoved, marveč za izraz želje, da naj se njegove rojakinje kot zakonske družice tujcev ne odtujujejo svojemu narodu. Kakor je bil očitek sicer pravičen, se je pesnik med predelavo vendar odločil, da ga izpusti; hkrati pa je črtal tudi zadnje tri vrstice prejšnje kitice ter zlil obe kitici v eno. Tu se je pesnikova ustvarjalna volja podredila kompozicijskemu zakonu in nastalo je lepo ravnotežje med to in naslednjo kitico, posvečeno mladeničem. Toda pri tem zgoščanju je v inačici b₁ prišlo še do važne spremembe. Spočetka izraženi zapovedi v b, naj se novi rod hčera in sinov, ki jih bodo rodile slovenske matere, ne družijo s sovražniki našega naroda, postavlja zdaj tej nasproti mnogo bolj borbeno misel: željo, naj se sinovi Slovenk ne le ne pajdašijo z našimi sovražniki, marveč naj jim bodo v strah. S popravkom je dobila kitica bolj borben, dosti izrazitejši zaključek ter je tako že zdaj popolnoma dozorela za Poezije. Kako lepo, naravno se melodija preljuje v nadaljevanje, ko je bilo pravkar govora o sinovih!

6. kitica

[a]

Mladénzhi! sdaj fe pije
 Sdravíza vasha: vi, nafh úp!
 Ljubésni domazhíje
 Nobèn naj vam ne vfmèrti ftrúp!
 Ker po naf
 Bóde vaf
 Jo ferzhno bránit' klízal zhaf

[b]

Mladénzhi! sdaj fe pije
 Sdravíza vasha: vi, nafh úp!
 Ljubésni domazhíje
 Nobèn naj vam ne vfmèrti ftrúp!
 Ker po naf
 Bóde vaf
 Jo ferzhno *varpat'* klízal zhaf.

[b₁]

Mladénzhi! sdaj fe pije
 Sdravíza vafha: vi, nafh úp!
 Ljubésni domazhíje
 Nobèn naj vam ne vfmèrti ftrúp!
 Ker po naf
 Bóde vaf
 Jo ferzhno *bránit'* klízal zhaf.

[c]

Mladénčí! zdéj se pije
 Zdravljíca váša, vi naš úp!
 Ljúbezni domačíje
 Nobèn naj vam ne vsmèrti strúp!
 Ker po nás
 Bode vás
 Jo sèrčno bránit' klícal čas.

Spet kitica, ki ni potrebovala nobene bistvene predelave več. Pesnik je v varianti b poskusil, kako bi se prilegel glagol *v a r o v a t i*, a se je rajši spet povrnil k prvotnemu (inačica *b₁*), ker mu je bil izrazitejši, primernejši borbenemu razpoloženju. Popravek v redakciji c predstavlja kakor v naslovu tako tudi v 2. kitici pravopisno izenačitev.

7. kitica

[a]	[b]
Shivé naj vfi naródi, Ki dán dozhákat' hrepené, De kóder fónze hódi, Ne bó pod njím fúshne glavé! Kupza tá Njim veljá, Naj Bóg jim dôbro frézho dá! —	Shivé naj vfi naródi, Ki dán dozhákat' hrepené, De kóder fónze hódi, Ne bó pod njím fúshne glavé! <i>De rojak,</i> <i>Tak al tak,</i> <i>Rad drugmu roko dal bo vřak!</i>

[b ₁]	[b ₂]
Shivé naj vfi naródi, Ki dán dozhákat' hrepené, De kóder fónze hódi, Ne bó pod njím fúshne glavé! De rojak, Tak al tak, Rad drugmu <i>bo pomagál</i> vřak! —	Shivé naj vfi naródi, <i>Ki hrepené dozhakat' dan,</i> De kóder fónze hódi, <i>Prepir is řveta bo pregnan!</i> De rojak, <i>Proft bo vřak</i> <i>Ne vrag, le řofed bo meják!</i> —

[c]
Zivé naj vsi naródi,
ki hrepené dočákat' dán,
De, kóder sónce hódi,
Prepir iz řvéta bó pregnán,
De roják
Prost bo vsák,
Ne vrag, le sósed bo meják!

Kitica nudi nazoren zgled, kako se je pesnikova misel med ustvarjanjem poglobljala, iskala jasnejšega izraza ter ga slednjič tudi našla. V prvem znanem zapisu (a) uporablja pesnik v 4. vrstici metonimijo *s u ž n a g l a v a* in vztraja pri njej še dolgo. Četudi je podoba jasna, je pa zveza, ki v njej nastopa, zanikana in zato ne učinkuje tako krepko, kakor če bi bila izražena pozitivno. Zadnje tri vrstice so bile spočetka dosti medle, saj niso vsebovale nič drugega ko napitno voščene sreče. Varianta b hoče to pomanjkljivost odpraviti s tem, da dobi v 4. verzu zanikana besedna zveza svoj pozitivni ekvivalent v izrazu *r o j a k*; toda politična misel še vedno ni jasno razvita: rojaki, naj so že taki ali taki — gotovo je pesnik tu mislil na razliko v mišljenju — naj si v znamenju sprave sežejo v roke. Na naslednji stopnji (*b₁*) stopi ta politična misel spet v ozadje, misel se premakne na moralno področje in podčrta potrebo po človekoljubnih odnosih med Slovenci: med sabo naj si radovoljno pomagajo. Šele na naslednji stopnji (*b₂*) se obe ideji združita in izzoveta temeljito predelavo vse kitice. Spremembo besednega reda v 2. vrstici je povzročil formalni zakon, a ne ozir na ritem, pač pa ozir na rimo (*dan* : *pregnan*) v spremenjeni 4. vrstici, ki

je prav zdaj doživela svojo preobrazbo. Ideja, izražena najprej v varianti a, b in b₁, da bodi vsak človek svoboden, se prenese v 6. verz, ki je bil prej vsaj v inačici b in b₁ res najmanj izrazit v vsej kitici. Nova vrstica, gramatikalno vzeto prav tako samostojna kakor prejšnja varianta (odvisnik 2. stopnje, ki ima svojo odnosnico v 2. verzu), dobi zdaj popolnoma novo vsebino. Če je sprva pesnik nazdravil narodom, ki hrepene po svobodi, nazdravlja zdaj tistim, ki si žele m i r u na svetu. Misel na svobodo je premaknjena v 6. verz, a kompozicijski zakon, da bodi najtehtnejši konec kitice, je bil uresničen z rešitvijo, dozorelo tako v idejnem kakor izraznem pogledu: narodi sveta naj se med sabo ne sovražijo, marveč naj si bodo dobri, v prijateljstvu živeči in k medsebojni pomoči pripravljeni sosedje. In kako je izražena ta velika misel? Lapidarno, do skrajnosti skopo, z bore šestimi besedami. Trije samostalniki nosijo kakor oporniki vso misel. Srednji v tej trojici ima še prav posebno silo, ostala dva pa ga smiselno podpirata. Izraz s o s e d, ki je pesnik videl v njega vsebini nekaj prav posebno dragocenega (gl. zadnjo vrstico 1. soneta nesreče), dobi svojo bogato, polno težo s tem, da mu je antitetično predpostavljen samostalnik vrag (= sovražnik z asociacijo na posebitev vsega hudega), torej pojem, oddaljen od prvega in ležeč prav na njega nasprotni strani. A tudi v pogledu melodije je v tem verzu ostvarjen enkratni lepotni učinek: n e v r á g — tu besedi z vso silo udarita v zavest, l e s ó s e d — besedi zazvenita v nasprotju s prejšnjima milo in blago, a zadnji dve b o m e j a k — ubrano uravnesita to nasprotje v pomirljivo soglasje. Po tej krasni, človeško tako pomembni kitici — pesnikova misel, ki popotuje po bližnjem svetu, plane v daljavo ter ljubeče objame vso zemeljsko oblo in na njej živeče človeštvo — sledi zaključek: vzvalovana misel se povrne z romanja po svetu, ki ga še ni, a mora nekoč priti, spet k zbrani družbi, torej tja, od koder je poletela.

8. kitica

[a]

Vifóko sdaj, prijatli!
Kosárze sa-fe vsdignimo!
Saj fmo fe vfi pobrátlí,
Saj éno mífel míflimo; —
Bog naj te,
Eog naj me,
Naj naf shiví tovarfhe vfe! —

[b]

Na sadnje fhe, prijatli!
Kosárze sa-fe vsdignimo!
Ki fmo sato fe sbrátli,
Ki mífel éno míflimo; —
Bog naj te,
Bog naj me,
Naj naf shiví tovarfhe vfe! —

[b₁]

Na sadnje fhe, prijatli!
Kosárze sa-fe vsdignimo,
Ki fmo sato fe sbrátli,
Ki dóbro v ferzu míflimo,
Dokaj dní
Naj shiví
Bog, kar naf dobrih je ljudí.

[c]

Na zádne še, *perjátli!*
Kozárze za-se vzdignimo!
Ki smo za tó se zbrátli,
Ki dóbro v sèrcu míslimo.
Dokaj dní
Naj živí
Bog, kàr nas dóbrih je ljudí.

Tudi zadnja kitica se je zdela pesniku potrebna še predelav. Čustvena napetost, ki v prvi redakciji prejšnje kitice (7 a) ni še prišla toliko do izraza ko v njeni zadnji obliki (7 b₂), je segla spočetka še v prvi verz te kitice, kar kaže izraz *v i s o k o*: visoka misel, ki preveva pesnika, naj se manifestira v pozivu, da zbrani visoko dvignejo kupice. S poglobitvijo zadnje vrstice v prejšnji kitici je morala ta napetost popustiti; prehod v to pomirjenje je realiziran tako, da je prejšnji načinovni prislov nadomestil časovni *n a z a d n j e*. Tretji in četrti verz dobita nov smisel s tem, da stopita odvisnika v vzročno zvezo. Prej le ugotovitev, da so se prijatelji vsi pobratili in da so enakega mišljenja, zdaj — prijatelji so se pobratili *z a t o*, ker so vsi enih misli. Pobratimstvo je tedaj nasledek te idejne harmonije in zato šele zdaj globoko etično utemeljeno. A pesniku ta poglobitev še vedno ni hotela prav ugajati, dokler ni misli dopolnil z novim poudarkom: enakost mišljenja še samo na sebi ni etična vrednota, saj utegne biti tudi negativno; prava vrednota je pesniku šele *d o b r a m i s e l* v človeškem srcu (b₁). V inačici b₂ so doživele tudi vse zadnje tri vrstice važne spremembe. Sprva so ti trije verzi vsebovali le napitnico vsakemu navzočih posebej, saj so si vsi *t o v a r i š i*, v zadnji redakciji (b₁) pa je izraz jasnejši in spet — kar je gotovo hoteno — pade miselni poudarek na človeško *d o b r o t o*, se pravi: vnovič in na najbolj poudarjeni del pesmi — na njen konec. Čustvena razgibanost, ki se je nekoliko umirila ob začetku te zadnje kitice, zrasede v nov višek, ritmično dosežen s prenosom enozložnice Bog, ki je bila v prejšnjih verzijah uporabljena kot anafora v poudarjenih verzih začetkih, na začetek zadnje vrstice. Na to besedo pade sila poudarka prvokrat, zato odmik od verzne sheme s padajočim ritmom (učinek je podoben kakor n. pr. v 1. verzu 3. soneta nesreče). V nadaljevanju, tik pred koncem verza se melodija še enkrat vzpne, da doseže svoj drugi višek v besedi *d o b r i h*, a ta višek je od prvega za spoznanje tišji, njen tok se umiri in izzveni.

Če bi hoteli razčleniti pesem po vsebinski zgradbi, bi ugotovili stopnjevanje, ki ga pa zdaj še bolje razumemo, ko smo zasledovali razvoj pesnikovih misli od stopnje do stopnje.²¹ Glavni poudarek je pri

²¹ Posebej naj tu opozorim na zelo lepo razlago zgradbe Zdravljice, ki jo je podal Janko Glazer in morebiti ni bila dovolj opazena v članku Realizem v Prešernovih pesmih (Tovariš 8. febr. 1949, 105—106). Takole sodi Glazer: »Vrhova pesmi sta četrta in sedma kitica: v četrti nazdravlja pesnik Slovonom, ki naj ,si sežejo v roke', v sedmi nazdravlja vsem narodom, ki ,hrepene dočakat dan, da koder sonce hodi, prepir iz sveta bo pregnan'. Vmes med ta dva vrhova sta postavljeni napitnici slovenskim mladinkam in slovenskim mladeničem. Ali ni to na tem mestu neorgansko, vrinek, ki prekinja naravni potek misli in ruši stopnjevanje: slovanstvo — človeštvo? Na videz — res. A če pogledamo globlje, spoznamo, da te dve kitici nikamor drugam ne spadata tako nujno kakor prav na to mesto: v njih daje pesnik programu slovanstva, ki ga v prejšnji kitici očrtava na splošno, konkretno vsebino: vsebino za nas, za ta del slovanstva, ki ga predstavljamo Slovenci; in na naslov njih, ki so nositelji bodočnosti: na naslov mladine. Šele s to konkretizacijo dobi njegova misel o slovanstvu pravo vsebino, prav tako pa tudi njegova misel o človeštvu...«

analizi veljal doslej navadno njenim političnim mislim. Kakor da smo v bojnih vihrak, ko je šlo za našo narodno bit in v katerih je prav Zdravljica mimo Črtomirovega govora odigrala tako pomembno vlogo,²² preslišali pesnikovo človeško tako dragoceno misel o dobroti. Prava ljubezen do sočloveka, do rojaka, domovine, naroda, slovanstva in vsega človeštva more kliti le iz dobrega, nepopačenega srca. Če v srcu dobrote ni, potem tudi ne more biti v njem ljubezni, ki zbližuje in očiščuje. Ne pravim, da bi se bilo to Prešernovo spoznanje v njem šele spočelo ob ustvarjanju te pesmi, bilo je že prej sestavni del njegove miselnosti, kakor priča ves njegov pesniški opus, toda zdaj, ko smo pregledali rast te pesmi, smo se utegnili prepričati, kako je Prešernu šele med ustvarjanjem in po napornem iskanju uspelo, najti tej misli izraza. Šele ob postopnem zorenju je bila ostvarjena tista harmonija med vsebino, idejo, in formo, ki daje pesmi značaj klasične lepote. V tej drugi fazi je Zdravljica dozorela v popolnoma skladno umetnino in zato popravki iz leta 1848 niso mogli več povečati njene vrednosti.

Leta 1848, mesec in 4 dni po razglasitvi tiskovne svobode v Novicah, je dočkala Zdravljica svojo prvo objavo. Izšla pa je nekoliko predelana. Pesnik jo je hotel približati revolucijskim dogodkom. To bi bila 3. razvojna faza te pesmi, ki pade v čas med 22. marec in malo pred objavo.

Prva kitica se začne z naslednjima predelanima verzoma:

*Prijátli! odrodíle
So terte vínce nam sladkó...*

Da to glede na varianto c ni popravek, nam pove uho. Ker je pesem izšla na pomlad in ne na jesen, se je pesniku zdelo potrebno pokazati to časovno odmaknjenost od trgatve z nekam nenavadnim glagolom *odroditi*.²³

V 4. kitici se je zadnji verz, izoblikovan v varianti c, glasil:

Obílnost bódo naša lást.

V predelavi pa se je pesnik vrnil po nepotrebnem k prvotni ideji o slavni preteklosti naše domovine, izraženi v inačicah a in b, namreč:

ko préed, spet náša boste lást!

²² Stoletnici nastanka Zdravljice so se naši borci oddolžili kar s tremi izdajami te pesmi (gl. Prešerniana, 1946, str. 22). Med njimi zasluži izdaja Pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko s celostranskimi lesorezi Janeza Vidica in vinjetami Marijana Šorlija kot grafična umetnina svoje vrste vse priznanje.

²³ Ta malo posrečena pesnikova besedna tvorba ima za posledico, da srečujemo skoraj dosledno v vseh nekritičnih ponatisih Zdravljice namesto tega med ljudstvom živi glagol *obroditi*. Da to v prvi objavi ni tiskovna napaka, kaže raba istega glagola tudi v KČ V.

Značilnejši je popravek v 6. kitici. V rokopisih za Poezije se glasijo zadnje vrstice

Ker po nàs
Bode vàs
Jo sèrčno bránit' klícal čas.

V inačici iz leta 1848 pa se je misel primaknila bliže času:

Ker *zdaj* vàs
Kakor nàs
Jo sèrčno bránit' *klíče* čas!

Marčna revolucija naj bi bila uresničila tiste ideale o človekovi in narodovi svobodi, ki poje o njih Zdravljica. Toda ti bodo po pesnikovem pravilnem računu uresničeni le toliko, kolikor jih bo izbojevala revolucionarna borba. Napočil je torej čas, da se vsak za boj sposobni moški odzove klicu domovine. Ne le mi starejši, tudi ti mladina zdaj na barikade, ko gre za odločilne reči! Dasi pesnik sam v tem času ni bil sposoben za kakršno koli takšno akcijo, je vendarle pokazal prav s tem pozivom, da je docela razumel potrebe tistih vročih dni. Ko bi jih bili tako razumeli tudi njegovi rojaki in zlasti vsi napredni duhovi tedanje Avstrije, bi se ne bile sanje o »pomladi narodov« tako kmalu razblinile v nič. Prav ta inačica, ki nanjo do zdaj nismo bili dovolj pozorni,²⁴ nam jasneje in neposredneje kakor kasnejša pričevanja o pesnikovem odnosu do marčne revolucije osvetljuje ta problem.

H koncu tega poglavja še načelno vprašanje, katero inačico kaže sprejeti v izdajo Prešernovih Poezij.²⁵ Možnosti so namreč tri. Ali objaviti Zdravljico po tisti redakciji, ki jo poznamo od konca nje 2. razvojne faze, torej po besedilu cenzurnih rokopisov brez kitice V sovražnike z oblakov..., ali po istih rokopisih s pritegnitvijo te kitice iz rkp. 3 oziroma 4 ali iz N 1848 oziroma KČ V, ali pa pesnikovo zadnjo redakcijo iz leta 1848?

Doslej so reševali uredniki Prešernovih Poezij problem takole: prva možnost ni bila nikjer uveljavljena, drugo možnost so uresničili L. Pintar (ilustrirana izdaja 1900, ljudska izdaja 1901 s ponatimi 1908, 1914, 1921 in 1923), Aškerc (1902 s ponatisom 1913), Žigon (1922) in Kidrič (1936), tretjo pa Levstik (1866), Pirjevec-Glonar (1929), Pirjevec (miniaturna 1939 s ponatisoma 1946 in 1949), Slodnjak (1946) in Rupel-Gspan (1949). Po rezultatih gorenje analize bi se danes pridružil Glazerjevemu predlogu in se odločil za drugo možnost.

²⁴ Fr. Kidrič, Leto 1840 in Prešeren, LdP 8. febr. 1948.

²⁵ Tega vprašanja se je dotaknil Janko Glazer v oceni Rupel-Gspanove izdaje iz l. 1949; gl. Nova obzorja 1949, 301. Njegovo mnenje je naslednje: »Mislim, da je bolj prav ravnal Kidrič, ki je sprejel prvotno obliko (cenzurni rokopis z dodano 3. kitico), zlasti še, ker je ta oblika boljša pesniško (začetek), stvarnejša vsebinsko (4. kitica) in bolj logična miselno (6. kitica).«

III

Če se zavedamo, kakšna je bila avstrijska predmarčna cenzura, se ne bomo čudili, da Zdravljica ni mogla iziti, dokler je ta dekla enega najreakcionarnejših režimov v tedanji Evropi skrbno prežala na vsako misel, objavljeno v tisku. Vsak glas o človečanskih in nacionalnih pravicah, celó o potrebi še tako zmernih reform je bil brezobzirno zatrt.

Usodo Zdravljice v zvezi z izidom Poezij leta 1846 nam je po uradnih virih osvetlil dr. Ivan Prijatelj.²⁶ Toda zanimalo bi nas, ali je pesnik res čakal na objavo te pesmi vse od pozne jeseni 1844 pa do pomladi 1846. Kaj, če je ni že kmalu po ustvaritvi skušal spraviti v tisk? Ključ za odgovor na to vprašanje nam dajejo naslednje, do danes še ne opažene trditve Janeza Trdine:²⁷

Med udi [reške čitalnice] nahajal se je i mali Špor, po nemški Šporer... Ta Špor je bil v Ljubljani nekđaj cenzor. Meni je dal rajni g. učitelj Pra-protnik Prešernov rokopis pesmi [to besedo je Trdina črtal in zapisal nad njo: Zdravljice]: Prijatli obrodile. Spodaj je bilo zapisano: Non admittitur. Sporer. Ta rokopis sem pokazal prijatelju Šporu in ga vprašal sarkastično, če mu je znan. On pogleda, mahne z roko in veli ravnodušno: E što čete, bila su takva vremena.

O zanesljivosti Trdinovih spominov so mnenja različna. Zato je vprašanje, ali smemo tem besedam verjeti, povsem na mestu. Lahko, da se je Trdina motil v času, v imenih itd. — v našem primeru mu moremo eno takšno pomoto res dokazati — toda trditve, da je imel v rokah rokopis Zdravljice s cenzurno opombo in da ga je pokazal samemu nekdanjemu cenzorju te pesmi, te si pač ni mogel prosto izmisliti, niti ni mogoče, da bi šlo tu za zamenjavo imen. Le v eni trditvi ga je varal spomin, namreč da je imel v rokah Prešernov rokopis Zdravljice z začetkom Prijatli odrodile, ko vendar vemo, da je ta varianta nastala šele med 22. marcem in 26. aprilom 1848. Zmota izhaja od tod, da je Trdina poznal Zdravljico le iz objave 1848 in mu je torej takšen začetek zvenel v ušesih. Skušajmo torej dopolniti te Trdinove podatke in jih spraviti v sklad s tem, kar smo doslej vedeli o usodi Zdravljice.

Leta 1844 nastopi Prešeren prvokrat v Novicah kot sotrudnik. Kako je prišlo do tega, da je pesnik leto dni po začetku izhajanja Novic dovolil ponatisniti Bleiweisu Krst pri Savici, ostane še vedno nepojasnjeno. Dejstvo je, da je začel izhajati Krst kot ponatis dne 17. julija 1844 in da je izšel nato v petih zapovrstnih nadaljevanjih do 28. avgusta. Objavo Uvoda je spremljala tale podčrtna opomba uredništva:

Ne posnamo je v krajnfkimu pifmenftvu lépfhi sverftene povéfti v versih, kakor je »Kerft per Savizi«, ki jo je nafh flavni pevez gofpod Dr. Prefhérin fpifal in v létu 1836 dal natifniti. Zhe je ravno prav veliko Slavijanam snana, jih je vunder med bravzi nafih Noviz, ki so po rasnih

²⁶ Literarni zapiski, IMK 1908, 57—60.

²⁷ V njegovi zapuščini, ki je bila do nedavnega nedostopna, a je danes v NUK, je ohranjen zvezek z naslovom Na Hrvaškem služboval XX. Citirano mesto, ki sta me nanj opozorila prof. J. Logar in dr. A. Slodnjak, je izpisek s 23. pole.

flavjanfkih deshélah rasfhirjane, vezh takih, kateri je fhe ne posnajo; sató fmo flavniga gofp. pifatelja profili, de bi nam pripuhtil, jo tudi v nafhah Novizah natifniti. Prav rad nam je dovoljil, kar fmo ga profili. Nate jo tedaj natifnjeno in berite jo s takim veféljem, s kakorfhnim Vam jo srozhimol! V vezh nafledbah Vam jo bomo podali; kdor je pa v *enimu* svesku shelf imeti, jo sna pri *Janesu Giontini*, bukvarju v Ljubljani, sa 20 kr. dobiti. — Ta poveft bo nafhim bravzam shiv porok, de imajo kaj posébnó lepiga od *pefem* prizhakovati, ki jih bode, kakor fmo flifhali gofp. Dr. *Prefhérin*, v kratkim na fvetlo dal. De bi fe to pazh prav kmalo sgodilo: gotovo veliko nafhah bravzov je, ki po njih she davnej hrepené!

Da bi se ponosni Prešeren, ki je imel o Novicah jasno sodbo, njih uredniku ponujal, ni mogoče. Tudi je kaj malo verjetno, da bi se bil Bleiweis po vsem tem, kar smo povedali spredaj, sam od sebe zavedel napake, ki jo je storil, ko pesnika ni povabil k sodelovanju. Pobuda je morala priti od drugod in biti zelo krepka, da se je uredništvo odločilo napisati pod Uvod h Krstu takšno reklamo za pesem in celó za Poezije, ki niso bile niti zredigirane, kaj šele da bi prestale cenzuro in šle v tiskarno. Idejni oče te reklame ni mogel biti Bleiweis, pač pa kak njegov vpliven informator, ki je bil tudi pesniku blizu. Kdo bi to bil, je težko reči. Kastelic, Samassa, Blaznik, Malavašič? Kakor pa je bilo to priporočilo za pesnika spodbudno, saj je oporekalo njegovi pred letom zapisani tožbi, da se je njegovo ime v kranjski literaturi izgubilo, in kakor vzbuja videz o velikem zanimanju noviških bralcev za naše literarne pojave, govorijo vendar iz njega samo želje, ne pa resnična stvarnost. Bleiweisu je bila tudi ta objava dobrodošla, da pristavi k ognju svoj noviški lonček; reklamo za Giontinija pa si je treba razlagati tako, da je knjigarnar, ki je imel vso še neprodano zalogo Krsta, dovolil s pesnikovim posredovanjem ponatis pesnitve le pod pogojem, da Novice v opombi priporočijo nakup Krsta.

Med izidom 4. in 5. nadaljevanja Krsta v Novicah je umrl na Dunaju stari Prešernov nasprotnik Jernej Kopitar. Vendar si pesnik ni delal nobenih utvar, da bi mu ta dogodek kaj olajšal stališče pred dunajsko cenzuro, kajti takšnih in še manj kulturnih cerberov je bilo v njegovi bližini še vedno dovolj. Da je imel prav, če je tako računál, se je mogel kmalu prepričati, in sicer trikrat prav v zvezi z Zdravljico.

Če je Zdravljica, kakor smo skušali dokazati, dobila v pozni jeseni 1844 že svojo prvo, za objavo kolikor toliko zrelo obliko, potem je zelo verjetno, da je pesnik skušal blizu takrat, ko je objavil v IB elegijo v spomin Andreju Smoletu, spraviti v javnost tudi to pesem. Morala pa je v lokalno cenzuro in je tako prišla v roke zdravniku in gubernijskemu svetniku dr. Matiji Gjuru Šporerju, po rodu iz Karlova, tudi hrvatskemu književniku, službujočemu od leta 1840. v Ljubljani.²⁸ O Šporerjevih pogledih na slovensko kulturo in o njegovem odnosu do Prešerna ne vemo ničesar. Toda da mož ni mogel biti obskurant Pav-

²⁸ Literaturo o njem gl. F. Šišič, O Šporerovim novinama (Gradja 7, 1912); Fr. Ilešič, Đuro Matija Šporer (Rad Jugoslov. akademije znanosti i umjetnosti, knj. 218 (1918), 156—222); Branko Vodnik, Šporer Đuro dr. (NE IV, 716); R. Maixner, Šporerov prijevod Racinove »Fedre« (Gradja, knj. 17, 135 sl.).

škovega kova, smemo sklepati iz tega, da se je n. pr. leta 1840 vneto in edini zavzemal za izdajo Ilirskega Merkurja ter leta 1848 za slovensko univerzo.²⁹ Šporer, ki mu je bila v gubernijskem svetu poverjena cenzura Novic, je vendarle zapisal pod besedilo Zdravljice tisto cenzurno klavzulo, ki je pomenila prepoved objave. Prešeren je dobro poznal ljubljanske cenzurne razmere, zato si predstavljam, da je bil njegov poskus, spraviti Zdravljico v tisk, bolj izzivanje kakor pa resno pričakovanje dovoljenja. Po drugi strani pa je spet dobro vedel, komu daje svoj proizvod v pregled in odločitev, namreč človeku, ki objave pesmi sicer ne bo smel dovoliti, ne bo mu pa osebno škodoval. Na srečo afera z Zdravljico ni prišla po policijskih vohunih na uho Sedlnickemu. Ostala je najbrž skrivnost, ki je zanjo vedel komaj še kdo razen pesnika, Šporerja in Bleiweisa. Kajti kdo ve, kaj bi se bilo zgodilo Prešernu, če bi Zdravljico s tisto hujskaško kitico zoper sovražnike slovenstva izvohali na Dunaju, če je n. pr. že Bleiweisov nedolžni dopis Koseskemu z dne 13. junija 1845, ki ga je prestregla policija, spravil Bleiweisa in vse glavne noviške sodelavce v preiskavo.³⁰ Rezultat prepovedi Zdravljice je bil za zdaj ta, da je Prešeren pesem širil med znanci v prepisih in da jo je kasneje spet vzel pod pilo.

Kje je danes Prešernov rokopis, ki govori o njem Trdina, ne vemo. A kako dragocen dokaz bi nam bil, da se Trdina ne moti! Njegova usoda je morala biti bržčas takšna kakor usoda Romarske. Ostal je v pesnikovi zapuščini, iz nje ga je vzela Katra in ga podarila mlademu učitelju Andreju Praprotniku, ki ga je potem posodil ali podaril Trdini. Poslej izgine za njim vsaka sled.

Ko je krajevna cenzura Zdravljico prvič zatrla konec 1844 ali v začetku 1845, je pesnik poskusil z njo srečo drugič. Predelal jo je in uvrstil v Poezije. Toda zdaj mu ni šlo več za predrzno izzivanje. Igra bi bila prenevarna, kajti v rokopis bi vtaknil nos sam Sedlnicky. Oporozjen po Šporerjevem ukrepu se je zdaj sam odločil, da izloči 5. kitico, tisto, ki je bila gotovo najbolj izzivalna. Dogodki, ki so se poslej vrstili od 14. maja 1846, ko je pesnik predložil oba rokopisa Poezij cenzuri in sta le-ta popotovala na Dunaj, pa do izida knjige, do 15. decembra 1846, so precej do zadnje podrobnosti osvetljeni. Najvažnejše postaje v zvezi z Zdravljico na tej 8 mesecev trajajoči poti so naslednje: ljubljanski gubernijski svet ni z nobeno gesto zavrl pesnikovega namena; dunajski referent — naslednik umrlega Kopitarja, Fr. Miklošič — je v poročilu Sedlnickemu označil kitico z začetkom *Edinost, sreča, sprava* kot spotakljivo, kar je Sedlnicky sporočil ilirskemu guvernerju Jožefu baronu Weingartenu z besedami:

Das Manuskript »Poezije Doctorja Fr. Prešerna« ist mir von dem k. k. illyrischen Landesgubernium unterm 28. Mai l. J. Z. 12050 zur Censurentscheidung vorgelegt worden. Nachdem sich der hierortige Censor für die Zulässigkeit

²⁹ Podatek glede Ilirskega Merkurja mi je posredoval tov. Dušan Ludvik; glede Šporerjeve vloge v zvezi z univerzo v Lj. gl. Janko Polec, Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti, Zgod. slov. univerze, 1929, 56 sl.

³⁰ Gl. op. 18.

desselben ausgesprochen hat, jedoch unter der Bedingung, dass die bezeichnete Strophe pag. 25. und 26., da sie als panslavistisch missverstanden könnte, und das Epigram pag. 120... hinweggelassen werden.

Ko je pesnik po 22. juliju 1846 zvedel, da mu je izdaja Poezij pogojno dovoljena, in ko je videl pri Pavšku v revizijskem rokopisu tisto rdeče občrtano kitico, je stal pred težko odločitvijo. Ali naj Zdravljico — potem ko je iztrgal iz nje že eno kitico, okrne zdaj še za naslednjo in pošlje v svet takšno v arhitektonskem pogledu izmaličeno pesem ali pa naj žrtvuje cenzurnemu molohu vso umetnino? V tej dilemi je segel po peresu in pesem — kakopak s težkim srcem, toda z odločnimi potezami — prečrtal célo. Tako je to pot avstrijska tiranija spet slavila triumf nad genijem, ne da bi se zavedala, da so ji že šteti dnevi. Le dobro leto po izidu okrnjenih Poezij se je trhla zgradba mračnjaškega policijskega režima sesedla v prah, izpodkopalni so jo nosilci istih idej, kakor jih je oznanjala Zdravljica.

Nič ni tedaj naravnejšega, ko da je pesnik, četudi že telesno utrujen, proslavil to zmago prav z Zdravljico. Ta objava pa je bila hkrati pesnikov zadnji nastop v javnosti,³¹ rekli bi, pomenljivo slovo od slovenskega naroda in pesnikova oporoča.

A kako je Zdravljica v Novicah izšla? Nikakor ne, kakor bi bila morala iziti. Ne kot posebna priloga, ne s posebno poudarjenim tiskom, niti ne na čelu številke, pač pa le na nje drugem mestu in to za pesmijo kaplana Jožefa Hašnika Svobodni Lenart,³² ki ni bila nič drugega ko

³¹ Objava šestih pesmi v KČ V pod konec 1848, časovno zadnja, ki jo je pesnik še doživel, prinaša 4 pesmi, ki jih je Kastelic izbral iz starejših Prešernovih rokopisov, le 2 pesmi je pesnik sam dodal: Zdravljico in v Spomin Matija Čopa. Torej še enkrat Zdravljica kot labodji spev v družbi z zahvalo svojemu oboževanemu prijatelju in blagemu mentorju, objavljeno že 1846 v N.

³² Hajsa, júhe! zdaj Lenart le
Od zjutrej do večera uka,
Ne vé kak staviti klabuka —
Prisvitala svobodnost je!
Jo počastit' se če napiti
De sam domú ne more priti.
Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!

Vse javno psihmal bo smel
Od sleherniga govoriti,
Slabosti bližnjiga odkriti;
Alj slábo se je Lenart vjel. —
Kér brez nehanja jezik brusi
Klobas si vročih herbet skusi.
Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!

Brez dela — Lenart misli — bo
Ko limbar tudi on obléčen,
In kakor ptiček lahko osrécen. —
Drugač prikazni pričajo:
On stergan je, kot sploh lenuhi,
In lakot kruli po trebuhi.
Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!

Zdaj vino, sol in tud duhán
In vsaka reč bo v taki ceni,
De nič nam kupa več ne greni.
Alj Lenart plačat nič ni v stan'.
Pa bobni dolgi se glasijo,
In od posestva ga podijo.
Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!

Zdaj desetina — stari davk —
In preč bo tlaka ino kazen.
Pa tudi žep je Lentov prazen.
Gotov je skušnje resni navk:
>Lenoba da dobička malo,<
>Le dolgov več se bo nabralo.<
Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!

Še clo gosposke neče več,
In tud duhovšne ne imeti,
De bo svobodnost le na sveti.
Na zadnje Lenart sam je preč.
Napúh do pekla se poniža,
In jok je terme tužna viža.
Kaj ima zato, de prost je bil?!

beden ugovor zoper objavo tako težko priborjenih osnovnih državljan-
skih pravic. Kakor da bi bil Bleiweis s tem hotel povedati bralcem
Novic, da je prav Zdravljica takšno izrabljanje demokratičnih svo-
boščin, zlasti svobode tiska. Glas reakcionarne miselnosti, ki jo je vcepil
slovenskemu človeku sto in stoletni suženjski položaj, naj bi še enkrat
— in to že tretjič — ubil Prešernovo visoko pesem resničnega domo-
ljubja in svobodne človečnosti. Cenzura je bila odpravljena, Zdravljica
je izšla, toda ljudje — kakor da je vse do Levstika niso razumeli.

R é s u m é

L'étude est consacrée à la poésie »Zdravljica« (Toast) de France Prešeren
composée en 1844, c'est-à-dire vers la fin de l'époque de création du poète.

Au temps où le régime féodal et absolutiste de Metternich étranglait, en
Autriche, toute idée de liberté et, se servant de tous les moyens, s'efforçait
à empêcher que les devises de la Révolution française eussent soulevé les
peuples de différentes nationalités constituant la monarchie, le poème »Zdrav-
ljica« était la confession la plus sincère des idées politiques et sociales de
Prešeren. Prenant son point de départ des louanges au vin nouveau et en
levant sa coupe à la santé des amis réunis et animés des mêmes sentiments,
le poète confesse son amour ardent pour le pays natal et le peuple slovène,
incite à la révolte contre ceux qui ont réduit son peuple à l'esclavage, appelle
les peuples slaves à la concorde, allume dans la jeunesse slovène le feu de
l'amour pour la patrie et, finalement, boit à la santé de tous les peuples du
monde désireux de voir le jour où ils pourront vivre en concorde et amitié,
d'égal à égal. Certainement, en ce temps-là, les idées de cette poésie embras-
saient le concept politique slovène le plus large.

L'auteur examine cette poésie de trois côtés. Dans le premier chapitre,
il montre les rapports entre le poète et la rédaction de la gazette »Kmetijsko-
rokodelske novice« (»Gazette de cultivateurs et artisans«). Quoique Prešeren
fût intéressé dans ce périodique puisque celui-ci publiait aussi des contribu-
tions littéraires, le rédacteur J. Bleiweis ne l'invita pas à y collaborer. Plus
encore, dans l'invitation à la collaboration et à l'abonnement, publiée en tête
du premier numéro, le rédacteur énonçant que l'on n'avait, jusqu'à ce temps-là,
écrit en langue slovène sinon des prières, nia tous les efforts littéraires des
Slovènes depuis la seconde moitié du 18e siècle, et surtout, passa sous silence
tout l'oeuvre de Prešeren paru depuis 1826. En dépit de cette attitude envers
Prešeren les »Novice« publièrent, dans le 3e numéro déjà (le 19 juillet 1845),
la composition »Louange à la vigne«, sortie de la plume du vicaire de Vipava
Matija Vertovec (1784—1851) qui, à la fin, s'adresse au »premier poète d'entre
nous«, au »poète de l'amour«, de composer une louange à la vigne en forme
poétique. Deux poètes répondirent, en effet, à cet appel et chantèrent à la
gloire de la vigne et de son jus: le chanoine Valentin Stanič (1774—1847) et
France Prešeren. Ce fut donc une incitation extérieure insignifiante qui ré-
veilla, on ne sait ni comment ni quand, la volonté créatrice de Prešeren. En
automne 1844, sa »Zdravljica« est terminée et prête à être publiée. Voilà la
première phase d'évolution de cette poésie.

Suit, dans le deuxième chapitre, l'analyse de la poésie dans sa deuxième
phase d'évolution, c'est-à-dire, de la fin de l'automne 1844 jusqu'au milieu
de l'année 1845, à base du manuscrit conservé du poète. Une suite de correc-
tions permet à observer comment le poète, insatisfait de la première rédaction,
a approfondi la poésie du point de vue de l'idée et comment les accents poli-
tiques surtout y sont arrivés, successivement, à leur expression artistique
définitive. L'auteur considère comme la troisième phase d'évolution le bref
intervalle entre le 22 mars 1848 lorsque furent publiés les droits des citoyens

dans les »Novice«, et le 26 avril de la même année, date de la première publication de la poésie. Un peu avant cette publication, Prešeren y fit encore deux ou trois corrections et la publia comme son salut à la révolution de mars. Bien que les corrections n'eussent été d'aucune importance du point de vue artistique, il y en a une, parmi elles, de très caractéristique et qui illumine directement l'attitude positive de Prešeren envers la révolution. Son point de vue quant aux événements de mars est, comme il résulte de la 6ème strophe corrigée, absolument progressif et combattif.

Le dernier chapitre est consacré à l'éclaircissement du destin de la poésie »Zdravljica« quant à la censure de cette époque-là. Selon le rapport de l'écrivain Janez Trdina (1830—1905), le poète avait soumis sa poésie »Zdravljica« à la censure locale déjà environ 1844 ou au début de 1845. Le référendaire M. G. Šporer, lui-même écrivain croate, ne permit pas la publication de la poésie. C'était pour cela que Prešeren se mit à copier la poésie et à la distribuer à ses connaissances tout en se remettant à la limer. Lorsqu'au mois de mai 1846, il soumit les deux manuscrits de ses Poésies à la censure de Vienne, il avait déjà lui-même éliminé la 3ème strophe de la poésie, celle où il appelle à la révolte contre les oppresseurs, n'ayant pas voulu risquer que l'autorité eût défendu, à cause d'elle, la publication du recueil tout entier. Le président de la police Sedlnicky permit la publication des Poésies à condition toutefois d'éliminer, outre une épigramme, aussi la 4ème strophe de la »Zdravljica«, avec la motivation que l'on pourrait l'interpréter dans le sens panslaviste. Prešeren, ayant appris cette décision, ne voulut pas détruire, par l'élimination d'une autre strophe encore, la structure de la poésie et raya la poésie tout entière. Ses Poésies parurent ainsi, à la fin de 1846, sans la »Zdravljica«. Lorsque la censure fut anéantie par la révolution, le poète manifesta sa joie en publiant justement cette poésie-là pour saluer ainsi la victoire des idées démocratiques. Mais voici un autre fait caractéristique: cet hymne à la liberté et à l'amour fraternel et humanitaire ne parut pas à la place la plus visible de la gazette. Le rédacteur Bleiweis lui avait assigné, dans les »Novice«, une place simplement honteuse: il suivit une versification du vicaire Jožef Hašnik afin que les idées réactionnaires que respirait celle-ci, eussent couvert la voix de l'idée progressiste de Prešeren.

Anton Slodnjak

O STANKU VRAZU
KOT SLOVENSKEM PESNIKU

Ob bližajoči se stoletnici Vrazove smrti (24. maja 1951) je dolžnost naše literarne zgodovine, da obnovi poskus, ki sta ga tvegala danes že pokojna utemeljitelja in mojstra sodobne smeri naše znanosti dr. Ivan Prijatelj in dr. France Kidrič v zvezi s še živečim nestorjem slovanškega književnega zgodovinopisja dr. Matijem Murkom in z nekaterimi drugimi sodelavci ob stoletnici Vrazovega rojstva 1910. leta v jubilejni številki mariborskega ČZN, da pokaže namreč, opirajoč se na novo gradivo, našemu in hrvaškemu narodu kolikor mogoče živo in realno sliko Stanka Vraza kot slovenskega književnika, s čimer bo gotovo koristila obema narodoma in spravila tako s poti kamen spotike, nad katerim se je v preteklosti spotaknil marsikateri Slovenec pa tudi Hrvat. Dandanes ve pač vsakdo, da ni mogoče umeti Vrazovega književnega dela v ilirskem, to je hrvaškem jeziku, ako ne poznamo začetkov njegovega literarnega dela v slovenščini, kakor nam tudi more šele dobro poznavanje Vrazovih ilirskih del pripomoči k popolnemu umevanju njegove bogate in zanimive slovenske literarne zapuščine. Priznati pa je treba že na početku, da je bilo poleg omenjenih študij v ČZN tako pri Hrvatih (študija dr. Branka Drechslera: Stanko Vraz, Zagreb 1909) kakor tudi pri nas (F. Petre: Poizkus ilirizma pri Slovenih 1835—1849, Ljubljana 1939) že mnogo resnega prizadevanja, očrtati stvarno in nepristransko Vrazov slovenski pesniški profil. Toda šele slučajno odkritje nove in zelo bogate Vrazove slovenske pesniške zapuščine nam omogoča, da se moremo sto let po Vrazovi smrti tesneje približati temu cilju. Težava je le v tem, da trenutno nimamo še kritične izdaje tega novega gradiva in zato se bo morebiti temu ali onemu zdela marsikaka trditev v tem članku preuranjena ali celo neverjetna. Toda v upanju na celotno izdajo Vrazovega slovenskega literarnega dela, ki bo izšla ob stoletnici, naj sledi ta prvi oris Vrazove celotne ohranjene slovenske poezije v počastitev tistih, ki so dali prve jasne odgovore na to izredno težko vprašanje, in v dopolnilo drugim, ki so se resno, a brez potrebnega gradiva ukvarjali s tem problemom.

V začetku tridesetih let prejšnjega stoletja, prav na sredini med Napoleonovim padcem in marčno revolucijo je začel Metternichov politični sistem v naših deželah propadati. Fevdalstvo je gospodarsko pa tudi moralno šlo od dne do dne bolj na nič in listine ter zasebna pisma

iz tistih dni nam pripovedujejo o naglem prehajanju fevdalnih posestev v meščanske roke, o nešteti prošnjah prezadolženih in novih gospodarskih nalog in metod nevajenih fevdalcev na cesarja, naj jim dovoli, da vlagajo svoja posestva kot stave za loterijske igre in izvlečejo na ta način iz prodirajočega meščanstva čim več suhega denarja ter se zavlečejo z njim na varno. Zanimivo je, da se je na ta način skušal rešiti svojih posestev na Slovenskem tudi general Radecky. V moralnem in intelektualnem življenju pa naši pokrajinski fevdalci niso bili boljši od balzacovskih in gogoljevskih junakov. Dokumenti nam pričajo o silnih družinskih tragedijah, o brezmejnem in brezsmiselnem stanovskem napuhu, o popolni korupiranosti v javnem in zasebnem življenju. Zato je razumljivo, da so se boljši ali daljnovidnejši elementi med njimi skušali vsaj idejno prekobaliti na meščansko stran in da je n. pr. Anton Auersperg, potomec enega najstarejših fevdalnih rodov na Slovenskem, postal glasnik avstrijskega meščanstva in si nadel kot pesnik plebejsko, celo malo po židovskem dišeče ime Anastasius Grün.

Dvor se je mogel zanašati samo na cerkev in birokracijo, ki je rasla iz uradniškega plemstva samega, meščanstva in kmetstva. Kljub temu ni hotel spustiti kmetstva iz fevdalnih vezi, temveč je izvajal s pomočjo graščin oziroma njihovih organov najširše in najvažnejše upravne ukrepe, kakor je bilo pobiranje davkov in novačenje, pa celo vse tako imenovano nižje sodstvo je prepuščal njim. Z mnogoštevilnim državnim in graščinskim uradništvom, oprt na vojsko, ki je imela v notranje in zunanjepolitičnem pogledu v glavnem policijski značaj, je skušal vplivati na ljudstvo in ga socialno ter kulturno strahovati. Toda gospodarski in politični razvoj celotne Evrope pa tudi avstrijskih dežel samih je bil močnejši kakor vsi organi in ukrepi Metternichovega sistema, ki je postajal od leta do leta hujša zavora za vse produktivne sile v državi. Njihov glasnik v boju za odstranitev te velikanske cikle, ki je začela vleči počasi proti vrhu vzpenjajoči se državni voz v prepad, je bilo izobraženstvo, zlasti književniki in znanstveniki.

Tak je bil v začetku tridesetih let 19. stoletja položaj na videz v vsej državi povprek, pravzaprav pa samo v njenih nemških deželah, ker je odmevalo po nenemških pokrajinah še posebno grozeče socialno-nacionalno vprašanje: Kaj bo s prebujo oziroma s samostojnim življenjem nenemških narodnosti v centralistični in nemško upravljani absolutistični državi? In prav z julijsko revolucijo 1830. leta, ki so ji še tisto leto sledili nemiri in vstaje v Belgiji, v Braunschweigu, na Poljskem, prihodnje leto pa v Modeni, Parmi ter papeški državi, je to vprašanje postajalo osrednje gibalo avstrijskih narodov ter je začelo pospeševati tudi dotodanji dokaj počasni potek prebuje našega naroda. Prešernova pesem, ki doseže prav v 1830. letu, dasi še pred julijsko revolucijo, svoj prvi višek v miselnem in oblikovnem pogledu, je naš prvi nacionalni in človečanski odgovor na to vprašanje, a tudi slovenska pesem Stanka Vraza hoče biti tak odgovor. Med njegovimi rokopisi se je ohranil sonet iz 1836. leta, ki je v svojem bistvu odločen, čeprav

z rahlo resignacijo orošen, na evropske vladarje naslovljen protest zoper reakcijo, ki je zavladovala po julijski revoluciji v nekaterih evropskih državah. Glasi se:

Dežel vi evropejskih kipi kisli, / še ni človečanstva zlata era godna? /
Vzdihuje vsod slobodnost še prirodna, / noben kralj svih dolžnosti več ne
čisti, // Nevolja, ki ni b'la še znana misli, / preroke božje žnje, kjer vlast
zahodna; / s krvjo se odkupuje čast narodna, // ki mučenično čista vre po
Visli. // Z nedolžno krvjo Po in Tago joče, / spet kolje Rim sve Brute in
Katone, / preganja Nemška sve Armine vroče. // Povsod le kri. Oh, le s krvjo
oteti, / slobodnost, tebe moč in tvoje trone? / Al spet bo treba božjem' sinu
vmreti?

To ni morebiti samo trenuten izliv razočaranega in obupanega mladega srca, temveč je eden poglavitnih motivov Vrazove slovenske lirike sploh in po mojih mislih ključ do razumevanja njegove osebnosti in njegovega dejanja. Kakor Prešeren, tako tudi Vraz noče biti več ko književnik — učitelj, ki bi vzgajal ljudstvo v podedovanih ali predpisanih moralnih, političnih in socialnih pogledih, temveč bojevnik za nove, naravnejše in pravičnejše oblike življenja. On ni samo odločno anti-dinastično misleč in čuteč pesnik, ki poje v nekem odlomku o »vražjih krampljih« cesarja, ki z njimi stiska »Vogra, Vlaha ter Nemca«, a pri tem daje poslednjemu toliko svobode, da lahko »s peklensko roko grabi pa po ropi«. Vraz je tudi kljub prijateljstvu z nekaterimi narodno zavednimi in slovstveno delavnimi duhovniki (dr. Josipom Muršcem, Oroslavom Cafom i. dr.) odločno antiklerikalen. V sonetu In kaj si mislite, vi poglavarji... očita višji duhovščini, da je pozabila na vse evangelijske nauke, razen na: »Dajte cesarju, kar je cesarsko!« V nekem drugem, žal, nepopolnem sonetu družu duhovščino z Metternichovimi »žolnirji, ribrajtarji, pisarji« ter jih s temi vred imenuje sramoto Evrope ter skupno apostrofira z jeznimi stih:

Bedaštva in krivice, vi oklopi, / vi mlake, v kih se nam narodnost topi, /
pest, našo ki prostost drži za žvale, / vi vsi ljudje, preklete vražje hvale!«

Toda kljub temu ne bi bilo pravilno, ako bi mislili, da je Vraz v svojih slovenskih pesmih samo politični pesnik. Njegove ljubezenske in miselne pesmi so v najboljših primerih nad njegovo politično liriko. Gornji citati so nam samo pomagali, da pokažemo, kako vroče je doživljal Vraz življenje svoje dobe. Tako so nam odprli pogled v začetke in v ves nadaljnji, na videz tako težko umljivi in nenavadni potek njegovega slovenskega pesniškega dela.

V tretjem ali četrtem razredu mariborske gimnazije je Vraz po Miklošičevem pričevanju začel delati slovenske verze. Tedaj že je v majhnem delovala nanj vsa zgoraj orisana problematika Metternichove ere in je v zvezi z domotožjem po idiličnem domačem kraju, z odporom zoper razkošateno oportunistvo, ki je bilo po Vrazovem mnenju že pravo renegatstvo, budilo v nadpovprečno staremu študentu, sinu imovitega in uglednega vinogradnika iz jeruzalemskih gor, odprtih na vse štiri strani, kljubovalnost in ponos. Ta sta si iskala duška v tisti

panogi človeškega udejstvovanja, kateri je tudi tedanja šola priznala največjo vrednost, v zlaganju stihov. Toda Vraz ni zlagal pesmi v klasičnih jezikih ne v osovraženi uradni nemščini, temveč v sladkih besedah domačih pesmi, ki so odmevale muzikalnemu mladeniču in dobremu pevcu v tujem kraju nenehoma v ušesih in v srcu. V »pripodku« k predgovoru, ki ga je 1836. leta dodal prevodu nekaj nemških moralizirajočih zgodbic pokojnega prijatelja Janeza D. Šamperla, je zapisal o vplivu, ki so ga imele domače pesmi nanj, tole: »Jaz sem že od mladih nog te mile z lepih duš zvirajoče pesmi rad slišal. Ko pak so mene dorašena leta v neme kraje odegname, ko sem z detečjih let v mladeničke stopil, se ljubav do domovine obudila ter ž njo nekšna želja in sila se z domačimi rečmi zabavljati: za korist in poštenje svojega narodeka skrbeti...« Nato pripoveduje, da je vsake jeseni zapisoval doma na počitnicah mile glasove domačih pesmi. Vendar ni verjetno, da se je to godilo že v gimnazijskih letih, saj so prvi zapiski narodnih pesmi v njegovi zapuščini datirani šele z letom 1832. Pač pa potrjuje Miklošičevo pričevanje nekaj odlomkov Vrazovega prevajanja Vergilove Eneide in njegovega Georgikona, ki so gotovo še iz teh let. V njegovi zapuščini sta tudi dva odlomka prevoda Ilijade; eden krajši, jezikovno in metrično slabši, utegne biti Vrazov, drugi, daljši in boljši, pa Miklošičev. Vergila je Vraz prevajal v domače narečje, ki ne kaže skoraj nobenih sledov centralnega književnega jezika niti književne kajkavščine ali kakega drugega slovanskega jezika ter je identično z jezikom Dajnkovih knjig. Zato je tembolj čudno,* da je zapisano z Bohoričevimi črkami, saj je Vraz kot prvoletnik filozofije v Gradcu (1830) nekaj časa uporabljal Dajnkov črkopis, nakar se je spet povrnil k bohoričici.

Prevajanje in študij latinskih pesnikov sta dala prvim originalnim Vrazovim pesmim, ki so se ohranile do danes, izrazite klasicistične elemente v obliki, dikciji in vsebini. Ta klasicizem še pospešuje, a hkrati modificira Vrazovo prevajanje Klopstockovih in Schillerjevih od.¹ V tem smislu se pokaže zdaj v Vrazovih pesniških poskusih tudi prvič vpliv domače umetne pesmi. Odlomek V noči pod zvezdišom nam kaže z obliko in vsebino, da je nastal ob čitanju Jarnikove pesmi Zvezdišče, čeprav utegne biti panteistična zamisel Vrazova svojina, ki bi pričala o tem, da se ni samo politično, temveč tudi idejno oddaljeval od katolicizma!

Kdo nam svetle rede na nebi viža / miriade zvezd? Kdo stezo njim nadelava, / kdo pa večno luč njim našaga? / Ktera večna moč? / Jel' hočeš biti Jehova zvan al Brama, / imenoval jel' Jupiter bi te, al pa Zevs, Ahejcem vladno ime? Kak koli / te imenujem / strašna si od vekoma moč...

V domotožju, ki je pa v prvih letih Vrazovega bivanja v Gradcu manj skeleče, kakor je bilo v Mariboru, in ob čitanju narodnih pesmi²

¹ Ze l. 1830 je zložil odo na pesniški poklic, ki vsebuje odseve Schillerjevih in Hölderlinovih misli o tem.

² Iz tega časa se je ohranil odlomek prevoda neke litovske narodne pesmi.

pa postaja Vrazova pesem bolj osebna, intimna, čeprav je po doživetju preprosta in po izrazu okorna. Kljub temu diha iz nje preprosta, idilična lepota. Spomladi 1831. leta se nenadoma oglase med temi klasicističnimi in domotožnimi stihovi novi, bojeviti zvoki, ki učinkujejo ob prvem čitanju tako tuje v dotedanjem Vrazovem pesniškem delu, da človek nehote pomisli: To niso izvorniki, temveč prevodi bojnih popevk kakšnega antinapoleonskega nemškega barda, Theodorja Körnerja ali koga drugega. Toda dosedanja stikanja za izvorniki teh bojnih pesmi niso dala nobenega rezultata in, če pomislimo na poznejšo Vrazovo politično pesem, ki smo jo že zgoraj nekoliko citirali, se ne moremo ubraniti prepričanju, da so ti »krvavi verzi« izraz določenega pesnikovega ogorčenja na konkretne, sodobne politične dogodke. Morebiti protestira z njimi Vraz zoper Metternichovo oboroženo intervencijo v korist papeža in pregnanih oblasnikov Modene in Parme, morebiti je v njih samo kipenje naraščajoče domovinske ljubezni, ki ga je pospeševalo tuje, slovenstvu čedalje bolj sovražno okolje. V poznejših ljubezenskih in domoljubnih sonetih se je Vraz spomnil glasov svoje »Tirtejske lire« in jih je razlagal kot izraz mladostnega hrepenenja po velikih in junaških delih.

Vendar pa že v prvih graških letih Vrazova edina skrb ni bila pesem. Nekaj v njegovi notranjosti ga je spodbujalo k dejanju. Pesem bi naj bila klic k dejanju in izraz začetega ali izvršenega dejanja. Zato deluje med svojimi tovariši kot neutrudni organizator in se ozira na vse slovanske strani, pričakujoč vabila in odziva. Tragika njegovega življenja in dela, če že smemo govoriti o njej, je v tem, da mu pesniške osnutke meša in spreminja politična aktivnost v njem in da hoče politične načrte izvrševati s preveliko mero pesniške fantazije. V tem je tudi eden izmed vzrokov, da je opustil kasneje slovenski književni jezik in prevzel ilirskega; prepričan je bil namreč, da bo s tem političnim dejanjem zavaroval slovenski narod pred germanizacijo in s tem omogočil svojim pesniškim naslednikom nemoteno delo v materinem jeziku.

Vse do konca 1832. leta se njegova pesniška in organizatorna fiziognomija ne spremeni. Spet prevaja Eneido in po pričevanju Stefana Kočevarja o njej — najbrže graškim članom Slovenopolitske združbe in drugim slovenskim študentom — tudi predava.³ Šele jeseni začne v domačem kraju sistematično zapisovati narodne pesmi in melodije, vendar ne s posebnim uspehom, ker mu njegove »spevoljubne sosede« nočejo zaupati ljubezenskih pesmi; ker se boje, da ga ne bi z njimi kot bodočega bogoslovca pohujšale.⁴

³ Njegov mlajši pesniški tekmeč in mentor Miklošič je pa predaval po Kočevarjevem sporočilu o Ilijadi.

⁴ O tem piše 26. oktobra 1834 Gaju: »Njih prostost serca ne derznula meni pesem, ki se ljubezni tičejo, predpevati i ž njimi mojiga serca zburkati. Alji da sem njim letos nazoči, pravil, kaj se nečem popopiti i nje prosil mi erotične pesmi popevati, ...so mi njih nektere ... pele.« Gradja, 6. knjiga, str. 306—308.

1833
V tej dobi ga šele zadene in prevzame Prešernova pesem iz Čbelice tako močno, da mu skoraj hipoma spremeni vse dotedanje pesniške zasnove. Nemogoče je danes reči, zakaj se je tako dolgo upiral njenemu vplivu in trmoglavo vztrajal na svojem gimnazijskem pesniškem konceptu. Ničesar ne vemo danes tudi o sili, ki ga je primorala, da se je približal Prešernu in se začel učiti od njegove pesmi: lastno spoznanje, Murkovo opozorilo in njegova pohvala Slovesa od mladosti in Povodnega moža v slovnici ali res šele Čelakovskega kritika Čbelice?⁵

Vraz sicer sam nikjer ne omenja tega odločilnega Prešernovega vpliva, čeprav govori v predgovoru h knjigi *Gusle i tambura* (1845), v kateri je priobčil več pesmi iz 1833—1835. leta, nekoliko predelanih in prevedenih v ilirski književni jezik, da so bile tem pesnim »dojilije — vile stare klasične in nove germanske ter romanske, zlasti romantične književnosti«. V neki opombi k *Đulabijam* (1840) pa priznava, da bi mogli na nekatere pesmi prvega speva *Đulabij* delovati: Goethe, Uhland, Chamisso, Platen, Rückert, Grün, Lenau, ki da jih je še leta 1833 in 1834 pazljivo čital. Odlomki in celotni prevodi v ostalini nam pa pričajo, da je že v teh letih prevajal Graya, Byrona, Moora, Žukovskega, Mickiewicza, Goetheja, Schillerja, Uhlanda in Mathisona poleg Katula, Ovida in anakreontikov, španske narodne romance, srbske, poljske, ukrajinske, novogrške⁶ in celo albanske narodne pesmi.

Toda neposredni vpliv naštetih pesnikov na njegovo slovensko pesem v tej dobi je neznaten v primeri z odmevom, ki so ga zbudile Prešernove pesmi v njih. Tudi Kollárjeva *Slávy* dcera, ki jo je dobil v zgodnji spomladi 1834. leta v roke, ni povzročila v njegovem ustvarjanju tako močnih odmevov kakor Prešernova pesem, četudi se je s svojimi mislimi zarezala globlje v njegovo politično mišljenje kakor prva in je kasneje navdihnila Vrazu tudi več pesmi.

Ob Prešernovi pesmi se je Vrazu začelo odkrivati poleg zavestnega odpora zoper tujstvo in politični pritisk tedanje dobe ter domotožja — prostranstvo lastnega notranjega in zunanjega življenja. Ob njej je postajal pozoren na domače kulturne pojave in probleme. Z epigramom in satiro je zdaj začel bičati pritisk starejše utilitaristično usmerjene generacije na mlajšo, bojevati se zoper črkopisno razcepljenost (sam je opustil dajničico in se oprijel bohoričice). Zdaj si je drznil v stihih protestirati zoper politična in kulturna hudodelstva Metternichovega sistema in, ker ni mislil na takojšnjo objavo, je mogel biti neposreden in do skrajnosti odkrit. V čustveni in miselni liriki se je zdaj povzpел nad množino dotakratnih gluhih, mrtvorojenih konceptov do nekaj čistih elegičnih stihov in celih pesmi. Na zimo 1833. leta, po prvem

⁵ Tako prikazuje ta prelom Petre, l. c. 32—37. Njegovo dokazovanje je precej prepričljivo, opomniti je samo treba, da Čelakovskega pismo z dne 18. aprila 1833 ni bilo naslovljeno Vrazu, marveč Kastelcu, in da ga pomotoma vsi dosedanjí avtorji napačno adresirajo.

⁶ Pomemben je za Vrazov interes za novogrško narodno pesem in za osvobodilni boj grškega naroda sploh odlomek o Zandorju Ipsilantu (Aleksander Ypsilantis), ki se je 1821. leta premagan zatekel v Avstrijo, kjer so ga ječali do smrti (1828), namesto da bi mu dali azil, kakor so mu obljubili.

obisku Hrvaške, in na spomlad prihodnjega leta je delal s podvojeno močjo, ob trdno določenem književnem načrtu, kakor da bi hotel presenetiti z obilico in vrednostjo svojih pesmi obe kulturni središči, ki sta ga silno zavabili k sebi. Gaj je deloval nanj z nepremagljivim čarom fascinirajočega temperamenta, česar se je dobro zavedal in je temu primerno tudi uravnaval svoje odnose z Vrazom.⁷ Prešernova pesem je pa stala Vrazu ob strani kot ustvarjalni in nacionalni memento. V oči so mu pa strmeli šolski neuspehi, prva strastna ljubezen in prvi napadi poznejše smrtne bolezni.⁸ Zavedal se je, da je konec mladosti in da zahteva življenje od njega v mnogih, morebiti najvažnejših stvareh odločen in jasen odgovor.

V tej zavesti se je Vraz v označeni dobi priboril prvič do nekaterih vroče občutenih in jasno izraženih izpovedi tega, kar je tako močno in burno doživljal. Pri tem je vso ustvarjalno moč in pozornost osredotočil v prizadevanje, da prikaže individualno hrepenenje, ljubezen, skratka lastni up in strah kolikor mogoče nazorno in točno in da ga ne obteži ne z domoljubnim ne s kritičnim hotenjem. To pomeni, da se je v trpljenju tistih dni in noči prikopal do prvega pogoja prave lirike, do zavesti o pomembnosti in enkratnosti tega, kar doživlja in kar ga muči. S tem je pa tudi dosegel že skoraj vse, kar je mogel z domačim in priučenim besednim zakladom takrat doseči. Poglavitno muzično in pomensko gradivo za te pesmi mu je namreč domači govor, le rahlo približan osrednjemu književnemu jeziku. Ako ga danes proučujemo, ne najdemo v njem nobenih izrazitih izposojenk iz drugih slovanskih jezikov, kakor se je to pavšalno večkrat trdilo, zares pa morejo tuje in morebiti neprijetno vplivati na bralca iz drugih slovenskih pokrajin čiste prleške dialektične posebnosti in izrazi za abstrakta, ki so dospeli v Vrazovo domače narečje iz kajkavskega književnega jezika bodisi iz knjig kajkavskih pisateljev, ki so se tam rade čitale, bodisi po pridigarski rabi in živih sosedskih stikih med Preleki in Kajkavci. Tako bo tak bralec živo občutil tudi sintaktične nedostatke, metrične in ritmične nepravilnosti, prisiljene rime itd. In bilo bi nepravilno, ako bi kdo trdil, da teh nedostatkov glede na današnjo književno rabo v Vrazovih pesmih ni. Toda pri tem je treba pomisliti, da jih je pravzaprav malo, ako čitamo te pesmi, tako kakor jih je čital Vraz sam. S tem pa smo se približali osrednjemu Vrazovemu umet-

⁷ O Vrazovi svojevrstni ljubezni do Gaja in o daljnosežnosti tega, kar bi bil Vraz zaradi nje pripravljen storiti, nas more vsaj nekoliko poučiti tale odlomek iz njegovega pisma Gaju z dne 15. junija 1837, ko toži v srce zadet od brezbriznosti, ki jo kaže Gaj do njegovih pisem in pesmi: »Moja želja ostane ista, da Vam Bog dade duh uzajemnosti priateljske. I moja volja ista, Vas, kanoti brate u naprédak ljubiti. Jedino knjige i pèsni, koje Vam dosad zaludu pošilao jesam, tersit ću se polag mogućnosti štediti. To bratje. — Ti pak brate moj naj skrovnije glublji moga serdašca! Ti nemili mučitelj moje poterpnosti! Ti Percival moje ljubavi prama Tebi! Zašto si ti — toli muka?« Gradja, 6, 316.

⁸ Prijateljem poroča o napadih mrzlice (trešljike) in iz nekaterih pesmi je čutiti globoko hipohondrijo.

niškemu in človeškemu problemu. Vraz je bil lirik. Njegova ustvarjalna psiha je bila zlasti v tej dobi izredno občutljiva, tako da doživlja kljub klasični izobrazbi in osnovnemu romantičnemu temperamentu »raztrganca« nekatero trenutke nenavadno dinamično, v velikih pramenih svetlobe in sence in nas večkrat preseneti s podobami, kakršne nam je ustvarila šele moderna.⁹ Prav zaradi te lirske preobčutljivosti se ne bi bil mogel ustvarjalno pravzaprav niti ganiti, ako ne bi bil mogel operirati z besedo, ki mu je bila znana do dna. V marsikaterem njegovem konceptu najdemo besede ali celo podobe, ki si jih je izposodil pri Prešernu, toda samo v epskih poskusih je mogel to tuje gradivo nekako organsko vključiti v svoje, v lirskih pesmih mu to ni nikdar uspelo. V tem pogledu je zanimiva tudi ugotovitev, da so njegovi prevodi jezikovno in metrično »boljši« kakor njegove izvorne pesmi. To pomeni, da si je pri prevajanju laže pomagal s priučenim jezikovnim gradivom, kakor tam, kjer je moral črpati iz sebe. Tu je jedro njegovih prizadevanj in bojov najprej za uveljavljanje domačega narečja kot književni jezik, pozneje pa za vsaj delno vključitev nekaterih panonskih fonetskih posebnosti v osrednji književni jezik. Vraz je namreč dobro čutil, da obsodi samega sebe na molk ali da si dá odvzeti to, kar mu omogoča peti, če pristane na literarno smrt svoje panonsčine. Ako bi temu kdo ugovarjal, kar se je dogajalo in se še, češ kako pa je mogel peti potem v ilirščini, ki mu je bila še bolj tuja kakor slovenski književni jezik, je treba opozoriti na to, da je velik del svojih slovenskih pesmi kratko in malo prevedel v ilirski književni jezik in da je zlagal v svoji ilirski dobi razen Đulabij, ki so v jezikovnem metričnem in kompozicijskem smislu nekaj posebnega, o čemer nam tu ne dovoljuje govoriti pomanjkanje prostora, večinoma samo epske pesmi, satire, nekaj sonetov in gazel, torej dela, v katerih si je bodisi iz vsebinskih, bodisi formalnih razlogov laže pomagal z novim, naučenim književnim jezikom, kakor bi si mogel v čisti, svobodni liriki. In kljub temu tožijo po pravici hrvaški bralci in kritiki nad mnogimi besednimi in sintaktičnimi slovenizmi in nad stereotipnimi izrazi ter podobami, prevzetimi iz dubrovniške lirike ali iz hrvaške in srbske narodne pesmi. To priča, da Vraz tudi v ilirskem književnem jeziku ni nikdar tako svobodno in spontano ustvarjal kakor v svojem narečju.¹⁰ Oblikovne pobude za sonetni venec, sonete in elegije je dobil

⁹ V VI. sonetu prvega sonetnega venca primerja ozelenelo bukev z dekletom, ki si je vplelo v lase polno zelenih trakov; VII. sonet istega venca je zložil na dosledno izvedeni paraleli med metuljevimi plahetanjem vrh rosnega cvetja in ljubičinim plesom; v elegiji Slovo od mladosti ga spominja odbegla mladost dira splašenih konj preko domačih trat in gleda jo kot konja z vihrajočo grivo, sebe pa kot jezdeca s plapolajočimi lasmi, ki naglo švigne mimo. V pesmi Burja primerja mladost jablanovemu cvetu. V ljubezenskem obupu mu je vihar brat, nevilhta sestra. Zvezde roti, naj se sklenejo ljubici v venec okoli glave in pred njeno posteljo kleči kakor pred oltarjem itd. itd.

¹⁰ V tej zvezi bi bilo morebiti primerno opozoriti na znano dejstvo, da niti zemlja med Muro in Dravo niti ostala Štajerska še ni rodila večjega, izrazitejšega lirika, kljub temu da ljudstvo tam prav tako rado ali pa še rajši poje kakor po drugih slovenskih pokrajinah.

Vraz iz Prešerna. Kljub temu je tudi v tem razmeroma samostojen. Svoj sonetni venec je prepletel samo z ljubezenskim hrepenenjem ter je le zato, ker je njegova ljuba prebivala v njegovem domačem kraju, združil ljubezensko hrepenenje z domotožjem ter pri tem poenostavil virtuozno formo Prešernovega sonetnega venca z magistralom in akrostihom v vsebinsko in preprosto logično zaporedje. Zato ni v njegovem sonetnem vencu tudi prešernovskega čudovitega prepletanja med ljubeznijo do domovine in ljubeznijo do ženske. Tak spev je Vraz na svojevrsten način zamislil in izvršil šele v ilirskih Đulabijah.

Ko je zlagal sonetni venec, je bil ves prevzet od ljubezni do Roze, nekega danes nam trenutno поблиže nepoznanega viničarskega ali želarškega dekleta iz sosedstva njegove rojstne hiše v Cerovcu.¹¹ Zaradi nje je najbrže spomladi 1834. leta prišel sredi šolskega leta iz Gradca domov, nji je zlagal takrat in poleti tistega leta venec ljubezenskih pesmi pod naslovom *Večerke* (Pozni popoldnevi). V njih opeva s podrobnim naivno-realističnim načinom, ki spominja na nekatere Goethejeve Rimske elegije, njune sestanke v predvečerni tišini domače kuhinje ob komenu v svitu ognja iz peči, v kateri je kuhala Roza večerjo, ponoči v njeni kamrici in popoldne na trati med goricami. Podoba je, da sta poleg Goetheja vplivala na to strastno, prepodrobno, človek bi dejal kar senzualistično ljubavno liriko tudi Ovid in Katul, ki ju je takrat Vraz prav zaradi sličnega doživljanja prebiral in prevajal.

Ker je bila njegova ljubezen takšna¹², ni mogla trenutno delovati na njegovo pesem Kollárjeva domoljubno-ljubezenska abstrakcija snubitve in poveličanja Mine, hčerke nemškega pastorja, v izvoljeno hčerko Slave.

Prav zaradi tolike življenjske aktivnosti in pesniške plodnosti je poskušal Vraz sedaj ponovno razčistiti svoje odnose do Prešernove pesniške združbe in do Gaja. O tem, da more samo z domačim narečjem izraziti to, kar čuti in misli, ni dvomil. Slutil pa je, da bo tako v Zagrebu kakor v Ljubljani težko uveljavil svoje jezikovne predloge in zahteve. Že takrat kakor pozneje mu je rojilo po glavi, da bi ustvaril v Gradcu novo kulturno središče. Toda zoper to so govorili subjektivni in objektivni razlogi, ki se jim je moral pokoriti. Šlo je torej pri tem obisku Zagreba in Ljubljane za to, da spozna, kje bi mogel doseči kolikor mogoče širok kompromis v korist svojega narečja. V Zagrebu je deloval nanj zopet Gaj s svojo magično privlačnostjo in z njim ljubezniv krog mladih njegovih učencev ter tovarišev. Vraza je prevzemala živahna razgibanost narodne družbe, toda o glavnem problemu njego-

¹¹ Bila je menda ena onih »morskih deklic«, domačih vil, ki so pele Vrazu domače pesmi, kakor Trezika Megličeva od Sv. Miklavža, katere ime je zapisal med svojimi rokopisi s tole oznako: „*ἀθανάτησι γούνη και εἶδος ὀμοίη*“ (Homer).

¹² Pozneje je v osnutku pisma Vukotinoviću skušal označiti ljubezen kot »nekaj nadčutnega, kar dviga človeka v idealni svet, v nebo, ki ga pa kaže človeku v visoko odmaknjeni freski, katero sme človek brez kazni in s popolnim užitkom gledati samo oddaleč, če pa jo v nestrpnosti in neznanju potegne v resničnost, pokaže razočaranca samo poteze navadne vsakdanjosti«.

vega ustvarjanja se ni dalo govoriti in ako ga je komu tudi kratko označil, ga ni nikdo razumel ali pa mu je odgovoril, da vse to ni važno, da naj sodeluje pri Danici, če hoče, s pesmimi v čistem svojem narečju. V Ljubljani je bil razgovor trši, a plodnejši. Prešerna sicer filološka stran Vrazovih težav in problemov ni zanimala, on je zahteval od pesmi jasnosti in razumljivosti, toda Čop ga je poslušal z zanimanjem in Vrazu se je zdelo, da bi mogel z njegovo pomočjo rešiti to in ono fonetsko posebnost domačega narečja. Toda po končanih razgovorih je bil tam kakor prej, razumel je Prešerna, samega sebe pa tudi ni mogel žrtvovati in razočaran se je vrnil preko Hrvaške v domači kraj. Zdaj se je dogovoril z Gajem, da lahko sodeluje pri Danici s svojimi slovenskimi pesmimi, česar v Ljubljani pri Čbelici ni mogel doseči, in v svojih mislih je storil prvi korak proti ilirizmu.¹³

Doma je zapisoval narodne pesmi, zlagal svoje, ljubezenska strast ga ni popustila, temveč mu je narekovala nove pesmi. Gaju je poslal dne 26. oktobra t. l. dve izvorni pesmi v čistem narečju, ne da bi se bil količkaj približal književnemu jeziku. Pesmima je dodal pripombo, češ da ima trideset do šestdeset pesmi, slične vsebine in oblike, in da želi zvedeti Gajevo sodbo o poslanih dveh. Kakor vse kaže, je zaman čakal odgovora in tako je mogel slutiti, da je ta poskus, zagotoviti si v snujoči se Danici pravico objavljati pesmi v tisti jezikovni obliki, ki ji je edini kos, ostal brez uspeha.

To je menda bil vzrok, da se je začel ozirati po širšem slovanskem svetu in iskati ono tretjo možnost, ki je po tedanjem naivnem romantičnem mišljenju preostajala našim panonskim literatom, ki se niso hoteli kakor Murko brez kompromisa priključiti književnikom iz osrednjega jezikovnega območja, pa se niso mogli zadovoljiti kakor Dajnko z vlogo tipičnega pokrajinskega literarnega utilitarista. Ta možnost bi naj bila v vseslovanskem književnem jeziku, torej v nekakšnem prekolarjenju Kollárja samega, čeprav je treba pripomniti, da Vraz takrat Slovakove teze o štirih književnih slovanskih jezikih najbrž še ni poznal. Vendar mu je osnovna misel Kollárjeve poeme v dneh te ustvarjalne stiske postajala bližja in mu je omogočala, da je mogel poleg ljubezenskih pesmi zlagati tudi sonete na Kollárja in na njegovo zveličavno idejo. V teh sonetih je storil zdaj v jezikovnem pogledu tisti usodni korak nazaj, po katerem je doslej naša literarna zgodovina sodila o njegovem književnem jeziku. Vnašati je namreč začel v svoj, zgoraj označeni književni jezik nekatere, dasi ne pogoste češke izraze, obenem pa je začel dajati živim besedam iz domačega narečja neko tujo, po svojem mnenju — menda vseslovansko podobo, pa tudi v sintaksi je začel spreminjati domačo rabo v težko umljivo izumetničenost.

Toda to je bila samo epizoda v njegovem delu, zapustila je pa svoje sledove tudi v njegovih kasnejših pesmih, ki jih ni zložil iz

¹³ Tedaj mu je menda obljubil, da hoče zložiti med desetimi slovenskimi pesmimi tudi po eno ilirsko.

doživljanja, ki je bilo v zvezi z ljubeznijo do Roze, z bratskim čustvom do sestre Anke, skratka z vsem, kar ga je tesno vezalo z domačim krajem. Iz pisem, ki jih je pisal Gaju tisto jesen po drugem potovanju na Hrvaško, čutimo njegove notranje boje, ki jih je imel s samim seboj zaradi te trojne jezikovne raztrganosti. Gaju predlaga na primer slovensko ime namesto ilirskega in z veliko zgovornostjo mu skuša dokazati, da Slovenci njegove ožje domovine nikakor niso tako ponemčeni, kakor mislijo na Hrvaškem.

Najmočnejša in najrealnejša Vrazova misel v labirintu teh nasprotujočih si sil, iskanj in teženj je pa bila vendarle — misel na združitev s Čbeličarji. V njej ni bilo preračunanosti, kakor mislijo nekateri, temveč razumljiva in organska želja, storiti to, kar je bilo najnaravnije. Konec starega ali v začetku novega leta 1835 je poslal po Andreju Smoletu prvo zbirko svojih pesmi za Čbelico. Ako je res izbral v ta namen iz svojega precej obsežnega slovenskega pesniškega dela tiste pesmi, ki jih navaja Petre¹⁴, je treba ugotoviti, da je slabo izbral in da si je s tem izborom sam otežil lep sprejem pri Čbeličarjih. Razen obeh satiričnih epigramov, ki tudi nista izvorna po ideji, bi bil potemtakem poslal dve brezbarvni, bolj didaktični kakor ljubezenski pesmi in en domoljubni sonet ter še nekaj idejno in vsebinsko praznega drobiža, kar niti malo ni bilo podobno ne poedinim sonetom sonetnega venca ne Večerkam, kaj šele elegijam in ljubezenskim pesmim, ki jih je bil zložil v takratnih duševnih bojih v ljubezni do svoje Roze.

Ta ljubezen se je na spomlad 1835. leta začela za Vraza usodno zapletati. Ze konec februarja je bil Vraz doma v Cerovcu in je zlagal sonete za tretji sonetni cikel, ki mu je hotel dati naslov *Zvončki*.¹⁵ Danes poznamo štiri sonete tega venca; da pa jih je bilo več, nam priča Vrazovo pismo Gaju z dne 11. oktobra 1835, kjer mu piše, da mu pošilja poleg pesmi *Poručenje* (ki je znana) tudi *Zvonac VII*¹⁶. Prve štiri sonete je zložil Vraz od 13. do 22. februarja t. l. in kakor pripovedujeta opombi ob 1. in 4. sonetu: ob šestih oz. ob štirih zjutraj¹⁶. Ti soneti kažejo Vraza na novi razvojni poti. Njihova vsebina je politična, smemo reči — revolucionarna. Pobuda zanje je polemika zoper nekoga, ki se mu zdi Vrazovo mišljenje in pisanje »preostro brez poštenja« in njegov duh »brez srama«. Tak kritik (na podlagi druge

¹⁴ L. c. 74—79.

¹⁵ Gradja, 6. knjiga, 309. Tega soneta doslej še ni bilo mogoče najti.

¹⁶ Ob takratnih razmerah ni mogoče misliti, da bi Vraz pisal te sonete pri luči. In res najdemo med njegovimi rokopisi posamezne osnutke, ki jasno govore, da so bili zapisani v temi. V tem smislu je treba razlagati to, kar je pisal Rakovcu 31. decembra 1835: »Kadar me svojevoljna umetnost obide, nemam vseli piseka do rok; i da ona moja dušo hitro preide, se i njeni obrazi v moji pameti terdno poprijeti ne morajo, i kaj v migu blaženem njenega obhajanja ne naznamenim, je surovo, neobtesano — nescela, — i pozneje tesanje se taki pozna«. Gradja 3, 260; Petre 57. Vraz je moral prav zaradi jezikovnih težav fiksirati lirski pesniški doživljaj takoj, kakor se mu je ponudil, kajti pozneje ni več našel zanj adekvatnih besed in ga je tako lahko pokvaril. Tudi o drugih lirikih, n. pr. o Puškinu, se pripoveduje, da so si zapisovali ponoči, če je bilo treba, v temi trenutne pesniške navdihe.

vrstice III. soneta bi mogli misliti, da jih je bilo več), je moral natanko poznati Vrazovo mišljenje in delo. In marsikaj kaže na to, da se je Vraz tedaj zares bavil z nekakšnimi revolucionarnimi mislimi in načrti. Med njegovimi papirji se je ohranil plamteč poziv na mladino, stiliziran kot navidezno religiozen tekst po načinu Mickiewiczovih knjig o poljskem narodu in romarstvu¹⁷, da naj tvega za domovino vse, tudi življenje. In takšna je temeljna misel teh sonetov: Evropska ljudstva so dorastla, naše je ostalo nebogljeno otroče. Dosedanja duhovna hrana, s katero ga pita duhovščina, ga ne more spraviti na noge. Za to je treba dejanja, trpljenja, žrtvovanja. In Vraz je v goreči domovinski ljubezni pripravljen na vse. Čeprav je priklenjen k materi in domači zemlji s tisočeriimi vezmi, je odločen iti za zmago svoje domovinske ljubezni tudi na vislice ali pred cevi vojaške eksekucijske čete. Stih: Oj sveti ogenj, kam še boš me vodil? / Naj najdem to kre matere počitek, / k nji sem priklenjen, z vlasti me ne diži. // Bo mahal z menoj veter al me vgodil / tresk pušk šesterih. — Ak tak skončáš žitek, / te l'sram? Ne c'lò sin božji vmrl na križi. — so se mogli zdeti neumestni samo tistemu, ki ni poznal osnutka gori omenjenega revolucionarnega oklica. Sploh je treba priznati, da nam je resnično politično mišljenje Vrazove kakor Prešernove združbe danes nejasno. Toliko pa smemo reči, da se nam razodeva po pesmih in slučajno ohranjenih osnutkih ter zapiskih mnogo bolj revolucionarno v smislu tedanjega gibanja Mlade Evrope, kakor smo mislili doslej. Nedvomno zahtevajo ta vprašanja še mnogo podrobnega in napornega študija. O Vrazu pa se vidi že danes, da je bil eden pglavitnih vzrokov njegovega prehoda k Ilircem tudi pričanje, da se bo ilirsko gibanje razvijalo v revolucionarno smer, ki bo imela več upanja na uspeh kakor Prešernova značajna, tiha, a dušo in telo drobeča borba z domačimi eksponenti in hlapci Metternichovega režima. Prešeren je bil modrijan, ki je delal in živel v trdni veri v daljno bodočnost naroda in človeštva, Vraz nestrpen in vroč mladenič, ki bi rad videl že danes uresničeno to, kar more prinesiti šele neskončna vrsta žrtev. To je njegovo »narobekatonstvo« in »goreče slovenstvo«, ki mu ju očita Prešeren.

Po teh sonetih je Vraz prevajal III. spev Divine komedije za literarni almanah Cvetlice z vertov vsakega izobraženega, ki ga je snoval z Miklošičem, s svojimi graškimi literarnimi sodelavci in z nekaterimi dunajskimi akademiki že od konca prejšnjega leta¹⁸. Ohranjene terčine pričajo o dobrem umevanju originala in terčinske tehnike. Prevod je v splošnem razumljiv, jedrnat in za tisto dobo nenavadno uspel.

¹⁷ V Vrazovi zapuščini so odlomki slovenskega prevoda tega Mickiewiczovega dela.

¹⁸ O zasnovi Cvetlic prim. koncept Vrazovega pisma Kastelcu med 9. in 31. julijem 1833. l. Džla Stanka Vraza V., 147—48. Kolike koristi bi bila tako široko zasnovana antologija evropske poezije za našo književnost in za Vraza samega, pač ni treba govoriti. Žal, da se je tam omenjenih, že dovršenih prevodov le malo ohranilo.

Medtem se je Roza, če smemo verjeti Vrazovim stihom, na materin pritisk odločila omožiti. Vraz je še pred kratkim sanjaril o tem, da bi jo vzel s seboj v mesto¹⁹, dasi sam ni vedel, kam in kako. Zdaj si je z vso močjo prizadeval, da jo odvrne od možitve. Podoba je, da je bil tisto pomlad in poletje kaj malo v Gradcu, temveč je krožil po Prlekiji v bližini njenega doma ter bival po raznih vaseh, najbrž pri sorodnikih ali znancih od Cerovca do Radgone. Ko je spoznal, da dekleta ne more odvrniti od njenega sklepa, je obupaval in mislil na smrt. V tem trpljenju je zložil kopo preosebnihs lirskih meditacij in tožb o svoji nesreči. Njihov prvi temeljni motiv je globoko razočaranje, drugi pobitost in tolika žalost, da se zdi, kakor da se je sam sebi smilil. Saj zato v teh stihih sam sebe s svojim pesniškim imenom Stanko tolikokrat pokliče in apostrofira kakor otrok, ki v igri in bolečini stavi sebe in svoje ime v nasprotje z drugim svetom. Vraz ne more razumeti, da bi mu kakršna koli moč na svetu smela odvzeti ljubljeno bitje. Če pa se to sme in more zgoditi, potem je njegovo življenje končano. V nekaterih pesmih izraža tudi sovražstvo zoper družbo in njene eksponente, ki mu trgajo Rozo iz rok in jo dajejo nekemu, ki ne čuti zanjo niti sence tiste ljubezni kakor on. Nasprotje med soglasjem, ki je bila med njima, in med hudim življenjem, ki čaka Rozo ob strani surovega moža, ga spravlja v obup. Njej ne reče žale besede, razen v Romanci (po španskem načinu), kjer jo apostrofira z besedami: »nebeško dekle — peklenško čudo«. V prvih pesmih (n. pr. Polnoči) skuša svojo katastrofo premagati z nekakšno apoteozo izgubljene ljubice, v enem zapisu celo v smislu domovinske ljubezni. Toda trpljenje je bilo pregloboko in prerresnično ter je oralo Vrazu po duši globoko v jesen tistega leta, še potem ko se je vrnil s tretjega potovanja na Hrvaško. Tam je spoznal poblizje Ljubice Cantilijevo, s katero se je prvič srečal menda že 1852. leta v Gradcu. Kakor svedoči osnutek v zapuščini, ji je že zdaj poskušal zlagati pesmi, a za to ni imel moči. V Bistrici je takrat videl tudi nečakinjo opata Krizmaniea Pavlino, ki jo je vzel pozneje Gaj za ženo. Zložil ji je dolgo slovensko pesem in v nji grajal njeno gizdavo koketnost ter jo svaril pred usodo starega dekleta. Toda to so bile same igrace, s katerimi si ni mogel utešiti bolnega srca. Vedno znova snuje pesmi o svoji nesreči, dokler se mu končno ti osnutki ne združijo v pesem o slovesu, v pretresljivi Zbogom²⁰, s katerim si končno uteši najhujšo bolečino z naivno mesijanistično mislijo, s kakršno se je v tej dobi večkrat igral. Stihom žive bolečine, kakršne beremo n. pr. v 6. kitici: Tak vzemte jo! To mate tud spomine / vse vse: pri komni óno kraj nje město. — / Prag — trato — potek, ki se k hramcu vine — / vse sladke reči s sanjano nevěsto — / še vzemte mi život, nočem tēla, duše, / še pamet, vgaste duh nesmrtné duše! — je prehitro zaključil s sedmo kitico, se pravi z njenim zadnjim resignirano objestnim stihom:

¹⁹ Prim. pesem Slovo po Bellinijevi viži z refrenom v vsaki kitici: Jagnje preljubljeno, / češ ti v mesto z meno?

²⁰ Elegijo je pozneje prevedel v ilirščino in hrvaška književna zgodovina jo je zapisala med najlepše lirske pesmi hrvaškega slovstva.

Naj si. Tud bogovje majo trpčti.²¹ Kljub temu je nosil žalost po Rozi še dolgo v srcu in njegova kasnejša ljubezenska lirika je v primeri z Rozinimi pesmimi nekam hladna in bleda, skratka takšna, kakršna bi naj bila v soglasju z gori citiranim odlomkom pisma Vukotinoviću, pesnikova ljubezen sploh, da ga ne bi iznenada potegnila v nelepo vsakdanjost. Razočaranje, ki ga je Vraz doživel v svoji veliki ljubezni, mu je poleg že naštetih vzrokov in nagibov tudi olajšalo odločitev za ilirizem.

Za zdaj je pa še vedno upal, da bo sprejet med Čbeličarje. Bolelo ga je sicer, da ni glasu o pesmih, ki jim jih je poslal po Smoletu. Kljub temu je izročil juristu Ahčinu, ki je odhajal v Ljubljano, novo zbirčico za Kastelca in ji dodal menda nekaj Miklošičevih, Šamperlovih in Cafovih stihov. Resno se je pripravljaj tudi, da izda svoje zapise ljudskih pesmi in jim priključi nekaj najnovejših originalnih pesmi ter vse obširno komentira tako, da mu nikdo ne bo mogel očitati nerazumljivosti. Morebiti si bo na ta način vendarle priboril vstop v domačo književnost.

Med ponovnim bivanjem na Hrvaškem tiste jeseni pa je prav zaradi tega, ker se mu ni uresničilo nobeno gornjih pričakovanj, pričel drugače misliti. O tej spremembi nam pričajo najzgovorneje pisma, ki jih je pisal Gaju jeseni 1835. leta po vrnitvi iz Hrvaške. Nenadoma se je namreč spremenil ne samo ton, temveč tudi jezik, spremenila se je miselnost in vsebina Vrazovih dopisov — Gaju. Že od 2. oktobra t. l. (pismo se ni ohranilo) mu dopisuje ilirsko, pismom prilaga pesmi v ilirščini, obljublja, da bo odslej zložil med desetimi ilirskimi pesmimi samo po eno slovensko, namiguje na vtis, ki ga je napravila nanj v Samoboru Ljubica Cantilijeva itd. In pri vsem tem niti ne ve, da je že 12. septembra izšla v Danici njegova pesem Stana in Marko, seveda tako spremenjena, da bi jo sam komaj spoznal, in podpisana z imenom, ki bi se mu takrat gotovo še zdelo preuranjeno. Najbolj čudno je, da je bil ob izidu svoje pesmi še na Hrvaškem pri Krizmaniću in se je vrnil domov šele 15. septembra. Tu ga je mahoma prevzela stara žalost in še tisti dan je zložil elegijo Zbogom. Konec meseca je odpotoval v Gradec, od koder je pisal Gaju prvo, danes izgubljeno pismo.

Tu je šele 25. oktobra dobil Danico s svojo pesmijo v roke in ko je preletel besedilo in podpis (Stanko Vraz, Ilir iz Štajera), je občutil namesto sreče in zadovoljstva nemir in globoko pobitost. Ali se bo res moral za vedno odreči svojemu najnaravnejšemu pesniškemu gradivu in sredstvu? In koliko je še pravzaprav njegove duševne lastnine v tej popolnoma predelani pesmi? Tako ni občutil niti zadoščenja za svojo tako davno in silno željo, videti že vendar enkrat neko svoje delo tiskano. Zdaj mu je bilo v napoto celo lastno ime pod to tako spremenjeno pesmijo. Zakaj ga je Gaj pravzaprav postavil le-sem? Zbal se je tudi reakcije prijateljev in domačih literatov sploh. Po vtisu, ki ga je njegova balada napravila na Miklošiča, ni mogel pričakovati nič

²¹ Prim. podoben sklep IV. Zvonca.

dobrega. Tolažil se je z njegovim stalnim nasprotovanjem, ki da kaže znake nekakšne literarne nevošljivosti. Toda kaj bo šele z Murkom in z drugimi? Že po Miklošičevem molku lahko sodi, da ga ima za odpadnika in, ko se stvar razve, ga bodo preganjali in morebiti celo prekleli. Toda ali ni v tej nesreči vendarle nekaj, kar je zelo podobno sreči? Preganjanje, ki ga zadene zaradi te pesmi, mu odpre na stežaj vrata k Ilirom. Tako se reši trpljenja zadnjih mesecev, osvraženega študija, in svobodna mu bo pot k velikemu in plodnemu delu, pri katerem bo lahko razvil svojo moč in šel odkrito k velikemu cilju²².

Nekako takšne so bile Vrazove misli tisto jutro, ko je prejel Danico s svojo pesmijo, kakor lahko razberemo iz pisma, ki ga je pisal še tisti dan Gaju²³. Iz njega se da razbrati poleg omenjenega zlasti živa želja, da bi pokazal Gaju svoj trenutni položaj kot izredno neugoden in težak. Polaga mu tako rekoč na jezik, naj ga povabi v Zagreb, ko mu piše: »Kad to čitav slovenski Štajar zezvedit bude, će se sa mnom jagmiti, i me možebit ibantisnuti. Tada ću sve moje niš sakupiti i k vam pretji, žalostno pčvajuć varste, koje vikal spasitelj, prama pismo-znancom i gizdavom mēstu Jerusalem. (Math. 23. v.)«²⁴

Toda od Gaja ni bilo odgovora ne na to ne na prejšnja pisma. Zato je v Vrazu polagoma popuščala silovita duševna napetost, ki jo je vzbudil izid njegove prve pesmi. Disonance med njim in slovstvenimi tovariši so nekako utihnile, najbrž zaradi posredovanja Štefana Kočevarja, ki je razlagal Vrazu samemu in gotovo tudi njegovim kritikom, da je pomen balade Stana i Marko v tem, da dokazuje Hrvatom pripravljenost Slovencev na zedinjenje pod pogojem, da bi tudi oni »naše lastnosti poštovali«²⁵.

Vrazu je odleglo. Spet je povzel odloženi načrt, da priredi graškemu knjigarju Johannu Greinerju slovenski izbor v enajstih zvezkih iz spisov Kristofa Schmida. Po pogodbi z dne 23. oktobra 1835 je prevzel nekaj dela sam, drugo je razdelil med slovstvene tovariše, in sicer Juriju Matjašiču, Josipu Muršču, Miklošiču in Matiji Karničniku. V zapuščini se je ohranil celotni Vrazov prevod Schmidove povestice Die Waldkapelle, spisan v bohoričici, izdelan v razmeroma čistem in gladkem jeziku, brez vsakršnih izrazitih dialektičnih posebnosti, tako da bi mogel biti razumljiv vsakteremu Slovencu s katerega koli dialektičnega področja²⁶. Toda podjetje se je razbilo, ker ostali sodelavci,

²² Upravičeni smo domnevati, da Vraz ne bi bil niti v Zagrebu tako mehak niti ne bi po izidu svoje pesmi tako razmišljal, ako ne bi bil doživel svoje ljubezenske drame.

²³ Gradja, 6. knj., 310. Ugibanja o datumih Vrazovih pisem v knjigi Poizkus ilirizma pri Slovencih, 354, niso prepričljiva. Septembra Vraz sploh ni pisal Gaju, saj se je mudil do 15. t. m. na Hrvaškem in mu je prvo pismo poslal šele 2. oktobra.

²⁴ Isto pismo kakor v opombi 23.

²⁵ Kočevarjevo pismo Vrazu z dne 14. decembra 1835 v Vrazovi zapuščini v zagrebški Vseučilišni knjižnici.

²⁶ V tem pogledu je pretirana trditev, da se je odločil pri prevajanju Schmidovih povesti za Đajnkovo jezikovno smer. Petre, I. c. 108.

razen Miklošiča, niso opravili odločenega dela. V zvezi s prevajanjem Schmidove povesti je najbrže tudi Vrazov poskus izvirne slovenske povesti. Kolikor je mogoče iz ohranjenega zasnutka spoznati, je mislil na zgodovinsko povest v smislu Scottovih romanov²⁷. Zgodba bi se naj vršila v njegovem domačem kraju in bi naj prikazovala ljubezenske in družinske zapletke na ozadju nekih zgodovinskih dogodkov, bojev s Turki ali Kruci. Jezik je podoben jezičnemu izrazu v prevodu Schmidove povestice, črkopis je pa Gajev.

Tudi veselje do slovenskih stihov se Vrazu polagoma vrača. V novih lirskih pesmih se oglašajo novi bridki odmevi nesrečne ljubezni, domotožje in poglobljeni odpor zoper tujstvo, kar je v zvezi s spremembami na domu (očetova smrt konec 1834. leta) in s težavami pri študiju, kjer se mu dozdeva, da je profesorjem znano njegovo mišljenje in da mu zato delajo krivico. Bolestno ustvarjalno spodbudo mu je dala tudi smrt prijatelja, lirika Janeza Dragotina Šamperla, ki mu je navdihnila elegijo »Dragotin na smrtni postelji« in dvoje elegičnih sonetov, ki jih je zložil v zvezi z znanim Kollárjevim sonetom o kulturni sterilnosti slovenskega Štajerja, da bi tako odbil Kollárjev očitek ter opozoril na pesmi pokojnega prijatelja.

Nekaj novega so pa Vrazovi epski poskusi v verzih, ki razodevajo stremljenje, ustvariti na temelju domačih pripovedk in domačega življenja in mišljenja sploh tipično slovensko romanco.

Smrt prijatelja Šamperla pa je naklonila Vrazu tudi priliko, da je spregovoril prvič javno, in sicer z upanjem na javno razpravljanje, o nekaterih najvažnejših problemih svojega slovenskega literarnega dela. V predgovoru k že omenjeni zbirki Šamperlovih prevodov je podal svoje misli o vseslovenskem književnem jeziku, ki bi ga razumeli »vsi Slovenci, kar jih od Belaka do Lotmerga — od vesnic sred Železne in Zaladske stolice do Adrianskega morja prebiva«. Tak jezik bi mogel nastati samo dogovorno. Eno pa se zdi Vrazu pri tem nujno: vsem slovenskim rodovom razumljiv književni jezik je mogoče ustvariti samo na temelju vzhodnoslovenskega izgovora. To dokazuje z mislijo, da so panonskemu Slovencu osrednje, po moderni vokalni redukciji skrajšane besede docela neumjive, medtem ko so osrednjim Slovincem polne vzhodne oblike razumljive, izgovarjati pa jih morejo in smejo po šegi svoje fonetike in akcentuacije. Metelkovo oz. Kopitarjevo pravilo: Piši, kakor govoriš! bi se potemtakem moralo spremeniti v pravilo: Piši, kakor vzhodni Slovenec govori! Pri tem se sklicuje Vraz na delno soglasje pokojnega Čopa in na pričevanje naših »severnih in južnih bratancev Čehov, Rosjanov in Ilirov (Hrvatov in Serbljev)«.

V »pridavku« k Šamperlovi knjigi pa je opozoril javnost na svoje književne načrte: najprej na zbirko narodnih pesmi, ki si jo je zaman

²⁷ Iz ohranjenega računa nekega graškega knjigarja je razvidno, da si je Vraz kupil 1834. l. med drugimi knjigami tudi Starinoslovca (The Antiquary) v izvirniku.

prizadeval lansko leto razglasiti. Do zdaj je nabral, kakor piše, že 250 pesmi in ko jih bo imel 300 zbranih, jih hoče izročiti literarni občini v lastni založbi. Poleg narodnih pa se mu je nakopičilo v miznici tudi že toliko izvornih in prevedenih pesmi, da bi že lahko z njih »naj manje tri Čbelice natisnoli dal«. Zelo se je trudil, da bi dobil zanje založnika, a zaman. In zdaj prosi »občino Slovenskih bravcov in milostivnih bravkinj«, naj se priglase kot naročniki pri graški knjigarni Damian & Sorge. Posebej se obrača h kranjskim in koroškimi bratom ter jih prosi materialne podpore že zaradi kulturne vzajemnosti, češ saj so »tudi per vsakem od nas zvezki kranjske čbelice najti«. V name-ravano publikacijo je pripravljen sprejemati tudi prispevke kranjskih in koroških pisateljev. Slovenci s Kranjskega se naj obračajo v tej zadevi na ljubljanskega bibliotekarja Kastelca, prebivalci celjskega okrožja pa na celjskega zdravnika Štefana Kočevarja. Glede na popolni zastoj v slovenskem izdajateljstvu je opozoril na češki vzgled, na snovanje Maticе Česke,²⁸ ki sprejema od svojih udov prispevke po njihovih dohodkih in izdaja knjige za »proste in siromašne ljudi«. Podpisal je ta pridavek, ki vsebuje še mnogo drugih zanimivih misli in predlogov, v Gradcu, na dan sv. Janeza Kerstitelja s psevdonimom Jakob Cerovčan.

In kaj je končno dosegel s tem oznanilom in vabilom? Nič drugega kakor en stavek v Prešernovem pismu Čelakovskemu z dne 22. avgusta 1836. Ta stavek se glasi: Neki Čerovnik (!), ki je napisal predgovor k slabemu prevodu zelo otročjih pripovedk Egidija Jaysa, obljublja, da bo izdal štajerske narodne pesmi; upajmo, da ne bo hodil za Slomškom = Ahaclom²⁹.

Temu literarnemu neuspehu se je v začetku avgusta t. l. pridružil še šolski neuspeh, Vraz je padel pri izpitu iz statistike. In kakor že večkrat prej, tako je tudi ob teh udarcih iskal tolažbe in opore v ilirstvu. Z Gajem si nista dopisovala že od konca 1835. leta in ko je bil Gaj konec junija 1836. leta v Gradcu, se tudi nista videla. Dne 2. avgusta 1836 pa je pisal Vraz Gaju toplo pismo, polno živega hrepenenja po »ilirski toploti in luči«, polno tožb na kletko izpitov in pedantovo verigo, ki mu branita, da bi poletel tja, kamor ga žene hrepenenje. In res, komaj je bil prost, je pohitel četrtič na Hrvaško in se posebno dolgo zamudil v Samoboru. Roza je bila pozabljena in v smislu novega ljubezenskega doživljanja je Vraz pel zdaj prve kitice Đulabij, ki jih je lani osorej zaman poskušal. Pristal je tudi na odločnejšo propagandno akcijo za ilirski program in književni jezik med Slovenci, in, kakor se zdi, priznal ilirski politični in kulturni koncepciji prvenstvo pred samo-

²⁸ Glej Časopis Českého Museum za l. 1832, str. 117 in sl.

²⁹ Kidrič, Prešeren I, 310. Morebiti je tega malce zaničljivega in samo eno stran Vrazovega poziva zadevajočega stavka kriva Vrazova beseda, ko se na nekem mestu predgovora zagovarja, da morebiti ni svojih pravih filoloških nazorov dovolj podprl, češ: »Jaz nesem Orfej.« Ta opazka poleg trditve, da je Vraz sam zložil in prevedel toliko pesmi kolikor vsi Čbeličarji v treh letih, bi mogla Prešerna ozlovoljiti in mu narekovati gornji stavek.

slovenskim preporodnim programom s tiho mislijo, da bo politično in kulturno edina in močna Ilirija ob svojem času osvobodila tudi Slovence.⁸⁰

Toda niti Ilirci niti Vraz niso točno izpolnjevali vseh pogojev dogovora, ki so ga sklenili takrat. Iz Zagreba niso pošiljali Vrazu 12 dogovorjenih brezplačnih izvodov Danice, ki bi mu naj pomagali pri agitaciji, niti niso tiskali njegovih pesmi⁸¹, Vraz pa je pod vplivom slovenskega okolja spet spremenil svoje poglede na ilirski književni jezik, obenem pa je gledal čedalje bolj kritično na Daničino književno smer, boreč se zoper kult in posnemanje dalmatinskih renesančnih pesnikov, in ogrevajoč se za poezijo, ki bi se organsko razvila iz narodne pesmi.

Krizo je pospešila Vrazova težka življenjska situacija. Skoraj gotovo so z očetovo smrtjo nastale zanj kot tako počasnega študenta težave. Nekaj časa se je ukvarjal z mislijo, da bi se posvetil domačemu učiteljevanju v Mariboru z namenom, da bi se pri tem posvetil tudi nacionalni vzgoji mariborske dijaške mladine. Kako realno in resno je razmišljal o drugi nalogi, odkriva njegov spis Pšenično klasovje Slovenskim mladencem. V njem se je namenil, kolikor moremo presoditi po ohranjenih sedmih Klasih ali poglavjih, buditi v mladini narodno zavest, ljubezen do jezika in ljudstva, narodni ponos in idealizem ter požrtvovalnost v narodnih zadevah. V jeziku in slogu je spretno združil razumljivost in gladkost z nekakšnim biblijskim, zaklinjajočim tonom, ki je pa vendar zaradi obilnih, iz domačega življenja vzetih prisposodb in prilik preprost in v srce segajoč. Če primerjamo izraz in stil tega našega prvega mladini namenjenega narodnoobrambnega in preporodnega spisa z jezikom in slogom predgovora in »pridavka« Šamperlovemu prevodu, vidimo, da se je Vraz kot slovenski prozaik naglo razvijal. Podoben, čeprav ne tako nagel razvoj razodeva tudi njegova poezija, zlasti v elegijah v Šamperlov spomin (Dragotin na smrtni postelji in v obih izvornih sonetih v prijateljev spomin), v satiri zoper Angleža Elgina, ki je oplenil Akropolo, v vencu Pelinčeci, v katerega so vpleteni zadnji grenki spomini na Rozo, in v ciklu Rožmarinci, ki je pravzaprav prvi nepopolni, a slovenski osnutek Đulabij, v pesmi Slovenka, posvečeni Treziki Megličevi, in v več drugih lirsko prigodnih pesmih, zloženih iz intimnega, nekam elegičnega doživljanja najbližjih ljudi (očeta, sestre Anke, nečakinje in drugih). Iz podobnega doživetja so vzklile tudi pesmi o lepoti domačega kraja in celo epski poskusi, kakor so n. pr. romance Žalost in radost, Grlice, Lažnjiva ljubav in

⁸⁰ Tako bi bilo morebiti treba razlagati njegovo pismo Gaju z dne 10. decembra t. l., v katerem odobrava med drugim Gajevo stališče zoper kompromisni predlog Urbana Jarnika v vprašanju ilirskega književnega jezika v smislu prevzema v ilirsko književnost čistega štokavskega narečja, Prim. Gradja, 6. knj., 312–314.

⁸¹ Dne 15. decembra 1836 je poslal Ivanu Mažuraniću prve odlomke ilirskih pesmi o Ljubici Cantilijevi. Gradja, 1, 243–244.

druge z nepopolnim poskusom daljše epske pesnitve pod naslovom Stajnko ino Jelena vred.³²

Po notranjih in zunanjih bojih za življenjsko eksistenco je bilo Vrazu končno omogočeno, da ponavlja kot privatist prvi letnik prava v Gradcu. Toda od tam ga je gnalo nekaj, o čemer moremo danes samo ugibati, konec januarja 1837. leta v Ljubljano, kamor je sicer ponovno pošiljal pesmi, kjer se pa osebno ni mudil že od 1835. leta. Ali je morebiti tam iskal službo domačega učitelja, ki je ni mogel najti v Mariboru? Je mar bil v tem popotovanju izraz odpora ali pritiska na Gaja, ki ga je menda takrat terjal za neki denar?³³ Je skušal končno razčistiti odnose z ljubljansko literarno družbo? In kje je dobil denar za popotovanje in onih 10 fl., ki jih je poslal Gaju iz Ljubljane?

Sama vprašanja, na katera danes ne moremo odgovoriti, ki nam pa s svojo nerazrešljivostjo pričajo o tem, v kakšnih siromašnih razmerah se je porajala naša kultura in kako malo pravice imamo, obsojati tega ali onega. Zanimiva korespondenca, ki se je zavezala prav na osnovi tega Vrazovega obiska med Panoncem in Gorenjcem, nam priča, da sta se Vraz in Prešeren kot človeka približala drug drugemu, a da sta kot značaja in kulturna delavca ostala vsak pri svojem: Vraz z vso labilnostjo svoje življenjske in književne pozicije, stremeč vedno po tem, kar je presegalo njegove in narodne moči, in zato obsojen k vednim življenjskim in književnim neuspehom, Prešeren s skromno, a varno pozicijo svojega poklica, po končani svoji veliki ljubezni in izgubi najboljšega prijatelja resigniran, a kljub temu verujoč v pravico in napredek, ki postavita končno tako v individualnem kakor v nacionalnem in socialnem življenju vse na pravo mesto. Morebiti je nekaj tragične krivde v tem, da ni videl, kako na robu svojih slovenskih moči je bil njegov mladi gost, morebiti pa je vse to opazil in ga je prepustil njegovi življenjski poti po prepričanju, ki ga je pozneje zapisal v pismu njemu samemu: Tudi napačno stremljenje je boljše kakor apatija v narodnih zadevah.³⁴ Neko mesto iz Prešernovega pisma Vrazu z dne 5. julija t. l. pa kaže na to, da tudi Vraz ni bil do zadnje niti odkrit ali pa se takrat še sam ni zavedal, kako nestanoviten je v svojih mislih in koliko močnih vezi ga veže kljub Gajevemu trdovratnemu molku z njim in njegovimi Ilirci. Tisto mesto priča namreč, da je glede na slovenski književni jezik branil v Ljubljani iste misli, ki jih je razglašal lansko leto v predgovoru k Šamperlovi knjižici; v Gradcu pa ga je še vedno slepil privid enotnega slovanskega književ-

³² Ta vsestranski Vrazov literarni razvoj je vreden posebne študije, ker je v resnici tragično, da v tisti meri, ki v nji Vraz uspešno premaguje dialektični partikularizem in njegove posledice, postajajo njegove publikacijske možnosti vse manjše ter ga z navedenimi okoliščinami silijo v drugo jezikovno območje.

³³ Na podlagi pisma, ki ga je pisal 27. januarja 1837 iz Ljubljane Gaju, smemo sklepati, da je bilo nekaj podobnega, ker se v njem opravičuje, da ni izpolnil svoje dolžnosti, ker ni imel denarja in ker sam ni vedel ne kod ne kam. Gradja, 6, str. 314—316.

³⁴ Kidrič, l. c. 321.

nega jezika, nad katerim se je trenutno opajal, kakor smo videli že 1855. leta. O tem, da predeluje slovenske Rožmarince v ilirske Đulabije Prešernu menda tudi ni nič omenil.

Skratka, razmere so bile močnejše kakor želje in načrti obeh novih pobratimov. Slovensko narodno življenje je bilo še vedno kljub velikemu hotenju posameznikov tako slabotno in raztrgano v svojih kulturnih manifestacijah, da ni bilo potem, ko je začela hirati Čbelica zaradi Kastelčevih trgovskih poslov z medom in drugačnih njegovih špekulacij, ne človeka ne denarja, ki bi omogočila našemu narodiču, živečemu dobro tisočletje sredi evropskih kulturnih narodov in sodelujočemu v preteklosti ter sedanosti z njihovim kulturnim življenjem, najskromnejše literarno in kulturno glasilo. Človek dandanes skoraj ne more verjeti, da niso v tem pogledu nič zalegli ne Vrazovi obupni klici in dopisi ne želje ter pozivi drugih slovenskih književnikov z opozorili čeških preporoditeljev vred. Ali se je mar cenzurna praksa tolikanj poostrila? Je bila ta stara, dobra doba pri nas brez vsakršnega narodnega idealizma? Mar res ni bilo na Slovenskem takrat nekoliko petičnih mož, ki bi zložili nekaj sto goldinarjev in zagotovili s tem izhajanje književnega almanaha, ako res ni bilo mogoče misliti na skromen časopis ali časnik? Saj so tujci več storili doslej za skromno življenje naše besede v knjigi kakor domačini sami.

Ta nerešljiva vprašanja zadevajo tako ljubljansko kakor štajersko jezikovno in književno območje. In pod temi vidiki je Vrazov problem res sociološki in ne samo psihološki.³⁵ Vse kaže namreč na to, da je imel Vraz ob prihodu v Ljubljano 1837. leta, kljub zgoraj omenjenim psihološkim razlogom najresnejšo voljo, drugače pač ne bi bil prišel sredi zime spričo tedanjih prometnih sredstev tako daleč, delovati v slovenskem kulturnem območju, bodisi v vzhodnoštajerskem, bodisi v osrednjem književnem jeziku, ako bi imel najskromnejšo možnost objavljanja svojih del. Vsi dobrohotni nasveti in opomini, da je treba vztrajati in čakati, so bili prazni zanj spričo tega, da ni bilo za takšno literaturo, kakor jo je pisal on, takrat ne na Štajerskem ne na Kranjskem niti založnika niti bralcev. Trenutno pa mu tudi pri Ilircih ni kazalo mnogo bolje.

Tako je po desetdnevnem bivanju v Ljubljani, posvečenem razgovoru o gornjih problemih, misliti moremo celo na poskus nekakšnega kompromisa med ljubljansko literarno družbo in Ilirci, odpotoval v Gradec. Bil je nekoliko pomirjen in okrepljen, nosil je s seboj zvezek z narodnimi in Prešernovimi pesmimi, ki si jih je prepisal, sveženj Čbelic in Prešernovih Krstov, da jih razdeli prijateljem in znancem po Štajerskem, in bil je pripravljen, da nadaljuje juridične študije ter

³⁵ Prim. Ivo Brnčić, Ob veliki korespondenci, LZ 1936, 48—58, 117—126, in avtorjevo polemiko Ali je vrazovstvo psihološki ali sociološki problem? Sodobnost 1936, 239—242. Toda Vrazova končna odločitev, ako o njej sploh smemo govoriti, kajti verjetneje je, da je on počasi zdrsel v ilirizem, kakor da se je zanj odločil s trdnim, enkratnim sklepom, je in ostane Vrazovo duševno in karakterno dejanje, ki pa ima seveda svoje sociološke korelate.

poskusi z novim publikacijskim načrtom. Na povratku je mislil obiskati Jarnika, a se je zaradi slabega vremena odpravil naravnost proti Gradcu.

Podoba je, da se je že februarja oglasil Prešernu s pismom in naročil štiriindvajset izvodov Krsta, nad katerim je mnogo razmišljal, in sicer najbrž o njegovi idejni, gotovo pa o njegovi umetniški plati, saj piše Prešernu nekako dva meseca pozneje, da je napravil načrt za večjo epično pesnitev, ki se bo mogla meriti po obsegu s Krstom, a da se še bori za njen metrični izraz³⁶. Skromni podatki in rokopisno gradivo pričajo, da je takrat literarno mnogo delal. Pripredil je svoj prevod tretjega speva Dantejeve pesnitve in mu dal v jezikovnem in metričnem pogledu vso ustvarjalno moč in skrb.³⁷ Slovenil je tudi Prešernove sonete iz Ilirskega lista: Sängers Klage 1. in 2., Warum sie, wert... , Liebesgleichnisse 1—3 ter se je v prevodu zadnjega soneta tako približal ne samo Prešernovemu doživetju, temveč tudi jeziku, da ga je potrebno na tem mestu citirati. Glasi se:

Kak silno hlepeni on, ki v nesnagi / globoki temne ječe mu sedeti, / da Bog mu beli dan bi dal zazreti / in ljubo sonce — luči potok blagi. // Al ko odprejo ječo, on na pragi / stoji, in vidi nebo v modrem cveti, / ne verje, da je na lažljivem sveti, / tak silno jemlje mu oči dan dragi. // Tak hlepeni mi oko, da zamarja / Njo, sonce ki notrajnem' mi životi, / ki dan in noč v nemirnem serdca stvarja. // Vendar ko vidim kak kraj moje poti / čez kraso vjide vso ko tiha zarja, / ne upam net' pogledat k ti lepoti.

Enake ali podobne vrednosti so prevodi drugih sonetov. Žal, da so se ohranili nepopolno ali pa v skoraj nečitljivih, s svinčnikom pisanih zapisih. Relativno dober je tudi prevod Goethejeve balade Der Fischer, odlična pa je za tisti čas slovenitev Uhlandove romance Der Wirthin Töchterlein. Tudi prevoda Goethejeve romance Der Sängers Klage se Vrazu ni treba sramovati. Toda ne samo v prevodih, tudi v izvirnih pesmih raste njegova jezikovna in splošna ustvarjalna moč. O tem pričajo lirske pesmi, n. pr. soneta: O duša vsega dušnega mi d'janja... in Pomlad razklada svoja nam nebesa..., ki zvenita že kar po Prešernovo, čeprav nimata prešernovske miline in plastike. Še pomembnejši je Vrazov napredek v epiki, zlasti v romanci. V nji je izvirnejši in bolj ljudski kakor v liriki. Snovno jih zлага na temelju vzhodnoštajerskega ljudskega pripovedovanja in življenja. Nekatero je zložil na osnovi tega, kar je sam doživljal. Zato imajo poseben lirsko-epski značaj, oblikovno pa so zrastle iz vzhodnoštajerske narodne pesmi. Prvi tip je najlepše uresničil v nežni legendi Gerlice. Nekoliko vrstic bo pač najlepši dokaz te trditve:

³⁶ Prim. Vrazovo pismo Prešernu z dne 2. aprila 1837. Kidrič, l. c. 318. Pismu je priložil tudi štiri pesmi za Čbelico, oz. za Ilirski list. Med njimi je bila balada Dervar, ki pa se ni ohranila ne v Prešernovi ne v Vrazovi zapaščini.

³⁷ Prim. Nastavni vjesnik 1922, 10—13. Dr. Velimir Deželić st.: Dantev Pakao i Stanko Vraz.

1. Bog je prè stvoril gerlice / Mariji za deklice / naj sinka bi ji zibale / mu pevale pesmice. // 2. Al ljubav jih zapelala / ter z raja jih spodila / tak kaže od njih pravlica, / češ jo posluhni — mila...? // 3. Marija z persi detece / vzela in ga povila, / položila ga v zibel je, / lepo s pečo pokrila. // 4. »Lepo mi ga pozibljita,« / je rekla grlicama, // »in pesmice mu pevlita. // da bo zaspalo vama!« ...

Drugi tip najbolje predstavljajo romanca *Žalost in radost*, Svoji trinajstletni sestrički I. C. Ilovčanki in molitvi dveh zaljubljenca pod naslovom *Ana za Slejka in Slejko za Ano*. V romanci *Žalost in radost* je Vraz živo prikazal razgovor brata in sestre, ko žanjeta in ljubeče pomagata drug drugemu, a se nenadoma ustrašita krdela, ki se podi proti vasi, ker mislita, da so biriči, ki jezdijo po sestrinega ljubega, da bi ga odgnali k vojakom. Sestra se zboji tudi za brata in ga nagovarja, naj zbeži. Ta se hoče posloviti od matere in čez nekaj trenutkov prihiti od doma z veselo novico, da so prijezdili snubači po sestro. Začetek slove:

1. »Moj ljubi brat, si truden kaj? / Se perpogiblješ dosti, / že dolga njiva zadi naj', / snopiči pak so gosti. // 2. Stopila bi pod lipico, / pod senco posedela; / znaš, mene roka že močno / per lakti zbolela.« — // 3. Sestra veli, odpelja brat / jo pod drevo zeleno: / odrine peča se in hlad / pihlja v lasi mileno. // 4. In deklica bistro gleda / v daljine modre, jasne, / tja misel vsaka odleti, / kjer žalost vsaka vgasne...

Takšni in podobni so bili Vrazovi stih, ki jih je tisto pomlad pošiljal Prešernu in Kastelcu, oz. jih je zlagal za nameravani almanah *Metuljček*. Že iz citiranih odlomkov spoznamo velik jezikovni napredek v smeri osrednjega književnega jezika, tako da bi pač težko mogel kdo resno trditi, da ne bi bili razumljivi vsakemu izobraženemu Slovincu, in tem so bili namenjeni. Pesnik res še uporablja štajerske izraze in oblike, zlasti akcent mu pade večkrat po rabi domačega narečja, vendar pa smemo reči, da se nobeden takratnih slovenskih literatov, niti sam Kastelic, ni tako približal melodiji Prešernovega pesniškega jezika kakor Vraz. Tako bi bila torej premagana zadnja ovira, ki bi mogla resno ogražati Vrazovo željo, da vidi svoje pesmi že vendar enkrat natisnjene. Samo ko bi bil kje prostor zanje! Čbelica ni izšla, v nemškem Ilirskem listu so bili slovenski pesniki bolj ali manj vsiljivi gostje, a tudi Metuljček ni imel več sreče kakor dosedanji Vrazovi književni načrti. Človek težko verjame, da bi tega bila kriva razlika v črkopisnih načelih med Vrazom in Miklošičem⁸⁸. Verjetneje je, da Vraz ni mogel spraviti skupaj tistih šestdeset goldinarjev, ki jih je graški tiskar zahteval za tisk. In tako je propadel ta načrt, ki bi mogel koristiti tako Vrazu kakor Prešernu, skratka celotni slovenski kulturi.

Vraz je bil pri kraju s svojimi silami. Poleg teh književnih neuspehov ga je mučil juridični študij, za katerega ni imel ne veselja ne smisla. V trpljenju in dvomih se je začel obračati na vse strani. Pisal je Šafaříku, največji slavistični avtoriteti, in ga vprašal, kaj sodi

⁸⁸ Petre, I. c. 126.

o tem, da bi slovenščina prenehala biti književni jezik. Obenem je še vedno pošiljal pesmi Prešernu in pričakoval od njega vesti, ki bi na mah pregnala njegove dvome. Toda niti iz Prage niti iz Ljubljane ni bilo jasnega odgovora. Šafařík mu je odgovoril, da je vsako narečje nekaj organskega in da ima zato svoje naloge in svoj smisel, Prešeren mu je pesmi pavalšno pohvalil, a o tem, da bi izšle v Čbelici ali v Ilirskem listu, je poročal zgolj negativno. Vraz se je zdaj zatekel h Gaju z zaklinjajočim in očitajočim pismom, v katerem je z enim stavkom odpovedoval vsakršno družbeno in književno zvezo z njim, z drugim pa ga je milo prosil, naj mu vendar odpiše.³⁹ V začetku julija t. l. ga je zadelo precej hladno Prešernovo pismo, ki priča o nekem Vrazovem sporočilu, poslanem po kakem prijatelju ali znancu. In ta odposlanec je najbrž poučil Prešerna o Vrazovih jezikovnih dvomih in iskanjih, saj drugače ne moremo umeti le-teh stavkov v tem pismu: »Združitev vseh Slovanov v enem književnem jeziku bo ostala najbrže samo pobožna želja. Teško da bi Vam uspelo, postaviti štajersko-hrvaško narečje na prestol književnega samodržstva. Sicer je pa tudi napačno stremljenje boljše kakor apatija za vse, kar zaveda domovino.«⁴⁰ Vraz je odgovoril Prešernu 1. avgusta t. l., da v kaj takega ni veroval niti prejšnja leta, da priznava kranjskemu narečju večjo izvornost kakor štajerskemu, ker je to prevzelo zlasti ob meji mnogo hrvaškega, in da je doslej delal samo zato, da se doseže edinost v slovenskem književnem jeziku, in sicer z neznatnimi koncesijami v korist vzhodnoštajerskega narečja v pogledu polglasnika in nekaterih nenaglašanih vokalov. To je bila resnica, kar se tiče Vrazovega pesniškega dela, v katerem je prehodil, kakor smo videli dolgo pot od čistega narečja preko literarnega domačega dialektu po načinu štajerskih pisateljev, mimo kratkega ovinka proti nekakšni vseslovanščini v dobi vplivanja Kollárjeve poeme Slávy dcera do skoraj prešernovskega besednega izraza v zadnji dobi. Ni pa bila resnica, glede na njegova jezikovna razpravljanja z Ilirci, pismo Šafaříku in njegove pesmi, ki jih je prevajal v ilirščino ali že zlagal v njej.

V svojem odgovoru je Vraz potožil Prešernu tudi o svojih študijskih težavah, zaradi katerih je zbolel in moral zato preložiti izpite. Prosil ga je celo, naj posreduje zanj pri profesorju Edlauerju. Obiskati ga pa v počitnicah ne bo mogel, dasi bi ga rad, ker je popolnoma uničen od zadnjih naporov in neuspehov. Na Hrvaško pa je kljub temu potoval in je dospel preko Koroške, kjer je obiskal Jarnika, konec avgusta v Zagreb, ne da bi se bil oglasil v Ljubljani. S kakšnimi raz-

³⁹ Dostavi spredaj priobčenemu citatu iz Vrazovega pisma Gaju z dne 15. junija 1837: »I gosp. Šafařík, od koga mi dospě vetomadne knjiga se verho Tvoje muklosti tuži. Zar Ti neznadeš, kolika je muka neodgovorita knjiga? Ili ja nisam vrđedan jednog tezaja Tvoje ruke?«

⁴⁰ Ker ni podobnih trditev v nobenem ohranjenem Vrazovem pismu Prešernu in ne kaže nobena beseda v njih, da bi se neko njegovo pismo izgubilo, niti ni verjetno, da bi Vraz ustno zaupal Prešernu kaj takega, ker bi mu ta pač lahko to dokazal, moramo sklepati, da je nekdo ustno informiral Prešerna o tem. Prim. Kidrič, l. c. 321 in sl.

34
R. 1857

logi in sredstvi je tam končno dosegel, da so mu 2. septembra t. l. začeli v Danici tiskati ilirske Dulabije, je danes neznano. Po vsem tem, kar pa vemo o njegovem dotedanjem književnem delu, o njegovih zvezah z Ilirci, debatah s Prešernom in drugimi slovenskimi književniki, o njegovih literarnih ambicijah, študijskih težavah, gmotnem in zdravstvenem stanju, značaju in temperamentu, je treba reči, da ta korak zanj ni bil lahek, vendar nujen. Po mojem mnenju ni izviral iz ljubezni do Ljubice Cantilijeve. Takšne strasti Vraz zanj ni občutil. Poznal jo je že dobrih pet let in je medtem doživel ljubezen z Rozo. Težko je verjeti, da bi zdaj začel svojo usodo vezati z njo, ko je vedel, da je nevesta in da se odpravlja, da zapusti Hrvaško in se preseli k bodočemu možu v Ljubljano. Vrazova ljubezen do Ljubice je bila zgolj literarna, idealistična v smislu citiranega odlomka Vukotinoviću, ki ga je zapisal leto dni pozneje. Bolehni Vraz je tiste dni bil bolj potreben tople sestrinske in prijateljske besede in pomoči kakor docela brezizglednih ljubezenskih avantur. In Ljubičina možitev bi ga morala, ako bi jo bil res tako ljubil, pregnati iz Hrvaške, ne pa ga privabiti k nji. Mislim, da je bolj kakor vse drugo delovalo takrat na mladega brezdomca prijateljsko zatišje, ki ga je našel v plemiški kuriji Krči blizu Bistrice pri Krizmaničevi nečakinji Dragojili Stauduarovi in njenem gostoljubnem možu Vjekoslavu, h katerima se je bolan zatekel iz Zagreba. Tu se je v prvi polovici oktobra snovala v njem ona velika sprememba, ki jo je dne 19. novembra 1857 sporočil Prešernu iz Gradca kot dovršeno stvar z besedami: S slovenskim slovstvom sem končal, zlasti, ker sem na svojem zadnjem potovanju izgubil vse svoje spise, ki sem jih spisal od leta 1852. do 1856. v slovenskem jeziku. Od tega leta pišem samo ilirsko. Kar je še mojega pri gospodu Kastelcu, velja torej kot posmrtno delo (opera posthuma)⁴¹. Ni tukaj mesto, da analiziramo te besede in razkladamo, koliko je v njih naivnega pritiska na Prešerna, protislovij in neresnice. Same na sebi imajo kljub temu odločilni pomen za Vrazov osebni razvoj in za zgodovino našega in hrvaškega slovstva. Z njimi se v resnici konča Vrazovo sedem ali morebiti še večletno iskreno in vneto delo na področju slovenske poezije, kljub temu da je pozneje še izdal dva slovenska prigodniška pesemska teksta in knjigo naših narodnih pesmi. Ni se pa končalo Vrazovo slovensko mišljenje in čustvovanje. Živel je v pesniških delih, ki jih je napisal v hrvaščini ali pa prevedel vanjo iz slovenskega svojega dela. Na ta način je ustvaril v hrvaškem slovstvu značilno sintezo med slovenskim in hrvaškim duhom, tako da so njegove ilirske pesmi, ki so tudi v motivnem in vsebinskem pogledu večinoma slovenske, v najvišjem smislu duhovna last obeh bratskih narodov. Vraz ni nikoli utonil kot Slovenec v ilirstvu, dasi se je do svoje prerane smrti z njim najintimneje spajal in ga dvigal tako na neko idealno višjo stopnjo, na kateri bi se mogel vsak Slovenec čutiti v njem svobodnega in avtonomnega. Tako je pa tudi nad tri sto Vrazovih slovenskih pesniških tekstov, ki so različnega

⁴¹ Kidrič, l. c. 328.

obsega in različne vrednosti, ne samo dragocena izpopolnitev podobe našega slovstva v tridesetih letih prejšnjega stoletja, temveč tudi nad vse zanimiva predpodoba Vrazovih hrvaških pesmi in zato važen del hrvaške književne zakladnice. Kolika sreča torej, da tudi v tem pogledu niso bile točne Vrazove besede Prešernu v onem pismu. Razumljivo pa je, da bo končna sodba o Vrazu kot slovenskem pesniku mogoča šele po kritični izdaji njegove slovenske pesniške zapuščine, ki se je ohranila zoper pričevanje Vraza samega in deloma tudi zoper pričevanje in dokazovanje njegovih dosedanjih biografov.

R é s u m é

L'auteur, à base de manuscrits inédits de Stanko Vraz (1810—1851), homme de lettres illyrien, analyse ses œuvres des années 1850 à 1858 qui furent écrites en slovène. Ces documents, comprenant quelques trois centaines de fragments et d'ébauches en vers et en prose jusqu'à présent inconnus, nous montrent Vraz, poète lyrique dont la poésie amoureuse et réflexive parfois se teinte de politique, évoluant sous l'influence du milieu, des idées de son temps, des études poétiques systématiques et de ses travaux de traduction des poètes de l'antiquité, de la renaissance et des temps modernes, ainsi que de la poésie populaire slave et étrangère, évolution qui finit par faire de lui de l'épigone classiciste qu'il fut d'abord, un poète romantique aux tendances panslavistes et byroniennes. Cette évolution des idées et des thèmes cependant ne rencontra pas chez Vraz l'indispensable moule d'une langue adéquate. De même, il n'avait la moindre possibilité de publier ses produits littéraires. Ces deux faits paralysaient son élan et, avec d'autres moments psychologiques et sociologiques, finirent par mettre une fin définitive à la carrière de Vraz en tant que poète slovène. Pour sortir de cette impasse, le poète fut contraint d'adopter la solution illyrienne. Vraz avait commencé à composer ses poésies dans son parler régional, celui de la Styrie orientale. Dans une période ultérieure, il avait essayé de se rapprocher de la langue littéraire centrale. L'influence de Kollár lui fit faire un détour vers une espèce de langue slave universelle qu'il abandonna aussitôt pour se rapprocher de nouveau de la langue de Prešeren, sans cesser cependant de lutter en faveur des éléments phonétiques et lexicographiques de son dialecte natal. Si ceux-ci lui venaient à manquer, son essor créateur en aurait été brisé. Quant aux thèmes, la poésie lyrique slovène de Vraz, dans la période de son premier épanouissement, est politique en tant qu'expression de sa résistance consciente contre le système de Metternich et de ses sympathies pour les idées de la Jeune Europe; elle est romantique et personnelle quand elle reflète les luttes intimes d'une âme déchirée; enfin, elle est érotique quand elle chante le grand amour du poète pour la jeune paysanne Rose et les péripéties de cet amour tour à tour heureux et malheureux. Dans les années de mûrissement et de son rapprochement du groupe de Prešeren, du monde de ses idées et de sa langue, et surtout par l'étude et l'imitation de la poésie populaire, la poésie de Vraz acquit un caractère lyrique et épique plus objectif. Sa forme, sous l'influence de la poésie populaire, devint plus légère, et sa langue, plus pure et plus unie. Une série de motifs et de causes dicta à Vraz le passage du domaine littéraire et culturel slovène dans celui des Illyriens. Selon l'opinion de l'auteur, les motifs les plus forts étaient ceux d'ordre politique et social auxquels s'ajoutait la difficulté de publier en slovène.

L'héritage littéraire slovène de Vraz témoigne que le poète slovène a transposé ses plus belles ébauches poétiques dans sa phase illyrienne en leur donnant leur forme définitive dans la langue illyrienne. Cependant, dans le

contenu, les thèmes, la mélodie et même dans la langue, se détachent les lignes fondamentales de ses origines slovènes. Nous pouvons ainsi entrevoir les contours de ce que Vraz aurait pu composer en langue slovène. De même, dans les ébauches poétiques de Vraz, il y a comme une première épreuve de sa poésie illyrienne. Un jugement définitif sur Vraz, homme de lettres slovène, ne sera possible qu'après la publication critique de tous les documents nouveaux. Mais on peut dès aujourd'hui affirmer sans exagération que le riche œuvre slovène de Vraz représente, et par les œuvres originales et par les traductions variées et réussies, un complètement précieux de notre trésor littéraire des années entre 1830 et 1840. Le fait que la plus grande partie de ces écrits n'ait pas reçu de son auteur de forme définitive en vue de publication et que, restée ensevelie en forme de manuscrit, elle n'ait pas accompli, au moment donné, sa fonction fondamentale qui est d'agir sur le lecteur, n'en diminue en rien l'importance.

Jakob Šolar

VORENČEV SLOVAR

Leta 1919 je Blaž Grča (DS XXXII, 153 sl.) poročal o rokopisnem slovarju v goriški semeniški knjižnici in ga opisal toliko, da je V. Steska (r. t. 155) lahko takoj ugotovil: to je tisti slovar, ki ga Pohlin v Bibliotheca Carnioliae pripisuje p. Ks. Vorencu in zaradi katerega so Pohlinu očitali potvarjanje, češ da takega slovarja nikoli bilo ni. Grča je imel rokopis dvakrat na kratko v rokah: prvič 1869 kot bogoslovec goriškega semenišča, drugič tik pred prvo svetovno vojsko, preden so slovar spravili v zaboje na varno; sam se je potem umaknil v pokoj (1916) v rojstni kraj Sp. Belo pri Preddvoru. Po tem edinem (bolj rodoljubnem kakor znanstvenem) opisu so bile izrečene vse kasnejše sodbje in domneve o tem slovarju.

O Vorencu in njegovi literarni delavnosti ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja je obsežneje razpravljajal zlasti Fr. Kidrič 1924 (ČJKZ IV, 159 sl.) na osnovi rokopisne zapuščine, ki se je ohranila iz diskalceatskega samostana v Ljubljani. Tam je postavil dve trditvi, obe dobro utemeljeni: 1. da je Vorenc imel v rokah Kastelčev prevod biblije in 2. »dalje je verjetno, da je poznal tudi druge Kastelčeve stvari, vsaj tiste, ki so izšle v tisku, če ne morda tudi latinsko-kranjski (oziroma tudi kranjsko-latinski) slovar, ki je ostal v rokopisu. Vsekakor je zanimivo, da je priredil ob upoštevanju ravno istih dveh jezikov slovar tudi on« (r. t. 144). Vorenčeve priprave za samostojen latinsko-slovenski slovar vidi Kidrič predvsem v zapiskih, ki jih je Vorenc delal v svojem primerku Dasypodijevega latinsko-nemškega slovarja iz l. 1592, kamor je na rob zapisoval slovenske izraze.

V razpravi o slovenskih slovarjih se je 1926 ob Vorencu ustavil tudi A. Breznik. Ob zapiskih v Dasypodijevem slovarju je ugotovil, da »takrat, ko je delal te zapise, ni imel v roki Kastelčevega slovarja« (RDHV III, 133). Prav v tem slovarju bi bil ob dobrem preiskovanju Breznik lahko našel tudi ključ za rešitev vprašanja, po kateri izdaji Frisijevega latinsko-nemškega slovarja je Kastelec prirejal svoj rokopis. Na notranji strani platnic je namreč Vorenc napisal s prav drobnimi črkami: Jois Frisij Tigurini 1672. Ta opomba kaže, da je Vorenc v času teh prvih zapisov zvedel tudi za novo izdajo in si to zapisal na platnice. To bo torej tista vmesna izdaja, ki jo Breznik (r. t. 125) išče med izdajama 1657 in 1709, ki je »v Ljubljani ni mogoče določiti«. Letnica izdaje se popolnoma ujema z izdelavo Kastelčevega slovarja, ker izdaje po l. 1688 (leto Kastelčeve smrti) seveda ne pridejo v poštev; slovar pa je verjetno izdelal ok. 1680.

Nobeden pa tista leta (1922, 1924, 1926) ni mogel do rokopisa samega v Gorici, ker je bila večina bogoslovne knjižnice še v zabojih, kamor so jo bili

spravili na varno med vojsko. Poskusil sem srečo znova in uspelo mi je, da sem dobil 50 strani fotografskih posnetkov iz slovarja. Po teh mi je mogoče vsaj približno določiti značaj rokopisnega slovarja. Prvi pogled na posnetke me je prepričal, da je slovar v zvezi s Kastelčevimi spisi, ker tako dosledno uporabljaja njegove grafične posebnosti (naglasna znamenja, *ni* pred samoglasniki za *nj*). Primerjava pisave v slovarju z drugimi Vorenčevimi rokopisi v NUK je pokazala, da je slovar nedvomno pisan z Vorenčevo roko. Primerjanje posnetkov z ohranjenima prepisoma Kastelčevega slovarja pa je takoj pokazalo, da je Vorenčev slovar v glavnem prepis Kastelčevega. Tako se je doslej znanima prepisoma NUK Ms 169 (citiram: 169) in Ms 803, t. j. prvemu delu rokopisa iz krškega kapucinskega samostana A — Obscuritas, (citiram: 803) pridružil še tretji, Vorenčev za diskalceatski samostan v Ljubljani (citiram: Vo).

Do l. 1937 je bil v evidenci le prepis 169. Po notranjih kriterijih so ga prisojali Kastelecu (že Čop), a močni zunanji razlogi (pisava, zlasti pa pomanjkanje vsakršnih Kastelčevih grafičnih posebnosti) so druge (tudi Fr. Kidriča) motili, da tej sodbi niso popolnoma pritegnili. Za A. Breznika so bili odločilni notranji razlogi (zlasti jezik, besedje), da *ga* je z gotovostjo prisodil Kastelecu. Pomanjkanje Kastelčevih grafičnih znamenj si je razlagal na dva načina: dopuščal je s Čopom možnost prepisa ali pa naj bi bil slovar iz mlajše dobe, preden si je Kastelec izdelal svoj grafični sestav. Več gl. RDHV III, 121 sl. To mnenje povzema tudi SBL I, 432.

Ko se je l. 1937 našel 803 in *ga* je Breznik dobil v roke, je takoj ugotovil: to je pravi Kastelec, za 169 pa po primerjavi dostavil, da »ni zgolj prepis Kastelčevega dela, ampak je le posnetek... Vse nepotrebno je opustil... Ob prepisu je Kastelea dopolnjeval, popravljal in vstavljaval nove latinske značnice, ki jih je sam slovenil.« (SJ I, 57) Z najdbo Vorenčevega prepisa se vsa vprašanja medsebojnih razmerij teh treh rokopisov postavljajo na novo.

Trditev, da je 169 vse nepotrebno iz 803 opustil, je bila že sprva le malo upravičena, ker je tega tako malo, da večinoma vse gre na račun pomotnih in ne načrtnih opustitev. Kake načelne volje za krajšanje pri 169 sploh ni, pač pa je mnogo slovenskih in latinskih dopolnitev besedišča takih, da bi bile mirno lahko odpadle, ako bi bila tu kaka volja po krajšanju.

Ob Vorenčevem prepisu pa se je pokazalo, da je velika večina vseh teh dopolnitev v 169 obsežna že tudi v Vo. Prav gotovo je, da Vorenc ni prepisoval 169, ker ni mogel iz njega dobiti tako zvesto posnetih Kastelčevih grafičnih posebnosti; te so ohranjene tudi pri dostavkih, ki jih imata Vo in 169 mimo 803; v drugih slovenskih rokopisih se Vorenc sam od sebe ni držal Kastelčevih grafičnih posebnosti; to nam je zadosten razlog za domnevo, da je Vorenc moral imeti pri prepisovanju pred seboj neposredno Kastelčev izvornik sam ali pa nam neznan natančni prepis Kx, od koder je natančno posnel svojo grafiko. Verjetno pa je tudi, da 169 ni prepis po Vo, ker ni prevzemal tega, kar ima Vo več od 169. Da bi bil 169 opustil ravno te Vorenčeve dostavke, ni verjetno.

Natančneje primerjanje Vo in 803 pa kaže še na nekaj drugih ugotovitev. Kakor se oba za čudo ujemata v prepisovanju Kastelčevih naglasnih znamenj in *ni* za *nj* pred samoglasniki, tako se tudi ločita zlasti v pisavi *u* in *v*; medtem ko ima 803 (v soglasju s 169) večinoma znak *u* za glas *v* (v latinskem in slo-

venskem besedilu), ima Vo v slovenskem besedilu (manj v latinskem) večinoma znak *v*, n. pr.: *priftave* (Vo) *priftaue* (805 in 169) za *villa* (Vo) *uilla* (805 in 169), *fveitniki* (Vo) *fueitniki* (805 in 169), *po vezherji* (Vo) *po uezheri* (169) *po uezherji* (805), *posdravi* (Vo) *posdraui* (805 in 169), *opravilu* (Vo) *oprauilu* (805 in 169), *framoshliua* (Vo) *framoshliua* (805 in 169), *do verh glavè* (Vo) *do uerh glauè* (805 in 169 brez naglasa), *prepovedati* (Vo) *prepouedati* (805 in 169); celo v diftongičnih pozicijah piše Vo večinoma *v*, čeprav ima tu včasih tudi *u*, n. pr.: *duhovni* (Vo) *duhouni* (805 in 169), *skrivni* (Vo) *skriuni* (805 in 169), *poftavlen* (Vo) *poftaulen* (805 in 169), *favmán* (Vo) *saumúm* (169!) *savmán* (805); tudi Vo ima včasih v takih primerih *u*, n. pr.: *hojou*, *fmrekou*, *s'prauo* (Vo in 169), *poftaulenje* (Vo) *poftaulenie* (805) *poftaulenie* (169), vendar so taki primeri dosti redki. Nasprotno pa prav tako redko pišeta *v* 805 in 169 v primerih, kakor: *drivú* (Vo) *drivú* (805) *drivu* (169), *flavu* (Vo) *flavú* (805) *slavu* (169), *řapraviti* (Vo) *sapraviti* (805 in 169). Kastelčevi tiski jasno kažejo, da je Vo v tem pogledu najbližji izvorniku, tako piše n. pr. v Nebeshkem zylu: *narvekfha*, *vfi*, *vřdihuje* (kakor *vřeti* v Vo), *isvelizhani*, *sa volo tega* (*sa mojo volo* Vo, *sa moia uola* 169, *sa mojo uolo* 805), *perviga*, *pravo*, *vezhno* (*s'praviga pota* Vo, *s'prauiga pota* 805 in 169), *podvershejo* (*savershenie* Vo, *sauershenie* 805, *sauersheinie* 169), *poftavio*, *řapelavo*, *pořvitno* vse na str. 2, kjer ni ne ene izjeme v drugačni rabi. Ta raba je tako dosledna, da jo je vpeljeval mnogokrat tudi v latinske besede, a je abecedni red ostal čisto nespremenjen: *Abvertere* (Vo) *Abuertere* (805 in 169) *Abvolare* (Vo) *Abuolare* (805 in 169) ipd. Po teh ugotovitvah lahko upravičeno sklepamo, da 805 nikakor ni najbližji izvorniku in da verjetno tudi Vorenc ni samostojno prenašal vsega besedila tako dosledno v Kastelčevo pisavo, kakor nam jo kaže Vo. Zato je bila seveda prehitra Breznikova sodba o 805: »Vprašanje je torej v tem, ali je Kastelec sam pisal slovar ali sv. pismo. Slovar je pisan z velikimi, krepkimi in lepimi črkami, sv. pismo pa ima bolj malomarno in manjšo pisavo. Rešiti bo torej samo še to vprašanje, ali je Kastelec dal prepisati slovar ali sv. pismo; po mojih mislih je dal Kastelec prepisati slovar.« (SJ I, 55) Kidrič si vprašanja o avtentičnosti Kastelčeve pisave v prevodu biblije sploh ni postavljjal, tako trdno je bil prepričan o njej (ČJKZ III, 94). Primerjava Kastelčeve pisave in njegovega podpisa v novomeških matičnih knjigah s pisavo v rokopisu biblije z gotovostjo priča, da je prevod biblije pisan s Kastelčevo roko. Breznik je torej ugibal prav, da je 805 prepis. Danes trditve lahko dopolnimo, da prepis niti ni najnatančnejši, ker ga je Vorenc tudi po zunanje natančneje posnel.

Tiste jezikovne posebnosti, ki jih je Breznik prisodil prepisovalcu 169, so deloma že v Vo, n. pr.: *zhrevil* (Vo) *zhreuel* (169) — *zheuel* (805), *zhripina* (Vo in 169) — *zhřipina* (805), *zhreifshnie* in *zhřefshnie* (Vo) *zhreshnie* (169) — *zhesfnie* (805). Nasprotno pa ima Vo skupaj z 805 Kastelčevo obliko *pres* za brez proti 169, ki piše redno *bres*. Enako imata Vo in 805 skupaj Kastelčeve oblike: *-anie* *-enie* proti *-ainie* *-einie* v 169, n. pr.: *vřhivanie* (Vo) *ushivanie* (805) *ushiuainie* (169), *savershenie* (Vo) *sauershenie* (805) *sauersheinie* (169), *plazhania* (Vo) *plazainia* (! 169), *odpelanje* (Vo) *odpelanie* (805) *odpelainie* (169), oba z enako pisno pomoto *fahajnje* (Vo) *sahajnie* (805) *sahaainie* (169) itd.

Primerjava teh treh prepisov med seboj nam pokaže včasih prečudno podobnost do enakih napak, pa zopet tako razliko, ki jasno kaže, da ni mogoče,

da bi bil kateri teh rokopisov drugemu neposredna predloga za prepisovanje, marveč le posredno po nam neznanem prepisu. Naj navedem samo nekaj takih skupnosti in razlik med temi rokopisi!

1. Vo in 803 se ujemata proti 169: *jeft sim skusi Scipiona premoshen* (Vo in 803 pod Ab), toda *premagan* (169); obliko *premoči premožen* za premagati premagan piše tudi Kastelec: *En moder bó snal sam sebe premozhi* (Neb. Zyl 65); *kateri tú hudu ne premore, ta je sam premoshen* (r. t. 262); *Vsmilenie je ena nepremoshena možna bramba* (r. t. 272). Vo in 803 imata *saomán moliti*, 169 pa besede ni razumel in jo napak prepisal *saumúm moliti*; Vo in 803 imata Kastelevo obliko *kakor*, 169 pa *koker*. Pod *Abducere* imata Vo in 803 *prézh odpelati, odverniti, řapelati*, 169 zadnje besede nima. Pod *Abstrusus* ima 803: *odpahnên, satifnên, sadélan, samafhen*; Vo: *odpahnên, fatifnen, řadélan, řamařhen, řkriven*; 169 ima za drugim izrazom kar etc.; Hipolit: *skrit, řkriven, teshku sgrúntati*. Pod *Abyssus* ima 803: *prepod, bresdan, gresnu, globozhina, pres dná, globokost*; Vo: *prepad, bresdan, gresnu, globozhina, pres dná, presdnu*; 169 je slovenske izraze pomotoma spustil; Hipolit: *globokuft, prépot, brésen, karnizá, globozhína, jéseru*. Pri *Acclinare* imata Vo in 803 *perfloniti, nafloniti*, Vo še *perkloniti*; 169 besede nima; tako tudi ne *Accolere blisu prebivati* (Vo in 803). Pri *Acescere* imata Vo in 803; *jeřřih pořtati, jeřřihhin* (Vo) *jeřřifřin* (803) *biti, na jeřřih zikati ali perhajati*; 169 ima namesto zadnjega izraza ali *křřlu sturiti*, kar je očitno prepisal pomotoma od naslenje iztočnice *Accuere okiřřati ali kiřřiliti ali kiřřilu sturiti* (Vo in 803), ki je 169 nima. Pri *Acesis* imata poleg *enu řeliszhe per potokih, možnu difřezhe* Vo in 803 še: *řgelbařřim zveitjom kakor řigilzi rořhe*, 169 tega nima. Pod *Abrodere* imata Vo in 803 *obarati*, 169 pa *oborati*. Vo in 803 imata *Abcondulus skrivajřhizh, pankertez*, 169 nima besede. Pod *Achillea millefolium* imata Vo in 803 *enu seliszhe román*, 169 pa: ...*rumen*. Pod *Acies* imata Vo in 803: *acies oculorum ořter inu biřter pogled*, 169 pa ... *pogledati*; *acies pugnae* Vo in 803: *verřtě ali k'boju po ředi pořtaulení voišřhaki; vojška* — 169 nima sploh nič; enako tudi ne *acies cultri* Vo in 803: *tú ořtru na nořřhizhi*; Vo ima na dnu strani še dostavek: *tijlu nořha*. Pod *Acinus* imata Vo in 803 poleg drugega *paperki*, 169 *pabirki*.

2. Po besedilu, ne pa po grafiki se ujemata Vo in 169 proti 803, n. pr.: *Abbatis nomen indecl. en řhaffar; Abderiticus préprořř; Abiegnus hořou, řmre-kou; Abintegro řnov* (Vo) *snou* (169); *Abinteřřtato pres řeřřtamenta* (Vo) *bres...* (169); *Abiudicare ř'praudo kai prózh vřeti*; *Abiungere odlořřhiti*; *Abluvium potop* (Vo) *potob* (169); *Absynthitas pelénovu vinu, pelenoviz*; *Abolare odleteti*; *Abusque do tamkai*; *Abydena nevnuzna reizh*; *Acceptor kir vsame* (Vo) *usame* (169); *Acceptum fero řposnam de řim prejel*; *Acclinis kar nisku leřhy, je enu-malu perpogněnu*; *Acervus en hriřřhik* (Vo) *en hriřřizig* (169); *Abólitus prózh pořřtaulen* (Vo) *pořřtaulen* (169); *Abominari imata z značilno razliko pri 169 se grositi*, pri Vo pa *se gruffiti*, kar priča dá prepisovalec 169 besede ni razumel; *Abortire en mertou řad roditi*; *Abrogare muřh odřřěti* (Vo) *oduseři* (169); *Acontia svěsde lařřate, řpizhařřte kakor řřřela* (Vo) *sueisde lařřate, řpizhařřte koker řřřela* (169); v vseh teh primerih 803 tudi latinskih iztočnic nima. — Nekatero napake pri Vo in 169 so tako enake, da so mogle nastati le po neki skupni predlogi, n. pr.: *Abemere odřřěti* (Vo) *oduseři* (169) v 803 sploh ni; takoj za to besedo sledi *Aberrare*, kjer imata Vo in 169 poleg *řahajati, ř'praviga pota*

poiti, je ſmotiti oba še odkupiti, kar je od prejšnjega *Abemere*; pri *Abacus* imajo vsi 3: *ena klop, en ſtol, ali miſa ſa buque* (grafika po Vo); Vo ima še dostavek: *tudi en ſchanktiſch* (z gotico), potem pa z drugim črnimom dopisano *kredenzhni ſtol*; 169 pa ima le: *tudi en Shreibtiſch* (z gotico); pri *Absoluere* imajo vsi 3 *odrěſhiti, dokonzhati* Vo *odvesati* in 169 *oduesati*, toda 803 napačno *odrěsati*; pod *Acopus* imata Vo in 169 *enu nefnashnu ſmardezhe ſeliſzhe, kateru ima po try perza skupai, stury zhes daiati ali bluvati* (Vo) *pluvati* (169), 803 pa *enu nefnashnu, ſmardezhe drivú, kateru ima po try perza skupai*; pod *Acharis* ima 803 samo *neprietin*, Vo še *groob, neludin zhlovik* in 169 *grob, nedludin zlouik*. — Po besedilu sta si torej Vo in 169 zelo podobna, čeprav sta si po grafiki čisto različna. Ker ima Vo tudi tiste dostavke, ki jih 803 ne obsega, pisane s Kastelčevo grafiko, bi sodil, da je avtor rokopisa 803 Kastelčev izvirnik krajšal, in moramo pravo Kastelčevo besedilo iskati v nekem izgubljenem Kx (izvirniku ali prepisu), ki je služil Vo in 169 za predlogo pri prepisovanju.

3. Primerov, v katerih bi se 803 in 169 ujemala proti Vo, je tako malo, da gredo skoraj vsi na račun očitnih pomot. Tako se je n. pr. Vo zmotil pri *Accurare*, da je zapisal *Accure* in pripisal kar pomen naslednje iztočnice *Accurate ſ'fliſom, ſkarbmi*; izpustil je geslo *Acorus* ipd.

4. Vo ima od vseh treh prepisov največ dostavkov, zlasti v slovenskem tolmačenju; te dostavke je pripisoval nekaj že ob prvi izdelavi rokopisa, ki je zelo snažen, skoraj brez popravkov in črtanja, mnogo pa jih je dostavljal kasneje, kakor se razločno vidi po drugačni barvi črnila, nekaj pa jih je v rokopis vloženi na posebnih lističih, zlasti proti koncu rokopisa, kakor sporoča že Grča in pismeno sporočilo meni. Tu nas Vorenčev izvirni delež ne zanima slovarsko, ker ga po teh straneh ne moremo še prav oceniti, le za razmerje rokopisov med seboj navajam nekaj zgledov. Samo Vo ima nekatere iztočnice mimo 803 in 169, n. pr.: *Abequito odjediti* je dostavil vrhu strani z glagolsko iztočnico v 1. os. namesto v infinitivu, kakor jih ima sicer. Tako tudi *Abreuiuo vkrátiti*, Plet. navaja pod *ukratiti* samo *Jan., Cig. Navr.* Samo Vo ima: *Abecedárius abecedár*, Plet. ima *abecedar* 1) *Abſchüler Cig.*, 2) *abecedár = abecednik ogr.*; enako ima tudi Hipolit. Samo Vo ima *Absolutio odrěſhentě, odvėsantě, odpuftek*; *Acco -us preiproszhina*; *Aclafsis ſuknía, katera nei od rame doli ſaſhita*; *Acopis slahtni kamen, kateri trudnoſt odosame* itd. Dostavki z drugačnim črnimom, a z Vorenčevo roko se največkrat nanašajo na dodajanje slovenskih izrazov, le redko tudi na nova latinska gesla. Tako ima pri *Acicula* k skupnemu besedilu *knofliza, ygliza* še dodano *ta ſhenska ýgla ſa glave ſpleitantě, tudi ena dolga tenka morſka riba, po laſhko Guselli*; pri *Abundantius* ima *Abundentes ſ' zurkom*; pri *Abundare polhen biti*; pri *Abbas* še *opat* kakor Hipolit. Ni nemogoče, da je Vorenc kasneje kaj vstavljal po Hipolitovem vplivu, čeprav tega ni mogoče z gotovostjo trditi po gradivu na teh straneh. Tudi to se ne dá z gotovostjo reči, da bi bil Hipolit imel pri sestavi svojega slovarja ravno Vorenčevo redakcijo Kastelca pri roki, vsekakor pa redakcijo, ki je skupna Vo in 169.

Vorenčev prepis Kastelčevega slovarja je zanimiv tudi sicer, ker kaže nekaj samostojnih potez v pismenem oblikovanju. Novost je zlasti v pisanju / in s, ki jih uporablja (podobno kakor tudi Kastelec v tiskih) bolj po tedanjih

latinski praksi kakor po slovenski tradiciji od Dalmatina naprej; pri Vorencu pogosto srečujemo piko nad *f* in *s*, kar pomeni največkrat, da je treba brati *f* kot *z* in *s* kot *s*; redno piše *fa*, a prav tako redno *sk*. Koliko bi bile te Vorenčeve novosti utegnile vplivati na Pohlinovo premembo glasovne vrednosti pri *f* in *s* v Gramatiki, bi bilo treba še preiskati. Toda o vsem tem, zlasti pa še o vrednosti slovarja po novosti slovarskega gradiva bo mogoče soditi šele potem, ko bo dostopno celotno gradivo slovarja, ne le teh nekaj strani. Zato si to začasno poročilo tudi ne lasti dokončne sodbe o tem.

Vendar pa nam tudi že dosedanje besedilo dopušča nekaj trditev in osvetlitev. Vorenc je pripravil Kastelčev Dictionarium latino-carniolicum za tisk in ga dopolnjeval. Ni ga priredil tako, kakor je priredil Kastelčevo biblijo, ki ji je dostavil nekaj uvodov in kar v izvirni rokopis dostavljal popravke, marveč je ves rokopis s svojo roko napisal. Kastelčevega imena nikjer ne omenja kakor ne svojega. Zato je rokopis v samostanu in pri znancih (zlasti sosednih samostanih) veljal za Vorenčevo delo, zlasti kasneje, ko je Pohlin davno po smrti Vorenčevi o tem poročal v Bibliotheca Carnioliae; koliko pa je Pohlin Vorenčevo delo uporabljal pri svojem slovarju, bi bilo treba še natančneje dognati; kolikor je Kastelca v Pohlinovem slovarju, je našel pot vanj najbrž po Vorencu. Gotovo pa je Vorenčev rokopis najboljši doslej znani prepis Kastelčevega slovarja in že zato je treba, da ga v celoti dobimo v evidenco, naj bi tudi ne prinesel kdo ve kaj novega besedja.

Pravi naslov Vorenčevega slovarja je z risanimi verzalkami napisan na 3. strani: *DICTIONARIUM LATINO-CARNIOLICUM*. Nad ta naslov je z navadno Vorenčevo pisavo dodano *nove Beffedne Buque, ali vsehsploh beffedy Buque*; pod zgornjim naslovom je prečrtano nadaljevanje *et vice versa Carniolicum-Latinum*. Naprej pravi: *prorsus novum* s slovenskim prevodom nad besedama *cilú nove*. Naprej ima latinsko besedilo, ki ga navaja Grča (o. m. 154); iz besed *ut tam magni Dictionarij Frisiani vicem aliquantenus explere... faciliè possit* je razvidno, da misli na Frisia, ki ga je priredil Kastelec; najbrž je tudi ves ta uvod z naslovom vred pobran iz Kastelca. Zato ni jasno, čemu je vrhu prve strani slovarja na rob pripisal: *Ex Calepino ? linguarum usque litteram e*. Ali je hotel brisati sled za seboj in predstavljati svoje delo za izvorno, kar bi se dalo sklepati tudi iz zaključnih besed, kakor jih navaja Grča o. m. 154?

Vprašanje zase je, kakšna je bila usoda rokopisa po razpustu ljubljanskega diskalceatskega samostana, kako je rokopis zašel v Otalež (v kuracijo), kjer se je hranil do 28. sept. 1865, ko ga je bogoslovec Kacin prinesel v Gorico in ga daroval tamkajšnji semeniški knjižnici. Ker je Vorenc delal prepis zelo verjetno po Kastelčevem izvornem rokopisu, imamo tu novo zvezo med ljubljanskim diskalceatskim samostanom in Kastelčevo rokopisno zapuščino. Ali nam bo pokazal kako sled za Kastelčevim izvornikom?

Novi prepis Kastelčevega slovarja nam zopet potrjuje, kako živahno zanimanje za slovensko slovarsko delo je vladalo pri nas ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja. Dokazuje nam to ne le s tem, da je pomnožil število znanih prepisov, marveč še bolj s tem, da nam zveze med temi rokopisi dajejo slutiti še več rokopisov, ki so verjetno tedaj krožili po naših šolah. To zanimanje je bilo morda odmev živahne leksikografije po sosednih deželah, morda vpliv ustanovljene Akademije operozov v Ljubljani, morda nekaj tudi živahne lite-

rarne in kulturne delavnosti tiste dobe, ki je bila odsev nekoliko boljših gospodarskih in političnih razmer (konec 30-letne vojske, nekaj zatišja, živahna stavbarska delavnost itd.). Tako so vsa ta prizadevanja vodila do velikopoteznega Hipolitovega načrta, ki je morda preprečil natisk skromnejšega Kasteleca v Vorenčevi redakciji. Ko je zamrlo delo v Akademiji operozov, ko se je ponesrečil natis Hipolitovega slovarja, je uplahnilo tudi zanimanje za slovarsko delo, dokler ga proti koncu stoletja spet ni prebudila Academia operosorum in so pognali prvi samostojni slovarji (Pohlin, Gutsman), a je spet omagalo v veliki Vodnikovih zamisli; tudi ta je morala čakati na uresničenje do konca stoletja v Pleteršniku. Kadar koli se med Slovenci prebudi živa kulturna dejavnost in močna narodna zavest, se zmeraj oglasi tudi klic po dobrem sodobnem slovarju.

R é s u m é

Bien que le manuscrit *Dictionarium latino-carniolicum*, gardé dans la Bibliothèque du Séminaire à Gorica (Italie), fût connu déjà depuis 1865, personne ne l'examina à fond surtout par rapport aux autres dictionnaires de cette époque. Le manuscrit fut écrit en 1705—10; d'après une description extérieure, V. Steska l'attribua justement (en 1919) à Xaverius Vorenc, père augustin du couvent de Ljubljana.

A la base de 50 pages facsimilées (sur plus de 500), l'auteur constate que le manuscrit est bien écrit entièrement par la main de Vorenc, mais qu'il ne représente pas une œuvre originale, comme on le croyait, mais une copie du dictionnaire manuscrit que Matija Kastelec a composé en 1680—88, se servant de Joh. Frisius Tigurinus (édition de 1672). La copie de Vorenc en est la troisième qui soit connue jusqu'ici; depuis 1937, on connaissait deux manuscrits (Bibliothèque d'Université à Ljubljana) dont un (No. 803) passait pour l'original, l'autre (No. 169) pour la copie.

En comparant les trois manuscrits, on peut constater: 1° qu'aucun des trois manuscrits conservés ne rend l'original d'une manière si fidèle qu'on puisse y voir le vrai Kastelec; 2° que Vorenc est le plus près de l'original, soit au point de vue graphique, soit au point de vue lexical; 3° que les trois copies ne sont pas faites sur le même exemplaire modèle et qu'elles ne dépendent pas non plus l'une de l'autre, mais qu'elles supposent d'autres copies, aujourd'hui inconnues; 4° bien que copie, le manuscrit de Vorenc apporte des nouveautés lexicales, en ajoutant surtout des synonymes slovènes aux termes de Kastelec.

Tout cela prouve que chez nous, vers la fin du 17e et au commencement du 18e siècle, on portait un vif intérêt à la lexicographie slovène. Cet intérêt met une lumière nouvelle sur le grand *Dictionarium trilingue* que le père Hipolit essaya de faire imprimer en 1712 sans y réussir.

Faute de texte, l'auteur n'a pas pu encore déterminer quel est l'apport personnel de Vorenc à ce travail lexicographique.

Marja Boršnik

FRAGMENT O KERSNIKOVEM MLADOSTNEM
DELU*

(Problem divje rože)

»Kaj ne, kako zaljubljen sem v ta kos zemlje, na katerega sem priklenjen!« vzklikne Kersnik 26. aprila 1890 v pismu Marici Nadliškovi. Ljubezen do Brda, kjer se je 1852 rodil, kamor je zahajal kot dijak na počitnice, kjer je imel, ko so se starši spet tja preselili, svoj dom, dokler si ni tam kot notar ustvaril tudi lastnega doma, je vsekakor njegova najmočnejša in najtrajnejša, življenjska ljubezen. Ni to samo ljubezen do starinskega gradu s tipičnimi hodniki in ložami, s staroviteškim vodnjakom na dvorišču, s težko grajsko notranjščino in s častitljivim parkom z ribnikom in z alejo iz mogočnih starih dreves, marveč se v njem hkrati z vsem tem prebuja tudi ljubezen do širšega gorenjskega okolja, ki mu ga nudi razgled s tega zornega kota.

Ta Kersnikova navezanost na dom se najbolj kaže v dunajski visokošolski dobi (1870—71), ko je bil prvič odtrgan od domovine in svojcev. V pismih staršem izpoveduje silno hrepenenje po Brdu, po planinah, po domovini. Kot nesamostojen mamin negovanček se ne more znajti v tujem velemestu. Dan za dnem preži samo na njeno pismo in, če ga ni, je žalosten. V tolažbo mu je, da vsak večer piše materi vsaj nekaj vrstic, čeprav jih sproti ne odpošilja. Nenehno šteje tedne, celo dneve, kdaj se povrne domov. Koledar mu je molitvenik, kot piše materi 12. febr. 1871. Mati mu poleg telesnih dobrot pošilja tudi rože, katere ji nežni sin obsipane s tisoč poljubi spet vrača. Svoja pisma materi končuje: »Te srčno ponovno poljubljajoč in objemajoč, ostajam večno tvoj te ljubeči sin Janko.«

Z otožnostjo se spominja v nedeljskem dolgočasju nedelje na Brdu, kakršna mu je bila, kot zatrjuje 27. nov. 1870 v nemškem pismu materi, »zelo po volji«:

»Vstal sem ob ½ 10. uri, boječe pogledal na pooblačeno obličje pospravljajoče mamzele Katre, v strahu, da se bo zdaj zdaj vsula nevihta nad lenim zaspancem; zdehaje sem vzel pripravljeno sveže perilo, ga zdehaje oblekel, zdehaje zajtrkoval, brez bojazni, da bo mošnjiček za 2 šestici bolj suh. Da, takrat je bilo zelo lepo! In potem, ko sem očiščene čevlje še enkrat podvrgel skrbni oceni, sem se odpravil častitljive hoje in koraka kupovat viržinke.«

* Rokopisno gradivo, ki sem iz njega zajemala za to študijo, hrani deloma NUK, deloma pa mi ga je dal prijazno na razpolago dr. Ocvirk.

Človek, ki to bere, bi mislil, da ima pred seboj starega plesnivega filistra, toda Kersnik hiti materi zatrjevat, da je bilo to takrat, ko je bil »še neumen, majhen dečko«, kar pa da je bilo »še nedavno«, s čimer pa, če misli vse to resno in ne ironično, samo potrjuje, kako mu je vzorna nemška vzgoja tankočutne aristokratske matere pregnala zdravo mladostno razposajenost in ga vklenila v težnje po idiličnem udobju. Ta mati, ki je bila po Levčevem zatrdilu jako omikana (LZ 1897, 540), je bila, po sliki in korespondenci sodeč, mehkočutna nežna dama, ki se je v brdski samoti verjetno predajala sladkobnemu pozno-romantičnemu čustvovanju raznih nemških gartenlauberic in učinkovala na sina v duhu tedanje nemške aristokratsko-meščanske vzgoje, ki ji pomenjata največjo vrednoto udobna domačnost in rodbinska toplina. Nacionalne vzgoje mu mati ni mogla dati, pač pa do neke mere njegov ljubeznivi in — kot Levec trdi — duhoviti oče, ki je bil tipičen slovenski uradnik tedanje dobe: čeprav odločno naroden, je v rodbini, tudi s sinovi občeval v nemščini; družil se je s staroslovenskimi političnimi veljaki, zahajal redno v čitalnico, aktivno pa se v politiko ni vtikal (LZ 1897, 537, 540). Oprezen, kot je bil, je to tudi sinu odločno odsvetoval, kot je v svoji korektnosti sina svaril pred vsakršnim veseljačenjem in ga navajal k treznemu študiju.

Vso visokošolsko dobo se v Kersniku borita dve sili: sila novih liberalno-demokratskih idej — na drugi strani pa sila tradicionalne vzgoje, ki navdušenega zanesenjaka veže v oprezne birokratske okove in mu narekuje politično zdržnost in skrajno previdnost izražanja. Naj navedem tu odlomek iz pisma materi z dne 12. febr. 1871, ki je izredno značilno za njegovo takratno razpoloženje. Svoje stisnjeno dunajsko življenje primerja z Ovidovim pregnanstvom in se mu zdi, da bi mogel naposled

»še sam postati moderen Ovidius Naso, seveda brez Avgusta in njegove lepe, a prekanjene hčere. Tako pa ostanem,« pravi, »najbrž zgubljen in nespoznan ženij in bom kje na božjih ali hudičevih tleh zaklet na košček zemlje živel svoje nično in jalovo življenje, dokler ne bo nekoč res vse nič.«

Nima torej sile dejanja, da bi se iztrgal iz oklepov tradicije in zaživel svoje novo življenje, čeprav ima silo spoznanja, da mu postaja tradicija življenja, kakršno sluti kot svoje lastno bodoče životarjenje, odvrtna!

Kam pa bi tudi z vsemi lepimi idejami o napredku, umetnosti, civilizaciji, humaniteti, kam bi z vso navdušenostjo za lepo in resnično, če je vse le utopija, če vse služi le v to, da bo vničeno od krone in mitre.

Od kod ta malodušnost? Od kod nenadoma to pomanjkanje vere v razvoj? To pesimistično spoznanje pojasnjuje s sledečim:

Isti Helij, ki je nekdanj obrobil slemena Akropole s škrlatnimi večernimi žarki, isti Helij je osvetljeval krvavo bojišče mantinejsko; isti Helij, ki je razlival svoj sij ob delih kakega Fidijsa, Angela in Cellinija, je svetil tudi na plameneče grmade svete inkvizicije; in isti solčni bog, kateremu je Goethe poklanjal svojo pesem, je pustil, da so se vsipali njegovi žarki na

zelene vinske gorice usužnjene Francije, tam kjer so pruske pickelhavbe stražile grob svobode, grob civilizacije.

Tu torej tiči jedro Kersnikove potrnosti! Pruska zmaga nad Francijo mu pomeni zmago nasilja nad svobodo, ki se mu zdi realizirana v takratni francoski družbenopolitični ureditvi. Kersnik torej še niti ne sluti notranjih trenj francoske kapitalistične družbene ureditve, ki še isto leto privedejo do revolucionarnega nastopa proletariata, ki prvič v svetovni zgodovini poskuša oživitvoriti svojo diktaturo v pariški Komuni. Toda že pruska zmaga ga porazi v malodušnost in v pasivnost brezdelnega molka:

To je tok sveta. Čemu bi se trudil stvar premeniti, čemu bi žrtvoval življenje in sledil nedosežnemu idealu? — In kako je pri nas? Pri nas gospoduje mitra, in kardinalski plašč zavije vse v temno noč. Tu morajo nasilna pretresenja opraviti svoje delo.

Kaj si Kersnik predstavlja pod »nasilnimi pretresi«? Revolucijo? Vsekakor pa ne veruje v sile, ki bi jo mogle izvesti, kajti:

Kaj hočemo začeti z našim ljudstvom? To ni faktor, ki bi se dal upoštevati, in naša inteligenca? Da, naša inteligenca, ta nasprotuje vsem liberalnim težnjam, uničuje literaturo, ki je vendar edino izpričevalo izobrazbe, zmožnosti in dušne moči vsakega naroda. Le tako dalje!

Zakaj bi se ljudskih revolucionarnih sil ne moglo izkoristiti za borbo proti reakciji, o tem si niti Kersnik niti kdo drug izmed naše napredne inteligence tedaj ni belil glave. Saj so menda vsi razen Levstika v začetku sedemdesetih let videli reakcijo samo v fevdalnoabsolutistični miselnosti nemške aristokracije, nemškutarjev in Staroslovencev. Proti tem pa naj bi se bojevala zlasti naša napredna buržoazija z inteligenco na čelu. Kersnik je dobro čutil, kaj bi bila tudi njegova dolžnost, vendar se javno v ta boj ni zagnal, dokler je bil tako tesno povezan z domom. Zato je v sebi občutil težo, kot da zakopava svoje talente — težo jalovega izgubljenega ženija.

»Glej, mama, take misli prihajajo v glavo človeku, ki sam samcat daleč od domovine spoznava, kaj domovina pomeni. In tu bi človek najrajši postal filister, se učil, kolikor je potreba, da se doseže službica, se potem zameknil v kakšno borno luknjo in gledal, kako postaja človek žival, dokler bi sam ne prišel tako daleč. In potem bi samo še čakal, da bi postal nič.« (Poslovenil Prijatelj, Kersnik I, 161 s.)

Takšno pot sluti bodoči avtor »Jare gospode«!

V pisateljevi ostalini se je ohranil fragment Pisma izgubljenega ženija (obj. Zbrano delo I, 325—27) — prvi del ciklično zasnovanih pisem, ki naj bi jih bil pisal fingiran Kersnikov prijatelj. Avtor se o tem mrtvem prijatelju, ki pa ni nihče drug kot on sam, izjavlja, da je bil to star dijak, ki so mu razne okoliščine zabranile pot naprej. Ostal je zgubljen ženij in geslo mu je postala pijača. Naslednja pisma pa da so zrcalo njegovega življenja.

Prvo in edino pismo je zrcalo enakega razpoloženja, kakršno je doživljal Kersnik v omenjenem pismu materi. Obupan je, ker se mu

je zrušila vera, »ne kristjanska, judovska ali mohamedanska« — to ni vera — marveč vera,

»da so vsi ljudje tvoji bratje, da se ljubijo med sabo in da jih moraš ljubiti tudi ti!« »Jaz sem jo nesel s saboj, a zgubil sem vrh nje še vse, kar je bilo upanja in ljubezni v meni. Bratoljubje jim je norost; hinavstvo je njihova prijaznost, hinavstvo njihova hvaležnost. In — vendar! —«

In vendar se vrtil! Eppur si muove!

To je refren, ki se ponavlja kot vodilni motiv v tem pismu, lahko pa bi rekli, da je vodilni motiv v Kersnikovem lastnem notranjem življenju tega časa. Izrek, ki so ga pripisovali enemu najpomembnejših osnovateljev modernega prirodoslovja Galileu, ko je bil 1633 pred inkvizicijo v Rimu prisiljen preklicati svoje znanstveno spoznanje o heliocentričnem sistemu, ki se je skladalo s Kopernikovimi izsledki in ni ustrezalo tedanji katoliški dogmatiki. Ta težko preizkušeni znanstvenik, ki je kljub vsem oviram s strani takrat vladajoče reakcije posvetil vse življenje naprednemu znanstvenemu raziskavanju, je Kersniku simbol vsega gibanja, vsega napredka, simbol pozitivne dinamike proti reakcionarni statiki, simbol revolucionarne borbe. In ta njegov legendarni izrek mu je geslo za herojstvo, s katerim se junaki napredka žrtvujejo za razvoj kljub puhloglavi samoljubnosti ostalega človeštva, ki jih upropašča.

»O Galilej!... Izrekel si sodbo sebi in človeštvu. O mož, ki ga nij enačega, tvoj čas še nij minul! Lej, saj tudi den denes, ko je hinavstvo postalo vsakemu sveto, ko je sveto vse, kar je koristno; lej, den denes bi moral stopiti duhoviti junak pred človeštvo; zruvat bi moral najvišjo cedro libanonsko in udariti ž njo po svetu, da bi se pretresel od kitajskih planin do tihega morja in govoriti bi moral strmečemu človeštvu. 'Nij tako, kakor učite vi; in ne sme biti tako.' To bi bilo 'e pur si muove'...«

Toda Kersnik sam ni bil tisti »duhoviti junak«, ki bi z libanonsko cedro udaril po pokvarjenem svetu. Ko pa se je naslednja leta najbolj odtrgal od doma, je z bičem udaril po naši klerikalno-fevdalni reakciji.

Tudi še v Gradcu, kamor se je preselil naslednje študijsko leto, je vzorno vzgojeni Janko čutil dolžnost, da poroča domov o svojem delu in vnanjem življenju in da se opravičuje za redko priliko, ki se mu je nudila, da v študentovski družbi malo poveseljači ali pa uveljavi svoje svetovnonazorsko in politično prepričanje. Če njegova poročila staršem drže — in nobenega razloga ni, da bi dvomili v njihovo verodostojnost — je živel tudi v Gradcu korektno življenje, ki ga je v glavnem posvečal študiju. Gradec je veljal že v tistem času bolj za mesto penzionistov, bil je bolj miren in idiličen od Dunaja; zato se je bolj prilegal Kersnikovi naravi. Tudi je bil bliže njegovemu domu. Odbijalo pa ga je purgarsko vzdušje, kateremu se kljub nagnjenju k udobni domačnosti ni mogel privaditi.

Da pa je začutil odpor do filistrske praznote in da je njegovo hrepenenje po Brdu utihnilo, da so postajala njegova pisma staršem hladnejša, bolj uradna in redkejša, da pa se je hkrati s tem nekoliko

rahljala tudi vez med materjo in njim, čeprav je tudi v graški dobi znala samo ona blagodejno pomiriti njegovo vznemirljivost, ima globlje korenine v Kersniku samem. Okrog 1872 se je za dve leti navezal na črnooko dekle (Marici Nadliškovi 9. avg. 1889; prim. tudi njegovo delo, zlasti pesmi). Morda je bila to hči sodnika in graščaka zaloškega gradu pri Moravčah Tekla Koširjeva, ki pa je morala vsaj čez zimo prebivati v Gradcu in se tam udeleževati študentovskih plesnih prireditev. Kot poročata urednika Kersnikovega izbranega dela brez navedbe vira, se je hotel Kersnik še kot visokošolec s tem dekletom zaročiti, a so doma to preprečili. (Fran Erjavec in Pavel Flere, Janko Kersnik, Izbrani spisi za mladino, 1924, 399 s.) Poleg tega podatka o Koširjevi, glede katere še ni bilo mogoče preveriti, koliko se ujema z graško ljubeznijo, o tej graški ljubezni doslej nimamo drugih podatkov razen tistih, ki jih sam vpleta v svoje delo in korespondenco. Naglaša njen ne ravno zmagovalno lepi obrazek, mladostno divji značaj, samoljubnost, lahkomišelnost, veselje, ki se uveljavlja v koketeriji, zlasti pa njene žive, duhovite oči (Corpus juris — opis Slavike; Na Žerinjah — opis Veronike idr.). »Vaša duhovitost, gospica,« piše v VIII. Nedeljskem pismu v Slovenskem Narodu 1873, »in čarovni svit Vaših črnih oči, to je bister vir, iz katerega pijem svojo moč; in koderkoli po svetu sem še hodil, povsod me je spremljevala plava cvetka poezije, vzbujene in gojene po jasnih žarkih, ki odsevajo od Vašega duha.«

Modro cvetko poezije — simbol romantičnega hrepenenja — postavlja torej v zvezo z njeno duhovitostjo, ki da je vir njegove moči.

Da je bil vzrok on, da sta se razšla, to Kersnik nakazuje v nekaterih tedanjih ljubezenskih pesmih, medtem ko v pripovedništvu vsaj sprva (Na Žerinjah) dolži krivde dekleta.

Značilno pa je, da se je pričel prav v času, ko se je družil s tem dekletom, najbolj borbeno s kulturnopolitičnim delom uveljavljati v javnosti. Ta modra cvetka poezije ga je toliko razgibala, da se je mogel vsaj začasno odtrgati od doma in njegove tradicionalne čustvenosti in nastopiti za tiste čase smelo in novo borbeno pot. »Ona deklica je imela Vaše oči, na katero sem mislil, ko sem pisal ona N.[edeljska] P.[isma],« piše 7. sept. 1889 Marici Nadliškovi, ki pa ni imela črnih oči — torej je sodil po izrazu, ne pa po barvi. »Ugibali so tedaj mnogo, kdo je, nekateri skoro ugenili.«

Ti Kersnikovi kulturnopolitični podlistki v Slovenskem Narodu 1873 in 1874 (prim. bibliografijo v Izbranih spisih 1924, 379) so plod prvega domačega kulturnobojnega spopada in nosijo izrazit pečat razrednega boja — boja mladega slovenskega meščanskega liberalizma s staroslovensko fevdalno reakcijo. V njih se ne kaže še prav nikakršen dvom v vrednote liberalne ideologije, marveč so izraz Kersnikove velike mladostne vere vanjo, vere, ki mu daje pogum za ta nastop. Ta vera raste v njem iz časov, ko je še na lastni koži občutil rigoroznost klerikalnega in nemškutarskega srednješolskega sistema. Že tedaj sta mu pomenili narodnost in svoboda najvišji vrednoti, kar za tisti

čas dovolj smelo naglaša celo v maturitetni nalogi. To je tista silna vera v liberalizem, ki daje mlademu Kersniku sveži elan in prožnost za borbo povsod, kjer koli se mu nudi še tako neznamna prilika — vera v ideologijo, ki v svetu zmaguje, pri nas pa jo še omejujejo s plotovi fevdalno-klerikalne miselnosti. Zato je ves Kersnikov žolč, ves njegov zasmeh naperjen proti tej miselnosti, le da jima sprva ne more dati duška in polne sprostitve drugod ko v svojih rokopisnih epigramih (deloma objavil Prijatelj, Kersnik I, 35 s., 55). Saj sta ta žolč in ta zasmeh za tisti čas tako napredna, da moreta najti sicer izdatno oporo pri Mladonemcih, zlasti pri Heineju, v slovenski javnosti pa le pri najnaprednejših predhodnikih, pri Prešernu, Jenku, Levstiku in Stritarju, medtem ko utegneta doseči pri previdnih starših sicer razumevanje, a nikakega pristanka za javno sprostitvev.

Da pa je bil Kersnikov javni kulturnobojni nastop za tiste čase svojevrsten in smel, izpričuje urednik Jurčič, ki mu vzklika v nedatiranem pismu:

»Živio Baptista, — za zdaj še ne kolektiv! Ti si zdaj, da si si naroden filister ne more razložiti, ali si res ali ne, najpopularnejša oseba. Škoditi ti nič ne more, še koristiti. Za .c. kr.' tako nijsi in bi bilo škoda za tvoje talente. Veseli me, da imaš korajžo. ... Sicer pa zdravstvuj in baptistuj!«

Toda kmalu se je oprezni urednik, ki je imel že s Kersnikovimi prvimi podlistki Muhasta pisma sitnosti, prestrašil, da utegne takšna radikalna borbenost škodovati politiki Slovenskega Naroda. Zato avtorja svari pred radikalnostjo in pridno uporablja cenzorski nož. Sicer se je pa tudi Kersnik previdno skrival za psevdonim Baptista. Vatroslavu Holzu, ki mu je poslal gradivo za podlistek, pa piše 29. jun. 1873:

»Ako še kaj pišete, me bo jako veselilo, — primerne reči vse porabim, — zbiranja pak mi ne bote zamerili. Samo prosim Vas — prvič molčati, drugič molčati, in tretjič tudi tako; kajti ako se izve, da sem jaz pisatelj — potem bi moral za zmiraj obmolkniti. Za-sé se sicer ničesar ne bojim; pa zaradi rodbine moje bi bilo jako neugodno.« (Arhiv Slovenske Maticе.)

Tako borben, kakor je bil Kersnik v teh kulturnopolitičnih podlistkih iz 1873 in 1874, kjer napada fevdalno aristokracijo in klerikalizem, hkrati pa izpoveduje svoj pozitivistični svetovni nazor, ni bil kasneje nikoli več. Leta 1874 je dokončal študije in vstopil v državno službo v Ljubljani. Odpovedal se je »plavi cvetki« in se vključil v tradicionalno domačo miselnost, ki mu je narekovala previdnost in upoštevanje razmer. Hkrati se je vključil v napredno ljubljansko družbo ter postal kot ljubezniv družabnik in vnet plesalec središče družabnega meščanskega življenja. Seznanil se je z internatsko vzgojeno hčerjo hotelirja in posestnika Lojzko Tavčarjevo, ki se je z njo 1881 tudi poročil. Opustil je misel na odvetniški poklic in se posvetil notariatu. Leta 1880 je postal na Brdu samostojen notar in, ko si je nato ustvaril na lastnem posestvu tudi lasten dom, so se mu izpolnili vsi pogoji za ugledno, udobno življenje v domačem kraju.

S tem je splahnela tudi tista moč, ki mu je narekovala v graških letih borbo za nove vrednote, ki pa medtem za nas niso bile več nove. Sicer se tudi v podlistkih iz osemdesetih let še bori proti kulturnim in političnim nasprotnikom, toda tista borba je povečini osebna, nenačelna in drobnjakarska, kakor postaja osebno, nenačelno in drobnjakarsko vse naše kulturno in politično življenje osemdesetih let. Sredi sedemdesetih let je pri nas zaključena napredna faza liberalizma, to je tiste miselnosti, ki je najtesneje povezana z naprednim razvojem domače buržoazije. Od srede sedemdesetih let naprej zavzema ta buržoazija čedalje reakcionarnejši položaj. Izkoriščenemu kmečkemu ljudstvu se vse bolj odtuja, napredujoči proletarijat spremlja z rastočo sovražnostjo. Ni golo naključje, da spada v prelomnico sredi sedemdesetih let, ko pričinja naša buržoazija zapuščati napredne postojanke, niz Kersnikovih političnih uvodnikov, ki ugotavljajo gnile razmere v sodobni domači družbi in težko gospodarsko krizo kmečkega ljudstva, ne pojasne pa globljih vzrokov za to stanje, marveč jih iščejo samo v preostankih birokratskega absolutizma in v pomanjkanju naravnih pogojev za gmotni napredek Slovencev. Veri v liberalizem in v družbeno ureditev, ki je pogoj in izraz te ideologije, pa ostane Kersnik prej ko slej zvest, čeprav pri tem izgublja na poletu. Spricho rastočih družbenih nasprotij med našo buržoazijo in proletariatom soglaša tudi on za kompromis z reakcijo in postaja ideološko čedalje bolj bled in ozek.

Ko se je vgnездil v topel dom, se ni več boril, marveč je le še z bolj ali manj ironično kritiko s svojega zornega kota presojal življenje.

Polagoma je zmagovala statika tradicije, opravičilo zanjo pa je bil vsaj prve čase pesimizem, ki ga izraža že v omenjenem pismu materi, pa tudi v pismu »izgubljenega ženija«; tu ga izpoveduje v podobi: samotna gorska roža, ki jo pastir presadi iz domače zemlje v lep vrt med druge rože, pogine. »To je sad mladostnih sanj,« zaključuje Kersnik to podobo.

Divja roža mu postaja simbol naprednih dejanj, ki se jim mlad človek žrtvuje in zaradi njih pogine.

Kasneje, l. 1874, je Kersnik objavil v Slovenskem Narodu ciklus črtic pod naslovom Rastreseni listi, kjer v V. črtici primerja to divjo planinsko rožo s pastirjem, ki mu je gorelo v srcu hrepenenje — »roža poezije«, ki pa je pogrešala skrbnega vrtnarja, da bi jo bil presadil, »venkaj v široki, daljni svet«. Fant pa je ostal navaden kmečki gospodar in težka življenjska borba je kot megla pokrila »s svojim morilnim plaščem divno rožo«. In spominjajoč se Prešernovih verzov o Vrbi mu vzklika Kersnik:

»Bodi zadovoljen mož s svojo usodo; kdo ve, kako bi bilo, ako bi se bil tvoj pot med svet zavil.«

Tako — najbrž podzavestno — tolaži Kersnik tudi samega sebe, in to že l. 1874 — v letu, ko se šele vrača s študij v službo domov. Saj takrat ne more še slutiti, da se vrača v svojo »Vrbo« — na Brdo, od

koder je izšel. Kljub temu zaključuje to črtico, kjer mu je divja roža le še simbol poezije, z besedami:

»Pa tožno se mi je vendar storilo za lepo divjo rožo, ki nepoznana, neobčudovana vene na nerodovitnih tleh; krog nje raste mah po skalovju in pri-
tlikavi borovec se plazi po razpoklinah.«

Kersnik je že takrat spoznal, da se more organizem uveljaviti le v okolju, ki je zanj ugodno, težko pa je vedeti, ali je kdaj razmišljal o tem, koliko je za njegov razvoj ugodno okolje, kamor se je sam povrnil. Po prvi varianti sodeč bi lahko človek sklepal, da se mu je zdelo Brdo pogoj za njegovo življenje, po drugi, da bodo ozke razmere doma ubile vse tisto hrepenenje, iz katerega bi vzrastlo delo, ki bi ustrezalo njegovim talentom.

Utegnil je imeti prav v obeh variantah. Ali je življenje statika: mir in toplina, ali je dinamika: hrepenenje, težnja po miru, toplini? Če je prvo, potem je Kersnik to v polni meri dosegel, če drugo, potem se je odrekel s tem, da je dosegel zadovoljstvo, tistemu, kar bi ga v največji meri zadovoljevalo. Če bi bilo njegovo življenje težje, polno borb in dinamike, bi bilo našlo tudi v delu bolj novih poti. Klasični primer za to sta Prešeren in Cankar.

Seveda pa temu pogoj ni samo okolje, niso samo življenjski pogoji, ki dajejo ali jemljejo človeku možnost za notranjo dinamiko, marveč predvsem človek sam, koliko ima za to dispozicij. Da pa bi se bil Kersnik v drugačnem okolju čisto drugače razvil, priča njegova velika nadarjenost. To je Kersnik vsekakor čutil, zato je opravičeval svojo premajhno dejavnost s pesimizmom: vse je puhlo in ničevno, kajti vse mine. Vseh teh neskončnih svetov v vesoljstvu nekdanj ni bilo. Nastali so iz meglenih skupin, ki so se pomikale po neizmernosti in čez tisoč in tisoč milijonov let se bo vse spet »sukalo v neskončni megleni skupini in pričelo znova stari, naravni krogotek«. Človek pa je »podoben zobu na strojevem kolesu; dokler stori svojo dolžnost, ga puste na mestu; a nihče mu ne privoščiči hvale. Ko se pa skrha in ne opravlja več svoje naloge, ga izmolijo in vržejo v stran. Od tod izvira tudi moderni, neplodni pesimizem. A ravno istina tega izreka bi nas morala tirati k delu, k neumornemu delu, vsakega v svojem krogu.« (Na starega leta dan. SN 1. jan. 1875.)

Ko se je Kersnik povzpел do tega spoznanja, ni odtlej več veliko ne obupaval ne filozofiral, pač pa je krepko zgrabil za delo pri tleh. Račun s problematiko lastne osebnosti je bil v glavnem urejen; zaključil se je v naslednjih letih z zaroko in poroko, predmet zanimanja mu je postajalo okolje.

Tako se je z Bujanovim Matejkom še isto leto pričelo njegovo klasično pripovedništvo — pripovedništvo kritičnega opazovalca drobnih, vsakdanjih človeških usod brez velikega hrepenenja in brez mogočnih strasti, ki jih razen epizodičnega ljubezenskega pretresa konec osemdesetih let (prim. pisma Marici Nadliškovi) najbrž tudi sam v

svoji mirni, topli idili na Brdu ni bil več deležen Sicer je kritično motril klavarno sredino okrog sebe, a se nikoli in povzpел preko nje. Žrtvoval je tradicionalnemu udobju sladke ustvarjalne muke naprednega borca.

R é s u m é

En Kersnik, pendant toute l'époque de ses études supérieures et, notamment, au cours de la première année passée à Vienne, les forces des idées libérales et démocratiques luttent contre celles de l'éducation traditionnelle qui rend l'enthousiaste progressiste esclave de la bureaucratie prudente en lui dictant une abstinence politique et une grande circonspection d'expression. Au cours des années d'études ultérieures passées à Graz cependant, le lien entre le jeune homme et sa famille se relaxe un peu. La cause en est, dans une mesure assez grande, l'amour qu'il vit à Graz et qui le secoue et le libère à un tel point qu'il réussit à se détacher, au moins temporairement, de la maison familiale et de l'atmosphère sentimentale traditionnelle. Il commence, en écrivant au cours des années 1873 et 1874, des feuilletons de caractère culturel et politique dans le journal »Slovenski narod« (Nation slovène), une carrière pour ce temps-là assez extravagante, courageuse et combattive. Ce travail de Kersnik est le fruit du premier combat culturel slovène et porte l'empreinte caractéristique de la lutte des classes — lutte du jeune libéralisme bourgeois slovène contre la réaction féodale vieille-slovène. Étant une attaque contre l'aristocratie féodale et le cléricisme et, en même temps, la confession de ses idées et opinions positivistes, ce travail de Kersnik est la profession de sa grande foi dans les valeurs de l'idéologie libérale croissant en lui déjà depuis les années de ses études secondaires. Cependant, lorsqu'en 1874 il finit ses études et entre au service de l'État, il réadopte les opinions traditionnelles de sa famille et devient le centre de la vie bourgeoise. Mais en s'étant créé toutes les conditions d'une vie respectée et confortable dans son pays natal, il abandonne la lutte pour les valeurs nouvelles et participe à la vie culturelle et politique mesquine et dénuée de principes du libéralisme slovène qui, depuis 1875, va perdant son élan et sa combattivité progressiste. La fleur sauvage qui, pour lui, était le symbole des actions progressistes pour lesquelles un jeune homme se sacrifie, manquait du jardinier qui l'aurait transplantée »dehors, dans le monde vaste et lointain«. Elle resta »inconnue et inappréciée sur le sol infécond«. Le grand talent de Kersnik témoigne que, dans un milieu et un temps différents, son développement aurait été tout autre. Ainsi, il devint le créateur classique des petites destinées quotidiennes, sans grands désirs et sans puissantes passions. Tout en observant d'un œil critique son ambiance mesquine, il ne s'éleva pourtant jamais au-dessus d'elle.

France Grivec
FRISINGENSIA

I

SE MIL TVORIV

Izražanje *tebe ze mil tuoriv* v. 21/2 in *teh [greh] ze tebe mil tuoriv* v. 23/4 v I. frisinskem spomeniku prizadeva slovanskim filologom nekoliko težave. Glede oblike *tuoriv* so vsi edini, da je to prva oseba ednine; J. Kopitar in F. Ramovš pišeta *tvorjē*, Vondrák pa *tvorju*. Težavnejše je vprašanje pravilnega prevoda.

A. Vostokov je v najstarejši izdaji fris. spomenikov pravilno pojasnil pomen z ugotovitvijo, da se podobno istoznačno izražanje ponavlja v eksl. liturgičnih knjigah, namreč *mil sja deju*, kar prevaja: *starajusъ възбудитъ в ком жалостъ* (sočutje, usmiljenje); zraven navaja »kranjsko« *mil* v pomenu ruskega *žalostiv* (usmiljen, sočuten).¹ J. Kopitar (Glagolita Clozianus, str. XXXVI) s prevodom *me humilio* ni tako dobro zadel pravega pomena.

V Miklošičevem stsl. slovarju (2. izd. str. 368) je na prvem mestu natančno zabeležen pravi pomen grškega *eleeinos* (usmiljenja vreden). Razni odtenki prvega in res osnovnega pomena so pojasnjeni z mnogimi citati; posebno važni sta dve mesti stksl. evangelijev, namreč Mk 8,2 (*mil mi jest narod — ljudstvo se mi smili*) in Lk 15,20 v priliki o izgubljenem sinu (*mil jemu byst — milo se mu je storilo*). Neposredno za dobro zadetim grškim izrazom je kot drugi pomen navedeno: *syngnostos, excusabilis* iz eksl. Krmče, a brez konteksta: *da mila budet mati* (če umrje novorojeno dete). Besedna zveza jasno kaže, da tu ni mišljeno navadno *opravičenje*, temveč je dan prizvok *usmiljenja, prizanesljivosti*, kakor je pri tej grški besedni skupini zabeleženo v vsakem grškem slovarju. Ker je prizvok usmiljenja in prizanesljivosti tu dosti očiten, zato I. Sreznevski v svojem staroruskem slovarju (Materialy II, 140) na podlagi obširnejšega gradiva nego je Miklošičevo navaja le pomen grškega *déomai, hiketeuo* (prosim, milo prosim) in latinskega *obsecro*; grškega *syngnostos* v pomenu *excusabilis* ne omenja, čeprav pozna ono mesto iz eksl. Krmče. Sreznevski je torej Miklošičev stsl. slovar tu tako dopolnil, da o pomenu izražanja *se mil tuoriv* ne moremo več dvomiti.

V. Vondrákova izdaja naših spomenikov (1896) pa je v tem vprašanju napravila nekoliko zmede. V slovarju k spomenikom Vondrák pri besedi *mil* (str. 71) brez zadostne kritike navaja po Miklošiču dva pomena: 1. miserabilis,

¹ P. Koepen, Sbranie slověnskikh pamjatnikov nahodjaščihsja vně Rossii (Ptb 1827), str. 67.

excusabilis, obsecrans; 2. carus. V prevodu pa se je odločil za *excusabilem me facio* (str. 54) — opravičim se. Toda ta pomen se premalo strinja z *miserabilis, obsecrans*. Vondrákov prevod je ponovil S. Pirchegger (1951).

Filološko gradivo, cksl. liturgična raba in vsebinska zveza odločno pričajo proti Vondrákovemu prevodu in nedvomno terjajo pomen: milo prosim, usmiljenja prosim. Takšen pomen pridevnika *mil* je najbolje ohranjen v slovenščini, kar je bistro opazil že Vostokov. Prof. F. Ramovš je zelo primerno opozoril na slovensko »milo se mi je storilo«.² Isti pomen kakor *mil se tvoriv* ima *iskq milosti* — *iščem* (skušam doseči, prosim) *usmiljenja* v enakem kontekstu Fris. III, 11—24. Stsl. (in karantansko-panonsko) *milost* pomeni le *usmiljenje*, a nikakor ne *gratia* (novoslov. milost). Stsl. pomen *milosti* je ohranjen v novoslov. *milosčini* (eleemosyna).

Z veliko verjetnostjo smemo sklepati, da je *mil se tvorjō* in stksl. *milš sę dejō* zanimiv slovenski panonizem, morebiti tudi moravizem. S pomočjo gradiva v kritični R. Nahtigalovi izdaji Sinajskega evhologija ta dokaz ni pretežak.

Sinajski glagolski evhologij priča, da je Konstantin ono izražanje sprejel v svoj knjižni jezik šele v Moravski, ko mu je bila panonska spovedna molitev Fris. I že znana. Najznačilnejše mesto za *mil sę dejō* je cksl. liturgija sv. Janeza Zlatousta. A najstarejši cksl. prevod Zlatoustove liturgije, prirejen najbrž že v Carigradu, v odlomkih ohranjen v Sin. evh., ima na tem mestu *molъby dęjemъ* (Nahtigal II, 545). V drugih liturgičnih molitvah Sin. evh. pa je izraz *molъby* zamenjam z *milъ*. V oblikovno in vsebinsko samostojni spovedni molitvi na 68. listu beremo *milъ sę dejō* (v. 24). V prevodu binkoštnih večernic na listu 61b 20 pa stoji *tebe sę mili dejemъ* za grško *deómetha*. Za živahno spovedno molitev nimamo grške predloge, a kontekst tudi v njej zahteva pomen grškega *deomai* — *milo prosim*. Torej smemo tudi panonsko izražanje v Fris. I, 25 prevesti: milo prosim, usmiljenja prosim. Dobesedni prevod pa bi bil: *delam se usmiljenja vrednega*, kar nikakor ni uglajena literarna oblika. Konstantinova oblika *molъby dęjemъ* — *prošnje delam* je vsekako boljša, a tudi tej se pozna zadrega in neka okornost.

Jagić trdi, da je spovedni pouk in torej tudi navedeno spovedno molitev sestavil Konstantin v okviru živahne prevodne delavnosti v Moravski, ki o nji pripoveduje 15. pogl. Žitja Konstantina.³ Ta molitev se posebej odlikuje po oblikovni in vsebinski dovršenosti Konstantinovih cksl. proizvodov.

Prvotni panonski *tvorjō* je v Sin. evh. nadomeščen z *dejō* po Konstantinovem izražanju *molъby dęjemъ*. *Molъba* pa ima nedvomno isti pomen kakor hrvatska *molba* in bizantinska *deesis* — (ponižna) prošnja. Panonsko *tvorjō* je v takšni zvezi ohranjeno le v cksl. prevodu Teodoretovega komentarja psalmov: *mila sę tvoręšta* — obsecrantem. Je li to ostanek panonske tradicije ali pa slučajno?⁴

² F. Ramovš - M. Kos, Brižinski spomeniki (1937) 14 s; poljudni slovenski prevod na str. 28 (se opravičim) je treba umevati v soglasju s prejšnjo strokovno razlago (str. 14 s).

³ V. Jagić, Entstehungsgesch. der kirchenslav. Sprache (1913) 254.

⁴ B. Погорелов, Толкованія Θεодорита Курскскаго на Псалтырь в древне-болгарском переводе. Варшава 1910. — Po mnenju slavistov je bil grški izvirnik Teodoretovega komentarja preveden v prvi polovici ali sredi 10. stoletja v Bol-

Istočasno je torej v isti stcksl. liturgični knjigi poleg panonskega *mili se dejem* ohranjen prvotni prevod *molby dejem*, pač zato, ker se važni liturgični teksti ne smejo preveč spreminjati, pa tudi zato, ker se je Konstantin že oziral na rimski obred. Kakor je najstarejši del spovednega pouka prilagojen rimskemu obredu, dasi so vanj vpletene vzhodne oblike in molitve, tako je Konstantin pripravljaval slovansko liturgijo rimskega obreda, medtem ko je vzhodno Zlatoustovo liturgijo namenil za južne vzhodne slovanske pokrajine; torej ni bilo primerno, da bi vanjo sprejemal panonizme.

V sedanjem ksl. tekstu je to mesto popravljeno: *Prosim, molim i mili sja dejem* za grško *parakalúmen, deómetha, hikoteúomen*. V najstarejših ohranjenih rokopisih od 12. do 14. stoletja (navedenih v slovarju Sreznevskega) je le izraz *mlyby* nadomeščen s panonskim *tebš se mili dejem*, sicer pa je še ohranjen prvotni besedni red: *molim te, i tebe se mili dejem i prosim*. Panonsko izražanje je torej natančno po Sin. evh. postavljeno za grško *deómetha*; ohranjen je tudi dajalnik *tebš*. Vse to priča za vpliv Sin. evh. in podobnih liturgičnih tekstov. Poznejši ruski redaktorji na koncu 14. ali v začetku 15. stoletja⁵ pa so tekst še bolj prilagodili grškemu izvorniku. Opustili so dajalnik *tebš*, ker nima podlage v grškem tekstu, in spremenili besedni red. Prezrli so, da je *mili se dejem* prvotni prevod za grško *deómetha*, a pravilno so čutili, da panonsko izražanje bolj ustreza grškemu stopnjevanju prošnje v *hikoteúomen*. Polagoma so v Rusiji pozabili prvotno obliko in smisel panonskega izražanja. Tako je nastala sedanja pisava *milisja*, ki zaimek *se* veže z *mili* namesto z *dejem* (dejemsja). V opombah k Fris. I piše Vostokov tudi edninsko obliko *milisja*.

Skušajmo še natančneje dognati, kdaj in kje je bil naš panonizem vpleten v ksl. Zlatoustovo liturgijo. Najstarejši liturgični tekst s tem panonskim izražanjem je v rokopisu ruske redakcije iz 12. stoletja. A nikakor ni verjetno, da bi bil to popravek kakega ruskega prepisovalca ali redaktorja, ker je s tem zelo vidno spremenjeno besedilo najvažnejšega mesta Zlatoustove liturgije v začetku epiklese. Tako je moralo stati že v slovanskih liturgičnih knjigah, ki so jih Rusi najkasneje na koncu 10. stoletja prejeli iz Bolgarije. Torej je bila ksl. liturgija na tem mestu popravljena vsaj že v 10. stoletju v Bolgariji ali Makedoniji pod vplivom Sin. evh. ali podobnih stcksl. tekstov. Naposled je mogoče, da je ta varianta nastala že v velikomoravski dobi, kakor je tudi v bibličnih tekstih nekoliko variant iz najstarejše dobe, a ohranjenih le v redkih poznejših rokopisih.

Kakor sedanji slovanski jeziki tako tudi stsl. jezik ni imel dovolj glagolov za grško in latinsko stopnjevanje prošenj, n. pr. latinsko: oro, rogo, supplico

gariji. Pogorelov (str. 120—227) je ugotovil, da je prevajalec nad tri sto starinskih besed (vmes tudi moravizme) prvotnega stcksl. prevoda psalmov zamenjal s poznejšimi; njegov jezik ne dosega dovršenosti ksl. spisov iz velikomoravske dobe. Glagol *tvoriti* v izražanju *mila se tvorešta* torej najbrž ni vzet iz panonske tradicije, marveč je tu zapisan zato, ker starobolgarski pisec ni imel tako tenkega jezikovnega čuta kakor Konstantin. Poleg te oblike je v spisu tudi ksl. *milom se dejati* (v slovarju k omenjeni knjigi, str. 99). Prvo je prevod grškega *potniomenos* (milo proseč), drugo pa prevod grškega *ileosasthai* (usmiljenja prositi). Oboje se pojmovno ujema s Fris. I, 21—24.

⁵ Takrat so sistematično popravljali ksl. biblični prevod in deloma tudi liturgične knjige.

(supplex), obscuro. Slovani so bili prvotno pač zelo demokratični in niso imeli obilnega izrazoslovja za ponižne prošnje v verskih obredih in pred knezi. V prevajanju latinskih in grških prošnjih glagolov so si pomagali podobno, kakor beremo v Fris. I in v Sin. evh. Panonsko *mil se tvoriv* je torej pomenljivo ne le za ožje stsl., temveč tudi za steksl. izrazoslovje ter za zgodovino cksl. knjižnega jezika.

V slovenskem jeziku je najbolj razločno in mnogotero ohranjen pomen stsl. *mil se tvorje* (dějo). A v sestavljenkah je tudi v drugih slovanskih jezikih ohranjen osnovni pomen, predvsem v često ponavljanelem cksl. (Gospodi) *pomiluj* — (Kyrie) *eleeison*, ki natanko odgovarja prvotnemu osnovnemu pomenu pridevnika *mil* — *eleinos*, usmiljenja vreden, milo proseč.

Posebno značilna je steksl. sestavljenka *milosrѣdъ* — milosrčen (misericors), najbrž panonskega (moravskega) izvora.

II

ČESTI JIH PIJEM

Fris. II opominja poslušalce, naj se po zgledu svetnikov prvih krščanskih stoletij odvrnejo od mrzkih satanovih del, kakor so ti hudičeva dela sovražili in božja vzljubili. »Pa jih zato zdaj v njih cerkvah častimo, k njim molimo, njim v čast pijemo in jim prinašamo naše oblube za blagor teles naših in duš naših.« Ta stavek bom pojasnil besedo za besedo po stsl. izvirniku: Da potomu ninc v cirkvah jih klanam se i modlim se jim i česti jih pijem v spasenije teles naših i duš naših.

Veznik *da* umevajo Kopitar, Vondrák in S. Pirchegger v sedanjem slovenskem pomenu (ut). Prof. F. Ramovš pa je ta veznik kar izpustil v pravilni svesti, da njegov sedanji slovenski pomen kontekstu ni prikladen. Po miselni zvezi in po slogu sklepamo na širši steksl. in sedanji ruski pomen, tukaj približno *pa*.

Glagol *klanjati se* v steksl. in v sedanjem hrvatskem jeziku znači *adorare* (proskynein), kar nikakor ni pravilno glede na svetnike. Kopitarjev, Vondrákov in Pircheggerjev prevod *genuflectimus* bi bil teološko le tedaj pravilen, če bi se ne nanašal naravnost na svetnike. Toda kontekst terja zvezo z *jim*. V 9. stoletju se je na vzhodu in zahodu veliko razpravljalo o pravilnem češčenju svetnikov in njihovih podob (ikon). Zato niti latinska duhovščina niti Cirilova šola tu ne bi mogla trpeti teološke netočnosti, temveč je ta glagol mogla umevati le v tedanjem panonskem in sedanjem slovenskem pomenu: (*pri*)*klanjati se*, *častiti* — *inclinari*, *venerari*.

Modlim se jim ne pomeni *jih molimo*, marveč *precamur eis* (Kopitar), *oramus ad eos* (Vondrák, Pirchegger) — *k njim molimo*, *njim v čast molimo*. Slovenski jezikoslovci so že dovolj pojasnili, da oblika *modlim* ni nujno moravizem (gl. SR II, 161).

Oběti je Vondrák vztrajno razlagal kot moravizem v pomenu *daritev* (sacrificium, maša). Filološko ga je tehtno zavrnil R. Nahtigal (ČZN 12, 1915, 117). *Obet* namreč že prvotno pomeni *obljubo* (zaobljubo, votum). Slovenci še danes govore: prinašam obljubo. Pri Ovidu pa beremo: vota ad deos ferre. Pirchegger

je dodal teološki razlog: »sacrificium soli Deo offertur«, svetnikom pa le obljube.¹ Še preprostejše je pojasnilo, da se maša ne more imenovati »obeti naše«. Torej so tu mišljene zasebne zaobljube (vota).

Glagolnik *sepasenije* je po pomenu soroden s *spasi me* v Fris. III, 75; zato ga bom pojasnil v zvezi z onim mestom.

Doslej je najmanj pojasnjena oblika *Izefti ich pigem* (v. 37—38) — *i česti jih pijem*. Pojasnilo je potrebno že za pravilni prevod. Stsl. *česti* namreč more biti ali edninski dajalnik ali množinski tožilnik. Kopitar je vprašanje pustil odprto z neodločnim prevodom: et honores (honori?) eorum bibamus.² Vondrák se je odločil za edino pravilni prevod: *honori*. Teološko izobraženi Pirchegger pa je zapisal neprimerni prevod: *honores*.

To mesto je doslej le Kopitar kratko pojasnil: »Bibendi honorem Dei et Sanctorum« je srednjeveški običaj, znan ne le iz nemške cerkvene zgodovine, temveč tudi po srbski *slavi*.³ Kopitarjeva razlaga je v jedru pravilna, a ne zadošča. Pirchegger v svoji knjigi o fris. spomenikih sicer obširno razkazuje svoje teološko in germanistično znanje, a tu molči in z napačnim prevodom kaže, da je vprašanje potrebno nadrobnejše razlage.

Krščanski običaj, da so z bogočastjem združevali obede (jed in pijačo), sega v prva stoletja, ko še ni bilo posebnih božjih hramov, marveč so imeli bogoslužje v zasebnih stanovanjih. Umevno je, da so v istem prostoru tudi jedli in pili. Po maši so ponekod imeli obede ljubezni (grško: agape). Iz zasebnih hiš so se takšni obedi prenesli v božje hrame (cerkve), ko so jih začeli (v 3. stol.) graditi. Podobni obedi so bili tudi ob pogrebih in na grobovih, posebno svetniških. Premožni kristjani so v čast svetnikom na njih grobovih ali v njih cerkvah prirejali obede za siromake. O tem pričajo napisi v katakombi sv. Sebastijana v Rimu, kjer sta bila nekaj let (od l. 258 do prve polovice 4. stoletja) skupno pokopana sv. Peter in Pavel. Razločno so ohranjeni napisi (graffiti) iz dobe okoli l. 300: »Petro et Paulo Tomius Coelius refrigerium feci. — Ad Petrum et Paulum refrigeravi. — Dalmatius votum iis promisit refrigerium.« *Refrigerium* pomeni poživilo (južino), dano siromakom v čast (spomin) svetnikom. O obedih v spomin rajnim in svetnikom pričajo odloki sinod od 4. do 9. stoletja in v poznejšem srednjem veku proti nezmernemu uživanju in popivanju ob takih prilikah. V grški cerkvi je še trulska sinoda (l. 692) obsojala obede (agape) v cerkvah, čeprav so jih bile že nekatere prejšnje sinode prepovedale.

V zahodnem krščanstvu se je zoper pojedine ob godovih svetnikov v božjih hramih najodločneje boril sv. Avguštin, kakor pričata njegovi pismi 22. (l. 392) in 29. (l. 395). V 9. poglavju 29. pisma trdi, da je cerkev takšno praznovanje v božjih hramih dovolila, ko so se v 4. stoletju pridružile krščanstvu večje množice, prej navajene praznovanja poganskih praznikov z veselimi gostijami. Istočasno pa je bil v Rimu dovoljen in celo hvaljen običaj, da so premožni kristjani v cerkvah v spomin rajnim in v čast svetnikom pogostili siromake, kakor n. pr. priča 13. pismo sv. Pavlina, škofa v Noli, bogatemu

¹ S. Pirchegger, Untersuchungen über die Freis. Denkmäler (1931) 141 s.

² Glagolita Clozianus (1836), str. XXXVII.

³ O. c. XLIII.

Rimljanu Pamahiju (l. 397). Razumljivo je, da so bile takšne gostije za siromake skladnejše z vero in moralo ter zato tudi dostojnejše.

V poznejših stoletjih gostije v spomin rajnim in ob godovih svetnikov niso bile več v cerkvah, marveč v zasebnih hišah. O njih pričajo odloki (capitula) remškega škofa Hinkmarja sredi 9. stoletja proti nezmernemu popivanju pri takšnih prilikah. Videti je, da so nezmerno popivali zlasti v boljših vinorodnih krajih. V okolici Reimsa so že v zgodnjem srednjem veku, kakor še danes, pridelovali najboljše (in zapeljivo) šampanjsko vino.

Glavno zgodovinsko gradivo o tem srednjeveškem običaju je zbrano v velikem slovarju: *Glossarium mediae et infimae latinitatis* (sestavil Du Cange) pod besedo *bibere*. Tu je naveden germanski (danski in norveški) običaj pitja v čast svetnikom s pripombo, da so s tem hoteli nadomestiti in odpraviti poganske navade popivanja v čast germanskim božanstvom, torej podobno kakor omenja sv. Avguštin na koncu 4. stoletja.

V Hinkmarjevih odlokih in v Du Cangevem slovarju se rabi terminologija *bibere in amore sanctorum*. Kopitarjev citat *bibere honorem sanctorum* v zgodovinskih virih, kolikor sem jih našel, ni potrjen, a nasprotuje tudi smislu onega običaja. Če je bilo res kje takó zapisano, je bil po pomoti izpuščen veznik *in* (honorem).

O istem starem običaju (v 10. stoletju) med čehi piše kronist Kristian v življenjepisu sv. Venčeslava in Ljudmile (7. pogl.), da je Venčeslav po gostiji v Boleslavi napil: »Izpijmo to čašo v imenu blaženega Mihaela.« Potem je vse poljubil in se poslovil. O bizantinskem običaju živo pripoveduje kronist Dukas v svoji Zgodovini od l. 1341 do 1462 (36. poglavje), da so v Carigradu sredi 15. stoletja (l. 1452) nasprotniki cerkvene unije v krčmah pili v čast Marijini ikoni (Migne. PG 157, 1060). Njegovo bizantinsko grško izražanje *eis presbeian* se doslovno ujema z latinskim *in honorem* ter ga potrjuje.

Običaj pitja v čast svetnikom je bil torej skupen vzhodnemu in zahodnemu krščanstvu, kakor se tudi srednjeveško bizantinsko *eis presbeian* popolnoma ujema z latinskim *in honorem*. Ostane še vprašanje, je li slovniška oblika *česti* (brez predloga) domača panonska tvorba kot prevod ustreznega latinskega ali nemškega izražanja. Ni mogoče. Stsl. dajalnik *česti* brez predloga je po smislu dobro zadet prevod latinskega (nemškega) ali grškega izraza s predlogom, popolnoma v duhu steksl. knjižnega jezika. Za takšen svobodni prevod pa panonski prevajalci pred prihodom Cirila in Metoda niso bili zmožni. Najstarejši hrvatski glagolski misal (iz 14. stoletja) prevaja latinsko *in honorem* — v člst', a v drugačnih zvezah in najbrž brez opore v stsl. knjižnih spomenikih 9. stoletja.⁴

Razen navadnega vina so v srednjem veku in v novejšem času pili v čast svetnikom posebej blagoslovljeno vino. Še danes so v rimskem obredniku obrazci za blagoslov vina, predvsem običajni blagoslov v čast Janezu Evangelistu, potem redkejši blagoslov vina v čast sv. Blažu in posebej za bolnike sploh. V srednjem veku so bili podobni blagoslovi še običajnejši ne le v zahodnem, marveč tudi v vzhodnem krščanstvu. V glagolski Sinajski evhologij je uvrščen splošen blagoslov vina (v Nahtigalovi izdaji II, 31 s.). Na zahodu so

⁴ J. Vajs, Najstariji hrvatskoglagojski misal (Zagreb 1948), str. 74 i. dr.

vino včasih blagoslavljali z relikvijami svetnikov, da se je pilo v čast tistemu svetniku. Verjetno je, da sta Ciril in Metod po tem običaju blagoslavljala vino ali tudi vodo z relikvijami sv. Klementa, čigar češčenje sta vneta in uspešno širila. Takšno vino so smeli piti v cerkvi, ker je bilo blagoslovljeno v zvezi z bogoslužjem. Pripisovali so mu zdravilno moč. Legenda o Klementovem mučeništvu daje nekaj opore za tak blagoslov, ker pripoveduje, da je svetnik žejnim delavcem v vročih kamnolomih na Krimu čudežno priskrbel vode.

Ko je bilo v zahodni cerkvi še splošno običajno (do 13. stoletja), da so prejemale obhajilo pod podobo kruha in vina (iz keliha), so ponekod nekateri verniki pili neposvečeno vino in vodo iz keliha po obhajilu ter temu pripisovali zdravilno moč. Za takšno pitje vina v cerkvah, včasih v čast tega ali onega svetnika, so ohranjeni trdni dokazi iz poznega srednjega veka,⁵ a ni izključeno, da sega v 9. stoletje. Če se strogo držimo besedne zveze v Fris. II, 35—39, bi sledilo, da je tam mišljeno pitje v cerkvah, potemtakem pitje iz obhajilnega keliha (ali pa posebej blagoslovljenega vina), ker glede drugih podobnih običajev nimamo dokazov, da bi bilo pitje še v cerkvah. Vendar je mogoče to mesto v Fris. II tudi svobodneje razlagati, da ni izključeno pitje v čast svetnikom zunaj božjih hramov.

Pitje v čast svetnikom je nedvomno vsaj v rahli zvezi s krščanskim bogostjem, torej tudi z molitvami in daritvami v čast božjo. Kdor pije v čast svetnikom, more bolj ali manj izrečno piti tudi v čast božjo. O takšnem bizantinskem in mednarodnem običaju priča med drugim eksl. Žitje Konstantina. Tam beremo v 9. poglavju, da je hazarski kan napil bizantinskemu poslanstvu v imenu božjem in pri tem poudaril izključni judovski monoteizem. Konstantin je odgovoril s podobno napitnico in razločno izrekel vero v sveto Trojico. Morebiti sta Ciril in Metod po podobnem običaju kdaj pila tudi v družbi knezov Rastislava in Koclja ter drugih moravskih in panonskih odličnih mož. Ni neverjetno, da so pri takšnih dostojnih gostijah, saj drugačnih se npravstveno stroga slovanska blagovestnika nista mogla undeleževati, pili tudi v čast svetnikom (Klementu i. dr.). Iz Fris. II smemo sklepati, da solunska brata tega običaja nista grajala. Združevanje in menjavanje napitnic v imenu božjem (v čast božjo) in v čast svetnikom potrjujejo še danes slovenske narodne pesmi in domači običaji. Kakor v ŽK, tako se tudi v naših narodnih pesmih namesto »v čast« pogosto rabi »v imenu«.

Iz Štrekljeve zbirke slovenskih narodnih pesmi je razvidno, da je bil običaj pitja v čast svetnikom razširjen ne le v vinorodnih krajih, temveč v vsej Sloveniji.⁶ V narodnih pesmih so ohranjene napitnice v čast božjo, v čast sv. Trojici (kakor je napil Konstantin na hazarskem dvoru), Mariji, Jožefu, Janezu, apostolom in raznim svetnikom, katerih ime se kraju, času in družbi primerno uvršča v napitnico. Običaj, ki tako živo odseva iz narodnih pesmi, je moral biti pač zelo razširjen in ukoreninjen; nedvomno je bil še bolj raznovrsten, kakor je ohranjeno v zbranih pesmih. Danes živi ta običaj še na ozemlju nekda-

⁵ A. Franz, *Messe im deutschen Mittelalter* (1902) 109.

⁶ Dr. K. Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*. III (1904—1907), str. 433—450, št. 5832—5903.

nje Panonije in v drugih vinorodnih krajih. Ponekod je še ohranjen običaj, da ob slovesu v potrdilo prijateljstva pijejo kupico »šentjanževca«. Tako nazivajo ne le v čast sv. Janeza blagoslovljeno vino, temveč vsako v čast šent Janžu izpito.

Pitje v čast svetnikom je torej spričano od 3. stoletja do danes. Iz Fris. II ne moremo s popolno gotovostjo razbrati, je li tam mišljeno pitje v cerkvah. Nedvomno pa iz tega mesta sklepamo, da so panonski Slovenci v 9. in 10. stoletju pili v čast svetnikom po običaju, ki je bil skluden z zmernostjo in dostojnostjo. Samo takšno pitje se more primerno vezati s prej naglašenim češčenjem svetnikov, z molitvami in obljubami v njihovih cerkvah, zlasti pa z naslednjo mislijo: za spasenje teles in duš. Ker *spasenje* glede na telesa pomeni *zdravje, ozdravljenje*,⁷ zato sledi, da so takemu pitju pripisovali podobno zdravilno moč, kakor omenjeni srednjeveški običaj. Tako postane vsekako verjetna domneva, da so pili blagoslovljeno vino ali morebiti tudi vino (ali vodo) iz obhajilnega keliha.

Fris. II je oblikovno in vsebinsko vzoren, posebno tudi *česti jih pijem*. Noben drug spomenik ne omenja tega običaja tako pohvalno in v takšni dostojanstveni besedni zvezi. Pitje je bilo torej zmerno, dostojno, bodisi v cerkvah ali tudi zunaj. Resnobni spovedni govor se ne bi mogel tako priznalno spominjati običaja, ki bi bil količkaj nedostojen, združen z večkrat obsojenimi razvadami ali sicer zapeljiv in nevaren, da prestopi meje dostojnosti in zmernosti. V nasprotnem primeru bi moral tak običaj, če bi ga omenil, primerno grajati ali vsaj svariti pred nevarnostjo. Saj je v govor vpleteno strogo izpraševanje vesti. V skrajšanem seznamu grehov Fris. II, 20—25, pijančevanje ni omenjeno, pač pa se nezmernost v jedi in pijači (lihopitje) obžaluje v Fris. III, 36, posebno v Euch. Sin (68 a 18—19 in 23: pijančstvo), v čigar okvir dejansko spada Fris. II.

Nedvomno je bil Fris. II cerkvenoslovansko uglajen in oblikovan v dobi moravskega in panonskega misijonstva slovanskih blagovestnikov. V isti velikomoravski dobi sta bili spisani Žitji Konstantina in Metodija, ki na mnogih mestih ostro grajata razne nedostojne in nemoralne razvade ter obsojata prizanesljivost nemške duhovščine. A pitje v čast svetnikom tam ni obsojeno, medtem ko so zahodni škofje (Hinkmar) in pokrajinski cerkveni zbori v 9. stoletju obsojali nezumno popivanje, združeno s tedanjim ljudskim češčenjem svetnikov. Torej je verjetno, da sta Ciril in Metod običaj pitja v čast svetnikom odobraval in se ga udeleževala. V zvezi s tem je verjetna domneva, da moravski in panonski Slovenci niso bili preveč vdani nezmernemu popivanju, čeprav so ob Blatnem jezeru pridelovali dobro vino. Z njim so pogostili tudi Cirila in Metoda.

Potemtakem je Fris. II edinstveno svojstvena priča davnega vzhodnega in zahodnega običaja. *Česti jih pijem* je jezikoslovno, arheološko in etnografsko pomembno. Tudi s tem mestom se Fris. II uvršča med najznamenitejše srednjeveške literarne spomenike.

⁷ To bom pojasnil v naslednjem članku (Frisingensia III).

SPASI ME V VSEM BLAZE

Zaključek Fris. III, 67—75 se odlikuje po lepem slogu in značilnem izrazoslovju: »Kriste, božji sinu, iže jesi račil na si svet priti grešnike izbaviti ot zlodejne oblasti, uhrani me ot vsega zla i spasi me v vsem blaze. Amen.« Bogastvo in prožnost stsl. jezika se tu razodeva v stopnjevanju glagolov: *izbaviti*, *uhrani*, *spasi*. Prav v tem je sedanja slovenščina tako siromašna, da ne more dobesedno prevajati bogatejšega staroslovenskega, grškega in latinskega izražanja. Končni stavek: »*Zpazime vuzem blafe*« pa je tako svojstven, da ga celo strokovnjaki težko prav razumejo. Za pravilno razumevanje te prošnje je treba skrbno paziti na kontekst, zraven pa v zvezi s Fris. I. in II. primerjati staro panonsko (karantansko) in knjižno steksl. izrazoslovje.

Panonski stsl. in knjižni steksl. glagol *izbaviti* je še ohranjen v redkih slovenskih narečjih, kakor navaja Pleteršnikov slovar, a knjižni slovenščini je že tuj. Namesto stsl. *izbaviti* imamo v očenašu: *reši nas* (hudega) — *libera nos* a malo (steksl. besedilo ima *izbavi*). Enako prevajamo v litanijah *libera nos* — *reši nas*. Isti glagol (navadno v sestavi: odrešiti) rabimo za stsl. *spasti* (sozein, salvare). Zato zaključka Fris. III ne moremo natanko prevesti, temveč netočno ponavljamo: *reši me zlodejeve oblasti* — in *reši nas v vsej dobroti*.

Vsakdanje dolgoletne rabe liturgičnih tekstov ne moremo lahko popravljati, a za natančni prevod Fris. III se nam nudi zelo prikladen panonski izraz, še dovolj živo ohranjen v sedanji knjižni slovenščini — *oteti*. Ta glagol je namreč po dobesedno enaki zvezi v Fris. I, 28—29 (da bi nas zlodeju otel — otmi me vsem zlodejem) in v Fris. II (njemu — staremu zlodeju — se oteti) popolnoma istoznačen z *izbaviti* v Fris. III, 70. *Oteti* je tako lepa stsl. in steksl. beseda ter sedanjemu slovenskemu jeziku še tako živo domača, da jo smemo v knjižni slovenščini skrbneje uporabljati, zlasti v prevajanju takšnih tekstov kakor Fris. III, ko se je treba izogniti ponavljanju istega glagola v različnem kontekstu in z drugačnim odtenkom.

Za *uhraniti* navaja Miklošičev stsl. slovar (str. 1080) isti pomen, kakor je v Fris. III. V sedanji ruščini mu je istoznačen glagol *ohraniti* (varovati, ščititi), znan po zloglasni policijski *ohrani* (zaščiti). Kontekst v Fris. terja tukaj: *obvaruj* (me vsega zla).

Najbolj svojstven je stari panonski (in karantanski) glagol *spasti*, posebej njegov izredni pomen v Fris. III, 75. Kontekst namiguje, da se moramo za pravilni prevod ozreti na Fris. I, 18 (ne *spasal* nedela, ni sveta večera) in Fris. II, 24 (roti, kojih že ne *pasem*), kjer ima ta glagol pomen *spolnjevati*, *držati* (servare, observare). Običajni pomen steksl. glagola *spasti* (salvare) na tem mestu nikakor ni priličen. Opozarjam na pojasnilo v SR II, 150. V časopisu Acta Ac. Vel. 18 (1947) 81 sem omenil, da *spasti*, *spasitelj* po obsegu in po mnogolični prožnosti prekaša zadevno grško in latinsko izražanje. Naj še dodenam, da so v prevajanju grškega *sotér* (spasitelj) celó stari Latinci imeli težave, kakor je povedal Cicero v govoru *In Verrem* II, 65: »Soter... ita magnum est, ut latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimirum sotér, qui salutem dedit.« Zato je krščanska latinščina prikrojila glagol *salvare* (salutem dare) in samo-

stalnik *salvator*, klasična latinščina pa pozna le *servare*, *servator*. Humanistično uglajena nova cerkvena latinščina navzlic Ciceronovemu opominu spet uvaja klasično *servare*, *servator*. Marljivi slavist V. Vondrák pa je na vse to premalo pazil. V besednem seznamu je za Fris. III, 75 navedel pravilni pomen *servare*, kakor je našel v Miklošičevem slovarju. V prevodu pa je pravilni klasični glagol zavrzel in zapisal neprimerni *salva*. Isto so ponavljali drugi slavisti in za njimi tudi pisec tega članka. A ravno klasični latinski glagol *servare* pomaga pravilno prevesti Fris. III, 75, kakor to terja kontekst in primerjanje s Fris. I in II. Saj ima stari panonski glagol *spasti* isti pomen in skoraj enak obseg kakor klasični *servare*, n. pr. v reku: »Serva ordinem et ordo servabit te«, povrh tega pa še pomen grškega *sozein* in krščanskega *salvare*. V Fris. I in II ima *pasti*, *pasem*, *spasati* odtenek latinskega *serva ordinem*, v Fris. III pa je v glagolu *spasti* odtenek latinskega (ordo) *servabit te*. Pravilni prevod zaključnega stavka v Fris. III je torej: *Ohrani me v vsem dobrem*.

Iz frisinških spomenikov moremo sklepati, da ima panonski glagol *spasti*, *spasem* nekoliko širši pomen, kakor je običajni cerkvenoslavski; ustreza namreč klasičnemu *servare*, *observare* (legem) in cerkvenolatinskemu *salvare*.

Mnogoteri pomen glagola *spasem* opominja, da ima tudi stari panonski in ksl. glagolnik *spaseniye* širši obseg kakor sedanje slovansko *spasenje*, namreč polno značenje grškega *sotería* in latinskega *salus*, t. j. *rešitev*, pa tudi *zdravje*, *ozdravljenje*, *blaginja*. Ta obsežni pomen je tudi I. Sreznjevski izluščil iz obširnega ksl. gradiva. Pri glagolniku navaja ruski pomen: 1. *izbáolenie* ot bedy, 2. *blagopolúchie* (blagor, blaginja); pri samostalniku *spasъ* pa: 1. *spasenie*, 2. *blagopolúchie*.¹ Isto moremo razbrati iz frisinškega govora in iz Clozovega glagolita.

Kakor je Cicero s pomočjo besede *salus* pojasnjeval značenje grškega *solér*, tako moremo ksl. *spaseniye* in panonsko *spaseniye teles naših in duš naših* (Fris. II, 39—40) prav razumeti le v luči obeh klasičnih besed.

Zsepafgenige telez nafich i duš nafich v Fris. II. z izredno natančno grafiko kaže, da je slovenski narekovalec na tem mestu skoraj afektirano izgovarjal stsl. glasove svoje glagolske predloge, da bi jih mogel Nemcu dopovedati. Polglasnik *ъ* je izrekel kot *e*, v zlogu *-sje-* je po pomoti pretirano izrekel jotacijo (ali pa se je zmotil nemški zapisovalec); obrazilo *-ije* je izrekel dvozložno, skladno z glagolsko predlogo. V najstarejših glagolskih rokopisih se menjava *-be* in *-ie*, a tudi prvo obliko so izgovarjali dvozložno.² Dvozložno izgovarjavo glagolniškega obrazila potrjujejo stekl. pesnitve; v njih so polglasniki zlogotvorni, tudi pred sledečo jotacijo (*-lje*).

Grafično in pojmovno znamenito *sepaseniye* ima na tem mestu obojni pomen latinskega *salus*. V slovenskem prevodu je treba v zvezi s telesom rabiti *zdravje*, glede na dušo pa rešenje, ali pa obakrat *blagor*, *zdravje*, kakor se po-

¹ И. Срезневский, Материалы для словаря древне-русск. яз. III., 787 in 789.

² O obrazilu *-ije* gl. N. van Wijk, Gesch. der altkirchenslav. Sprache I (1951) 117—120 in 169. Dvakratna pisava *ime božje* v Fris. II po mojem mnenju priča, da je bila to tedanja karantanska izreka; narekovalec se je ravno v tej česti ponavljani zvezi ni mogel otresti. — SR II, 128 in 161.

gosto ponavlja v vzhodnih in zahodnih molitvah.³ Dosedanji slovenski prevodi tega mesta naj se popravijo, posebej moj. V tem smislu naj se dopolni, kar sem pisal v SR II, 150.

Dvojni pomen *spasenja* je zlasti razločen v Clozovem glagolitu. V Cloz. 484, 539, 848, 861 *spasenje* znači *rešenje*. V govoru za veliki petek, prevedenem po grškem izvirniku, pa po kontekstu pomeni *zdravje, ozdravljenje* (Cloz. 591). Tam se namreč ponavlja, da je bolni človek potreboval zdravila in da je Kristus prišel kot zdravnik — *bali*, enako kakor v Fris. II, 90. Isti panonski izraz *bali* se ponavlja v Cloz. 200 in poleg njega še *balъstvo* (zdravilo), kar kaže morda na velikomoravski izvor. Z druge strani pa eksl. vpliv na *jezik in vsebino* fris. spomenikov po mnenju treznega N. van Wijka namiguje, da je eksl. tradicija živela v Panoniji še v 10. stoletju.⁴

Pojmovni obseg glagola *spasem* se je že v glagolniku nekoliko zožil, v samostalniku *spasitelj* pa je omejen na pomen latinskega *salvator* v običajnem krščanskem pomenu. V tem okviru se še svetleje kaže oblikovna in vsebinska dovršenost ter izvirnost frisiškega izražanja *zdravnik teles naših in rešenik duš naših*, omenjenega v SR II, 129 (in zgor. op. 5), hkrati pa je v tej zvezi jasnejši pomen oblike *spasenje teles naših in duš naših*.

Pričevanje fris. spomenikov nas nagiblje k mnenju, da je genialni Konstantin-Ciril izražanje *spasti, spasenje* povzel iz tedanje žive slovanske rabe. Glavni dokaz za to mnenje so naši spomeniki, dragocen dokument za zgodovino globoko pomenljive slovanske besede, ki kakor doneč zvon mnogotere prizvoke ubrano preliva in strinja v živo celoto z osnovnim zvokom.

V isto besedno skupino spadata stsl. pridevnika *ърасъльнъ* in *орасъльнъ*. Prvi ima isti pojmovni obseg (*salutaris*) kakor glagolnik. Drugi pa znači *oprezen, skrben* (*circumspectus, cautus*).⁵ Deloma je še ohranjen v cerkveni in knjižni rušičini ter pomeni: ostorožnjy, osmotriteljnij, tšcateljnyj.

V tem okviru je verjetno, da je odločilni krščanski *spasitelj* (prvikrat ga srečamo v Fris. II) Konstantinova tvorba vsaj v tem smislu, da je genialni oblikovalec eksl. jezika bistro izbral prikladne izraze iz zakladnice živega ljudskega jezika, jih izoblikoval za knjižno in cerkveno rabo ter utrl pot za smotrno uporabo bogatega in prožnega slovanskega izrazoslovja od *spasati* do *spasitelja*. Poznavalci klasičnih in semitskih jezikov so mi glede na navedene ugotovitve izjavili, da cerkvena slovanščina v tem izrazoslovju presega vse druge jezike po bogastvu, slikovitosti, globokosti in prožnosti.

³ Tak pomen *spasenija* v skupni zvezi z *dušo in telesom* potrjujejo mnoge molitve Sin. evhologija s pogostnim ponavljanjem naziva *zdravnik* (vrač, čilitelj) *duš in teles* (24 b 1; 25 b 23; 26 a 17; 26 b 14; 27 a 5—6; 38 b 10) ter prošnje za *ozdravljenje* (icelēnie) *duše in telesa* (6 a 19). Ta vzklik in prošnja sta vzeta iz vzhodnega obreda poslednjega maziljenja, kjer sta nad 15krat ponovljena. Ista prošnja se ponavlja v liturgijah J. Zlatousta in Bazilija, v Bazilijevi celó dobesedno: *ozdravljenje (iscēlenie) duš in teles naših*. V blagoslovih rimskega obrednika se večkrat moli za: zdravje (*sanitas, salubritas*) duše in telesa, blagor (*salus*) duše in telesa. V tem okviru se še jasneje odlikuje *izredna izvirnost* nazivanja: *zdravnik teles naših in spasitelj duš naših*.

⁴ O. c. 4 in 9.

⁵ Po Vaillantovi rekonstrukciji ga beremo v izvirnem stsl. govoru Cloz. 73.

Če je stara in nova slovenščina siromašna v izrazih za ponižne, časih pasivne prošnje (Frisingsia I), pa je stara slovenščina toliko bogatejša v izražanju aktivne rešitve, varstva in ohranjevanja, nam v pobudo, da primerno uporabljamo besedni zaklad našega jezika.

IV

POSLEDINE BALOVANIJE

Doslej smo mislili, da je v nazivanju *posledine* (t. j. *posledbne*) *balovanije* (Fris. II, 92) treba pojasniti le smisel pridevnika *poslednje*.¹ Glede samostalnika *balovanije* so slavisti soglašali, da tu pomeni *zdravilo*. Toda natančneje primerjanje z molitvami Sinajskega evhologija, z njegovim grškim izvirnikom in s kontekstom Fris. II ter upoštevanje, da je *balovanije* glagolnik glagola *balovati* — *zdraviti*, nedvomno spričuje, da je *balovanije* po prvotnem in običajnem pravilnem pomenu glagolsko dejanje (*zdravljenje*), soglasno s slovniškim pravilom o glagolnikih.

Podoba, da so *grehi bolezen* in da se z odpuščanjem grehov duša *ozdravlja*, je v krščanstvu že od prvih stoletij zelo udomačena. Vzeta je iz 40. psalma (v. 5): *Gospod... ozdravi mojo dušo, ker sem grešil*. Obsežena je tudi v ps. 102, 3. V zahodni liturgiji se od 11. stoletja ponavlja predobhajilna prošnja: *Gospod... reci le besedo in ozdravljena bo moja duša*. V strože konservativno vzhodno liturgijo ta prošnja ni sprejeta. A misel o *ozdravljenju* duše je v vzhodnih krščanskih spisih in molitvah še živeje izrečena.

Euch. Sin. ponavlja to misel in podobo v blagoslovu vode na praznik bogojavljenja (epiphania), v molitvah za zdravje, v spovednem pouku in v obredu za sprejem v meništvo. Že na prvih listih tega glagolskega spomenika opazimo razlikovanje med samostalnikom *balstvo* (5 a 5) in med glagolnikom *balovanie* (5 a 18). Ni verjetno, da bi obe besedi imeli natančno enak pomen. Vrhu tega je pri glagolniku predlog *къ* *balovanju*. Po bližnjem kontekstu in po preišljeni rabi glagolnika (namesto *balstva*) je gotovo, da je tukaj v vsem obsegu ohranjen natančni prvotni glagolnikov pomen: *zdravljenje*. Moli se namreč, da bi blagoslovljena voda bila *k balovaniju* boleznim, k posvečenju hiš in sposobna za vsako korist. Bog se večkrat imenuje zdravnik (vrač, celitelj) duš in teles. V obredu za sprejem v meništvo se Kristus imenuje zdravnik (vrač), brez katerega nihče ne ozdravi (ne ubalujet se); Kristus je zdravnik (*bali*) bolnikov (84 a 3—5). Tako imamo v Euch. Sin. celo lestvico stsl. terminologije od zdravnika (vrač, bali) do *balstva*, od glagola *balovati* (ubalovati) do glagolnika istega korena.

K vsem tem mestom je ohranjen grški izvirnik.² Za *balovanie* in *balstvo* rabi le *iatreia*. A edini pomen grškega izraza je *zdravljenje*. Veliki grški slovar, ki obsega klasično in poznejšo grščino, navaja le pomen: *curatio, medicatio*,

¹ *Grivec*, Zarja stare slov. knj. (1942) 36. — Clozov-Kopitarjev glagolit (Razprave AZU I, 1945) 393.

² V molitvah proti boleznim. Gl. Frisingensia III, op. 3.

³ Navaja R. *Nahtigal*, Euch. Sin. II, str. 14 in 258.

ipsa actio medendi.⁴ Stsl. prevajalec je v pomenu grške *iatreia* v različnem kontekstu čutil neko razliko v odtenku. V zvezi s predlogom *pròs iatreian* je čutil pomen *actio medendi* in prevedel z glagolnikom, ki po slovniškem pravilu res znači glagolovo dejanje. Verjetno je, da stsl. prevod tega blagoslova sega v velikomoravsko dobo, ko so slovanski prevajalci po tankem jezikovnem čutu ohlapno grško rabo iste besede v različnem kontekstu prevajali z raznimi slovanskimi izrazi, prikladno različnim miselnim zvezam in pojmovnim odtenkom, kar vidimo zlasti v stsl. prevodu evangelijev in psalmov. Poznejši redaktorji slovanskih bogoslužnih knjig so takšna mesta večkrat popravljali po grškem izvirniku. Tako je tudi v poznejšem besedilu teh molitev grški izraz povsod preveden z isto slovansko besedo *iscelenie*. Panonsko *balovanje* in *balstvo* je opuščeno, s tem pa tudi razlikovanje dveh pojmovnih odtenkov.

Že iz doslej navedenih primerov sledi, da v Euch. Sin. in Fris. II *balovanje* ne znači *zdravila*. A zaradi večje jasnosti in trdnosti pogledajmo še v spise in govore J. Zlatoustu. V pojasnjevanju liturgičnih tekstov se moremo nanj tem varneje opirati, ker je nedvomno vplival na oblikovanje liturgičnih molitev; z druge strani pa v njegovih spisih odseva liturgična terminologija, bodisi da je nanjo vplival ali pa je bodisi namenoma bodisi nesvestno uporabljal liturgične izraze. Zlatoustovo izražanje je govorniško slikovito in zato bogatejše. Ko govori o zdravljenem zgledu svetnikov, o zdravljenih Kristusovih opominih in o posameznih spokornih delih, navadno rabi izraz *phármakon* — *zdravilo*,⁵ o pokori, posebej o zakramentalni pokori, pa uporablja besede *iatreia*, *iasis*, *therapeia* — *zdravljenje*.⁶ V devetih govorih o pokori sicer večkrat ponavlja izraz *phármakon*, a večinoma o posameznih spokornih delih, o pokori v celoti pa rabi množino (*pharmaka*).⁷ Tradicionalni latinski prevod v mavrinski in Mignevi izdaji je ta pomenljivi odtenek prezrl. Vse navedene besede brez razločka prevaja z izrazom *medicina*. J. Zlatoust spoved celó kar naravnost imenuje *zdravilišče* — *iatreion*; s tem izraža skrbno *zdravljenje*, ne pa samó *zdravilo*.⁸ Tradicionalni latinski prevod je tudi tu zabrisal natančno Zlatoustovo nazornost; enkrat je prevedel z *medicinae locus*, drugič pa *remedium*, namesto *sanationis locus* (*sanatorium*).

Odločilno je, da v zvezi *drugo* (*poslednje*) *zdravljenje* izraz *zdravilo* nikakor ni primeren, pač pa je sv. Epifanij rabil naziv *drugo zdravljenje* (niže op. 16).

Glagolski Sin. evhologij v najstarejših oddelkih, prevedenih v velikomoravski dobi pod Konstantinovim (Cirilovim) vodstvom, skoraj dosega Zlatoustovo živahnost in preciznost. Slikovitim izrazom o rani, zdravniku in zdravljenju (67b 25—68a 11 i. dr.) se očitno pozna Zlatoustov vpliv. V šibkejšem

⁴ *Stephanus*, *Thesaurus graecae linguae*, 3. izd. (Hase-Dindorf), 4, 496. — *Miklošičev* stsl. slovar (str. 75) enači grško *iatreia* le s *sanatio*, *curatio*.

⁵ Hom. in Genes. 12,5 in 20,3 s (PG 53, 104 in 170 s). Enako v homiliji, prevedeni v Cloz. (v. 200).

⁶ Hom. in Genes. 20, 3 s (PG 53, 170 s); De poenit. 8, 2; 9 (PG 49, 338 in 349).

⁷ De poenitentia PG 49, 277—349, posebno 338—344.

⁸ Dvakrat v De poenitentia hom. 3, 4 in 7, 1. PG 49, 297 in 325. — *Stephanus*, *Thesaurus graecae linguae* (3. izd.) 4, 494 navaja kot edini pomen: *medici officina*, *zdravnikova delavnica*.

prevodu obreda za sprejem v meništvo je grško *iatreion* že nadomeščeno z manj nazornim izrazom *vrač* (84 a 5), dasi je verjetno, da tudi ta prevod spada v velikomoravsko dobo, toda šele v leta po Cirilovi smrti. A v sedanjem vzhodnem cksl. spovednem obredu je še ohranjen precizni prevod nazornega *iatreion* — *vračebnica*, verjetno po tradiciji iz velikomoravske dobe. Škoda, da ona molitev ni obsežena v Euch. Sin.

Poznejši cksl. pisci in prevajalci niso imeli tako tankega jezikovnega čuta in tolike preciznosti v izražanju. Na razliko med *balstvom* in *balovanijem* niso natančno pazili, ko jim staro panonsko *balovanije* ni bilo več jasno. Tako je mogoče razložiti, da ima Miklošičev stsl. slovar za *balovanije* na prvem mestu: *medicina, phármaikon*. Euch. Sin. namreč takrat še ni bil znan.⁹ Staroruski slovar (Materialy) Sreznevskega se načelno ne more ozirati na Euch. Sin., ker to ni staroruski spomenik, vendar ima na prvem mestu pravilni pomen *lečenie*, šele potem *lekarstvo* (zdravilo). S tem je potrjeno, da je še v poznejših cksl. spomenikih vsaj deloma ohranjen pravilni pomen *balovanija*. Stsl. *balovanije* je po korenu in obrazilu popolnoma istoznačno s cksl. besedo *vračevanije*, a to prevaja Miklošičev stsl. slovar z izrazi *iatreia, iasis, therapeia* na podlagi mnogih cksl. spomenikov; le v enem spomeniku je Miklošič zasledil izjemni pomen *medicina*. Nedvomno bi bil Miklošič enako prevajal tudi *balovanije*, če bi mu bil znan Euch. Sin. in njegov grški izvirnik. Kakor Euch. Sin. osvetljuje pravilni prvotni pomen *balovanija*, tako spričuje, da niti *balstvo* prvotno ne pomeni le *zdravilo*, temveč ima širši pomen, kar namiguje tudi pripona *-stvo*.¹⁰ Po korenskem pomenu in po priponi je *balstvo* popolnoma enako običajnejšemu cksl. izrazu *vračestvo*, kar prevaja Sreznevski le z *lečenie*, Miklošič pa s *sanatio*, spričano po mnogih starih spomenikih; na drugem mestu pač omenja pomen *medicina*, a kot edino pričo navaja ljubljanski cirilski homilijarij, rokopis iz l. 1574, torej manjše vrednosti. V Cloz. 200 je *balstvo* prevod grškega *phármaikon*, toda tam je našeta dolga vrsta opominov in zato je grški izraz v množini (pharmaka), *balstvo* pa v ednini, ker po svojem obrazilu znači več dejanj in zdravil, torej neko zdravljenje. Isto priča tudi duh vzhodnih in zahodnih obrednih molitev, ki niti blagoslovljene vode niti spovedi ne nazivajo *zdravilo*, marveč govore le o zdravju in ozdravljenju.

Pravilni pomen *balovanija* se primerno strinja s smislom spovednega obreda, ki je posebno v vzhodni liturgiji, v Sin. evhologiju in v duhu Fris. daljši postopek z raznimi stopnjami sredstev in zdravljenja, torej postopno glagolsko dejanje, *zdravljenje*. Zdravilo pa je le eno izmed sredstev zdravljenja.

Ugotovitev pravilnega pomena *balovanija* ni le teoretično slovnisko in slovarsko vprašanje, marveč pomenljivo tudi za umevanje konteksta ter za oceno duha in sloga Fris. II. Zaradi netočnega prevoda so namreč slavisti tudi glagol *postavil* netočno prevajali (*proposuit, predložil, določil*), ker se jim je

⁹ O pomanjkljivosti Miklošičevega slovarja gl. *R. Nahtigal*, Euch. Sin. II, str. XXXV. s.

¹⁰ Ker Miklošičev slovar grško *iatreia* povsod enači s *sanatio* (gl. zgor. op. 4), bi dosledno tudi *balstvo* tako prevedel; v Euch. Sin. je namreč s tem izrazom dvakrat preveden grški samostalnik *iatreia*.

zdelo izražanje *zdravilo postavil* nekam trdo.¹¹ A v zvezi z nazornim izrazom *zdravljenje* za zakramentalno spoved je očitno, da je stsl. in sedanji glagol *postaviti* na tem mestu edino primeren, v popolnem soglasju z bibličnim in teološkim izražanjem.

Po pravilnem prevodu svetleje zablešči literarna dovršenost našega najstarejšega knjižnega spomenika. V stavkih *spasenje teles naših in duš naših* ter *zdravnik teles naših in spasilj duš naših* občudujemo edinstveno gibčnost stsl. izrazoslovja od *pasti* (pasem) in *spasati* do *spasjenja* in *spasitelja*, hkrati izredno strokovno natančnost v razlikovanju *spasitelja* in *zdravnika*, naposled pa živo nazornost *poslednjega zdravljenja* s poudarkom, da Kristus kot spasilj tudi ozdravlja duše, kakor živo nazorno učé spovedni opomini Sin. evhologija. Potemtakem je oblika *zdravnik teles naših in spasilj duš naših* z vseh strani osvetljena in dopolnjena.

Panonski *bali* (balij) je izjemoma sprejet tudi v vzorni steksl. prevod evangelijev (Mk 2, 17; 5, 26; Lk 4, 25; 8, 43, a samo Marijanski rkp.) in psalmov (87, 11), v Sin. evhologij in v Cloz. (200 in 592). Namesto glagolnika *balovanje* pa se v evangeliju za grško *iasis* (zdravljenje, ozdravljanje) rabi *iscelenie* (Lk 13, 32; Euch. Sin. 67 b 26).¹²

Poglejmo še smisel pridevnika *poslednje* (balovanje).

V zahodnem bogoslovju je že v 11. stoletju domače nazivanje *poslednje maziljenje*, *extrema unctio*. Zato je *poslednje zdravljenje* za zakrament pokore zahodnemu čutu nekam tuje. A tudi vzhodna krščanska literatura (kolikor sem mogel dognati), ne pozna tega imena, čeprav tam ni takega tekmeča za poslednje mesto med zakramenti. Vendar je to nenavadno izražanje vzhodno, najbrž izvirna misel genialnega Konstantina.

Poslednje zdravljenje nedvomno obsega predvsem odnos do krsta kot prvega zdravilnega zakramenta. Primerjanje pokore s krstom je na vzhodu in zahodu zelo običajno. Od tod nazivanje, da je pokora *drugi krst*, *drugo rešilno pristanišče*, v zahodni tradiciji še posebej nazorno: *druga rešilna deska*, *secunda post naufragium tabula*. Vzhodni slovanski obrednik spoved še danes imenuje *drugi krst*. Sinajski glagolski in sedanji grški evhologij imenujeta tako meniške (redovne) obljube, kar odseva še v 18. poglavju cksl. ŽK.¹³

Sorodnost pokore (spovedi) s krstom je v podobnosti učinka (odpuščanje grehov, prerojenje, obnovenje, božje sinovstvo), nazorneje pa v primeri spokornih solz in krstne vode. To je izraženo tudi v Sin. evhologiju (66 b 4—9)¹⁴ posebej s stavkom, da s pokoro *zopet izmivamo* po krstu storjene grehe (67 b 9—13). J. Zlatoust solze skesanega apostola Petra primerja krstni kopeli in pravi, da je s tem prejel *drugi krst*.¹⁵ Sv. Ambrozij živahno piše: *Ecclesia et aquam habet et lacrimas, aquam baptismi et lacrimas poenitentiae* (Ep. 41, 42).

¹¹ Trdota je le navidezna. Saj tudi netočni prevod (*zdravilo*) ne more zakriti, da je tu mišljen zakrament spovedi. O zakramentih pa pravimo, da jih je Kristus *postavil, instituit* (constituit).

¹² Ps. 40, 5: *iscéli dušq mojq*.

¹³ *Grivec*, O idejah in izrazih v ŽK in ŽM. Razprave AZU II (1944) 192.

¹⁴ Med drugim je močno naglašeno božje sinovstvo; enako uči J. Zlatoust, da se more sin imenovati samo tisti, ki je krščen. De poenit. 1, 4 (PG 49, 282).

¹⁵ O. c. 3, 4. PG 49, 298.

Osnovna misel nazornim podobam o drugem krstu, o solzah in vodi je prošnja 40. psalma: *Ozdravi* mojo dušo. Pričakovali bi, da so vzhodni cerkveni pisci poznali tudi podobno *drugo zdravljenje*. Slednjič sem v Epifanijevi knjigi *Panarion*, spisani v drugi polovici 4. stoletja, našel primero: Kdor je po krstu zašel v velik greh, ima (v pokori) *drugo zdravljenje* — *deutéran iasin*.¹⁶ *Iasis* še jasneje nego *iatreia* znači le *zdravljenje*, a ne zdravilo. Nikjer pa ne najdemo naziva *drugo zdravilo* (deuteron pharmakon). Latinskim piscem dela pojem grške *iasis* take težave, da Epifanijeve primere ne morejo dobesedno posnemati. Kritični latinski prevod *secundum sanitatis genus* je grško primero že nekoliko zabrisal. Tolikšna težava latinskega prevoda glasno spričuje, da *poslednje zdravljenje* ni zahodna, marveč *vzhodna* oblika.

Naziv *drugo zdravljenje* je bogoslovno primernejši kakor teološko manj točni *drugi krst*. Za krst in spoved je s tem kar obenem uporabljena čistiljiva in globoka tradicionalna podoba *zdravljenja*. *Drugo zdravljenje* slednjič obsega tudi primero *drugi krst*. Oblikovalec Fris. II se je tankočutno in izvorno odločil za redkejšo in pomenljivejšo primero *drugo zdravljenje*. Še večjo samostojnost je pokazal v popolnoma izvirnem izrazu *poslednje zdravljenje*. Zakaj ni hotel ohraniti značilne vzhodne oblike *drugo* (zdravljenje), ki obsega skupno vzhodno in zahodno podobo *drugega krsta*?

V Fris. II je vtkana vodilna misel Cirilove in Metodove kateheze o zgledu svetnikov, »da bi se s posnemanjem njih del in podvigov vsi k dobremu spodbujali« (t. pogl. ŽM). Uvod ŽK s toplim občutkom uči, da je »našemu narodu obujen sveti učitelj (Konstantin), da bi ga posnemali«; on je eden izmed »pravičnih mož in učiteljev, *odbranih* iz mnogih zmešnjav tega življenja«, torej *izvoljenec božji*. Tako se tudi v Fris. II, 65—66 svetniki imenujejo *izvoljenci božji*. Misel *zdravilnega zgleda* svetnikov, posneta po govorih J. Zlatousta, je po obsežni uporabi skoraj vodilna ideja Fris. spovednega nagovora; saj je razpredena v 52 vrstah (27—66 in 97—108) med 113 vrstami celega spomenika in s tem razločno všteta v razvrstitev zdravilnih stopenj. Kakor Sin. evhologij po Zlatoustu predpisuje zdravilo spokorne spovedi, enako isti vzhodni govornik priporoča velika zdravila svetniških vzorov, da naj jih bolni človek deva na svoje rane.¹⁷

V okrnjenem Fris. II krst ni tako zgovorno omenjen, a posredno in stvarno je dovolj naglašen. Opomin, da se *sinovi božji* (v. 15—17) imenujemo, se naslanja na krstni obred. Pred tem opominom se čuti neka vrzel, kjer je najbrž izpuščena izrečna opozoritev na krst in krstno obljubo, ki je v sorodnem Klimentovem govoru močno uporabljena. Oblika *dela satanova* (v. 19—20) je vzeta iz krstnega obreda. Po istem krstnem besedilu je posneta misel, naj se *odpovemo satanu* (95—96), neposredno spojena s *poslednjim zdravljenjem*. V vrsti zdravilnih stopenj je torej spoved tretja in poslednja. Pridevnik *poslednje* je še ponovno poudarjen s prislovom *naposled* (v. 95).

Poslednje balovanije po vsem tem spada k najznačilnejšim, najglobljim in najizvirnejšim mestom Fris. II z jasnim Cirilovim in Metodovim pečatom,

¹⁶ Panarion 59, 2. PG 41 1020. — To mesto je kritično izdal Rouët de Journal, Euchiridion patristicum (1913), št. 1095. — V zahodnih izdajah ima Epifanijeva knjiga latinski naslov: Adversus haereses Panarium.

¹⁷ In Genes. 12, 5. PG 53, 104. — Grivec, Zarja 36.

ne le po odločno vzhodnem *zdraoljenju*, marveč tudi po izvorni spojitvi vzhodne podobe s panonskim *balovanijem* ter po zgovornem vštevanju svetniških vzorov. V tej izredno značilni izvorni obliki je obenem obsežena sorodnost Fris. II s steksl. knjižnimi spomeniki.

Ko z mnogimi težavami skušamo rekonstruirati besedilo in miselno zvezo Fris. II, živo čutimo škodo, da ni ohranjen v prvotnem glagolskem besedilu, temveč le v okrnjenem in glasoslovno zelo pomanjkljivem zapisku. A tudi skozi razpoke hrapave skorje še proseva prvotna literarna in vsebinska dovršenost, enakovredna okviru Sinajskega spovednega pouka, 1. poglavju Žitja Metodija in najlepšim mestom ŽK, ki ga N. van Wijk ocenja kot najdovršenejši steksl. spis, da ga moremo še danes prebirati z estetskim užitkom. V družbi teh steksl. spomenikov spada Fris. II med najzrelejše zgodnje srednjeveške spise vseh narodov. Tako izredne dovršenosti in izvirnosti ni mogoče razložiti brez vzročne zveze s Cirilom in Metodom.

Oblikovno in vsebinsko značilno *poslednje balovanije* močno potrjuje prejšnje dokaze (kratko navedene v SR II, 126—137) za cksl. vpliv na jezik in vsebino Fris. II, njegovo zvezo z najvažnejšimi cksl. spomeniki ter z vodilnimi idejami sv. Cirila in Metoda. Druge zgoraj pojasnjene oblike pa dokazujejo vzajemne stike vseh treh spomenikov z najstarejšo cksl. književnostjo, pomenljive ne le za zgodovino našega ljudskega in cksl. knjižnega jezika, ampak tudi za slovansko kulturno zgodovino.

Dragoceno bogastvo naših kratkih najstarejših knjižnih spomenikov še po stoletnem obravnavanju ni vsestransko ocenjeno, marveč še vedno vabi k nadaljnjemu znanstvenemu raziskovanju.

R é s u m é

Dans le 1er monument de Frising, figure deux fois la formule *se mil tvoriv* dans la signification de *j'obsèque, je supplie*. Dans la première traduction lithurgico-slave de la messe grecque dans l'Euchologium Sinaïticum, il y avait, au même sens: *molby dějemъ* (supplions). Dans les autres prières de l'Euchologium Sinaïticum cependant, il y a déjà: *mili se dějemъ*. Cette même forme fut reçue au 10e siècle dans la traduction lithurgico-slave de la messe de saint Jean Chrysostome. On en conclue que la forme actuelle *mili sja dejem* dans la messe slave de saint Jean Chrysostome doit sa naissance à l'influence médiate panonique et que Constantin (Cyrille), d'un sens linguistique très fin, ait remplacé le primitif *tvoriv* panonique par le plus convenable *dejem*.

Dans le 2e monument de Frising, dans la phrase caractéristique se référant à la vénération des saints, on lit que »dans leurs églises, nous les vénérons, leur adressons nos prières et buvons à leur gloire«. *Česti jih pijem* pourrait signifier grammaticalement: *honores eorum bibimus* (telle la traduction de B. Kopitar et celle de I. Pirchegger), ou bien *honori (in honorem) eorum*, ce qui est la seule traduction juste. — De vieilles inscriptions du 5e siècle confirment l'usage de boire à la gloire des saints. Pour le 4e et le 5e siècle, c'est saint Augustin qui en témoigne. Au 9e siècle, lorsque le 2e monument de Frising fut formulé dans la langue slave lithurgique littéraire, les synodes français, sous l'influence de l'archevêque de Reims, Hincmar, désapprouvaient cette coutume qui, souvent, donnait lieu à des libations immodérées. Le 2e monument de Frising cependant approuve et loue cette coutume. On peut en conclure que les libations à la gloire des saints furent en Pannonie et en Moravie décentes et, d'une certaine

manière, liées au culte chrétien. Il est probable que les Slaves de la Pannonie et de la Moravie se soient servis, pour boire à la gloire des saints, du vin béni ou du vin (et de l'eau?) du calice de la communion. Des documents médiévaux ainsi que le Rituel Romain actuel et, en partie, aussi la Vie de Constantin (Cyrille) en slave liturgique, confirment ce boire religieux à la gloire des saints. Au moyen âge, on bénissait parfois le vin avec des reliques des saints. Il est permis de supposer que saint Cyrille et saint Méthode aient, eux aussi, béni du vin (la bénédiction du vin est conservée dans l'Eucholegium Sinaiticum) et il se peut même en se servant des reliques de saint Clément.

Jusqu'à présent, toutes les traductions de la phrase *spasi me v vsem blaze* du 3e monument de Frising sont fausses: *salva me (sauve-moi) in omni bono*. Cependant, la seule traduction juste est *serva me (garde-moi) in omni bono*. Le verbe *spasti, spasati* a, dans les monuments de Frising, toute l'étendue du grec *sozein* et du latin *servare, salvare*: 1° *observare -observer*; 2° *servare -garder*; 3° *salvare -sauver*. Dans le 1er et le 2e monument de Frising, le verbe *spasti (spasati)* a la signification de *observare*; dans le 2e monument de Frising, *spasenje* a la signification du latin *salus* (grec: *soteria*); dans le 3e monument de Frising cependant, *servare* signifie *garder*.

Les slavistes et les théologues traduisaient la métaphore du 2e monument de Frising *poslednje balovanije* par *poslednje zdravilo* (dernier remède, medicina, pharmacum). La traduction juste cependant est *poslednje zdravljenje* (ultima sanatio, dernière cure, thérapeutique). La tradition patristique grecque connaissait deux degrés curatifs: 1° le baptême, 2° la pénitence (la confession), tandis que le 2e monument de Frising, selon saint Jean Chrysostome, insiste clairement et d'une manière détaillée sur l'exemple des saints comme cure spéciale et discerne trois degrés curatifs spirituels: 1° le baptême; 2° l'exemple des saints; 3° la pénitence (la confession). La tradition patristique grecque appelle la confession *la seconde cure* — *deutera iasis*, tandis que le 2e monument de Frising l'appelle *la dernière cure*. Cette formule du 2e monument de Frising est une imitation originale de la terminologie théologique grecque orientale. Son originalité orientale et celle de tout son contexte, le lien intérieur qui le rattache à l'Eucholegium Sinaiticum ainsi que la Vita Constantini et la Vita Methodii en slave liturgique sont des preuves solides que le 2e monument de Frising a été formé et employé par Saint Cyrille et saint Méthode. Selon sa forme littéraire et son contenu, le 2e monument de Frising compte parmi les monuments littéraires les plus parfaits du haut moyen âge.

Joža Mahnič

ROŽA MOGOTA

Vsak ljubitelj naših gora jo je že videl, ne da bi vedel za njeno ime, saj ni tako redka, dasi je zaščiten. Raste po najvišjih skalnatih grebenih in vrhovih, ljubi prisojna apnenčasta ali dolomitna tla in cvete od junija do avgusta. Živi kot mnogo gorskih cvetic v nekakih zadrugah, po več poedink skupaj tvori blazinico. Listi, ki so razvrščeni na pritlikavih pecljih kakor prsti na dlani, so proti prenačnemu izhlapevanju vlage zavarovani z dlačicami, kar jim daje sivozelenkasto barvo; zlasti ob čistih sončnih jutrih, ko vise na listih rosne kaplje, se blazinice lesketajo kot srebrna svila. Cvetovi so rožnate barve s temnejšimi prašniki, močno podobni cvetovom breskve, ki je tudi naši roži dolinska, vrtna sorodnica. Ti rdečkasti cvetovi sredi srebrnozelenih blazinic narede na planinca v skalnatih višinah čaroben vtis: zde se mu kot sveži sledovi krvi ranjene gorske živali. Cvetica raste v zapadnih in srednjih Alpah (Dauphinéji, Savoiji, severni Italiji in južni Tirolski ter v nemškem delu Koroške), pri nas pa zlasti v Julijskih (po Karavankah in Kamniških redkeje) in je v zvezi s pripovedko o Zlatorogu. Mednarodno latinsko botanično ime zanjo je *potentilla nitida*, Nemci ji pravijo Fingerkraut, naši prirodoslovci pa jo poznajo najbolj kot »triglavsko rožo« (mednarodni strokovni besednjak podobno tudi: *Potentilla Terglovénsis* Hacquet).

Izraz »*potentilla*« se je pojavil najprej v starovisokonemških glossarijih, in sicer prvotno samo za eno izmed sovrstnic naše rože, *potentillo anserino* ali gosjo travo, kot pomanjševalnica latinske besede *potens*, pač zaradi zdravilne moči, ki jo ima rastlina v našem vsakdanjem življenju. Večino drugih rož te skupine pa so od antike do 17. stoletja imenovali le *pentaphyllon* ali *quinquefolium*, torej po naše petoprstnik, zaradi že omenjene značilne razporeditve listov (prim. nem. Fingerkraut ali slov. »bleščéči prstnik« za »triglavsko rožo«). Šele v novejšem času so si tudi te docela mehanično, zgolj po analogiji, privzele skupinski naziv »*potentilla*«. ¹ Tako tudi *potentilla nitida*. Samo na

¹ Detela-Petkovšek: Botanika. Ljubljana 1948 (triglavsko rožo predstavlja v barvah naslovna podoba!). — Ferdinand Seidl: Rastlinstvo naših Alp. Ljubljana 1918. — Dr. Gustav Hegi: Alpenflora. München 1930. — Gustav Hegi: Illustrierte Flora von Mittel-Europa. IV. Band, 2. Teil, S. 809. Wien ? — Mihelčič: Zdravilne rastline. Ljubljana 1940. — V naši ljudski medicini slovi med resnično zdravilnimi *potentillami* menda zlasti *potentilla erecta* ali po domače »srčna moč«, ki je kaj pogostna in zapira s čreslovinastimi snovmi v svoji korenini rane ter ustavlja zlasti notranje krvavitve.

naših tleh je latinsko ime te gorske cvetice utemeljeno s pripovedko o Zlatorogu.

Planota Komna in Zajezerska dolina sta bili nekdanj pravi zemeljski raj. Tam so živele bele žene — rojenice, ki so dobrim ljudem v dolini, zlasti siromakom, rade pomagale. Tudi lovec iz Trente je bil njihov varovanec. Nihče izmed ljudi pa se ni smel približati višinam, na katerih so prebivale, in zakladu, ki je ležal v votlini pod Bogatinom. Kadar je kdo poskusil priti v njih bližino, je čreda belih koz sprožila z grebenov nadenj plaz kamenja in ga prisilila, da se je vrnil v dolino. Te koze je vodil snežnobel kozel z zlatimi rogovi. Tisti, ki bi mu uspelo ustreliti Zlatoroga in se polastiti njegovih rogov, bi prišel s tem do ključev do zaklada pod Bogatinom. Toda ponosno žival varuje čudežna triglavska roža, ki vzklije v hipu iz tal povsod tam, kamor bi kanila kri ranjenega Zlatoroga. Ta roža samo použije in spet se mu vrneta zdravje in prekonaravna moč, s katero pahne drznega naskakovalca v prepad. Tako se je zgodilo tudi trentskega lovca, dotodanjemu varovancu belih žen, ko si je hotel znova pridobiti naklonjenost lepe, a ošabne krčmaričine hčere iz Koritnice pri Bovcu, ki jo je bil s svojimi medenimi besedami in zlatim nakitom speljal beneški trgovec — tovornik. Planinski raj na Komni in Zajezeram se je človeku za kazen preko noči spremenil v kamnitno goličavo. Narasla Soča pa je prinesla v Koritnico dekletu pred oči njenega lovca, ki se je drznil iti nad Zlatoroga.

Manj znana je pripovedka o Bogatinu, ki je bila sprva samostojna in so jo šele kasneje zlili z ono o Zlatorogu. Pod vrhom Bogatina je votlina, v kateri je skritega toliko zlata, da ga ne bi moglo razpeljati sedem sto voz. Do zaklada pa je zelo težko priti. Vrata v votlino odpreš le s čarobno triglavsko rožo (po novejši, predelani inačici pa z zlatim rogom Zlatoroga). Prècej za vhodom zazija pred teboj strahoten, temen prepad, preko katerega drži šibka brv. Šele onstran prepada žari zaklad, ki ga straži kača s tremi glavami (ali zmaj). Če ti uspe, da ji odsekaš srednjo, prideš lahko do zlata. Vzeti pa ga smeš le toliko, kolikor ga zares potrebuješ. Če pa te premami pohlep po zlatu, te pretežko breme, ki si si ga naložil, ob vrnitvi strmoglavi z brvi v brezno. — Prvi je na Bogatinu prežal na zlato neki Benečan, ki ni streljal v Zlatoroga, ampak je prišel do zaklada z zvijačo: z iverjo rogov, ki si jih je bila žival obdrgnila ob skali. Vsem domačinom pa so poskusili, da bi prišli do zlata, doslej spodleteli. Trentskega lovca je Zlatorog zrušil v prepad, preden se je približal Bogatinu. Bohinjski kovač je v votlini pod goro od strahu okamenel. Na opustošeni Komni bo čez sedem sto let vendarle pognala jelka; v zibelki, stesani iz njene lesa, pa bo rojen otrok, ki se mu bodo odprli zakladi pod Bogatinom.

Napačno bi bilo seveda misliti, da sta pripovedki o Zlatorogu in Bogatinu docela izvirni, čisto naši. Brez dvoma so v njih prvine, ki nas spominjajo na stare mitološke motive pri drugih narodih. Tako je na primer naša triglavska roža podobna bajnemu zdravilnemu zelišču s

Krete »diptamus« ali »dictamnus«. O njem govore že antični pisci (Plinij, *Naturalis historia*), v srednjem veku pa so ga pri versko-nravstvenem pouku kot prisposodbo radi uporabljali razni cerkveni govorniki; pri nas ga nahajamo po njihovem zgledu v dobi katoliškega baroka pri Janezu Svetokriškem in o. Rogeriju: »Jelen, kadar je vstrelen, teče iskati enu zeliše, Diptamus imenovanu, is katerem sturi, de strela iz rane vun pade ... Jelen pak usterlen inu rajnen zdajci uzdigne se na gore inu hribe, išče tu zeliše Dictamnus: tega kir se naje, is tem ozdravi te žlake inu celi te rane...«²

Prirodoslovec Karel Dežman, ki je prvi zapisal pripovedko o Zlatorogu v svojem članku o triglavskem ledeniku in sledovih nekdanjih ledenikov na Gorenjskem, objavljenem 1868 v *Laibacher Zeitung*, imenuje našo rožo »Wunderbalsam oder Triglavrose«. Na osnovi ljudske pripovedke je 1875. izdal Nemeč Rudolf Baumbach, ko je vrsto let živel v naših krajih, Trstu, Mojstrani in na Bledu, svojo idilično lirsko-epsko pesnitev »Zlatorog«; on naziva rožo podobno kot Dežman »wunderkraftige Triglavrose«. Baumbachovega »Zlatoroga« je v slovenščino uspelo prevedel Anton Funtek (1886). V uvodni besedi k pesnitvi pravi prevajalec, da pripovedka še živi po gornjesoški dolini in da mu je lepa slovenska rastlinska imena za prevod poslal iz Gorice prof. Erjavec. Funtek uporablja za čarobno rožo iz pripovedke še vedno izraz »triglavska roža«, na nekem mestu (str. 28) tudi »triglavska čudotvorna roža«, torej podobno kot kasneje Ivan Cankar v vlojni pesmi svoje »Lepe Vide«. Tudi Anton Aškerc, ki ga je med slovenskimi pesniki pritegnil motiv Zlatoroga, pozna v svoji panteistično filozofsko zasnovani pesnitvi (1904) le izraz »triglavska roža«.

Leta 1892. pa je izšlo pri Slovenski Matici spet eno izmed del marljivega geografa in zgodovinarja prof. Simona Rutarja izpod Krna, prvi zvezek njegove »Goriške in Gradiščanske«. Ob koncu tega zvezka govori avtor o bajkah in pripovedkah, ki so bile tedaj razširjene med tamkajšnjim ljudstvom, in na prvem mestu navaja naši o Zlatorogu in zakladu. Rutar je prvi zabeležil tudi izraz »roža mogota«, in sicer očitno kot pristen ljudski izraz: ranjenega Zlatoroga ozdravi »prečudna, lepo dišeča Triglavova roža (,roža mogota')«; »Kdor bi Zlatoroga ustrelil in utrgal ,rožo mogoto', bi prišel do Bogatinovih zakladov...«³

Za naš problem pa je še pomembnejši potopis istega avtorja »Iz Bohinja čez Komno v Sočo«, ki je izšel naslednje leto v »Slovenskem

² Jakob Kelemina: *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. Celje 1930. — Gabrščkova zbirka *Narodnih pripovedk v soških planinah* (Gorica 1894—96) ni popolna. — J. A. Glonar: »Monoceros« in »Diptamus« (Postanek in zgodovina pripovedke o Zlatorogu in stare cerkvene pesmi »Jager na lovu šraja...«). ČZN 1910. — A. Funtek: *Nekaj o Zlatorogu*. Literarna pratika za 1914. leto. Ljubljana.

³ Simon Rutar: *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska*. Prvi zvezek: *Prirodnoznanstvi, statistični in kulturni opis*. Ljubljana 1892.

narodu.«⁴ Medtem ko je Rutar v svoji »Goriški« pri oznaki obeh pripovedk še upošteval Dežmanovo (Baumbachovo) prestilizirano obliko, pa se v tem potopisu opira na pristno ljudsko izročilo in z Dežmanom nekako polemizira. Preden namreč preide na malo znano bajko o zakladu pod Bogatinom in zgodovino te gore, pravi med drugim tole: »Po Baumbachovi verziji odpira Zlatorogov zlati rog zaklade v Bogatinu. Bohinjci pa trde, da odpira vrata do Bogatinovih zakladov, roža mogota, ki rase visoko gori pod Triglavom...« Rutar, ki je že v »Goriški« zapisal, da je pripovedka o Zlatorogu »razširjena na obeh straneh Julijskih Alp, na severovzhodni kranjski kakor na nasprotni goriški«, se je torej tudi tu naslonil predvsem na ljudsko izročilo v Bohinju. O ljudskem izvoru »rože mogote« po vsem tem ne more biti nikakega dvoma več.

Kaj naj pomeni izraz »mogota«? Beseda je v rodu z glagolom moči, morem. Njen koren je mog-. V slovenščini poznamo še danes vsi »mogotca«, Pleteršnik pa ima poleg pridevnika »mogočen« tudi še »mogoten«. Moderna ruščina je ohranila kar naravnost samostalnik »mogotá«, moč. Naš skupni knjižni prajezik, stara cerkvena slovanščina, ima koren mog- seveda najštevilneje zastopan: mogontə, mogontanə, mogontəstvo, mogontəca.⁵ »Roža mogota« torej pomeni rožo, ki ima v sebi neko prekonaravno moč, ki vse premore, vsemogočno rožo. Izraz je torej slovenska ljudska soznačica za latinsko »potentillo«!

Nenavadna beseda je seveda postala kmalu, zlasti v zvezi s svojo pripovedko, kaj vabljliva novost za naše leposlovce. In tako jo najdemo že 1895. v Ljubljanskem Zvonu, kjer je dr. Janez Mencinger skozi vse leto objavljajl svojega »Abadona«. »Abadon« je utopija in zato predstavljata v njej skrivnostna votlina z zakladom pod Bogatinom in pa čudežna triglavska roža kakor ves ostali predmetni svet v romanu svojevrstno, v vročičnih blodnjah glavnega junaka izoblikovano realnost. Pri Mencingerju ima »roža mogota« dvojno moč: »odpre ključavnico do vseh zakladov« zlata pod Bogatinom in, drugič, človeku, ki jo použije, »življenje podaljša za nekaj stoletij«. In tako mladenič Samorad na svojem poletu preko zemlje in časa ob Abadonovem spremstvu naleti v 22. stoletju na Bogatinu na poslednjega Slovenca, jezikoslovca Slovogoja, ki stanuje in dela v votlini pod goro, ne da bi se pritaknil zlata, ki mu daje samo svetlobo, ter se hrani in vedno znova pomlaja z »rožo mogoto«.⁶

Besedo »mogota« je Mencinger sicer mogel prevzeti tudi iz ruščine, ki jo je obvladal, saj je sodeloval pri Veselovi »Ruski antologiji« s

⁴ S. R.: Iz Bohinja čez Komno v Sočo. SN 1893, šte. 284—286. Članek je doživel ponatis v letu izida Zupančičeve »Čaše opojnosti« v PV na str. 185—189.

⁵ Miklošič: Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti. Vindobonae 1850. — Pleteršnik: Slovensko-nemški slovar. Ljubljana 1894—95.

⁶ Dr. Janez Mencinger, Izbrani spisi: Četrty zvezek (Abadon). Ljubljana 1927. Str. 74, 138, 142 in 143.

svojimi sicer zelo nepesniškimi prevodi iz Puškina in Lermontova.⁷ Toda mnogo naravnejša je druga razlaga: da je pisatelj dobil izraz v celoti v zvezi s pripovedko v omenjeni Rutarjevi knjigi, ki je kot redna Matičina publikacija izšla leto dni pred objavo »Abadona«. Najbolj verjetno pa je, da je Mencinger kot rojen Bohinjec kar sam, brez vsakršnega tujega posredovanja, poznal obravnavani izraz kot ljudski izraz iz pripovedke o Bogatinu. Saj je »mogota« tudi pri njem »čarobna cvetka na Triglavu, s katero se ti odpro vsi zakladi na snežnikovem sosedu Bogatinu«. Poleg tega označuje Rutar v svojem potopisu avtorja »Abadona« kot »najboljšega poznavatelja bohinjskega narečja«.

Prišla je doba nove romantike. Naši »moderni« so se ob svojem nastopu učili pri sodobnih zapadnoevropskih pesnikih, a hkrati tudi pri starih slovanskih romantikih in slovanski ljudski pesmi. In tako je prva številka Ljubljanskega Zvona l. 1899. prinesla pesem mladega Otona Župančiča, ki je za življenjsko čustvovanje in umetniško ustvarjanje mladega poeta zelo značilna, saj je avtor nato nje prvo kitico postavil celo za geslo svoji prvi pesniški zbirki. Pesem je zanosen slavospev »skrivnostnemu cvetu, roži prekrasni«, ki jo je pesnik hrepeneče iskal in ob prvem pogledu nanjo začutil njeno čudežno moč, s katero odkriva in dviga dragocene zaklade v globini njegove duše. Gre torej za idealno, plemenito ljubezensko čustvovanje mladega človeka, umetniško zasnovano in izoblikovano na simbolističen način. V reviji je nosila pesem po okusu in modi tiste dobe naslov »Rosa mystica«, ki bi ga našli tedaj še marsikje drugod v zapadni in srednji Evropi; tako se je glasila na primer tudi zbirka češkega dekadenta Jaromira Boreckega. Mladi Župančič je moral nato v kratkem času svojo pesem znova izvirneje, nazorneje in močnejše podoživeti: za simbol mu je to pot služila naša ljudska pripovedka o roži mogoti, »tisti čarobni cvetki na Triglavu, ki se ti ž njo odpro vsi zakladi na snežnikovem sosedu Bogatinu« (mesto pri Mencingerju, kjer avtor kramlja o ljubezni). To originalnejše in krepkejše podoživetje notranjega motiva pa od pesnika spričo tematične podobnosti prve zasnove — saj je šlo doslej za isti, samo neprimerno medlejši in splošnejši simbol — niti ni zahtevalo bog ve kakšnih sprememb. Župančič je za zbirko, ki je izšla še istega leta za veliko noč, torej že čez nekaj mesecev, črtal samo tuji, modni naslov, v refrenu »Ti skrivnostni moj cvet, ti roža prekrasna...« pa je zadnji brezizrazni epiteton »prekrasna« zamenjal z domačo in nazorno »mogoto«. Beseda »mogota« pa je pritegnila slovenskega modernega poeta ne le po svoji bogati pomenski, ampak tudi muzikalni strani. Pesem v obeh variantah je zanimiv primer iz umetniške delavnice mladega Župančiča in še danes spada med njegove najlepše pesmi:

⁷ Oton Župančič, Izbrane pesmi. Klasje št. 9—10. Ljubljana 1948. Opombe urednika Janka Glazerja na str. 155 in 156!

Ti skrivnostni moj cvet, ti roža mogota,
o jaz sem bogat —
pomagaj, pomagaj mi dvigniti
moje duše zaklad!⁸

Pomen »moderne« za idejni razvoj našega najnovejšega slovstva je neprecenljiv, ogromen pa je bil njen vpliv tudi v stilno izraznem pogledu. Tako se zdi, da je slovenska novoromantična »roža mogota« po Župančičevem zgledu prevzela dr. Ivana Preglja, ki je kot ustvarjalec zajemal pogosto tudi iz svoje obsežne literarne razgledanosti in načitanosti. Pri Preglju se najprej pojavi »Roža mogota« v »Domu in svetu« 1917 kot ena izmed »Balad v prozi«. Tu govori pisatelj o njej kot o simbolu nedoumljive poslednje skrivnosti človeškega življenja: umetniku pomeni lepoto, sušičnemu — smrt.

Njegovi »Usehli vrelci« so iz kasnejše dobe (DS 1929). Pregelj se je medtem razvil v izrazitega ekspresionističnega pisatelja pri nas. Pripadal je tisti skupini te generacije, ki je iskala izhoda iz krize, v kateri se je znašla evropska družba po prvi svetovni vojni, predvsem v duhovno-religiozni smeri. V skladu s to usmerjenostjo postaja njegov slog vse bolj abstraktno pojmoven. V Pregljevih »Usehlih vrelcih« »roža mogota« zgubi že skoraj vso zvezo s pripovedko in ves svoj snovni, tvorni ambient. Ni več utopično doživljena realnost kakor pri Mencingerju niti ne polnovreden simbol iz prirodnega sveta za umetnikov notranji svet kakor pri Župančiču. »Roža mogota« se tu docela dematerializira, izraz »mogota« se pojavi samcat kot epiteton v docela novih, skrajno subjektivnih in abstraktno pojmovnih besednih zvezah, ki označujejo pisateljev notranji svet umetnosti, vere, ljubezni in dobrote:

»Tvoja bridka lepota dehti. Odkod zajemlješ? Za svoj cvet mi povej, za rožo mogoto!« (3. Maksima iz mrtve legende); »Uplahnila je bila vélika Živa voda, ki je bila dotedaj mogota pijača vsem žalostnim in trudnim v puščavi življenja« (1. »Zvezda Pelin«); »Pohujšanje, mogota rana starega in novega sveta... Kaj bom mogotemu ostrovnemu blagega in zdravega zoperstavil? Postavil bom dobroto mogoto...« (7. O besedi, ki ne bo prešla); »Tešilna in mogota beseda ‚matí‘ mu je bila tuja« (8. Psyche).⁹

*

Pripovedka o Zlatorogu in zakladu pod Bogatinom ima svoje staro bajeslovno jedro in mlajši zgodovinski okvir, oblikovati se je morala med našim ljudstvom dolgo dobo. Njeno mitološko jedro z rojenicami in Zlatorogom, zakladom in rožo mogoto 'sega v dobo pred pokristjanjenjem Slovencev. Iz raznih povsem naravnih pojavov v gorah, ki pa

⁸ Oton Župančič, Rosa mystica, LZ 1899, 1. številka; Čaša opojnosti, str. 23. Primerjaj tudi razlago te pesmi v »Literarni vedi« prof. dr. Kelemine, Ljubljana 1927, na str. 26 in 27!

⁹ Ivan Pregelj: Izbrani spisi. II. (Balade v prozi) in VIII. zvezek (Usehli vrelci). Ljubljana 1928 in 1933.

so se preprostemu človeku iz doline zdeli skrivnostni, je ljudska domišljija sklepala na razna božanstva in duhove: iz visokih zelenic pod Triglavom si je ustvarila čaroben vrt, iz belih meglic nad njimi roje-nice, v blisku sredi viharja v gorah pa je videla odsev rogov razka-čenega Zlatoroga. Vera v prirodne sile in stare bogove je morala biti zlasti med Slovenci ob gornji Soči izredno žilava, saj so v Kobaridu z inkvizicijo preganjali častilce svetega drevesa in studenca pod njim še v začetku 14. stoletja. Seveda pa to jedro ni docela samorodno slovensko in je verjetno v marsičem pognalo iz evrazijske mitološke praskupnosti.

Kaj pa zgodovinski okvir? Pripovedka govori o beneških trgovcih, ki po slabi gorski poti preko Predela tvorijo iz Italije na Nemško svoje bogato blago in z zlatom premotijo krčmaričino hčer iz bovške Koritnice. Prvi, ki po pripovedki oprezuje okrog Zlatoroga in zaklada pod Bogatinom, je prav tako Benečan; posreči se mu priti do iveri Zlatorogovih rogov in z njeno pomočjo nosi nato vse svoje življenje iz Bogatina vreče zlata na Laško. Tudi lovca iz Trente, ki je bil dotlej kot siromašen in plemenit človek pod zaščito belih žen, zmami pohlep po zlatu, da se odpravi z orožjem v roki nad posvečeno žival. Prepričan je, da more celo v borbi za ljubezen samo z zlatom uspešno tekmovali s svojimi nadutimi beneškimi nasprotniki. Pravkar navedene zgodovinske prvine iz pripovedke govore za dobo prehoda iz fevdalizma v kapitalizem, nekako za 16. in 17. stoletje.

Po propadu srednjeveške cerkvene države oglejskih patriarhov (1420) je Furlanija prešla v posest naglo se razvijajoče meščanske beneške republike. Tolminsko je s tem Benečane dobilo za neposredne sosede, ki so v naslednjih dveh stoletjih z nenehnimi vojnami in vpadi na ozemlje avstrijske Goriške skušali v tej smeri svojo posest še razširiti. Kolikor Benetke na obravnavanem področju slovenskega ozemlja svojih osvajalnih ciljev niso dosegle že v političnem pogledu — orodje beneške politike je bil brez dvoma čedadski kapitelj, ki je na Tolminskem v tej dobi imel precejšnjo oblast in tudi pobiral od naših kmetov desetino — so pa bile nad njim v 16. in 17. stoletju skoraj neomejen gospodar, kar se tiče trgovine. Skozi Tolminsko je od nekdanj od Čedada preko Kobarida, Bovca in Predela vodila na Trbiž stara prometna zveza med južno in srednjo Evropo. Benečanom pa je bila v tem pogledu priročnejša cesta preko Vidma in Pontebe in tako je predelska cesta postala v tej dobi precēj zanemarjena drugovrstna pot. Na Tolminskem in Bovškem so v 16. in 17. stoletju na debelo, kar do opustošenja, izsekavali gozdove, ves les pa prodajali Benetkam. Preko Tolminskega pa so v tem času po Baški grapi z Gorenjskega tudi gonili rejeno živino in tovorili izdelke tamkajšnje železarske industrije. Na področju naše pripovedke so bile fužine zlasti v Bohinju, v skromnejšem obsegu pa tudi v odročni Trenti. Vsa ta prehodna trgovina je bila usmerjena proti Vidmu in dalje v Italijo, od koder so se

vračali tovarniki obloženi z živili, blagom, vinom in — zlatom.¹⁰ Za razvoj gospodarstva in trgovine v tisti dobi pri nas je bilo izredno pomembno tudi odkritje živega srebra v Idriji ob koncu 15. stoletja, ki je povzročilo pri mnogih naših preprostih ljudeh tudi usoden duhovnonravstveni preobrat: opuščali so svoje redno delo in začeli postopati po gorah, da bi odkrili kje dragoceno rudo in obogateli kakor razna tuja, laška in nemška plemiška in meščanska gospoda, ki je bila tedaj lastnik naših gozdov, rudnikov in plavžev ter imela v svojih rokah tudi donosno trgovino z jugom. Največ lahkovernih rudosledcev je privabljal s svojim skrivnostnim imenom in bajko o zakladu na svoje teme Bogatin. Vse kaže, da so bili tudi tu prvi, ki jih je prignala sla nove dobe, sla po zlatu, Benečani. Za njimi so skrivaj, s Kolomonom in rovnico pod plaščem, uhajali na goro domačini z bohinjske, zlasti pa tolminske in goriške strani, ki pa so bili, kakor je izpričano, pogosto v laški službi. Tako so hodili mnogi poskušat srečo in sčasoma, nekako v treh, štirih stoletjih, temeljito razrili in razkopali vrh Bogatina. Našli niso seveda ničesar, kvečjemu prgišče kristalov varljivega železnega kršca, zapravili pa navadno lepo mero dragocenega časa in neredko vse svoje premoženje, cele kmetije. Zanimivo pa je, da si je kljub vsemu jeseniška Kranjska industrijska družba, moderna naslednica starega gorenjskega fužinarstva, še ob koncu preteklega stoletja pridrževala izključno pravico do rudarskega iskanja in morebitnega izkoriščanja na Bogatinu.¹¹

Da je pričujoči poskus, ugotoviti zgodovinsko ozadje naše pripovedke, v bistvu pravilen, o tem me prepričujeta tudi dva sicer malo znana in estetsko ne prvovrstna, a za naše vprašanje zanimiva primera iz našega leposlovja. V zgodnji dobi romantičnega realizma, ki je rad

¹⁰ S. Rutar: Zgodovina Tolminskega, Gorica 1882. — Jos. Abram: Opis Trente (II. Zgodovinski podatki, III. Ljudstvo). PV 1907. — Za zgodovino bohinjskih fužin pisateljstvo besedilo in urednikove opombe v delu: Dr. Janez Mencinger, Moja hoja na Triglav. Uredil dr. Jos. Tominšek. Ljubljana, Planinska matica 1938. — Anton Koblar, Zgodovina železarstva na Kranjskem. LMS 1892.

¹¹ Jože Abram: Bogatin. KGMD 1927. Isto pod naslovom »Die Sagenwelt des Triglav« v Kugyjevem zborniku »Fünf Jahrhunderte Triglav«, Graz 1938. — V našem leposlovju je opeval gorenjsko fužinarstvo prosvetljenec Valentin Vodnik. Iz njegovih verzov pa moremo dovolj jasno razbrati tudi rastoče denarno gospodarstvo in pridobitniška stremljenja v tisti dobi pri nas. Take so sledeče njegove pesmi: Jeklenice, Zaloge v zemlji, Dramilo (»ruda, kupčija tebe rede«), Novo leto (»tem dnarje, ki znajo z njimi obračat«). O tedanjem našem rudarstvu in fužinarstvu ter z njima zvezani trgovini poroča Vodnik tudi v »Popisovanju kranjske dežele«: »Največje bogastvo kranjske dežele so rude... Rude se v več krajih dobe, plavijo ino v železo ino jeklo podelajo. Živo srebro, železo, jeklo, svinec se na tuje prodaja ino denar noter vleče...« (Val. Vodnik, Izbrano delo. »Cvetje«, Celje 1935). — Na osnovi ljudske bajke o zakladih v triglavskem pogorju ter zgodovinsko resničnih primerih iskalcev tega zlata v novejši dobi sta pa nastali zlasti dve naši ljudskovzgojni povesti: Mencingerjeva »Zlato pa sir« (SG 1860) in Erjavčeva »Ni vse zlato, kar se sveti« (KMD 1887). Tako Bohinjca Čuka kot Tolminca Čerina »slast po zlati vedno le po gorah vleče«.

zajemal snov za svoja dela iz ljudskega izročila, so »Novice« 1856 prinesle epsko pesem z naslovom »Zlatica v Bogatinu«. Pesem je brez dvoma ena izmed inaeč pripovedke o Bogatinu in jo je zapisal neki Lavromir, verjetno kak izobražen domačin iz Bohinja. Kot iskalec zlata se s krampom in lopato napoti na goro kovač iz bistriške fužine, ki se je naveličal trdega dela in bi rad zlahka obogatel in živel:

Ne bom železa več koval,
— — — — —
Ključar zlatice — vseh rudnin —
Nad jezerom je Bogatin.

V votlini pod goro, kjer straži zaklad zmaj, pa se kovač prestraši bucanja vode v prepadih, še bolj pa, ko se za njim zrušijo v brezna trhle brvi ter mu onemogočijo vrnitev, in okameni. Pesem se končuje s svarilom in poukom preprostemu bralcu:

Zlatica naj ti pridnost bode,
Ki zlate kuje ti osode!

Tudi vikar Jože Abram-Trentar, odlični poznavalec naše pripovedke in trentske zgodovine, je dejanje svoje ljudske igre s petjem »Zlatorog« (1934) postavil v dobo trentskih grofov in fužin.

Kakor cela pripovedka, tako se je tudi »triglavska roža« ali »roža mogota« kot njen sestavni del oblikovala le polagama. Dokler so naši predniki oboževali prirodo, je bil zanje zlasti veličastni Triglav gora, na katero so zrl le z boječim spoštovanjem in se niso upali približati njenim višinam. V tej mitološki fazi je mogla tudi »roža mogota« živeti kot skrivnosten in čudežen evet le v ljudski domišljiji, saj jo je le-ta postavljala prav na nepristopne police božanskega Triglava. Taka je živela verjetno tudi nedavno v naših leposlovcih Mencingerju, zlasti pa mladem simbolistu Župančiču in ekspresionistu Preglju, ki se po vsej priliki niso menili za njeno določeno botanično obliko ne po njej povpraševali.

Kasneje je bajka sprejela vase še človeške in zgodovinske prvine in postala pripovedka. Ljudje so spremenili svoj odnos do prirode: v njej so začeli gledati neizčrpne vire za lastno gmotno blaginjo, jih iskati, proučevati in izkoriščati. Tudi gorá se niso več bali, dasi je ostalo v njih še precej praznoverja. In v dobi, ko so nekateri okrog Bogatina začeli stikati za zlatom, so bohinjski in bovški pastirji in lovci po skalnatih robih okrog Triglava začeli verjetno tudi iskati cvetko, ki bi najbolje ustrezala njihovim predstavam o bajni »roži mogoti«. Katero ali bolje: katere rože so imeli domačini pod Triglavom v bližnjih preteklih stoletjih za »mogoto«, ni mogoče dognati. Gotovo je, da so zlasti v prejšnjem stoletju ob raznih izobraženih zapisovalcih nastale nove, deloma tudi samovoljno skrivljene variante naše pripovedke, po katerih je »mogota« dobila zelo nasprotujoče si funkcije. Saj Rutar pravi, da ljudsko izročilo v Bohinju pozna »rožo mogoto« izpod Triglava predvsem kot ključ do zakladov pod Boga-

tinom, medtem ko Dežmanova »triglavska čudotvorna roža« zraše iz kapelj krvi ranjenega Zlatoroga in ga v hipu ozdravi, če jo použije.¹² Po bohinjski ljudski varianti za »mogoto« rdeča cvetna barva torej ni bila nujen atribut. Potemtakem se zdi, da rožnato cvetočo *potentillo nitido* enačimo z bajno »triglavsko rožo« šele od Dežmana, ki je nekdanji samostojni ljudski pripovedki o Zlatorogu in Bogatinu kontaminiral in močno prestiliziral, tako da imamo danes opraviti z na pol umetno, individualno tvorbo.

Kako usodno je lahko izobraženec posegel v umetniško snovanje ljudstva ter z njim zvezani predstavniki svet, nam izpričujejo tudi Trentarji. Tam so stari ljudje — četrti rod od današnjega nazaj — ki so že vsi pomrli, še dobro poznali naši pripovedki, pa tudi izraz »roža mogota« za triglavsko rožo je bil pri njih še živ. Vendar za »mogoto« niso imeli *potentille nitide*, temveč v naši planinski literaturi dobro znano *scabioso Trento* ali *cephalario leucantho*.¹³ Kako je prišlo do tega?

Ob koncu 18. stoletja, v dobi razmaha izkustvenih prirodoslovnih ved in začetkov modernega kapitalizma, je pripadal Zoisovi družbi geologov, mineralogov, botanikov in prvih obiskovalcev naših vrhov tudi Baltazar Hacquet. Ta je med resnično in dozdevno novimi vrstami v naši planinski flori poleg *potentille terglouensis*, ki jo je našel na Zoisovem svetu Zajezeram, odkril na jugozapadnih pobočjih Triglava nad Trento novo zvrst *scabiose*, ki jo je imenoval *scabioso Trento*. Strokovnemu opisu rože je učenjak dodal tudi nazorno risbo: iz sorazmerno krepke korenike poganja srednje visoko steblo s suličastimi in nacepljenimi listi, ki se razširja v belo glavičasto socvetje z večjimi obrobnimi in drobnimi notranjimi cveti.¹⁴ Hacquetova redka cvetka je naslednje stoletje zvalila v triglavsko pogorje vrsto botanikov, med njimi okrog l. 1840 Tržačana Tommasinija, ki se je pa vrnil brez uspeha. Zato je naprosil za pomoč mladega Juliusa Kugyja, ki se je nekako sto let za Hacquetom vnovič odpravil v Trento. Kot vodnika sta ga na njegovih potih spremljala domačina Anton Tožbar, znan pod imenom Špik-Medved, nato pa Andrej Komac-Mota. Kugy se je leto za letom vračal iz Trsta pod Triglav, načrtno in z rastočim pričakovanjem prehodil s slovenskim vodnikom sčasoma vse pogorje, toda tako iskane in zaželenne *scabiose Trente* ni našel. Pač pa so se mu na teh romanjih okrog Triglava odkrile in razodele brezmejne lepote naših gora in ga za vse življenje priklenile nase. Nedosežena *scabiosa Trenta* je postala zanj simbol tihe življenjske sreče, ki jo je poselej vedno našel sredi

¹² Pri Zupančiču najdemo »rožo mogoto« v bohinjskem ljudskem smislu po Mencingerjevem posredovanju v obravnavani ljubezenski pesmi v »Čaši«. K Dežmanovemu in Baumbachovem pojmovanju »triglavske rože« pa se isti avtor nagiba v svoji novejši pesmi »Na vrhah. (Planincu Joži Čopu v spominško knjigo)«, izišli v zbirki »Zimzelen pod snegom«.

¹³ Sporočilo Antona Tožbarja ml., upravnika alpskega botaničnega vrta »Juliane« v Trenti, avtorju razprave 19. VIII. 1949 po družinskem ustnem izročilu od deda Spika-Medveda.

¹⁴ Balth. Hacquet: *Plantae alpinae carniolicae. Collegit et descripsit...* Viennae 1782.

veličastnih gora. Imenoval jo je svojo romantično Wunderblume — cvetka s tem imenom je po Tušku tudi Nemcem odpirala pot do podzemeljskega zaklada¹⁵ — in jo čustveno vezal, kakor pričajo razna mesta v njegovi »Aus dem Leben eines Bergsteigers«, z našo pripovedko in njenim prizoriščem Komno.¹⁶ Tako so pod Kugyjevim vplivom njegovi slovenski spremljevalci — trentski gorski vodniki v skrivnostni scabiosi začeli gledati našo staro ljudsko »rožo mogoto«. Do tega pa seveda skoraj ne bi moglo priti, če bi se bila ljudska fantazija do tedaj že oklenila določene rože v naši triglavski flori. Trentski primer nam nasprotno vsiljuje domnevo, da je celo ob koncu preteklega stoletja še vedno izbirala in nihala med raznimi gorskimi cvetkami, ki so po svojih izrednih značilnostih spominjale na »mogoto«.

Zanimivo pa je, da so Kugyjevo Wunderblume čisto nezavedno in kar nagonsko slovenili z »mogoto« tudi nekateri naši ocenjevalci njegovega dela;¹⁷ »mogota« jim je bila, kakor večini pri nas, znana seveda iz Župančičeve ljubezenske pesmi.

Pripovedka o Zlatorogu in Bogatinu ter »roža mogota«, njen sestavni del, sta se torej oblikovali in rasli postopoma. Svojo dinamiko sta razvijali v času in prostoru: iz mitologije v zgodovino, iz fantazije v floro. Rasli sta, kolikor sta samorodno slovenski, iz našega ljudstva, a v nemali meri ju je oblikoval tudi potujčeni izobraženec.

*

Sledili smo življenju malo znane slovenske besede. Porodila se je v jezikovni prvotnosti, glasovni zvočnosti in vsebinski polnosti nekje v davno minulih stoletjih v ustih našega preprostega hribovskega človeka, kmetiča, pastirja in lovca pod Triglavom. Iz ljudskih ust jo je prvi zabeležil ter jo rešil pozabe podkranski profesor Rutar. Nato se je oglasila kot hvaležno umetniško izrazno sredstvo pri Mencingerju iz Bohinja. Svoje poveličanje je doživela v dobi »moderne« pri Otonu Župančiču. In svoj razkroj v letih povojnega ekspresionizma. V našem leposlovju je, kot se zdi, »roža mogota« s Pregljevimimi deli izumrla. Enaka je njena usoda med ljudstvom. Pripovedki o zakladu pod Bogatinom in Zlatorogu poznajo danes celó v samem Zlatorogovem kralje-

¹⁵ Ivan Tušek: O čarovnih zeliščih. SG 1863, str. 120.

¹⁶ Dr. Julius Kugy, op. cit. (München 1925), str. 33, 138 in 333. O svojem iskanju scabiose Trente pripoveduje avtor v enako naslovljenem poglavju na str. 25 do 36.

¹⁷ Dr. Ivan Pregelj, ki je o Kugyjevi knjigi in njegovem doživljanju gora pisal v Mentorju 1926/27 na str. 135—136, je Kugyjev končni nagovor na njegovo »sinjo cvetko« prevedel takole: »Mimo časa in kraja te pozdravljam, moj ljubi mogoti cvet — Scabiosa Trenta!« — Alpinist Evgen Lovšin pa je v svoji izčrpni monografiji »V Triglavu in v njegovi soseščini« (2. izd. Ljubljana 1946) na str. 148, kjer govori o trentskih gorskih vodnikih — klasičnih utemeljiteljih našega alpinizma, zapisal o mladem Kugyju med drugim sledeče stavke: »Po južnih triglavskih obronkih išče novo cvetico ‚scabiosa Trenta‘, o kateri je čital v Hacquetu. Ni je našel, druga ‚roža mogota‘ — gora z vsem svojim čarom ga je privezala za vedno k sebi.«

stvu pod Triglavom predvsem po zmaličenem Dežmanovem zapisu in Baumbachovi literarni predelavi, za »mogoto« pa skoraj nikjer več ne vedo.

Spričo zanimive zgodovine, ki jo ima ta naš ljudski in pesniški izraz, se mi zdi primerno, da si ga poleg »triglavske rože« čimprej osvoji naša strokovna botanična terminologija, ker pove mnogo več kot kak »bleščeči prstnik« in vsaj toliko kot »*potentilla nitida*«.

Résumé

Dans son étude qui intéressera les philologues et les historiens littéraires ainsi que les folkloristes et même les botanistes, l'auteur retrace l'origine et l'évolution de l'expression slovène »roža mogota« dont Oton Župančič s'est servi dans un poème érotique de sa jeunesse.

Cette expression n'est pas, comme on serait tenté de le croire, un néologisme forgé à son usage par un poète ou écrivain quelconque, mais bien une expression populaire authentique se rattachant aux contes populaires slovènes sur les trésors d'or enfouis sous le Bogatin (Mont Riche), voisin du divin Triglav, et sur le Zlatorog, chamois légendaire aux cornes d'or. »Roža mogota« est, d'après ces mêmes contes, la fleur magique et tout-puissante — du vieux slave *mogonta*, cf. *mogotá* en russe moderne! — qui fait surgir les trésors souterrains, guérit les blessures dangereuses, redonne à celui qui la cueille la jeunesse et la force.

Ces contes ont été formés dans les vallées aux pieds des Alpes Juliennes, à l'époque des vives relations commerciales avec la Venise et des fonderies florissantes sur tout le territoire du nord-ouest slovène, c'est-à-dire à l'époque de transition entre la féodalité et le capitalisme, au XVIème ou au XVIIème siècle. Le premier qui mentionna l'expression citée en la rattachant aux contes populaires de cette région, fut le professeur S. Rutar, né lui-même aux pieds de Bogatin. Après lui, elle fut introduite dans la littérature par le réaliste J. Mencinger qui s'en servit dans son roman utopique »Abadon«, puis, on la retrouve encore dans les poèmes en prose de l'expressionniste I. Pregelj et dans le poème lyrique déjà mentionné du symboliste O. Župančič. Quant à la botanique, on pense en général que »la rose de Triglav« ne saurait être que la fleur alpine *potentilla nitida* (rosaceæ); dans la vallée de Trenta, on commence à la confondre, sous l'influence des écrits du célèbre alpiniste J. Kugy, avec la *scabiosa* Trenta Hacquet. Aujourd'hui, on ne connaît, dans les vallées aux pieds de Triglav, les vieux contes populaires que dans leur forme secondaire, littéraire, stylisée et défigurée, tandis que l'ancienne expression populaire »roža mogota« n'y est plus connue de personne.

ZAPISKI IN GRADIVO

O IMENU ADMONT

Pred 70. leti je Fr. Levstik v bežni vrstici v Ljub. Zvonu 1881, str. 776 napisal, da se neki slovenski rokopis nahaja „v knjižnici Vodmótskega (Vodomátskaago) samostana (Admont)“ na Zgornjem Štajerskem in s tem povedal, da tolmači krajevno ime *Admont* iz slovanskega *vodomQlč*. Utemeljitev za to razlago pa je podal K. Štrekelj ČZN I, 71-79; njegova izvajanja so izredno točna in vseskozi pravilna in slavisti so jo sprejeli, dokler se ni oglasil M. Vasmer, najprej v Arch. f. slav. Phil. 38 (1923), 89 in dodatno še enkrat v svoji Zeitsch. f. slav. Phil. VII (1930), 425. Njegovi pomisleki so bili različne narave; moti ga, da današnje nemško ime nima v začetku *w-* za slovenski *v-* in se sprašuje, kateri od obeh jezikov, slovenski ali nemški bi naj ta *v-* absorbiral; v slovenskem je to bilo nemogoče, saj bi zveza z *voda* vzdrževala začetni *v-*. Če pa bi šlo za napačno dekompozicijo predložne zveze acc.* *v-odomQlč*, loc* *v-odomQlč*, pa nemški jezik, ki nima predloga *v-*, takšne dekompozicije ne bi mogel ustvariti. Dalje se sklicuje nato, da noben slovenski jezik ne pozna zloženske *vodomQlč*. Zato se končno odloči, da izvira *Admont* iz *otčmQlč, za kar navaja poljsko *odmQlč*. Bodi še rečeno, da določa Vasmer pomen besede z „Wasserwirbel“ ter ga spaja s sosednjim „Gesäuse“, ki je za to pokrajino značilno. Vse te pomisleke je že Štrekelj predvidel in dal nanje ne le zadovoljiv odgovor, marveč jih je pravilno obrazložil. Družba v zgornještajerskem kraju je s pritokom bavarskih kolonistov postala jezikovno mešana, sčasoma dvojezična. Dvojezičnost je predvsem pri Slovanih v dobi pred asimilacijo prevladovala in v takem jezikovnem stadiju je možna tudi dekompozicija *vodomQlč*, *vodomQlč* v *v-odomQlč*, ki je, rabljeno samo kot krajevno ime, izgubilo zvezo z *voda*; pa tudi priseljeni Bavarci so mogli toliko slovenščine razumeti, da so mogli slov. *vodomQlč* smatrati za predložno zvezo s predlogom *v-*. Tako si je možno pojasniti izgubo zveze z *voda* in dekompozicijo. Pa tudi ta razlaga, ki jo dvojezičnost povsem dovolj utemeljuje, ni edina; Štrekelj jo je le bolj kot možno in mimogrede omenil. Vse bolj je poudaril drug jezikovni pojav, ki popolnoma jasno pokaže, zakaj je na poti od sl. *vodomQlč* do nem. *Admont* izginil začetni *v-*; na str. 78. navaja cele citate iz bavarske gramatike Weinholda, ki govori posebej še o izgovoru začetnega bav. *w-*, ki je bil zelo rahel in je zato v celi vrsti bav. narečij onemel; v opombi opozarja še na Wilmannsovo nemško gramatiko. Izguba začetnega *v-* je torej primer izrazitega bavarskega jezikovnega (dial.) pojava. Pri tem ni prezreti dejstva, da imamo v istem bavarskem okolju iz približno iste dobe zapisano slov. osebno ime *Večegoj* kot *Ecegoi* (vas Lind pri Judenburgu za l. 1006 — 1039; F. Kos, Gradivo III. št. 19). Dejstva substitucije, ki jih moremo na toliko in toliko primerih zasl. dovtati in si z matematično točnostjo odgovarjajo, nam povedo dovolj jasno, da je slov. *vodomQlč* moralo dati stbav. *ḡadamunta* (sl. *ō* dá stbav. *a*; *Q* se substituirala z *un*; končni *-č* zopet z *-a*; gl. Ramovš Kratka zgod. I. 28, 35, 39) in če uvažujemo stbav. izgubo začetnega *ḡ-*, dobimo obliko *Adamunta*, kakor je prvič zapisana v l. 1005. Še več moremo reči; od Vasmerja predlagana izvorna slov. oblika *otčmQlč bi dala v stbav. *atamunta; take oblike nimamo nikdar zapisane, vedno je *-d-*, ki ga izpričuje tudi današnji izgovor *örmend* s pogostnim bav. prehodom *d* v *r*.

Tudi pomen besede *vodomQlč* ni točno opredeljen, če ga s Vasmerjem, ki je očitno to prevzel iz Stura, Die slaw. Sprachelem. (Sitz.-ber. d. Akad. d. Wiss. Wien 176 zv., 6. odd., str. 79) tolmačimo kot „Wasserwirbel“ in vzporejamo s sosednjim *Gesäuse*. Soteska *Gesäuse* je nekaj kilometrov oddaljena od Admonta in za ta kraj

ni prav nič značilna. *VodomQ^{ts}* je ime reke, bolje rečeno večjega potoka, ki teče skozi Admont in po katerem je naselbina dobila ime. Ta potok se sedaj imenuje Lichtmessbach in nanj je mislil tudi Štrekelj l. c. 76, saj pravi, da je njegova voda kalna, kar mu „izrečno kot značajno črto (zanj) potrjujejo ljudje, ki so ga videli“. Sam sem nekaj mesecev živel v Admontu in vem, da se ta potok ob najmanjšem deževu uvalja v skali.

Naj na tem mestu zavrnem še pomislek W. Brandensteina, Blätter f. Heimatkunde 20 (1946), zv. 3, str. 12.; glede izgube začetnega *v-* je dovolj rečeno že zgoraj in pri Štreklju. Brandenstein pa misli, da je *voda* za poimenovanje potokov neprimerno, ker pomeni *voda* „Trinkwasser“; to pa ni res. Nekoč kot zdaj pomeni *voda* vodo na sploh; za nas je Sava, Drava, Soča itd. tudi voda, naj si je bistra ali kalna; izrazi *po vodi*, *z vodo*, *na vodi*, itd. se nanašajo samo na rečne in jezerske vode; pregovor *tihá voda globoko dere* govori o rekah. Šele poznejše determinacije morejo vodo posebej določiti; kakor *krstna voda*, *žegnana voda* je tudi *pitna voda*, gotovo da zgodaj nastalo, stara tvorba, vendar ima v sebi vedno določujoči odnos do kalne, smrdljive vode. Samo po sebi pa *voda* ni „Trinkwasser“.

Vasmer kot Brandenstein sta pa najbolj zgrešila, ker se nista ozirala na Štrekljevo razlago v celoti. Ali ima slovanščina zloženko *vodomQ^{ts}* ali ne, je končno brezpomembno, če moremo ugotoviti, da jo ima slovenščina. Morda so posebni geografski momenti v Alpah sprožili to tvorbo; ni pa nič nezaslišanega in Štrekelj je navedel iz staroruskega teksta adj. *vodomutnyj potok*, kar je enakovredno s slov. substantivom *vodomQ^{ts}*. Kraje s tem imenom imamo v Alpah — kolikor mi je znano — poleg Admonta še na srednjem Štajerskem (zapadno od Maribora, na zapadnem delu Kozjaka) v obliki *Vurmat* (t. j. slov. *vodomQ^{ts}* je dalo v tukajšnji bavarščini *wurmat* in Slovenci so si iznova izposodili nemško obliko kakor tostran Drave *Cinžat* za prvotno slov. *sénož^{ts}* Štrekelj ČZN III. 48; glede substitucije slov. *o > bav. o*, kasneje *uo* gl. Ramovš, Slavia VI, 778; za prehod *d > r* gl. gori), pisani l. 1093 še *Vodmunt*, kasneje (po razvoju nem. *o* v *uo*, *ue*) pa *W^udemunde* l. 1201; *W^udmund* l. 1289 in pod. (Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark 512). Med Rimskimi Toplicami in Zidanim mostom je kraj *Udmat*, zapisan l. 1265. *O^e dem^ut* (zopet bav. *ue* za slov. *o*), l. 1482. še *Vdmunt* s tradicionalno pisanim *-un-* za nekdanji slov. *o*. Sem spada tudi ljubljansko predmestje *Udmat* (l. 1405. *Wudmuet*; l. 1490. *Vdm^ol* v urbarju Nemškega viteškega reda na Dunaju l. 1496. *Vdmat*, *Vdm^ut*; po sporočilu prof. Milka Kosa) s tipično gorenjsko asimilacijo *wo- > u-* (Ramovš, HG. II. 160) in posttoničnim akanjem. Vse to je navedel že Štrekelj in jasno dokazal, da je alpska slovanščina imela zloženko *vodomQ^{ts}* in je z njo poimenovala značilne motne in kalne vode ali hudournike. Spričo tega jasnega poimenovanja bi končno tudi odpad začetnega *v-* v imenu *Admont* ne pomenil več kot nekam čuden, netočen pojav, kar pri krajevnih imenih, povzetih v različnih dobah in neznanih okoliščinah, spet ni nič čudnega. Ali tudi zanj imamo popolnoma jasno razlago in zadostne dokaze. Skratka: Štrekljeva razlaga imena *Admont* je trdna, napremakljiva, vsak pomislek proti njej je neumesten in ne vzdrži kritike.

Odkar se je ugotovilo, da je „lužiška kultura“ s „kulturo pogrebni^h žar“ spadala indoevropskim Ilirom, ki so se nekako v sredini II tisočletja stare ere začeli razseljevati iz vzhodne Germanije in sosednje Poljske ter se v zaporednih valovih razširili po južni Germaniji, čez vzhodne Alpe ter dosegli severni del Italije, severni Balkan, se pomešali celo z Dorci in Latini, je šla indoevropska znanost s posebno razumljivo vneto po njihovih sledovih, ki jih je našla predvsem v krajevnih imenih. Ti vnemi je zapadel tudi *Admont*. W. Brandenstein l. c. se ne meni dosti za prejšnje razlage, marveč izhaja iz domneve, da ime ne more biti niti slovansko, niti germansko; zanj je zato treba virov iskati še v starejši dobi. Koroško najdšče Würmlach prida jasno o Ilirih, ki so od te strani prišli v Italijo (gl. H. Krahe, Die Indogermanisierung Griechenlands und Italiens 1949, 10, 42). Tako se dokoplje do mnenja, da je ime *Admont* ilirsko.

Ugotovi, da je tvorba krajevnih imen z obrazilom *-unto-* tipična za ilirski jezik in primerja *Carnuntum* ob Donavi (koren *carnos* „kamenje“ pozna tudi keltščina, ali tvorba z *-unto-* je ilirska; keltsko bi bilo *karnákon*; obrazilo znači namreč

množino tega, kar koren predstavlja, nekako to, kar pomeni naše obrazilo -išče). Na osnovi tega ilirskega obrazila razčlenjuje ime *Adamuntos* naprej in ga razstavi ob primerjavi rečnega imena *Varus* (latinizirana oblika), današnji *Var* v severni Italiji in *Varamus* (v bližini prejšnjega), kjer ima obrazilo -*amus* funkcijo, ki izraža višjo, stopnjevano stopnjo, v *Ad-am-unto-s* in koren *ad-*, znan tudi iz iranščine, je v ilirskih imenih pogosten: *Adua*, današnje rečno ime *Adda* v severni Italiji; *Adra-gawe*, današnji *Attergau* na Zgornjem Avstrijskem in tudi *Adria* spada semkaj; koren *ad-* je pomenil „vodo“. Tako smatra Brandenstein ime *Admont* za ime, ki je tako po svojem korenu, tolikokrat na ilirskih tleh izpričano, kakor po svojem sufiksu tipično ilirsko.

Teoretično se takemu razlaganju z jezikovnega stališča ne da oporekati, če preskočimo vmesno stopnjo *adamos, za katero primerjava *Varus* : *Varamus* še ne priča. Pomisliti pa moramo, da sta dve tisočletji pretekali od morebitnega ilirskega poimenovanja tega štajerskega kraja do prvih zapiskov; v dveh tisočletjih bi moralo ilirsko ime doživeti po novih naseljenicah, ki so prihajali v to pokrajino, izpremembe; če bi bili germanski rodovi prvi, bi po premiku zapornikov pričakovali vsaj -*t*- za prvotni -*d*- . Dalje bi vsaj kak antični vir zabeležil to mesto; ker če bi bila to večja naselbina, bi z njo ostalo latinizirano ime. Ne tega ne onega nimamo. Pač pa imamo pri alpskih Slovanih tipično rečno in krajevno ime *vodomŕtŕ* v *Wurmat-Udmat*, kakor smo že prej omenili, in ime *Admont* nam je izpričano šele iz slovanske dobe. Teh izpričanih dejstev ne more izpodbiti nobena domnevana jezikoslovna rekonstrukcija, tem manj, ker imamo tudi za stbav. izgubo začetnega *ŕ*-popolnoma zadovoljivo in zadostno razlago, ki je prav tako z jezikovnimi dejstvi izpričana.

Po vsem tem je Štrekljeva razlaga neizpodbitna; treba pa je le bilo zbrati pomisleke, ki so se v teku njenega obstoja nabrali in jih zavrnil. Tudi to dejstvo priča po svoje za njeno pravilnost, ker kljubuje vsem ugovorom in novim razlagam.

Fr. Ramovš

TRUBARJEVO HPOMOZHIAN »NA POMOČ«

To čudno obliko berem pri Trubarju in samo pri njem tolikokrat, da je nikakor ne morem smatrati za napako, marveč za redno obliko njegovega govora. Piše jo največkrat tako, kakor je v naslovu zapisana. Primeri zanjo so tile: *pride hpomozhian* Katek. 1555, D 2 b; *Vi ifraelski moshie . . . tecyte hpomozhian* Test. 1557: 405; *te nim prishal hpomozhian* Predg. 1557: pogl. 35 R; *priti hpomozhian* ibid. pogl. 48 in 54; *proffimo za pomozhian inu fa use tu, kar potrubuemo* Reg. 1558: N IV a; *priti hpomozhian* Reg. 1558 R IV a; . . . *prishal hpomozhian* ibid. S 3 a s; y la; V lb; *Bug fuiem Synom inu Euangeliom, hozhe tei bogi Cerqui priti hpomozhian* Psalt. 30a; *Tuia roka pridi meni hpomozhian* Psalt. 226b; *hpomozhian klizati* Katek. 1575: 285s; *Pridefh nam htroshtu, hpomozhian* Tri duh. pes. 1575: A3a dalje še *hpomozhian* Test. 1581: 131, vsega skupaj 12 enakšnih zapiskov. Večkrat pa je pisano tako, da je končni -*n* grafično označen kot palatalen in takrat za glasom *č* ni črke *j*: *On tebe ne hozhe šapustiti, temuzh per prauim redu tebi hpomozhain pryti* Artik. 151a, b; *Obudi tuio Mozh . . . inu pridi nom hpomozhain* Psalt. 147a; *hpomozhain* Test. 1581, 131; *tecyte hpomozhain* Test. 1582: 577; semkaj je šteti še zapiske z enostavnim končnim -*n*, kajti Trubar je za glas *ń*, ki je v njegovem govoru še bil mehak in je v poznejši dobi izgubljal le nazalni element, dočim je palatalni do danes ostal (gl. Ramovš, H. Gr. II., 116), večkrat pisal samo -*n*-: *de bi nim ta Syn Boshy . . . ne bil hpomozhan . . . prishal* Artik. 9a; *te li tim reunim hpomozhan prishla* Pav. 65a; *hpomozhan* Test. 1581: 240. Takih zapiskov je torej sedem. Da je ta izraz res bil samo Trubarju lasten, vidimo iz tega, da je prirediteljem Trubarjevih pesmi delal težavo, ker izraza niso razumeli: v EPD 1563 beremo zato *pridi nam vfelei kpomuzhan* str. 50 (edini primer z -*u*- in še to v Klombnerjevi priredbi) in v Katek. 1595 tele verze *Pridefh nam h' troshtu, h' pomozham | Sakai vsak Verni je obdan, | vfo shlaht revo nadlugo. | Satu te hozhmo nuzh ter dan, | vfelei povfod hvaliti :| Pelati poshten ta nafh ftan, tvojo muzh |*

resglaſſiti. De boſh ſtvoim Synum / ſpoſnan, od vſeh ludy prau poſhtovan, H'timu daj tvoj Duh, Amen; str. 318-9. Rime in ritem *h'pomozham* (v Treh duh. pes. iz l. 1575 imamo v isti pesmi pravilno *hpomozhian*) — *obdan — ter dan — naſh ſtan — ſpoſnan — poſhtovan* pa nam pokažejo, da je naš izraz bil naglašen na končnem zlogu; to ugotovitev podpira še dejstvo, da sta obadva *-o-* (v začetnem in srednjem zlogu) stalno pisana s črko *-o-*, torej nenaglašena; edini primer *hpomuzhan* v EPD z *-u-* je prikrojen po zapiskih *pomuzhi* in je redaktorjevo tolmačenje tega izraza.

Beseda je v grafičnem, glasovnem in akcentskem oziru jasna; znan je njen pomen in funkcija. Težavo pa dela oblikoslovna plat. Edini primer brez začetnega *h-* v Reg. 1558 se dá prav tako tolmačiti kot „pomoč“ ali pa tudi kot „na pomoč“. Zveza s prislovno rabljenim izrazom „*k pomoči*“ je nedvomna, ali zaradi obeh kratkih *-o-* je že pred dolenskimi prehodom dolgega *o* v *u* (nekako v začetku 13. stoletja) morala eksistirati tvorba *hpomozhián* s končnim poudarkom. Drugače uporabljala dolenjščina v tem smislu obliko *h'pomozhi* Hip. I. 636, 639; *na pumozh* ibid.; *na pumozh, na pomagáje klizati* Hip. II. 170, kar je še danes v rabi (*na pomagáje* predstavlja acc. pl. k subst. *pomagaj*; močno se križa z verbalnim substantivom *pomagánje*). Postanek naše oblike si morem samo na tale način razlagati. Prislovi (izraz *k-pomoči* je tudi prislovna zveza) tvorijo adjektiva s sufiksom *-báb*: *dosedanji, domanji, jutranji, nekdanji, notranji, ondanji, tedanji, zunanji, včeranji* itd., gl. Miklošič, Vgl. sl. Gram. II. 155; tako je tudi k prislovu *k-pomoči* bil narejen adj. **hpomociánji* in adv. rabljeni acc. sg. neut. **hpomociánje* je spet izražal prislovno rabo. Te vrste prislovi so končni *-e* bodisi po redukciji, ki je pri prislovih šla svojo posebno pot in je časovno starejša od običajne moderne vokalne redukcije, bodisi pod vplivom starih adv. *i-jevske* osnove, izgubili; *bolje — bolj, večje — več* itd., in tako je nastalo tudi *hpomociánj*. Podobne tvorbe imamo tudi pri *tolikánj, kollkánj, toličkánj*. Kakor je po zgornjih primerih razbrati, je v govoru nastopalo disimilacijsko izbegavanje med *j (-ej-)* in mehkim *h*, zdaj v ti, zdaj v oni smeri. Izraz se do danes ni ohranil; bil je vsekakor samo na Raščici znan in ga že Trubarjevi sovrstniki niso uporabljali; v Kat. 1595 so ga naslonili na dat. pl. *a-jevskega* imena, ki ga pa slovenščina ne pozna (gl. shr. *pomoča*).

F. Ramovš

RASTICŦ ZA RASTISLAV

V Revue des études slaves XXV 122—123 (Paris 1949) v bibliografsko-kritičnem pregledu sočasne slavistične literature A. Vaillant omenja mojo razpravo »Nekaj pripomb k pretresu Hrabrovega spisa o azbuki Konstantina Cirila«, ki je izšla v Slavistični reviji I., 5—18, pa dodaja k njej neko svojo pripombo o hipokoristični tvorbi imena velikomoravskega kneza Rastislava v obliki RasticŦ. Jaz tam (str. 15—16) proti B. Ljapunovu zagovarjam slovaško-moravsko poreklo oblike, kakor je tudi Rastislav s svojim Ra-, in navajam, da se taka poleg rokopisov traktata meniha Hrabra, kar bi na prvi videz moglo govoriti za južnoslovansčino, nahaja tudi v papeževem pismu in v latinsko pisanem letopisu, kar skupno s prvim priča za pravo domače izhodišče. Vaillant pa na to meni, da je RasticŦ starovisokonemški hipokoristikon, podobno kakor Winizo iz Winifredus, in da je Ra- za Ro- predpolaganega zahodnoslovanskega RosticŦ zbog *-i-* v sledečem zlogu. To Vaillantovo razlaganje bi moglo imeti svoj smisel, ako bi se oblika RasticŦ nahajala le v latinsko pisanih virih, toda nahajamo jo vendar, kar je Vaillant, kakor se vidi, najbrž prezrl, tudi v slovanskih, in sicer v vseh rokopisih Hrabrovega traktata, tako da jo je pripisati originalu; da bi bil pa ta uporabljal obliko s starovisokonemško tvorbo in s starovisokonemškim izgovorom, bi bila naravnost kuriozna trditev. A v svoji razpravi sem dovolj jasno pokazal, kako je Hraber slonel na prvotnih podatkih, sporočilih še učencev slovanskih prosvetiteljev Konstantina Cirila in Metoda, ki jih navaja kot svoj vir, ko pravi, »so še živi, ki so jih videli«, in »če vprašaš, v katerem času, vedo in reko, da za časa ... Rastica, kneza moravskega«.

Ljubljana, 14. aprila 1950.

Rajko Nahtigal

V letošnjem tedniku »Tovarišu« je v februarju v nekaj številkah 6—8 izhajal sestavek »Svetovni nazor starih Slovencev«, to je o njihovem bajeslovju. Samo ob sebi je umevno, da ne more biti tak sestavek v imenovanem časopisu znanstvena razprava, temveč le ljudski prosveti služee, poljudno napisano berilo; vendar mora ravno zaradi svojega namena po možnosti sloveti na znanstvenih izsledkih in ne sme biti z njimi v opreki. Slovanska mitologija in v njenem okviru seveda tudi slovenska je še v obilni meri zelo problematično polje in literatura o njej polna hipotez in nasprotij. Zato mora biti tisti, ki govori o njej, zelo kritičen presojevalec in silno oprezen.

Najobširnejši dosednji pregled o slovanskem verstvu je še vedno Niederlejev v kulturnem delu njegovih Starožitnosti »Život starých Slovanů« (díl II, svazek I, oddíl VI: Vira a náboženství, druga izdaja v Praze 1924). Od istega je tudi francoska predelava Starožitnosti v izdaji francoskega Instituta d'études slaves v seriji Collection de manuels I: Manuel de l'antiquité slave II. La civilisation (Paris 1926). O drugi literaturi glej še moj »Uvod v slovansko filologijo« (v Ljubljani 1949, str. 49 in 110, prip. 153). V novejšem času pa je objavil B.-O. Unbegaun, profesor slovanske filologije na univerzi v Strasbourgu, kritično študijo o religiji starih Slovanov v zborniku »Les religions de l'Europe ancienne« (Paris 1948, str. 387—445). Pripravlja pa o tem še večje delo. Z imenovanim spisom bi bilo zanimivo primerjati manj kritični St. Urbańczyka, Religia pogańskich Słowian (Kraków 1947, Biblioteka Studium słowiańskiego instytutu Uniwersytetu Jagiellońskiego, Seria B, n° 6). Kratko omembo o obeh je najti v Revue des études slaves XXV 130 (1949).

Spis v »Tovarišu« ne pretendira na novejšo izsledke in metode in ne ustreza kritičnemu odnosu do opisovanega gradiva nasploh, v podrobnostih pa zlasti glede nekaterih etimologij. Je nekaka ponovitev italijansko pisane razprave istega avtorja J. Mala »Contributo alla mitologia slovena« (Bologna 1943), odtisa iz »Studi e materiali di storia delle religioni«, vol. XVIII (1942), v kateri se nahajajo tako isto razne nekritične trditve in napačne etimologije. Bolji in tudi kolikor toliko dokumentiran je spis »Slovenske mitološke starine. Donesk o sledovih poganstva med Slovenci« (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1940, XXI 1—57).

Tu ne more biti mesta, podrobno pretresati vso stvar, ker bi to zahtevalo obširnejšo študijo, za primer pa hočem opozoriti samo na neko navidezno na dlani ležečo, toda krivo etimologijo, in sicer izraza »žrec« v »Tovarišu« (štev. 8, str. 122): »Poganski duhovniki so del mesa daritvene živali na obredni pojedini použili, odtod ime žreci«, to se pravi, da so jo »požrlci«. Izraz »žrec« je dandanes le ruski, književni iz cerkvene slovansčine, steksl. жръць, z istim korenem kakor steksl. жрътва iz glagolskega жръти »žrtvovati« in nima nič opraviti s korenem glagola »žreti«, steksl. жрѣти. To nam dokazuje z ene strani lingvistično primerjanje, z druge filološki podatki različnega oblikovanja obeh glagolov v starocerkvenoslovansčini. V prvem oziru je žrti, sed. žrę »žrtvovati« identično z lit. girti, sed. girių, po R. Trautmannu, Baltisch-slavisches Wörterbuch (Göttingen 1923, str. 88) »loben, rühmen«, po A. Preobraženskega etimološkem slovarju ruskega jezika (Moskva 1910 sl., str. 230) »pohvaljat', voshvaljat'«, medtem ko je žreti, sed. žrę »žreti, sed. žrem« lit. gėrti, sed. gerių, po R. Trautmannu (str. 89) balt. »schlingen«, lit. (sedaj) »trinkens«, po A. Preobraženskem (str. 236) »pit'«. Indoevropsko je je bil za prvo koren *gera- »okazyvat' počest', čitit'«, za drugo *gʷer- (A. Preobraženskij str. 230 in 236).

Različnost obeh glagolov kaže tudi njihovo različno gramatično oblikovanje v starocerkvenoslovanskih spomenikih. Medtem ko je za »žrtvovati« infinitiv жръти, je za »žreti« brez redukcijske stopnje жрѣти iz *žerti; 3. oseba ednine aorista je od prvega glagola пожръ (-pb), od drugega pa пожрътъ; končno je particip trpnega načina preteklega časa od prvega пожрънъ, od drugega пожрътъ. Bližje podatke je najti v znanih starocer-

kvenoslavanskih slovnica, razlago za povod različnega oblikovanja pa je podal N. Wijk (prim. njegovo »Geschichte der altkirchenslavischen Sprache«, Berlin und Leipzig 1931, str. 222 sl. in 241). Vzrok je bila različna intonacija obeh korenov, prvega rastoča, drugega padajoča. Analognih primerov je več.

Ljubljana, aprila 1950.

Rajko Nahtigal

ZNAČENJE TURSKE RIJEČI *TUTSAQ* »RATNI ZAROBLJENIK« U HS. RIJEČI *TUCAK*

U 2. izdanju Vukova Rječnika čitamo u azbučnom redu: *tucak*, m. der Bettler, mendicus, prosjak, cf. rob: Udijeli *tucaku* junaku —, a kod riječi *rob* i ovo: »... Gdjekojijem su ljudima (t. j. u ratu odvedenim u ropstvo) Turci osijecali otkup, pa ih na jemce ili zalogu puštali da prose i otkup da sastavlja. Ovakovi je rob imao oko vrata gvozdenu halku s katancem pod grlom, i ponajviše se u narodu našem zove *tucak*. Poslije posljednjega mira između Nijemaca i Turaka u Srbiju je dolazilo sila ovakijeh robova Grka iz Morije«.

Vuk, sudeći i prema pretposlednjoj rečenici, nije pomišljao, da bi riječ *tucak* mogla biti tuda, turska, pa je zato nije obilježio zvjezdicom, kojom je označivao turske riječi. Tu je oznaku riječ *tucak* dobila tek u 3. državnom izdanju njegova Rječnika; bez te je oznake i u Broz-Ivekovićevu Rječniku, i to zacijelo zato, što je Iveković mislio, da je *tucak* naša riječ, pa ju je protumačio našim riječima »koji se potuca po svijetu proseći« i pri tem se pozvao na Daničićeve »Korijene« (1877) 91, gdje je riječ *tucak* zajedno sa *tucalo*, *potucnja*, *natucak* i dr. metnuta s drugim riječima od korijena koji je u *tući*. No prije u »Osnovama« (1876) u bilješci na str. 269 metnuo je Daničić riječ *tucak* među »tude«. U 3. izdanju Vukova Rječnika naša je riječ označena kao turska, po svoj prilici prema Đ. Popovića članku »Turske i druge istočanske reči« (1884), gdje se čita:

»*tucak*, m. prosjak; u turskom vele *ducak*, onaj koji je u ratu zarobljen; ali će ovu reč biti Turci od Srba uzeli, jer Turci u svom jeziku nemaju ce«.

Riječ *tucak* ima i stariji Reljković u »Satiru«, ali je i on uzeo, da joj je osnovno značenje »prosjak«. Odvrćajući braću od diobe veli i ovo:

Tebe s plugom i s koli rastavi,
a sam sebe š njima ne sastavi,
neg od dobrog starosidioca
budu *tucak* i obodvojica (stih 2541—4),

t. j. jedan i drugi budu prosjaci.

U studiji o jeziku M. A. Reljkovića R. Aleksić govoreći o leksičkoj gradi meće: »*tucak* — zarobljenik (? — tur.)« (v JF. X, 1931, 165), pa se i po tome vidi, da ovaj moj člančić, u kojem utvrđujem postanje i značenje riječi *tucak* neće biti suviše.

Gore navedena potvrda u Vukovu Rječniku: »udijeli *tucaku* junaku« uzeta je iz narodne pjesme »Vuk Anđelić i ban Zadranić« iz 3. knj. br. 57. U toj se pjesmi pjeva, kako se Vuk Anđelić, ne mogući inače sastaviti otkup za brata Milutina, koji je već desetu godinu sužanj u tamnici bana Zadranića, oblači u »*tucačke* haljine«; ispredi stih 48—53:

Od jada se Vuče preobuče:
Udri na se *tucačke* haljine,
A na ramo drenovu batinu,
O batini iskrpljenu torbu;
Pa on ode od grada do grada,
Te on prosi šljepačku podjelu.

Kao takav prosjak dolazi i pred banove dvore, gdje robinji Kumriji, držeći je za banicu, veli: »Udijeli *tucaku* junaku« (str. 60).

Riječ *tucak* dolazi još u nekoliko stihova: 73, 86, 115, 117, 120. U varijanti iste pjesme pod br. 58. veli se za Vuka:

Veće skide gospodsko odijelo
I obuče prosjačke haljine (150—1).

Njega robinja Kumrija, koja ni po čemu ne može znati, da bi bio sužanj, pozdravlja riječima:

»Dobro dode, sužanj-nevoljniče! 167.

Dalje žena bana Zdranina veli:

A došao *sužanj* u avliju
Moliti se za Boga jednoga,
Ne bi li mu štogod darivala;
Kumra dođe u zelenu bašču,
Da odnese *tucaku* podjelu. 220—4

U današnjem našem književnom jeziku nema riječi *tucak*, pa je i u Ristić-Kangrginu »Srpskohrv.-nemačkom rečniku« imenica *tucak* u značenju »prosjak« označena kao zastarjela. Nekadašnju njezinu upotrebu dokazuje prezime *Tucaković*. No treba da spomenem jedan izuzetak; to je njezina upotreba u Maretićevu prijevodu »Odiseje« (u 3. izdanju 1915). U »Odiseji« dolazi nekoliko puta riječ *ἀλιτης* u značenju »skitač, potukač, potucnja, prosjak«, a Maretić je prevodi našom »*tucak*«, na pr.:

I ja sam nekad bogat u obilnoj živio kući,
Živio među ljudma, i *tucaku* d'jelio često. 17, 419—20
Tucak na to se Ir. razljutiv odgovori ovo. 18, 25

Kao što je Reljković riječ *tucak* uzeo u sekundarnom značenju »prosjak«, tako ju je i Maretić po krivoj etimologiji uzeo u značenju »potukač«, t. j. *tucak* je i njemu »onaj koji se potuca«. Ni Maretić, ni prije njega Daničić u »Korijenima«, nisu pitali, kako je imenica *tucak*, gen. *tucaka* načinjena prema glagolu *tući*, t. j. kako je dobila formant *-ak*: *-aka*, i kako stoji njezino *c* prema korijenu *tuk-*.

Riječ *tucak* doista je tuda, i to turska riječ *tutsaq* »ratni zarobljenik« prema glagolu *tuṭmaq* »uhvatiti, zarobiti« v. na pr. Redhouse, Turkish and English Lexicon, na str. 1251, gdje se tome glagolu pod 4) meće značenje »to capture, to make prisoner«. Turski konsonantski skup *ts* daje u našem jeziku afrikatu *c* kao na pr. u riječi *jácija* »večernja molitva u muslimana« od tur. *jatsy* »lijeganje« prema glagolu *jatmaq* »lijegati, leći«.

Kako su se odavno izmijenile društvene prilike i državno uređenje, kad su ratni zarobljenici, zvani turskom riječju *túcaci*, puštani, da bi idući kao *prosjaci* sastavili otkup, tako se i riječi *tucak* moglo zaboraviti njezino osnovno značenje »zarobljenik«, te je na njegovo mjesto moglo doći *popratno* »prosjak«, a po *krivoj* etimologiji i »potukač« (t. j. skitač).

Stjepan Ivić

CANKARJEVE LJUBLJANSKE »IZBE«

Na oblikovanje duševnosti posameznika in njegovih življenjskih nazorov imajo socialne razmere in pogoji, v katerih živi posebno v mladih letih, ko se najgloblje in najtrajneje vtisne spomin nanje v zavest, brez dvoma velik, če ne odločilen vpliv. Med temi pogoji je eden najvažnejših njegovo stanovanje in vsi tisti drobni činitelji, ki mu omogočajo telesno življenje, se pravi, osnovno okolje, v katerem se giblje in od katerega prejema pobude za razvoj ali ki ga ovira v njegovi rasti.

Neugodne materialne razmere, katerim je bil izpostavljen Ivan Cankar zaradi svojega družbenega porekla, so ga navdajale s črnim obupom in pesimizmom, brž ko je z doma na Vrhniki nameril svoj korak v svet. »Nikoli se

nisem tako malokedaj smejal kakor v tistih mladih letih, ko je tako zgodaj in tako neusmiljeno planila name grenka krušna skrb«, pravi v svoji črtici »Hoja v šolo«. ¹ Če sicer po eni strani n. pr. v »Mojih izbah«² z veseljem pozdravlja svoj dunajski kabinet pri Löfflerjevih, ki mu je bil prvi pravi dom, ter v mnogih »rožniških« črticah slavi svoj drugi dom, ki ga je imel na Rožniku dobrih sedem let, pa se po drugi strani z vso bridkostjo in grenkostjo spominja svojih dijaških izb, ki so mu bile le postaje na trnovem križevem potu njegove mladosti in v katerih je bil deležen vseh tegob neurejenih socialnih razmer. V svojih dijaških letih je bil namreč okusil vse dobrote tako imenovanega »posteljaša«, kakor so v osemdesetih in devetdesetih letih preteklega stoletja tudi uradno imenovali v Ljubljani stanovalce, oz. prenočevalce, največ revne študente s podeželja, ki so pač stalno bivali na določenem stanovanju, niso pa tam prejeli hrane. Iskati so si jo morali pri raznih »dobrotnikih« ali redkih cenenih dijaških menzah, kakor je bila »Ljudska kuhinja« v Streliški ulici, v kateri so za neznaten denar ali morda zastoj dobivali toliko jedi, da niso poginili od gladu; največkrat pa so ostali brez zajtrka, kosila ali večerje. To je bil tisti naš dijaški proletariat, katerega starši niso zmogli stroškov za vzdrževanje in študij nadarjenih svojih otrok v mestnih šolah. Nazorno sliko takega študenta je Cankar ob svojem vzgledu podal v črtici »Desetica«, v kateri je z vso pretresljivostjo popisal svoje doživljanje iz dobe, ko je obiskoval tretji razred ljubljanske realke.

Kar se Cankarjevih ljubljanskih dijaških stanovanj tiče, navajajo uradne šolske vpisnice v arhivu bivše realke na današnji I. gimnaziji v Ljubljani tri naslove: za šolsko leto 1888/89 St. Peterstrasse 13 (danes Šentpetrska cesta 11), za šolska leta 1889/90, 1890/91 in 1891/92 Burgstallgasse 15 (danes Gradišče 13, hiša, v kateri je bila nekoč gostilna »pri Lovšinu« na voglu Gradišča in Gregorčičeve ulice) in za šolska leta 1892/93, 1893/94, 1894/95 Floriansgasse 32 (danes Florijanska ulica 24). Fran Petre v svoji študiji³ navaja samo prvi in tretji naslov po uradnih vpisnicah in po starem, predpotresnem štetju hišnih števil brez te pripombe, kar bi današnjega Cankarjevega biografa utegnilo zavesti v zmotu. Dejansko pa je bila stvar s pisateljevimi dijaškimi bivališči nekoliko drugačna. Njegov brat Karlo Cankar pripoveduje v svojem spominskem članku »Stric Šimen«, ⁴ da je bival Cankar »nekoliko prvih mesecev svojega šolanja v Ljubljani« pri stricu Simonu, takratnem uradnem slugu pri okrajnem glavarstvu za ljubljansko okolico nekje na Vodnikovem trgu v zgradbi tega glavarstva. S tem novim podatkom je pojasnjeno dogajanje črtice »Stric Šimen«, ki se je doslej zdela napisana po fantaziji. Navedeno stanovanje je bilo na Vodnikovem trgu št. 5, kar potrjujejo podatki ljudskega štetja z dne 31. dec. 1900,⁵ ki naštevajo med stanovalci hiše Simona Cankarja, priseljenega v Ljubljano 1888 (in ne ok. 1885, kakor omenja po spominu Karlo Cankar), njegovo drugo ženo Marijo, roj. 7. apr. 1852 v Bohinjski Bistrici, in hčerko Marijo iz prvega zakona, roj. 8. septembra 1863. Popisna pola, ki jo je izpolnil stric Šimen sam, označuje tudi njegovo miselnost, ki je bila v narodnostnem smislu docela v nasprotju z miselnostjo njegovega polbrata Jožeta, Cankarjevega očeta: vse podatke je vpisal v nemščini in v gotici in celo svoje ime je podpisal v nemškem pravopisu — Zanker. Za občevalni jezik je na prvem mestu navedel nemški, kar je potem nekdo naknadno prečrtal, in šele na drugem mestu slovenskega. Hiša je bila last c. kr. finančnega erarja in ne okrajnega glavarstva. Vsi ostali podatki soglašajo.

¹ Koledar Družbe sv. Mohorja za l. 1922, 58.

² CZS XIX., 221.

³ Dr. Fr. Petre, Rod in mladost Ivana Cankarja. Ljubljana 1947, 122.

⁴ Karlo Cankar, Stric Šimen. Slavistična revija 1948, 269—70.

⁵ Naznanilnica za popis prebivalstva in najvažnejših domačih koristnih živali po stanju dne 31. dec. 1900. Mestni arhiv, mapa 37.

Nekaj dni po novem letu 1889 je stric Šimen, kakor pripoveduje Karlo Cankar, zapodil prvošolca Ivana iz stanovanja. Ta se je nato ves sestradan in premrl zatekel domov na Vrhniko, toda že naslednjega dne se je vrnil v Ljubljano z materjo, ki mu je našla stanovanje na Poljanskem nasipu 13 pri trzinski slamnkarici Ani Marješičevi. Prvo vest o tem Cankarjevem stanovanju je zabeležil Strmiški,⁶ ki piše: »Stanoval sem dijaček na Poljanskem nasipu št. 14 v Ljubljani v sedaj že podrti Romovi hiši pri teti Anki, znani dijaški materi in sicer v pritličju; Cankar, nekaj mlajši od mene, pa v drugem nadstropju pri dolgi, kot trska suhi gospodinji, katere ime sem pa že pozabil. Pri študentih je bila znana kot zelo huda ženščina in šepetalo se je, da je ozmerjala, da, celo pretepla 'starino' Levstika, ki je bolehen, nadložen in — siten, tudi tam stanoval.«⁷ Ker ima Poljanski nasip od 1876, ko se je v Ljubljani uvedlo štetje hiš po sode in liha številkah, samo sode številke, bo torej pravilna številka 14 in ne 15, kakor zatrjuje Karlo Cankar. Danes stoji na tistem mestu dvonadstropna nova hiša s št. 10, ki je zadnja ob Ljubljani pred Rdečo hišo, ter je umaknjena z njo na isto črto.

Dijaška gospodinja Ana Marješič se je po podatkih ljudskega štetja 31. decembra 1890⁸ rodila 11. avgusta 1850 v Sv. Valpurgi pri Smledniku na Gorenjskem. Bila je samska in je poleg dijakov na stanovanju imela pri sebi še mater Ano iz Trzina, ki je pomagala pri gospodinjstvu, nedoletno nečakinjo in nečaka. Po pripovedovanju še živih prič, takratnega tretješolca Josipa Bučarja, profesorja v pokoju (8. marca 1950), in takratnega šestšolca Ivana Froleta (9. marca 1950), ki sta stanovala v pritličju iste hiše pri dijaški materi Ani Hinner, »gospe Plivarjevi«, katero je Cankar tako plastično opisal in karakteriziral v »Blagih dušah«⁹ in še kasneje v črtici »Amalija«¹⁰, je bila Ana Marješičeva tip takratne dijaške gospodinje: stroga, pobožnjaška in jezična. Večkrat je prihajala v pritličje k Ani Hinnerjevi na razgovor. Med drugim je tam pripovedovala, da ima na stanovanju dijaka, ki tiči samo v knjigah in je zelo sam svoj; ta dijak, Ivan Cankar, je čisto v redu fant, samo napako ima, da moči posteljo. Po besedah istih prič se Cankar ni dosti družil z dijaki vrstniki v hiši, dasi je imel tam celo rojaka z Vrhnike, Antona Šušteršiča, kasnejšega trgovca v Ljubljani. Sostanovalci so ga imeli za čudaka in celo filistra, kajti vedno so ga videli s knjigo v roki. Ze na stopnicah in nato na poti v šolo je bral, posebno nemške reklamke. Imel je večkrat vnete in krmežljave oči, tako da ga Ivan Frole v že navedenem feljtonu »Reminiscence« sploh imenuje Krmežljavčka. Ves čas, ko je obiskoval prvi razred realke, je moral ob nedeljah hoditi za svojo pobožnjaško gospodinjino k frančiškankom »držat prostor« že eno uro pred pričetkom popoldanskega »nauka«. Ko je nato prišla v cerkev, je moral do konca cerkvenega opravila stati poleg nje.

Nekaj podrobnosti iz Cankarjevega življenja v času, ko je bival pri Marješičevi, vsebuje tudi pismo nekdanjega njenega najemnika Vinka Lavriča, župnika na Brdu pri Lukovici, z dne 18. novembra 1949. Naslovljeno je na akademskega slikarja Miho Maleša, ki nam ga je dal blagohotno na razpolago. V njem pisec poroča, kako mu je gospodinja pripovedovala o Cankarju dijaku, da je zmerom naprej in naprej risal in da je moral spati na »gavgah«, kakor so imenovali njegovo zložljivo posteljo (Feldbett), ki jo je bilo laže nositi zjutraj na sonce, kadar je bilo to potrebno.

Pogostokrat ga je obiskovala mati, drobna, suhotna ženica, kakor o tem tudi sam pripoveduje: »Hodil sem v prvo šolo v mestu; vsak mesec ali še bolj pogosto so prišli mati, da so mi prinesli pošito in oprano perilo in da so

⁶ Psevdonim železniškega uradnika Ivana Froleta, ki že 20 let živi upokojen v Ljubljani kot upravitelj hiše na Tržaški cesti št. 11.

⁷ Strmiški, Reminiscence. Mariborski delavec št. 147, 2. jul. 1919.

⁸ Naznanilnica za popis prebivalstva ... po stanju z dne 31. decembra 1890. Mestni arhiv, mapa 7.

⁹ »Blage duše!« Spisal Štefan Smuk. »Slovenec« 25.—27. jul. 1896.

¹⁰ Amalija. Spisal Anton L. »Slovenec« 3. jun. 1898.

oskrbeli še mnogo drugih stvari. Hrano sem imel skromno in tudi za stanarino in obleko mi je hodila precej trda.«¹¹ Cankar je v tej hiši kot »posteljaš« stanoval nekako do konca šolskega leta 1888/89. Zato pač ne bo držala trditev po spominu pisateljevega brata Karla, ko pravi: »Na tem stanovanju je ostal Ivan do velikih počitnic 1892.«¹²

V drugem šolskem letu 1889/90 se je namreč skupaj z gospodinjjo preselil v Gradišče 15 (zdaj 13) hkrati z dve leti starejšo učenko Terezijo Makuc iz Solkana, »posteljašem«, kakor je bil on, in ki se je omenjene priče še dobro spominjajo s Poljanskega nasipa, ko so ji nagajale s pačenjem njenega imena. Stanovanje je bilo v hiši Andreja Črneta, ki je imel v pritličju gostilno in branjarijo, in je sestajalo iz dveh sob in kuhinje v I. nadstropju z velikim, odprtim mostovžem na dvorišni strani. Cankarjevo stanovanje v tej hiši je dokazano ne samo z vpisnico na realki, temveč tudi z vpisom njegovih podatkov v popisnih polah ljudskega štetja z dne 31. decembra 1890.¹³

Tu nastane vprašanje, kako je s Cankarjevim stanovanjem na Šentpeterski cesti 13 (zdaj 11), ki je navedeno kot njegovo bivališče v prvem šolskem letu 1888/89 v realčnih vpisnicah, in edino tam. Časovno bi za to prišla v poštev samo doba od prvih dni 1889 do konca šolskega leta 1888/89, ker je za drugo šolsko leto navedeno že stanovanje v Gradišču. Vse še žive priče s Poljanskega nasipa se ne spominjajo, da bi se bila Ana Marješič, ki je najmanj od 1885 tam stanovala, pa je navedena v uradnih vpisnicah tudi kot Cankarjeva gospodinja na Šentpeterski cesti, tja kdaj koli preselila. Spomin na Cankarja je ostal vsem tem pričam izredno živ, bil bi pa nemogoč v taki meri, ko bi bil Cankar stanoval na Poljanskem nasipu le nekaj mesecev, nato pa morda prav zadnja dva ali tri mesece na Šentpeterski cesti, seveda, če vrhu tega še pomislimo, da je pisatelj razrednik izpolnil njegovo vpisnico šele na kraju šolskega leta, kar pa ni verjetno. Prav tako malo verjetno je tudi, da bi bila Cankarjeva gospodinja v kratkem razdobju največ 6 mesecev dvakrat menjala stanovanje. Iz vsega tega lahko sklepamo, da je zabeležba Šentpeterske ceste 13 kot Cankarjevega stanovanja pisna pomota v realčni vpisnici ali pa rezultate napačne navedbe malega Cankarja, ki se v mestu še ni dobro spoznal.

»Posteljaš« Ivan Cankar je na stanovanju v Gradišču 13 vse do konca šolskega leta 1891/92 doživljal tiste težke duševne depresije sredi skrajnega pomanjkanja in gladi, ki jih popisuje v »Desetici« in črtici »Hoja v šolo«.

Kakor je razvidno iz popisnih pol ljudskega štetja z dne 31. decembra 1890, se je tam tudi prvič spoznal z gledališkimi igralcem Anonom Cerarjem-Danilom, ki je stanoval s svojo ženo Avgusto v istem nadstropju vsaj v šolskem letu 1890/91 in s katerima so ga dvajset let kasneje družile tesne prijateljske zveze.

Zadnja tri leta svojega rednega šolanja na ljubljanski realki (V. do VII. razreda) je Cankar hkrati s svojim bratom Karlom bival v Florijanski ulici števil. 52 (zdaj števil. 24) pri krojaškem mojstru Antonu Repovšu. Rojen 27. aprila 1845 v Sentjanžu na Dolenjskem, je ta imel tri sinove, vse mlajše od Cankarja, katerih najstarejši, Friderik, je bil kasneje učitelj in nato šolski upravitelj v Ljubljani. Stanovanje je v povesti »Na klancu« verno popisano: »V hišo se je šlo po široki veži in preko dvorišča, po stopnicah in potem po dolgem mostovžu, ki je visel ob zidu vse okoli dvorišča in se je stresal, če je človek trdo stopal.«¹⁴ Življenjske okoliščine, značaje in odnose med ljudmi je Cankar v povesti precej svobodno preuredil, dejanje samo pa prestavil za štiri leta nazaj. Pri novem gospodarju se je pisatelj dokaj sprostil. Med drugim si je, petošolec, omislil celo flobertovko in se kar na stanovanju uril v stre-

¹¹ Josip Marin, Spomini na mojo mater. Vrtec 1898, 163.

¹² Karlo Cankar, Stric Šimen. Slavistična revija 1948, 270.

¹³ Naznanilnica za popis prebivalstva... po stanju z dne 31. dec. 1890. Mestni arhiv, mapa 7.

¹⁴ CZS V. 199.

ljanju.¹⁵ Instruiral je mlajše dijake v matematiki in začel nastopati v javnosti. Razen pesnenja se je ukvarjal tudi z dramatikom. Bil je v peti šoli, ko je napisal dramo, ki pa po neuspelem poizkusu pri Borštniku, da bi jo spravil na oder, ni končala v peči šentflorjanskega stanovanja, kakor meni Karlo Cankar,¹⁶ ampak je prišla v last najstarejšemu Repovševemu sinu, učiteljsčniku Frideriku, ki jo je potem kazal svojim znancom. Bil je to precej zajeten rokopis, ki ga je pa kasneje Repovš izgubil.¹⁷

Po ljubljanskem potresu 1895 je Cankar stanoval nekaj časa v zasilnem stanovanju na Ledini skupaj z Dragotinom Kettejem, kjer je menda našel celo garje, zaradi katerih je moral v začasno bolnico, ki je imela svoje paviljone na prostoru med sedanjo Dalmatinovo in Pražakovo ulico. Bivalj je nato tudi v Vodmatu na Friškocju šte. 86, v Megličevi hiši,¹⁸ za katero pa ni jasno, ali je identična s tistim vodmatskim stanovanjem, ki ga opisuje Radivoj Peterlin-Petruška:¹⁹ »Po ljubljanskem potresu sta stanovala Kette in Cankar v Vodmatu, v neki podstrešni, vedno mrzli sobi. Ako je Cankar kedaj skočil hitro s postelje, je vselej treščil z glavo ob strop. Nekega dne smo se srečali na Sv. Petra cesti in povabila sta me, naj jih obiščem. S težavo sem našel njihovo stanovanje.« V Vodmatu se je Cankarju zelo slabo godilo.²⁰ Jeseni 1897 je stanoval v Streliški ulici šte. 14 (zdaj šte. 18), a naslednje leto spet v Vodmatu do svojega odhoda v Pulj in nato na Dunaj. Samo še Kette je z njim delil podobno usodo in otepal prav tako revščino, ko je zaradi pomanjkanja denarnih sredstev tako pogostoma menjaval bivališča. Kadar se je Cankar kasneje v prvih letih po 1900 vračal z Dunaja, je menda po več tednov stanoval tudi v stari cukrarni pri »krušni materi slovenske moderne«, Poloni Kalanovi.²¹

Mudil se je tudi na stanovanju svoje tete Marije v Križevniški ulici šte. 11/III (bivša gostilna »pri Vitezu«) od konca oktobra 1903 do začetka februarja 1904, ko je zaradi uprizoritve drame »Kralj na Betajnovi« prišel v Ljubljano.²² Na to stanovanje se najbrž nanaša tudi negotovi spomin Franca Ločniškarja.²³

30. marca 1907 se je Cankar zaradi kandidiranja na socialistični listi pri državnozbornskih volitvah preselil z Dunaja začasno v Ljubljano. Nekaj dni je prebival v hotelu »Iliriji«, nato pa je bil skoraj tri mesece gost Etbina Kristana in njegove žene Ade na njenem stanovanju na Cesti na južno železnico šte. 26 (zdaj Masarykova cesta šte. 44), kjer je med volivnim bojem napisal v zdaj že podrti vrtni lopi svojo najboljšo in najslavnejšo novelo »Hlapec Jernej in njegova pravica«. Napisal jo je na osnovi resničnega dogodka, kj ga je v tej hiši doživel in kakor nam to živo opisuje Etbina Kristan.²⁴ Vmes je vsaj v zadnji tretjini aprila stanoval pri družini inženirja Stebija na sedanji Gosposvetski cesti šte. 6 (zdaj predelana hiša, v kateri je restavracija »Slavija«, biv. Slamič).²⁵ Pri Etbinu Kristanu je Cankar bival tudi še decembra 1907 (od 18. decembra 1907 do začetka januarja 1908), ko je prišel v Ljubljano na premiero svoje farse »Pohujšanje v dolini šentflorjanski«, in nekaj mesecev v drugi polovici leta 1908. Po svoji vrnitvi iz Sarajeva sredi novembra 1909 se je Cankar udomil v hotelu Tivoliju, kjer je imel sobo v mansardi

¹⁵ Slovenija 4. jan. 1935.

¹⁶ CZS IV. 339.

¹⁷ Sporočilo Antona Mahkote, učitelja v p. v Ljubljani (20. III. 1950).

¹⁸ CP I. 19.

¹⁹ J šte. 290, 11. dec. 1921.

²⁰ CP III. 357.

²¹ J šte. 280, 27. nov. 1921.

²² Obisk 1940, 102; CP II. 416.

²³ Mladika 1921, 16.

²⁴ E. Kristan, Jernejevo rojstvo. Cankarjev glasnik 1937—38, šte. 12, 4—5.

²⁵ CP III. 42.

II. nadstropja,²⁶ a zadrževal se je najrajši in največ v tako imenovani »kmečki sobi« v družbi literatov, slikarjev, igralcev in njihovih znancev ter živel tam pravo bohemsko življenje. Sočno sliko tega življenja podaja v svojih spominskih nanj dr. Avgust Reisman,²⁷ ki ga je tam kot dijak večkrat obiskal. Nazadnje je Cankar našel svoj drugi dom na Zgornjem Rožniku, kamor se je začetek aprila 1910 preselil k starim znancem iz družine Franzotovih, ki jih je poznal še iz dijaških let. Na Rožniku je ostal dobrih sedem let. To bivanje je pretrgal samo takrat, ko je preživel od 8. novembra 1910 do 6. maja 1911 nekakšen odmor pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah, kamor ga je povabil prijatelj dr. Alojz Kraigher, nato takrat, ko je poleti (junija in julija) 1912 prebil nekaj tednov na Krasu, v Bazovici in Sežani, in mesec avgust istega leta v Kranjski gori kot gost dr. H. Tume, dalje tisti čas, ko je bil en teden (12. do 19. septembra 1913) zaradi predavanja »Slovenci in Jugoslovani« zaprt na ljubljanskem sodišču in nato od 23. avgusta do 9. oktobra 1914 interniran na ljubljanskem Gradu, in nazadnje takrat, ko je moral sredi novembra 1915 obleči vojaško suknjo in oditi v Judenburg. Po dobrem mesecu vojaškega službovanja (do 27. decembra 1915), ki ga je deloma preživel v vojaški bolnici v St. Michaelu nad Leobnom,²⁸ se je vrnil nazaj v rožniško samoto. Po svoji vrnitvi v Ljubljano je večkrat ostajal čez noč v mestu, kadar se je zapoznil, in je prenočil pri kakem znancu ali v hotelu. Ponočno vračanje na Rožnik je bilo zanj neprijetno ne samo zaradi velike oddaljenosti od mesta, marveč tudi zato, ker je bil na samotnem potu izpostavljen zavratnim napadom neznancev, kar se mu je že prej nekoč pripetilo, n. pr. 30. septembra 1913 zvečer, ko ga je tak lopov napadel in celo ranil po obrazu.²⁹

Dasi je bilo bivanje na Rožniku zanj neprikladno in so se trudili zlasti predzadnji dve vojni leti 1916—17 njegovi znanci, v prvi vrsti njegov bratranec Izidor Cankar, da bi ga spravili od tam v mesto na primernejše stanovanje, vendar ni zlahka zapustil priljubljenega Tuskula.³⁰ Na njegovo odločitev, da mu le dá slovo, je morda v precejšnji meri vplivalo surovo, s svinčnikom pisano, nedatirano in nepodpisano pismo, ohranjeno v njegovi zapuščini. V njem pisec, verjetno eden izmed Franzotovih sinov, zahteva, da naj plača dolg, ki da si ga je le z lažmi in hinavstvom nakopal. Avgusta 1917 se je Ivan Cankar v »Unionu« po naključju spoznal z dr. Josipom Puntarjem,³¹ pri katerem je še istega dne prenočeval. To je bilo na stanovanju pri gospodinji Uršuli Arkovi, vdovi po železničarskem upokojencu, v Skofji ulici števil. 9, na katerem je ostajal še nadalje tako, da je delil sobo v I. nadstropju z dr. Puntarjem in kasneje še s Fr. Jezem, ki je tudi prišel stanovat v to »jamo razbojnikov«, kakor so jo imenovali zaradi svojih imen. Tu je Cankar v glavnem prebival nad eno leto. Vmes je prenočeval še pri drugih znancih, kakor n. pr. jeseni 1917 z Matijo Malešičem celo v dr. Krekovi vili v Prisojni ulici števil. 8.³² V tem času, ko je zapustil Rožnik nekako začetek septembra 1917, se je celo hvalil, da je kakor kralj, ker da ima na razpolago kar tri stanovanja.³³ Pri tem je morda poleg Skofje ulice menil najbrž tudi stanovanje pri Rohrmannovih na Sentspetski cesti števil. 28, kjer je nekaj časa stanoval po odhodu z Rožnika.³⁴ Zanimivo je, da Cankar svojega naslova v Skofji ulici sploh najbrž niti prijavil ni in da celo na ljubljanski policiji niso vedeli zanj, kakor kaže vabilo

²⁶ Sopek Cankarjevih pisem iz Slovenskih goric na Rožnik. Lj. 1945, 11.

²⁷ Dr. Avgust Reisman, Pri Ivanu Cankarju. Tabor (Mb) 25. dec. 1921; isti, Na sprehodu z Ivanom Cankarjem. KolCD 1941, 70—72.

²⁸ Neobjavljen in nedatiran dopis Ivana Cankarja Juli Vovkovi. (NUK)

²⁹ Gl. Zarja števil. 698, 2. okt. 1915.

³⁰ Prim. črtico »Ob selitvi«. CZS XX, 244—53.

³¹ Dr. Josip Puntar, Ivan Cankar. DS 1920, 33.

³² Matija Malešič, Ivan Cankar. Luč (Zgb) 1919, 188.

³³ Gustav Strniša, Popotnik (Spomin na Ivana Cankarja). J števil. 103, 3. maja 1922.

³⁴ CP III, 263.

z dne 11. marca 1918, s katerim ga je »ministerialna komisija« klicala na zaslisanje. Naslovljeno je namreč še vedno na Rožnik in šele drugo vabilo z dne 14. marca 1918 je prišlo na pravi naslov. Verjetno je Cankar ob tej priliki morda na opomin policije prijavil to svoje stanovanje 20. marca 1918, kakor priča izpisek iz zglasevalnih pol [štev. 20 (400)] v »Popisnicah« na ljubljanskem magistratu, ki si ga je napravil Fran Vesel dne 5. julija 1950.³⁵ Po odhodu dr. Puntarja v Trst septembra 1918 se je nato naslednjega meseca selil tudi Cankar in prišel 4. oktobra stanovat k Lujizi Ravnikarjevi na Kongresni trg štev. 5. Ta je bila »uradniška sirota«, doma iz Vipave, in se je preživljala z oddajanjem stanovanja podnajemnikom. Novo stanovanje je bilo v I. nadstropju »na vodo«, gledano od Ljublanice, kamor se je prišlo skozi pritličje s Kongresnega trga. V tej hiši se je Ivan Cankar 29. oktobra 1918 zvečer ponesrečil, ko je padel po stopnicah, ki vodijo navzdol na majhno dvorišče. To deli trakt hiše, ki stoji ob Kongresnem trgu, od trakta, ki stoji ob Ljublanici, v katerem je Cankar stanoval. Ker se je pobil na tilniku, so ga odpeljali v kirurški oddelek bolnišnice, od koder so ga 18. novembra odpustili kot zdravega. Po odhodu iz bolnišnice je stanoval pri Rohrmannovih do 25. novembra, ko je moral vnovič v bolnišnico. To pot v interni oddelek v sobo štev. 25 v I. nadstropju, kjer je 11. decembra 1918 umrl.

Ta kratki pregled Cankarjevih bivališč v Ljubljani je resničen odsev njegovih neurejenih gmotnih razmer, ki mu niso dovoljevale, da bi se nekeje ustalil in si ustvaril mirno zatočišče. Večno menjavanje stanovanj je tudi v njegovem literarnem delu zapustilo svoje sledove: tisti njegov neprijetni občutek, da ni nikjer doma, občutek »popotništva«, ki se ga ni iznebil vse do konca svojega življenja.

France Dobrovoljc

H KORESPONDENCI TRUBAR-BULLINGER

Trubarjevo nagibanje k cvingljanstvu se najočitneje kaže v njegovih dopisih Heinrichu Bullingerju (1504—1575), Zvinglijevemu nasledniku, ki je nadaljeval, izvedel in utrdil reformacijo v Zürichu. Doslej so bila znana 4 Trubarjeva pisma temu reformatorju (13. sept. 1555, 13. marca 1557, 10. julija 1557, 20. dec. 1557, gl. Elze, Trubers Briefe 19—34), eno se je z gotovostjo suponiralo (ok. 8. nov. 1557, gl. prav tam 34). Ne glede na vrzeli, ki so za Trubarjeva pisma očitne, zlasti med 13. sept. 1555 in 13. marcem 1557, pa smo docela pogrešali Bullingerjevih pisem. Dve novi pismi, izmed njih eno Bullingerjevo, podrobneje osvetljujeja razmerje med slovenskim in švicarskim reformatorjem, posebej pa še prispevata k poznanju Trubarjevega življenja in dela. Izvedel sem zanj na podlagi podlistka »Die Bullinger-Briefsammlung« v Neue Zürcher Zeitung št. 2061 z dne 1. dec. 1944, ki poroča, da so dokončno uredili zbirko Bullingerjevih pisem.

Pregled korespondence

- Trubar — Bullingerju 13. sept. 1555 (Elze, Trubers Briefe 19)
- [Bullinger — Trubarju sept. (?) 1557 (ni ohr., gl. Tr. Br. 22)]
- Trubar — Bullingerju 13. marca 1557 (Tr. Br. 22)
- Trubar — Bullingerju 10. jul. 1557 (Tr. Br. 29)
- Bullinger — Trubarju 10. okt. 1557 (objavljeno tu niže)
- [Trubar — Bullingerju ok. 8. nov. 1557 (ni ohr., gl. Tr. Br. 34)]
- Trubar — Bullingerju 20. dec. 1557 (Tr. Br. 32)
- [Bullinger — Trubarju apr. 1558 (ni ohr., gl. v niže objavljenem Trubarjevem pismu)]
- Trubar — Bullingerju 1. febr. 1559 (objavljeno tu niže).

³⁵ Veselova mapa (NUK).

Prvo, doslej neznano pismo z dne 10. okt. 1557, napisano z Bullingerjevo roko, se hrani v Državnem arhivu v Zürichu pod signaturo E II 346 a, str. 378, 378 v., fotografski posnetek je v Ljubljani v NUK (rokopisni oddelek, inv. št. 71/49). Objavljam ga tu natanko po izvirniku, le kratice so razrešene:

S. P. Accepi literas tuas Trubere charissime vna cum folijs uersionis tuae. Probo admodum operam tuam, & hortor modis omnibus ut pergas in re sanctissima pariter et utilissima. Quid enim fructuosius agere posses, quàm salu[ta]ria seruatoris nostri uerba et facta, denique sanctissimorum Actorum eius doctrinam syncerissimam Barbaris gentibus proponere legendam? Dubito numquid hodie possis maius. Oro itaque deum ut te confirmet in instituto sanctissimo uiresque concedat [ad] perficienda ea quae coepisti fidelissime. D. D. Jacobi Andreae modestiam et animum pacis studiosum probamus & laudamus, libellum autem eius non ita probamus. Non conatur ille partes inter sese dissidentes (quod eum multos opinari audio) componere, sed simpliciores erudire, quid de coena & doctrina sacramentaria in hisce conversationibus sentiant. Paucis autem demptis totam Lutheri doctrinam redegit in compendium et lectoribus instillat. Quae ille de coelo disputat minime probare possum: sicuti nec illud quod contendit reuera corpore christi et pretioso eius sanguine impios quoque communicare. Votum non institui me libellum illum censere. Cupio bonum illum uirum mihi esse notioem quàm est. Neque nobis vquam receptum (prečrtano) est) fuit, eos qui ex Lutheranis in hoc capite diuersum à nobis sentiunt, persequi, odisse causisque adoperire vti nonullis ex istis mos est non admodum laudabilis. Posset fortassis aliqua per temporis opportunitatem tolerabilis inueniri concordia, si modo ex animis eximeretur acerbitas & amaror. Videmus non raro dissensisse alios, ex beatis patribus, ab alijs, sed ideo non omnem dissuisse amittitiam. Hodie uero tanta quorundam animos obsedit rabies, & ita in uerba magistrorum iurati ueluti vinciuntur, ut si aliquem à se uel magistro suo dissidentem uel modice intelligant, tantum non haeseos inclament et arma furibundi corripiant. Per nos numquam stetit quo minus coiret concordia, sed, cum scirent multi nos in omnibus nec posse nes uelle (nisi scripturis edocti) ipsorum sententijs accedere indigni uisi sumus qui uel audiamur, quorum libri legantur, et cum quibus iniatur uel aliqua societas. Per istorum intemperiam ac clamores stetit hactenus, quod incendium hoc infelix non modo extingui non quiuuit, sed in diem potius incrementa magis magisque accepit. Scripsimus nos consensionem ante annos aliquot, eamque uulgauimus non ut quemquam ad pugnam prouocaremus, sed ut placaremus potius multos, qui existimarent nos inania statuere ac tueri symbola. Ac dum spe bona pleni sumus, fore ut qui nobis hactenus fuere iniquiores, placidi magis esse nobis incipiant, irruit ex improviso Vuestphalus ille, nulla ad hoc necessitate, sed mera libidine impulsus & edit ferruginem dissidentium. Qui qualis liber sit, ipse loquatur potius malo, quàm ipse multis repetam. Hic uerò ut aliorum animos placaret Calvinus defensionem consensionis nostrae conscripsit. Cui mox Vuestphalus hostile scriptum opposuit, totumque propemodum Balthici maris tractum armavit et ad pugnae consortium attraxit. Volant itaque instar saxorum confessiones imò condemnationes execrationes et anathemata. Damnantur enim ecclesiae nostrae, damnatur fides et doctrina nostra, et quidquid foedum est et intollerandum plenis in nos vasis effunditur. Apellamur enim sacramentarij, sectarij, seditiosi, schismatici, haeretici, sacrilegi, impij & quid non? Haec ita habere declarant libri, probat rerum series confirmatque historiae ueritas. Cur ij nunc quidem in nos velut authores, retorquent sacramentarij certaminis reparationem? Verum de his plura scripsi quàm ab initio me scripturum putavi.

De Grybaldi negotio quid sentirem mi Prime? Ego symbolo Apostolico, Niceno & Athanasij adhaereo & contrariam doctrinam ex corde abhorreo. Egi aliquando cum isto homine de hac ipsa causa; qui et in manibus meis confessionem reliquit non omnino repudiandam; sed uideo istum lubrica fide usum esse. Nuper Bernae coniectus in uincla, palinodiam se cantaturum recepit.

Vix incolumi uita euasit. Si quid habueris rerum Turcicarum & Austriacarum, gratum feceris si communicaueris. Pro communicatis immortales ago gratias ac literas mihi traditas remitto. Vale. Tiguri 10 octobris. anno 1557.

Bullingerus tuus.

V prevodu tov. Antona Sovreta — naj se mu tu najlepše zahvalim za prijaznost — se pismo bere takole:

Lep pozdrav! Dragi Trubar, prejel sem tvoje pismo obenem z listi tvojega prevoda. Tvoje delo povsem odobravam in te na vso moč izpodbujam, da nadaljuj v ti tako sveti in koristni stvari. Kaj bi mogel namreč početi plodovitejšega nego izročati zveličavne besede in dela našega Odrešenika, poleg tega pa najčistejši nauk o svetih dejanjih njegovih barbarskim plemenom v branje? Dvomim, da bi utegnil storiti danes kaj večjega! Zategadelj prosim Boga, naj te potrdi v svetem podjetju in ti dá moči, da do kraja izvedeš, kar si tako pogumno začel. G. g. Jakoba Andreaeja skromnost in miroljubnega duha odobravamo in hvalimo, manj zavzeti pa smo za njegove bukve. Mož ne poskuša premostiti razkola med nasprotnimi si strankami (čeprav od mnogih strani slišim, da si to domišljuje), ampak poučuje preproste duše, kaj naj si ob teh tako silno nasprotujočih si naukih mislijo o obhajilu in zakramentalnem nauku. Z majhnimi izjemami je spravil ves Lutrov nauk v kratek obris ter ga po kapljicah daje bralcem. Z njegovim razpravljanjem o nebesih se nikakor ne morem sprijazniti, prav tako ne s trditvijo, da pri obhajilu tudi brezbožniki resnično prejemajo telo in dragoceno kri Kristusovo. Sicer pa nisem imel namena presojati njegovo knjigo. Zelim, da bi tega dobrega moža poznal bolje, kakor ga. Nam ni nikoli prišlo na misel, da bi luterance, ki so v tem poglavju drugačnega naziranja mimo nas, nemara preganjali, sovražili in s klobuki pokrivali. Morebiti bi se ob ugodni priliki vendarle mogel najti kak znosen sporazum, samo ko bi se poiztrebila iz src trpkost in grenkoba. Saj vidimo, da so se tudi sveti cerkveni očetje neredko pričkali in razdvajali, a zato še niso odvrgli vsega prijateljstva. Danes pa je duše nekaterih obsedla že kar divja pobesnelost: prisegajoč na besede učitelja so, rekeli bi, tako povezani in vkovani, da, če opazijo, da kdo samo za las odstopa od njih ali njih učenika, toliko da ga ne razkriče za krivoverca in da v svoji steklosti ne zgrabijo za orožje! Mi gotovo nismo bili krivi, da ni prišlo do poravnave, narobe: ker so mnogi vedeli, da se ne moremo in ne maramo v vsem priključiti njihovim nazorom (razen po pismu poučeni), smo se jim zazdeli nevedni, da bi sploh spregovoriti smeli, da bi se naše bukve brale in da bi se z nami sklepala kakršna koli zveza. Krivi sta bili marveč njih nestrpnost in kričavost, in sicer do take mere, da se ta nesrečni požar ne le ni dal pogasiti, ampak je dobival od dne do dne obilnejšega netiva. Pred nekaj leti smo napisali Sporazum ter ga dali na svetlo, ne zato, da bi koga izzivali na boj, nasprotno, da bi mnoge pomirili, ki so bili morebiti mnenja, da postavljamo in zagovarjamo ničevne simbole. Navdajalo nas je veselo upanje, da se bodo naši dotedanji nasprotniki začeli unašati in svoje negodovanje do nas ublaževati, ko ti nenadoma prihruje znani Westphal ter brez nujnega razloga, iz gole samovoljnosti objavi tisti svoj zmazek disidentski. Kakšna je ta knjižura, naj sama pove, jaz ne mislim veliko ponavljati iz nje. Tedaj je napisal Calvin, da bi pomiril duhove drugih, obrambo našega Sporazuma. Kmalu nato je naperil Westphal zoper njega polemičen spis, oborožil do malega vse pokrajine okoli Baltskega morja ter jih pritegnil v skupni boj. Tako dežuje zdaj nalik kamenju samih veroizpovedi, bolj rečeno obsodb, prekletstev in izobčenj. Obsojajo se namreč naše cerkve, obsoja se nauk in vera naša, in kar je koli sramotnega in neznosnega, vse se izliva na nas iz polnih golid! Imenujejo nas zakramentarce, sektaše, upornike, shizmatike, heretike, svetoskrunce, brezbožnike in kaj vem kaj še vse! Da je res tako, dokazujejo knjige, potrjuje vrsta dogodkov, priznava resničnost zgodovine. Cemu obračajo potem ti ljudje krivdo na nas, češ da smo mi povzročili obnovo zakramentalnega spora? Toda dovolj o tem! Napisal sem več, kakor sem spočetka nameraval.

Kaj da mislim o Grybaldijevi zadevi, ljubi Primož? Jaz sem pristaš apostolske veroizpovedi, nikajske in Atanasijeve, vsak drug, nji nasproten nauk od srca zavračam. Nekoč sem z možem osebno razpravljajl o tem vprašanju, dà, pustil mi je v rokah celò svojo veroizpoved: ta sicer ni, da bi jo človek kar povprek zavrgel, vendar vidim, da so v nji kaj dvomljiva in spodrkljiva mesta. Pred nedavnim so ga v Bernu zaprli, pa se je obvezal, da bo preklical. Komaj jo je živ unesel. Če imaš kaj novic o Turkih in Avstrijcih, mi boš ustregel, ako mi jih sporočiš. Za poslano vesti presrečna hvala! Tvoje pismo ti vračam. Zdrav bodi! V Zürichu, 10. oktobra 1557.

Tvoj Bullinger

Pismo je odgovor na Trubarjev dopis z dne 10. julija 1557 (Elze, Trubers Briefe 29), s katerim je Trubar poslal Bullingerju tri pole Prvega dela novega testamenta in v katerem je med drugim omenil prav tedaj izšlo knjižico Jakoba Andreaeja »Kurtzer und einfältiger bericht, von des herren nachtmal«. Ob tem aktualnem vprašanju je Trubar še bil dostavil, kaj mu je dejal württemberški reformator Brenz: da so Švicarji in ne luteranci znova začeli boj glede obhajila, on (Trubar) pa da je menil, da je Westphal bil tisti, ki je znova sprožil boj.* Značilen je Trubarjev vzklík: »Gott gebe frid und ainigkeit in der kirchen.« Potem omenja Trubar še Gribaldijevo naziranje »de essentia divina«, češ da ga ne more razumeti.**

O vseh teh stvaréh, ki jih je bil Trubar načel v svojem pismu, govori zgoraj objavljeno Bullingerjevo pismo. Podoba je, da je Trubar na Nemškem bil v zadregi, ko se je čedalje bolj večal prepad med njegovimi gospodarji luteranci in med cvinglijanci, h katerim se je nagibal. Iz te zadrege se je Trubar zaupljivo obračal do modrega in zmernega Bullingerja, a ta ga je očetovsko izpodbujal, vodil in poučeval. Trubar mu je pošiljal tudi pisma, ki jih je prejemal iz domovine, da bi obveščal Bullingerja o dogodkih na Slovenskem; ta pisma mu je potem Bullinger vračal.

Drugo pismo z dne 1. februarja 1559, napisano s Trubarjevo roko, je prav tako v Državnem arhivu v Zürichu pod signaturo E II 556, str. 194—196 v., fotografski posnetek pa v Ljubljani v NUK (rokopisni oddelek, inv. št. 71/49). Tu naj sledi objava natanko po izvirniku, toda z razrešenimi kraticami:

Eruditissimo atque Pijssimo Viro Domino Henricho Bullingero Ecclesiae Tigurinae Pastori fidelis[simo, Domi]no et Praeceptoru s[uo se]mper reue[ren]te[r] obs[er]vando] etc. Zurich.

* Spor glede obhajila, ki se je pokazal že 1529, je na novo oživel, ko so Kalvin in cvinglijanci 1549 sklenili in 1551 izdali svoj Consensus Tigurinus, t. j. Züriški sporazum, s katerim so se postavili proti luterancem: medtem ko so luteranci trdili, da obhajance, naj bo vernik ali nevernik, resnično prejme s kruhom in vinom Kristusovo telo in kri, sta švicarska reformatorja razlagala kruh in vino zgolj kot znamenje in spomin. Proti Züriškemu sporazumu je 1552 ostro nastopil hamburški župnik Joahim Westphal ter celo dosegel, da v primorskih krajih severne Nemčije in Danske niso hoteli sprejeti verskih beguncev z Angleškega, ker so le-ti bili kalvinci. (Prim. Die Religion in Geschichte und Gegenwart I, 70 in Elze Trubers Briefe 30). Calvin je branil Züriški sporazum v spisu Defensio 1554 (Pestalozzi C., Heinrich Bullinger, Eberfeld 1858, 391, 640).

** Trubar ima v mislih Mattea Gribaldija, izvrstnega italijanskega jurista, ki je zaradi verskega prepričanja moral zapustiti domovino. Vergerij ga je iz Švice pripeljal v Tübingen, čeprav je vedel za njegovo antitrinitariščno usmerjenost. Württemberški vojvoda Krištof ga je nastavil na univerzi, a ko se je njegov antitrinitarizem razglasil, ga je Vergerij 17. jun. 1557 denunciral vojvodi. Gribaldi je poleti istega leta pobegnil v Švico in smel tam ostati, ko je svoje nauke preklical (Kausler-Schott, Briefwechsel 118, 141).

Gratia et Pax a domino Jesu Christo seruatore nostro.

Erwürdiger Hochgelerter wohlgunstiger lieber herr vnd Praeceptor. Ich bitt E. Er. mit dem höchsten, wolle mir nicht verargen das ich so lange Zeit euch nichts geschriben vnd auff das euer schreiben welches mir noch Im Aprili nechst verschinen von Memmingen zukhumen, nicht bis her geantwort, dan warlich ich hab dis Jar so vil schreibens gehabt, nicht allein In der windischen sprach, sonder andrer sachen. Darzu unsere zuenckhfeldianer mit Iren heimlichen giftigen buechlein vnd hassigen verachtlichen reden vnd wincklpredigten legen mir vil vnruue auff, das ich In dem euch vergessen hab zu schreiben. Im obgemelten euerm letzten schreiben gibt Ir mir am ersten zuuerstehen, wie Ir mir eure sermones In sex priora Capita Jeremiae solt geschikht haben, die sein mir nicht [überantwort] worden, aber ich hab sie hernach von Memmingischen büechfürern gekhaufft. Darnach habt Ir etwas von Vergerio geschriben. Vnd uber 3 tag alls ich gemelts euer schreiben empfangen hab, kham H. Vergerius hie er aus Osterreich vnd Windischland gen Kempten, saget Ime, wie Ir Ime nicht abhold seit sonder ermanet, nachdem er nun allt worden, das er seine sachen sonderlich In glauben dermassen solt schicken vnd richten, das er ein guets ruerigs gewissen behalte etc. Darauff beualch er mir wider etlich sachen euch zuschreiben, welche nicht frid sonder zanckh vnter euch gestiftet hetten. Darumb habe vnterlassen. Er khan sein thrasonicum minantem fastum nicht ablegen. Der Lelius Succinus hat mich auch gegen Ime In vnwillen gebracht, eines malls hat mich der Lelius zu Tubingen gefragt, was ich von Vergerio halte. sprach ich, Er habe noch vil Vergerisch an Ime; darauff sprach er, videlicet libenter mentitur. Darauff schwig ich. Nun solchs nach her Ime der Lelius gesagt auch wie ich den Vergerium gegen dem Domino Francisco Pergamo het ausgericht, deswegen mir der Vergerius hart zugeschriben, aber ich hab Ime auch dermassen geantwort, das er mir seitmal in .4. monaten nichts geschriben hat. Das lass ich also geschehen.

Ich schickh euch hiemit etlich schreiben von meinen Landsleüten, Mein Doeg der alte Bischoue zue Labach hat den Hals am 28 Martij zu Donauewerd abgefallen, wer an seiner stat Bischoue worden werdet aus gemelten schreiben vnd andere sachen, was mein arbeit, vernemen.

Wöllet euch so vil diemütigen, schreibt mir wie mit unseren Bruedern In Gallia et Anglia ein gestalt habe. Ich hör die Exules Anglicani sein widerumb In eorum patriam reuocirt. Laus Christo Domino. Was Ir hört von den zwai knigen vnd wer kunig In Anglia sein wirdet, das schreibt mir auch, auff das ich meis Popularibus vnd Cesareo sacellano hab was neues vnd gwicht zuschreiben. Ich mueß Caesareo Elemosinario meinem alten schuelgesellen trauen, licet ignoro an Nicodemum vel Hypocritam agit. schigtht mir die brieffe wider so werde ich wissen das Irs gelesen. Ich schigkh diss schreiben gen Lyndaium durch den herrn Mathiam Rotth prediger, Gruest die Herrn eure Chorbrueder furnemblich den H. Gualtherum (nad tem: Wal) In meinem Namen, sein arbeit vnd des Musculi In Psalterium dient mir gantz wol zu meinem windischen Psalter. Ich hab schon 33. Psalm vertirt, hab auch die Argumenta vor vnd Annotationes In margine vnd expositiones in Fine, wie der H. Walther gesetzt. Thue mich hiemit euch allen beuelhen. Datum Kempten 1. Februarij Anno etc. 59.

T. exell. deditiss.

Primus Truber

Pismo je odgovor na neohranjen ali vsaj doslej neznan Bullingerjev dopis iz aprila 1558.

V *vodu* se zato Trubar opravičuje, da tako dolgo ni pisal. Izgovarja se najprej z mnogim pisanjem. Pripravljal je tedaj drugi del novega testamenta (Novi test. II a 1560) in, kakor izhaja iz zadnjega odstavka v pismu, tudi psalter, ki pa je izšel šele 1566 (Ta celi psalter Davidov). Katero bi bilo še drugo pisanje mimo slovenskega, s katerim se opravičuje, mora ostati odprto vprašanje. Potem se izgovarja tudi s schwenkfeldjanci, ki da mu delajo preglavice; res je Trubar imel že 1557 v Kemptenu težave s svojim

mladim pomočnikom, ker se ni dal odvrniti od schwenkfeldskega razkolništva (prim. Trubers Briefe 25). Ko je še naznanil, da ni prejel poslanih pridig o prvih šestih poglavjih Jeremije — tu gre za eno izmed številnih Bullingerjevih pridigarških publikacij, ki so začele izhajati 1549 (gl. Pestalozzi C., H. Bullinger 153) — se razpiše o Vergeriju.

Odstavek o Vergeriju izpopolnjuje Vergerijevo podobo, kakor nam je znana od drugod, zlasti pa osvetljuje Trubarjevo razmerje do nemirnega Laha. Po uspešnem sodelovanju leta 1555. sta se v naslednjem letu sicer razšla, vendar ne gre govoriti o popolnem prelomu. Takega sklepa ne dopuščajo niti Trubarjeve besede z dne 9. jun. 1557: »Vergerij je poleg Boga prvi in najiminenitnejši povzročitelj, da se je pričelo to prevajanje« (Prvi del novega testameta 1557, nem. predgovor), torej zelo spoštljive besede, niti naslednja dejstva: Vergerij poroča 17. junija 1557 vojvodi Krištofu o tisku Trubarjevega novega testameta ter mu pošilja odtis nemškega predgovora, ki ga je dobil pač od Trubarja (Kausler-Schott, Briefwechsel 142); leta 1557. si oba moža dopisujeta (Trubers Briefe 26); Trubar je o Vergerijevih korakih poučen in poroča 10. julija 1557 Bullingerju, da se Vergerij spet odpravlja na Poljsko (prav tam 29); pod konec 1557 Trubar Vergerija v pismu brani in zagovarja (prav tam 33).

Dobro pa nam kaže pismo podobo njunega osebnega razmerja. Iz njega izvemo, da se je Vergerij, ko se je vrnil s popotovanja v Avstrijo in v naše kraje (gl. Elze, Bibelbücher, JGGPÖ XVI [1895], 121), v aprilu 1558 oglasil tudi pri Trubarju v Kemptenu. Tedaj mu je Trubar sporočil, da ga Bullinger, ki da mu ni nenaklonjen, opominja, naj svoje verske stvari zdaj na starost tako uredi, da bo imel mirno vest (tako je bil naročil Bullinger Trubarju v neohranjenem pismu iz aprila 1558). Vergerij pa menda ni rad slišal takih opominov, zato je bil njegov odgovor, ki naj bi ga bil Trubar sporočil Bullingerju, takšen, da bi bil povzročil prepir — tako vsaj se je Trubarju zdelo, pa je tedaj rajši molčal. Sele leto dni kasneje, v našem pismu, poroča Trubar o tem Bullingerju in si ne more kaj, da ne bi označil Vergerija z besedami: »Er khan sein thrasonicum minantem fastum nicht ablegen«, t. j. ne more odložiti svoje bahave agresivne nadutosti. Nekoč, se dalje bere v pismu, ga je Trubar označil Leliju Soziniju* z besedami, da »ima Vergerij še mnogo vergerskega na sebi«. To je Lelij dopolnil, češ da se mož rad laže. Pa je Lelij nesel to Vergeriju na nos in povrh še, kako se je Trubar izrazil o Vergeriju proti Francescu Bonettu**. Tudi to ni moglo biti posebno laskavo za Vergerija, zakaj ta je nato Trubarju napisal ostro pismo. Ker mu tudi Trubar ni ostal dolžan odgovora, je Vergerij prekinil pisemsko zvezo, a to je utegnulo biti septembra ali oktobra 1558 (prim. »das er mir seitmal in 4. monaten nichts geschriben hat«). Po vsem tem je zelo verjetno, da je bil Vergerij tisti, ki je konec 1559 vojvodi Krištofu ovadil Trubarja, da so v njegovih knjigah »napačni prevodi, velike zmote, napačne razlage, krivoverski in cvinglijanski nazori o krstu, ohhajilu in opravičenju« (Trubers Briefe 36). Res je Vergerij 20. oktobra 1559 odšel za pol leta na Poljsko (Kausler-Schott, Briefwechsel 31—32), vendar je treba računati z njegovo jezo na Trubarja, računati z njegovim značajem (prim. zg., kako je ovadil Gribaldija) in z možnostjo, da je pred svojim odhodom lahko pridobil za svoje namene anticvinglijanca Andreaea (prim. Kidrič, Zgodovina slov. slovstva 36). Kakor odgovor na to ovadbo se bere kmalu zatem Trubarjeva negativna ocena Vergerijevega prizadevanja za hrvatski tisk v pismu kralju Maksimilijanu 2. jan. 1560 (Trubers Briefe 41—43).

* Lelio Sozini (1526—1562), izobražen mož iz Siene, je zapustil domovino zaradi verskega prepričanja in se ustanovil v Zürichu, od koder je večkrat popotoval v Nemčijo, na Poljsko in v Italijo.

** Francesco Bonetto, trgovec iz Bergama je na svojih popotovanjih po Nemčiji in Svici obiskoval Bullingerja ter prenašal pisma (Trubers Briefe 26).

Pa docela Trubar vendarle ni prekinil stikov z vihravim Italijanom. Da ga je omenil v pismu svojim rojakom 19. marca 1560 (Trubers Briefe 69), sicer nič ne dokazuje, pač pa drži, da se je tudi z njim posvetoval, ko ni vedel, ali naj se na prvi poziv deželnihi stanov z dne 10. junija 1560 vrne v domovino ali ne (prav tam 87). Tudi 1561 je moral imeti Trubar opravka z njim, ko je Vergerij šaril po tiskarni, ki je zanjo odgovarjal Primož, ter prepredil objavo Skaličeve epistole v glagolskem katekizmu (prav tam 105). Kar je še znanega o razmerju med njima, kaže, kakor da sta se spet pobogala, sicer ne bi bil Trubar v sporu s Konzulom in Cvečičem klical Vergerija za pričo (oktobra 1562, Trubers Briefe 247) niti mu ne bi bil potožil, ko ga je 1564 Andreae osumil cvingljanstva (prav tam 417). In ko je Vergerij umiral — umrl je 4. oktobra 1565 — ga je Trubar do zadnjega diha tolažil (Kausler-Schott, Briefwechsel 445).

Novice iz domačih krajev je Trubar sporočil Bullingerju tudi ob našem pismu tako, da mu je poslal dopise, ki jih je sam prejel od svojih rojakov. Posebej pa sporoča, da si je njegov Doeg*, torej njegov rabelj, stari ljubljanski škof Urban Tekstor 28. marca 1558 zlomil vrat v Donauwörthu. Samega pa so zanimale novosti o protestantih na Francoskem in Angleškem. Veseli ga, da so se izgnanci z Angleškega lahko spet vrnili domov (1558 je umrla kraljica Marija Tudor, ki je preganjala protestante). Zanimajo ga novice o obeh kraljih, pač o francoskem in o angleškem, ter kdo bo kraljeval na Angleškem (tu je tedaj že zavlada Elizabetha). Vse to bi Trubar rad sporočil svojim rojakom in cesarskemu kaplanu. Ali je ta kaplan ista oseba kakor cesarski miloščinar, ki je takoj nato omenjen? Dvorni kaplan je bil v tem času Polidor de Montagnana, miloščinar pa Primož Lackhner iz Celja (Wolfsgruber C. Die k. und k. Hofburgkapelle, Wien 1905, pass.). Dasi je Polidor pozneje kot hud nasprotnik Trubarjev in protestantov igral kaj čudno vlogo (SBL II, 150), je vendar 1561 čutil potrebo zateči se k Trubarju ter mu je celo obetal, da bo pridigal čisti evangelij in da bo Trubarju pomagal (Trubers Briefe 120); potemtakem ni izključeno, da sta že prej bila v zvezi. Zveza z dvornim miloščinarjem Primožem Lackhnerjem, ki ga Trubar imenuje svojega starega šolskega pomočnika, a ne ve, ali se dela Nikodema**, torej bojazljivca, ali hinavca, datira pač iz tiste dobe, ko je bil Trubar kaplan pri sv. Maksimiljanu v Celju (1540—1547, Kidrič, Ogrodje, Razprave I, 207, 241). Orožen navaja, da je bil leta 1542 »sannnd Merten Caplan«, t. j. kaplan pri sv. Martinu v Celju, neki Petrus Lakhner (Orožen I., Das Bisthum und die Diözese Lavant III, 205) in kar vabljivo je, da bi Celjana Primoža Laknerja, ki ga najdemo pri Wolfsgruberju, enačili s Petrom Laknerjem v Orožnu. Ali smemo potem sklepati, da je Trubar bival v Celju (po Kidriču, Ogrodje, Razprave I, 207 ni stalno tam prebival) in da je tam imel tudi šolo? — Naposled prosi Trubar Bullingerja, naj mu vrne pisma rojakov, poslana v informacijo.

Za *zaključek* navaja Trubar, da pošilja pričujoče pismo po Matiju Rothu, pridigarju v Lindauu, ter naroča pozdrave za züriške duhovne, zlasti za Rudolfa Gualtherja, teološkega pisatelja in pozneje Bullingerjevega naslednika, po čigar delu o psalmih da tehnično ureja svoj prevod psalmov; tudi Wolfgang Musculus (Mäublina) Razlaga psalmov (Basel 1550, 1551, 1554) da mu prav dobro rabi.

Pismo je tudi prispevek k vprašanju o Trubarjevem cvingljanstvu. Neposredna zveza z Bullingerjem, čigar spisi so poleg Pellicanovih komentarjev prvi odkrivali mlademu Trubarju protestantski svet (Kidrič, Ogrodje, Raz-

* Doeg je znan iz sv. pisma starega zakona; bil je nadzornik nad Savlovmi pastirji in je postal rabelj nekega nedolžnega duhovniškega rodu.

** Nikodem je znan iz sv. pisma novega zakona; bil je Kristusov pristaša, a si tega iz strahu ni upal javno pokazati.

prave I, 219), se ni nehala 1557, kakor bi utegnili sklepati iz doslej znane korespondence, temveč sega v leto 1559. in verjetno še naprej. S tem dobi Ungnadov očitak iz leta 1562, da hvali Trubar Bullingerjeve spise (Kostrenčič, Urk. Beiträge 131), utemeljeno osnovo in prav tako Andreaejeva obdobje 1564, češ da je Trubar cvinglijanec (Trubers Briefe 418). Oficialno se je naš reformator otepal takih očitkov, dejstva pa kažejo, da so to bile le izjave v sili; kaže to ne le njegova osebna simpatija do Bullingerja, ki zveni iz njegovih dopisov, temveč tudi prejemanje in kupovanje švicarske teološke literature, zlasti pa njena uporaba v slovenskih knjigah. Avtorjev, kakor sta Gualther ali Musculus, Trubar iz previdnosti ni citiral v svojih spisih. Zato bo tudi treba verjeti Trubarjevemu pismu, da je v Eni dolgi predgovori iz 1557 Bullingerjeva »praefatio in Johannem« (Trubers Briefe 33), čeprav pridemo po Trubarjevi izjavi v glagolskem Novem testamentu I (Slovenski protestantski pisci, Lj. 1934, 65) in po cirilskih Razumnih naucih 1562 (Bučar, Starine XXXIX, 87) do kombinacije, da je slovenska Ena dolga predgovor zgolj prevod Melancthonovih Loci communes (Kidrič, Bibliografski uvod 56). Tudi po »compendium et scopum totius sacrae scripturae« v slovenskem Novem testamentu I se je Trubar po izjavi v pismu (Trubers Briefe 33) zatekel k Svicarjem. Seveda bo vse to treba preveriti ob tekstih. Ti pa doslej pri nas še niso na razpolago.

Mirko Rupel

ČLANI LJUBLJANSKE DIJAŠKE ZADRUGE

Da dobimo zaključeno podobo Zadruge in spoznamo njen sociološki in kulturni uspeh, nam je potreben pregled članov, njihovega dela in nadaljnega razvoja posameznikov. Če upoštevamo tudi leto obnovljene Zadruge, o kateri sicer ni zapiskov, pa se je delo vendarle opravljalo v tradiciji prejšnjih let, je društvo imelo v sedmih letih 65 članov (med temi 4 izredne). Člani so bili z redkimi izjemami le višješolci. Prvi združeni so se kmalu poslovili, nekateri poznejši so bili v društvu le malo časa, zato se jedro pravih delavcev da strniti na kakih 30 članov, ki so ostali v društvu dlje in že tukaj vidneje zastavili svoje načrte; druga polovica se je uveljavila šele v poznejšem življenju, le malo jih je ostalo brez vsakega spomina v slovenski javnosti.

I. ABECEDNI PREGLED

Baloh Ivan, r. 17. avg. 1873 v Spodnji Šiški pri Lj., sin mizarja, je bil med ustanovitelji društva, njegov prvi predsednik, redni član v I. in II. poslovnem letu, izreden član do l. 1896, ko ni več sprejel članstva. Gimnazijo je študiral od 1885—93, od 1897 je bil duhovnik v raznih krajih. V Zadrugi je bral v II. posl. letu: O dijaških društvih, O slovenskem heksametru, prevode iz Hermana in Doroteje, potopisno črtico Iz potne torbe in humoresko Moj prijatelj Vinko; v III. posl. letu: Streharjev Marko, Sirota. Njegovo poznejše leposlovno delo v raznih dnevnikih in tednikih ni seglo čez podlistkarsko višino. Pisal je tudi za organizacijske in gospodarske potrebe ter delal v narodnoobrambni društvih, posebno pri Ciril Metodovi družbi (SBL I, 23). Živi v Italiji.

Baebler Baltazar, r. 24. jan. 1880 na Vrhniki, sin sodnega uradnika, študiral realko 1892—99; združen je bil v VII. posl. letu. Ze takrat je objavljajl pesmi v Novi Nadi, Vrteu, pozneje v Slovenki, Ljublj. Zvonu. Na Dunaju je študiral kemijo, od 1905 je bil profesor, od 1917—19 ravnatelj na realki v Idriji, pozneje ravnatelj cinkarne v Celju. Pisal je poljudnoznanstvene sestavke in učne knjige o kemiji in mineralogiji (SBL I, 21). U. je 30. apr. 1936 v Ljubljani.

Benkovič Ivan, r. 24. jan. 1875 v Kamniku, sin posestnika; gimn. študiral l. 1886—94; združen je bil v II. posl. letu, pisal v Vrtec in Dom in svet

(Benko), l. 1898 izdal dramo Strahomir (SK 1898), prevedel Manzonijev roman Zaročenca. Bil je advokat v Brežicah in Celju, 1907—18 drž. in dež. poslanec Slov. ljud. stranke, pozneje član uprave Trboveljske premogokopne družbe (SBL I, 52); u. 25. sept. 1945 v Ljubljani.

Berlan Anton (Engelbert), r. 3. nov. 1874 v Javorju pri Litiji, sin poduradnika pri deželni nakladi, študiral gimnazijo 1886—94, mature ni opravil in 1894 vstopil v bogoslovje; združen je bil v II. posl. letu. O njegovem delu ni zapiskov, pač pa je bil nekak društveni sluga, ki so mu za sestanke oskrbeli uradno čepico (por. dr. St. Beuka). U. je kot župnik v Zagradcu 26. julija 1921.

Beuk Stanislav, r. 2. marca 1875 v Št. Vidu pri Lukovici, sin učitelja, gimn. obiskoval l. 1886—94, bil združen v I. in II. posl. letu, ocenjeval Cankarjevo Junaško pesem iz naših dni (27. 5. 1895). Kot dijak je sodeloval pri Rodoljubu in Brusu. Pozneje je bil prirodopisni pisatelj, profesor, gimn. ravnatelj, načelnik prosvetnega oddelka banske uprave (SBL I, 36). Živi upokojen v Ljubljani.

Bončar Anton, r. 12. jan. 1878 v Ljubljani, sin peka in meščana; obiskoval gimn. od 1889—97. Združen je bil v III. in v zač. IV. posl. leta, bral črtico S počitnic; kmalu nato je izstopil; pisal je podlistke v Slov. Narod in Edinost (CP I, 175, 182). Po maturi je študiral jus, opustil učenje ter prevzel po stricu Egidiju pekarijo, gostilno in posestvo na Sv. Petra cesti. Od l. 1911 je bil tudi občinski svetnik Narodno-napredne stranke, njen agitator in velik podpornik Sokola. U. 8. jun. 1924 v Lj. (J. 11. jun. 1924, št. 137; SN istega dne št. 152.)

Cankar Ivan, r. 10. maja 1876 na Vrhniki, sin krojača, obiskoval realko 1888—95 in maturiral 1896. Združen je bil od II. posl. leta 1893 dalje; v II. in deloma v III. letu je bil predsednik; izključen v marcu 1896 zaradi nerednosti. Bral je: Junaška pesem iz naših dni (5. maja 1895); Framazonska brežkanja (27. maja 1895); Dva trpina, epska pesem; prevod Heinejeve pesmi, Pisar, črtica (vse junija 1895); Ivan Kacijanar (oktobra 1895); Ljubezen; Mohamed in Kadiča; Kaj pripoveduje vrba; Rozamunda (12. nov. 1895); Sodba (konec novembra 1895); Hagara (10. dec. 1895); Morala (14. jan. 1894); Sihem in Dina, Ledeni ljudje, črtica (spomladi 1894); pesmi (10. okt. 1894); pesmi (17. marca 1895); pesmi (31. marca 1895); Sultanove sandale (19. dec. 1895); Helena (30. jan. 1896); protikritiko zoper Dermotovo oceno (8. febr. 1896). Ocenjeval je Kettejeve (petkrat), Župančičeve, Murnove, Dermotove, Škrjančeve pesmi, Kržetovo prozo Lovci in Pucovo novelo Ljubezen in mamon. Po maturi je odšel na dunajsko tehniko, a se je posvetil izključno slovstvenemu delu. U. 11. dec. 1918 v Ljubljani (SBL I, 67—72).

Cankar Karel, r. 14. sept. 1877 na Vrhniki, brat Ivanov, študiral gimn. l. 1892—1900 in bil združen v VI. in VII. posl. letu; v VI. posl. letu je bil tajnik; 17. okt. 1896 je bral spomine na L. Jerana. Sodeloval pri Slovencu, Domu in svetu, Slov. listu, Zgod. Danici s črticami in gledališkimi poročili. Iz Ljubljane je odšel v sarajevsko bogoslovje, bil pozneje tajnik in sodelavec nadškofa Jos. Stadlerja ter urejal Hrvatski dnevnik (SBL I, 72). Živi upokojen v Sarajevu.

Čadež Maks, r. 10. okt. 1875 v Poljanah nad Skofjo Loko, posestnikov sin, obiskoval gimn. v Ljubljani do VI. razreda (1891/92), naslednje leto je nadaljeval šolanje v Novem mestu. Bil je ustanovitelj Zadruga in izredni član. Pisal je pesmi v Vesno in Ljublj. Zvon ter črtice za Rodoljub. U. 21. jan. 1894 za jetiko (Vesna 1894, 22). Nekaj njegovih pesmi je ostalo v združenem arhivu.

Derganc Franc, r. 26. febr. 1877 v Semiču kot posestnikov sin, obiskoval gimn. v Novem mestu in Ljubljani (1889—97), bil združen v III. posl. letu ter bral dvakrat ali trikrat pesmi; izstopil v začetku IV. posl. leta 1894. Zgodaj je že objavljal pesmi (od 1892) v Vesni in Vrtcu, od 1896 v Ljublj. Zvonu;

pozneje je obravnaval tudi filozofska vprašanja ter kot zdravnik pisal ljudne in znanstvene razprave (SBL I, 128). U. je 30. jun. 1940 v Ljubljani.

Dermota Anton, r. 1. jan. 1876 v Železnikih, sin usnarjev, študiral gimn. 1888—96; v Zadrugo vstopil proti koncu II. posl. leta ter ostal v nji do konca, ker je še v VI. posl. letu pošiljal svoje spise kot izredni član in revizor; bil je predsednik v IV., V. in prvi polovici VI. posl. leta, odločen, skrben, trpek in dosleden značaj, poleg Stefeta najzavednejši in najmarljivejši združan. Bral je večkrat pesmi (13. jun. 1893, konec l. 1895 in 8. dec 1894); prozo: Pravljica (7. jan. 1894), Naši boljarji (13. okt. 1894), Spomin s počitnic (13. okt. 1895), Zobobol, Moj prijatelj (9. jan. 1896); govori: Politika v Zadrugi (18. apr. 1896); O novejši češki literaturi (27. jun. 1896). Kot kritik je ocenjeval Štefeto in Zevnikovo prozo (štirikrat), Dergančeve, Škrjančeve, Erzenove, Kettejeve (dvakrat), Cankarjeve (dvakrat), Župančičeve (dvakrat), Oblakove, Merharjeve (dvakrat) pesmi ter odločilno vplival na vsak pomembnejši, predvsem politični razgovor. Važnejše kot leposlovno delo je bila njegova kritična in politična usmerjenost. Kot visokošolec v Pragi se je pod Masarykovim vplivom odločil za napredno realistično orientacijo in sodeloval pri raznih revijah; polagoma prešel v socialno demokracijo, deloval pri glasilih socialistične stranke in bil kot urednik Naših zapiskov eden vodilnih socialističnih publicistov pred prvo svetovno vojno. Po mnenju A. Prepeluha je bil »morda najboljši narodnoekonomski teoretik med Slovenci«. U. je 3. maja 1914 kot advokat v Gorici. Prim. SBL I, 128; Prepeluh, Spomini na A. Dermota, NZ 1914, 186—193 (ponatis: Pripombe k naši prekratni dobi, Lj. 1958, str. 32—40).

Drenik Bojan (Pavel), r. 27. sept. 1876 v Ljubljani, oče je bil uradnik zavarovalnice Fonciere, čitalničar in narodnjak; Drenik je bil združan v V. posl. letu in v 2. polovici istega leta tudi društveni tajnik. Predaval je predvsem o zunanjepolitičnih in strankarskih vprašanjih. Ko je dovršil l. 1896 V. gimn. razred, je odšel na gimnazijo v Novo mesto, kjer sta s Kettejem ustanovila novomeško Zadrugo; tu je predaval tudi leposlovne spise (prim. dr. R. Mole, Kette v novomeški Zadrugi, Cankarjev zbornik, Lj. 1921, 36 in 41). L. 1897 je opustil študiranje, stopil v službo pri kranjskem dež. odboru, nato pri finančnem ravnateljstvu v Lj.; bil je eden najvidnejših organizatorjev v slovenskem sokolstvu. Živi v Ljubljani kot računski inšpektor v p.

Eržen Robert, r. 11. okt. 1876 v Ljubljani, sin poštnega kontrolorja, študiral gimn. 1887—96; združan je bil v II. in III. posl. letu, bral 30. apr. in 4. jun. 1893, 14. in 21. jan. 1894 pesmi; ocenjeval Kettejeve, Dermotove in Cankarjeve pesmi ter Cankarjevo črtico »Moralac«. Po juridičnih študijah in doktoratu je služil pri finančnem ravnateljstvu v Ljubljani, po prvi svet. vojni postal profesor na trg. akademiji. Živi upokojen v Ljubljani.

Ferjančič Božidar, r. 22. jan. 1880 v Ptujju, sin sodnika, politika in poznejšega dvornega svetnika dr. Andreja Ferjančiča. V Zadrugo je stopil v V. posl. letu 19. okt. 1895 kot šestošolec in bral Črtice iz deželnozborskih volitev (5. dec. 1895) in takoj nato izstopil. Sedmi gimn. razred je obiskoval v Trstu, osmega spet v Ljubljani ter maturiral l. 1898. Po sporočilu dr. Iv. Prijatelja se je vrnil iz Trsta z novimi socialnimi in filozofskimi idejami in snoval društvo s podobnim namenom, kakor ga je imela Zadruga (prim. S. Trdina, Jos. Murn-Aleksandrov, Izbrano delo, str. XV). Kot visokošolec je v dunajski Sloveniji začel uvajati radikalno smer (dr. Greg. Žerjav). Pozneje je postal profesor na Visoki šoli za svet. trgovino na Dunaju; že zgodaj se je odtujil slovenski narodnosti. U. je l. 1942 na Dunaju (sporočilo univ. prof. dr. J. Polca).

Golar Cvetko, r. 4. maja 1879 v Gostečah pri Škofji Loki, kmečki sin, dovršil 6 razredov gimn. (1890—97), nato skušal nadaljevati študije kot privatist; bil je združan v VII. posl. letu; tedaj se je ukvarjal zlasti s politiko; prijateljstvo z Murnom ga je usmerilo v novoromantično kmečko liriko in pripoved (SBL I, 227). Živi v Ljutomeru.

Jak Jožef Pavel, r. 17. marca 1880 v Ljubljani, sin knjigovodje; združen je bil v drugi polovici V. posl. leta in bral razpravo o narodnih pesmih (22. febr. 1896) in dve pesmi (16. maja 1896). Po maturi na realki (1898) je 9. febr. 1899 nastopil službo pri računskem oddelku finančnega ravnateljstva v Lj.; 1. 1900 se je prijavil za gimnazijsko maturo na I. drž. gimn. v Lj., a je med pismenim izpitom odstopil; 5. febr. 1903 je bil dodeljen finančnemu ravnateljstvu v Gradcu. Nadaljnjih podatkov ni.

Jenko Ljudevit, r. 22. jul. 1880, sin zdravnika dr. Ljudevita Jenka, gimnazijo študiral l. 1891—1900; v Zadrugo je bil sprejet v 2. polovici V. posl. leta, bral črtico Dobromil (27. 6. 1896) in govoril O renegatih slov. naroda. Postal je zdravnik in u. 4. aprila 1936 kot sanitetni svetnik in okrajni zdravnik v Prekem pri Šibeniku.

Kajzelj Alojzij, r. 18. marca 1876 v Ljubljani, sin trgoveškega poslovodje, študiral realko 1888—95; bil je od 16. jan. 1896 izreden član Zadruge; tehnike na Dunaju ni končal, zgodaj je duševno in telesno opešal. U. je 5. okt. 1941.

Karlinger Viktor, r. 1. okt. 1878 v Udmatu (Ljubljana), sin postiljona; član obnovljene Zadruge 1897/98; obiskoval gimn. do 7. razreda (1897/98), nato je bil odvetniški solicator in umrl za jetiko ok. l. 1905.

Kette Dragotin, r. 19. jan. 1876 na Premu, sin učitelja; študiral gimnazijo 1888—90, 1890/91 učiteljsiše, nato 1891—95 gimnazijo in bil 1895 črtan, ker ni plačal šolnine. Združen je bil od III. posl. leta v oktobru 1893 do marca 1896, ko je izstopil; njegovo tajništvo v III. in IV. posl. letu je bilo skrbno in za društvo uspešno. Ko je v jeseni 1896 prišel na gimnazijo v Novo mesto, je tam ustanovil Zadrugo, ki je živela samo eno leto. V Lj. Zadrugi je bral: Trije cveti (26. nov. 1893); Starec in ptica (17. dec. 1893); nadaljnja predavanja so devetkrat označena kot pesmi, zadnja 30. jan. in 22. febr. 1896. Poleg tega je 19. dec. 1895 bral črtici Nagrobni angel in Graščak, razpravo O lirski poeziji (13. febr. 1896), protikritiko zoper Peterlinovo oceno (24. nov. 1894); skrbno in duhovito je ocenjeval Cankarjeve, Zupančičeve, Peterlinove, Erzenove, Merharjeve, Oblakove pesmi, Štefeto, Dermotovo, Zevnikovo, Novakovo, Praprotnikovo prozo; poleg tega je imel več govorov o združnem življenju, posebej o slovstvenem delu v Zadrugi (1. febr. 1896); o njegovem kritičnem delu gl. Zbr. delo II, 194—232. U. je za jetiko 26. apr. 1899 v Ljubljani.

Klander Karel (Dragoslav), r. 31. okt. 1872 v Podgorici pri Št. Jakobu ob Savi, sin šivilje; gimnazijo obiskoval 1886—95, bil je združen v I. in II. posl. letu, v III. izključen; njegovega združnega dela v zapiskih ni, pač pa se je zanimal za gledališče, kar kaže njegovo šolsko predavanje 1893/94 Razvoj slovenskega gledališča. Pozneje je napisal pod psevdonimom Dragoš povest Bankirjeva hči (SN 1896, št. 98—106; CP I, 165). Nazadnje je bil notar v Kranjski gori, a je ok. l. 1916 duševno obolel, se zdravil v hiralnici v Ljubljani ter u. 26. avg. 1928 v Kostanjevici na Dolenjskem.

Kraigher Alojzij, r. 22. apr. 1877 v Postojni, sin posestnika, trgoveca in politika Jurija Kraigherja, študiral gimn. 1889—97; združen je bil v IV. posl. letu; slovstveno je začel delati pozneje izven Zadruge. Ohranil je tesne prijateljske zveze z Iv. Cankarjem. Postal najizrazitejši slov. naturalist, pripovednik in dramatik (SBL I, 546). Živi kot zdravnik v Ljubljani.

Kristan Fran, r. 16. febr. 1873 v Zlebeh pri Medvodah, kmečki sin, obiskoval štiri razrede gimn. (1884—89), dramatično šolo pri Ign. Borštniku, l. 1892 šel prostovoljno k 17. pešpolku, nakar je bil podčastnik do 1905. Združen je bil v IV. posl. letu; ocenjeval je Štefeto črtico Iz življenja (27. okt. 1894). Ze l. 1893 je začel pisati gled. kritike za Slovence, ponovno je bil kritik 1905—8. Od l. 1906 je bil uradnik pri deželnem odboru, po l. 1918 pri pokrajinski vladi in banovini; pisal je strokovne članke o občinski upravi in bil urednik Občinske uprave (1905—14). Živi upokojen v Ljubljani.

K r ž e Franc, r. 2. febr. 1876 v Vinicah pri Sodražici, kmečki sin, obiskoval 1895/96 V. razred gimnazije, bil isto leto združen. Bral je črtice: V valovih življenja (2. nov. 1895), Pisk, Cardaš (30. jan. 1896), Lovci (8. febr. 1896), Izgubljena cvetica (21. marca 1896); sodeloval je tudi pri političnih in gospodarskih razgovorih. Pozneje je odšel v Ameriko in postal tam slovenski časnikar. Živi v New Yorku.

K u n š i č Ivan, r. 27. jun. 1874 v Mevkšu pri Gorjah, sin drvarja in kočarja, študiral gimnazijo l. 1887—95; v Zadrugo je vstopil sredi II. posl. leta in izstopil sredi naslednjega leta. Bral je razpravo Narodne pesmi, ocenjeval Cankarjevega Kacijanarja, Dergančeve pesmi in Škrjančevo Gorsko rožo. O njem pravi Lončar »Posebno se Kunšič ni udeleževal društvenega življenja; svobodne narave svobodni sin sploh ni bil prijatelj formalizma, kakršen vlada v vsakem društvu več ali manj; zato pa se je tem raje družil povsod, kjer je imel svobodnejši polet« (E 1899, št. 47). L. 1895 je odšel v celovško bogoslovje, 1896 na slavistiko v Prago in 1898 na Dunaj; njegova nadarjenost je vzbujala upanje, da postane velik slavist; že njegovo kratko življenje je dalo dragocene prispevke za slovensko znanost (SL 1899, št. 7 in 8; SBL I, 590). U. je 16. febr. 1899 na Dunaju.

L a v r a č Martin, r. 12. nov. 1871 v Moravčah, kmečki sin; končal l. 1893 šesti gimn. razred in odšel v davčno službo. Združen je bil prvo in drugo posl. leto, predsednik literarnega odseka, ocenjeval Balohovo predavanje o dijaških društvih in Erženove pesmi (30. apr. 1893). Imel je spore zlasti z Iv. Cankarjem. Služboval je kot davčni uradnik na Štajerskem, nazadnje kot ravnatelj zemljiške knjige v Smarju pri Jelšah. Živi upokojen v Moravčah.

L o n č a r Dragotin, r. 5. nov. 1876 na Brdu pri Lukovici, sin ključavničarja, študiral gimn. 1888—97 in bil član Zadruge v II., III., V. in VI. posl. letu. V VI. posl. letu je bil predsednik; posebno se je zavzemal za govorništvu in politiko. Bral je O znanostih, Čas, mogočen bog (II. posl. leto), O pesniškem jeziku, O lepoticju pesniškega jezika; Črtica (30. maja 1896), Združimo Slovenijo (govor 30. maja 1896), V spomin L. Jerana (20. jun. 1896), poglavja iz povesti »Novi zvonovi« (21. in 28. nov. 1896), L. Svetec kot človek (govor v dec. 1896). V dijaških letih je sodeloval pri Slov. listu, Edinosti, Soči, pozneje pri znanstvenih glasilih in društvih ter bil od l. 1920—44 predsednik Slov. Maticе. Svoje delo je usmeril v raziskovanje slov. politične zgodovine ter napisal prvi sistematični oris Politično življenje Slovencev (1906 in 1921); več o njem SBL I, 680. Živi v Lj. kot gimn. ravnatelj v. p.

L o v r e n č i č Ivan, r. 22. febr. 1878 v Sodražici, kmečki sin, obiskoval gimnazijo 1888—97, stopil v Zadrugo v začetku IV. posl. leta 1894/95 in ostal v nji do konca V. posl. leta; v I. polovici 1895/96 je bil nekaj časa gost, v 2. polovici predsednik; bil je tudi urednik za prozo v združni knjigi. Bral je črtici Pri Lovčevih (okt. 1894), Stari Polhovci (10. nov. 1894), naravoslovni spis Kragulj (13. okt. 1895), govoril O pomenu Zadruge (19. okt. 1895), V spomin nekaterim umrlim slovenskim pisateljem (2. nov. 1895), Kako bi se dalo odpomoči kmečkemu stanu (1. febr. 1896), Splošni kulturni položaj Slovencev (28. marca 1896). Ocenjeval je Majaronove Spomine, Dermotov Spomin s počitnic, Zobobol, Marnovo prozo V čolnu in Fantastične sanje; v Vrctu 1896 je objavil daljšo povest Sepec. Kot advokat v Ljubljani je bil od l. 1907 organizator slovenskega lovstva, l. 1910 ustanovnik in urednik Lovca, kjer je pod imenom Pogorski pisal strokovne članke (SBL I, 682). Živi na Vrhniki.

M a i s t e r Rudolf, r. 29. marca 1874 v Kamniku, sin finančnega preglednika, obiskoval nižjo gimn. v Kranju, 5. in 6. razred v Ljubljani (1890—92), nato kadetnico na Dunaju in bil izreden član Zadruge; v II. in III. posl. letu je bral oz. poslal v oceno povest Zoraida, črtico Mors ruit in pesem Trije vojaki; z društvom je imel zveze ves čas, posebno v VII. posl. letu, ko je bil častnik v Ljubljani. Najprej je bil sotrudnik Vrta in Vesne, pozneje Slovana, Ljublj. Zvona ter izdal dve pesniški zbirki. Ob prevratu l. 1918 je bil povišan za generala (SBL II, 14).

Majaron Anton, r. 23. jan. 1876 v Borovnici, kmečki sin, gimn. je obiskoval 1888—96; član Zadruga je bil v IV. posl. letu 1894/95, izstopil in se vrnil v 2. pol. V. posl. leta v aprilu 1896. Bral je Spomine (IV. posl. l.) in se udeleževal društvene kritike. Pri maturi l. 1896 se je namenil za bogoslovje, a je šel študirat pravo; na Dunaju je bil 1896/97 član literarnega kluba. Priobčeval je feljtone v Slov. narodu in Edinosti. Iv. Cankar pravi, da je pisal čudnolepo prozo (Zbr. sp. XI, 284). U. je za jetiko 30. apr. 1898 v Borovnici (prim. LZ 1898, 371; SBL II, 20).

Majcen Martin, r. 29. okt. 1873 v Polenšaku pri Ptujju, posestnikov sin, je bil združen v II. posl. letu 1892/93 kot šestošolec; nato je odšel iz Ljubljane. Pozneje je bil menda mornariški častnik.

Marinček Matija, r. 8. febr. 1873 na Velikem vrhu (Bloke), kmečki sin, študiral gimnazijo 1886—94, maturo opravil l. 1896. Združen v I. in II. posl. letu. Bil je notar in živi v Novem mestu.

Marn Rudolf, r. 18. apr. 1875 v Dragi pri Kočevju, učiteljev sin, gimn. je študiral 1888—96; že pred Zadrugo je sodeloval pri rokopisnih dij. listih, združen je bil v V. posl. letu. Bral je prozo V čolnu, Fantastične sanje, Zenska ljubezen (16. maja 1896), ocenjeval 3. Murnovo branje in nastopal v raznih debatah. Pisal je v Vrtec, pozneje v Slov. Narod in druge liste kot leposlovni in kulturni podlistkar, bil pa je tudi plodovit narodnogospodarski pisatelj (gl. SBL II, 61). Kot upravni jurist se je posvetil finančni in trgovsko-politični službi in u. 1. febr. 1947 v Lj. kot dvorni svetnik v p.

Mencinger Anton, r. 15. jun. 1879 v Kranju, sin dr. Janeza Mencingerja, obiskoval I.-III. gimn. razred v Novem mestu (1889—92), IV.-VIII. razred v Ljubljani (1892—97). Združen je bil v začetku IV. posl. leta, bral novelo Mesečni pesnik in kmalu nato izstopil. Pravne študije je končal 1902 v Gradcu in stopil v politično upravno službo; od l. 1918 je bil tajnik pri dež. vladi, 1921 bankski svetnik; 1923 tudi komisar ljubljanske mestne občine. U. je 8. okt. 1936 v Ljubljani.

Merhar Alojzij, r. 15. jun. 1875 na Ježici, sin mizarja, je obiskoval gimn. 1890—98; združen je postal v V. posl. letu (okt. 1895); v VI. posl. letu je bil društveni podpredsednik. Pesmi je bral 2. nov., 12. dec. 1895 in 29. okt. 1896, ocenjevali so jih Kette, Oblak in Valenčič; Kettejeva ocena je bila, kakor sklepamo iz glose Iv. Cankarja (Zbr. sp. XI, 285), nepovoljna, gotovo tudi ocena Fr. Valenčiča, ker se je zoper njo oglasil s protikritiko; 16. jan. 1896 je ocenjeval Murnove in 21. nov. 1896 Valenčičeve pesmi, v jan. 1896 pa je nastopil z govorom Delajmo neumorno, po storjenem delu pa počivajmo! Kot bogoslovec in duhovnik je bil pod imenom Silvin Sardenko eden glavnih pesnikov Doma in sveta, izdal več pesniških zbirk (SBL II, 96) ter pisal spomine o Dragotinu Ketteju in njegovi družini. U. je 20. febr. 1942 v Ljubljani, pokopan je v Dravljah pri Ljubljani.

Mrkun Anton, r. 4. jul. 1876 na Igu pri Ljubljani, kmečko-delavski sin, obiskoval gimnazijo 1889—97 in bil združen v V. in VI. posl. letu. Predaval je Ali naj se Slovenci združijo s Hrvati? (30. maja 1896) ter ocenjeval Jakove pesmi (16. maja 1896); na Svetčevem večeru (dec. 1896) je govoril o Svetcu kot slovstveniku. Pozneje je mnogo, a le deloma uspešno delal na prosvetnem, gospodarskem, izseljenskem in narodnoobrambnem področju (prim. SBL II, 160). Živi v Ameriki.

Murn Josip, r. 4. marca 1879 v Ljubljani, sin služkinje, je študiral gimnazijo 1890—98 in bil v Zadrugi od januarja do maja 1896. Bral je trikrat pesmi: 16. jan., 22. febr. in 11. apr.; ocenjevali so jih A. Merhar, I. Cankar in R. Marn. Ob istem času je začel nastopati v Angeljčku, nato v Vrtecu in Ljub. Zvonu, razvil veliko plodovitost in lirično neposrednost, s katero se je uvrstil v slov. »Moderno«. Umrl je za jetiko l. 1901 (SBL II, 175—177).

Novak Janko (I), r. 19. avg. 1873 v Prebačevem pri Kranju, sin mlinarja in posestnika; združen je bil v I. in II. posl. letu kot sedmošolec (1892/93). V jeseni 1893 je odšel v Trst in postal poštni uradnik.

Novak Janko (II), r. 25. jan. 1875 v Planini pri Vipavi, kmečki sin, študiral gimn. 1890—98, stopil v Zadrugo sredi V. posl. leta 1895/96 ter bil član tudi v VI. posl. letu. Bral je razpravo O rabi in zlorabi zgodovine (30. jan. 1896), črtico Stefanijin soprog (8. febr. 1896), razpravo O socializmu (9. maja 1896), Narodne pesmi (28. nov. 1896); ocenjeval je Marnovo prozo Ženska ljubezen, Zorževo poročilo Rudarstvo ter namesto Valenčiča odgovarjal na Merharjevo protikritiko. Po Kettejevi sodbi (Zbr. delo II, 221—226), pa tudi po mnenju drugih sodobnikov (prim. S. Trdina, Jos. Murn Aleksandrov, Izbr. spisi, str. IX—XI) je imel lep pripovedni dar. U. je kot advokat v Gorici l. 1922.

Novak Zdravko, r. 25. jan. 1876 v Blagovici, sin strojarja, je študiral gimn. v Ljubljani do VI. razreda (1895/96). Zadržan je bil v V. posl. letu, zaradi političnih sporov izstopil in ponovno vstopil v VI. posl. letu. Pozneje je bil davčni predstojnik v Kranju in v Metliki ter se uveljavljal kot čitalniški igralec. U. 1949 v Karlovcu.

Oblak Josip Ciril, r. 10. dec. 1877 v Ljubljani, sin notarskega pripravnika, študiral gimn. (1888—96), bil združen v II., III. in V. posl. letu, pisal skladbe, potopise in humoreske (Kako je naš fajmošter Majdeka na kosilo povabil), planinske pesmi (19. okt. 1895), Na Krim (9. jan. 1896); Velo polje in Vodnikova koč (25. apr. 1896), O slovenski turistiki (6. jun. 1896); ocenjeval je Kettejeve in Merharjeve pesmi. Opisal je svoje tovariše (prim. Hoja na Maturino Spico, PV, 1927) in že od ustanovitve Planinskega vestnika (1895) bil eden najplodovitejših planinskih pisateljev in potopiscev (gl. SBL II, 212—3). Živi kot advokat v Ljubljani.

Omerša Nikolaj, r. 5. dec. 1878 v Kranju iz meščanske trgovske hiše, oče slikarja Nik. Omerse, študiral gimn. v Ljubljani 1890—98; združen je bil v VII. posl. letu. Bil je profesor v Gorici, Idriji, Ljubljani, Celju in raziskoval zlasti lit. zgodovino slov. preroda in osnove slovenske metrike (SBL II, 225). U. je 18. jun. 1932 v Ljubljani.

Orehek Andrej, r. 29. nov. 1878 v Krascah pri Moravcah, kmečki sin, bil član obnovljene Zadruge kot šestošolec 1897/98; gimn. je dovršil 1901 v Novem mestu. Kot dijak in bogoslovec je pisal v Vrtec, 1904 uredil almanah Za resnico in v njem priobčil dramatični spis z istim naslovom. Bil je kaplan v Knežaku in Dobropolju, nato (22 let) župnik v Strugah, združni organizator, podpiral moderno cerkveno umetnost in pisal poljudnovzgojne povesti v Bogoljub. U. 18. avg. 1935 v Ljubljani, pokopan je v Strugah.

Orel Ivan, r. 8. maja 1873 v Kamniku, sin trgovca, gimn. študiral 1885—93, bil tajnik v I. posl. letu Zadruge. Pozneje je bil profesor v Celju, na Višji dekliški šoli v Ljubljani, na učiteljsku in končno ravnatelj ženskega učiteljskega. Kot upokojenec je marljivo sodeloval pri ljudski prosveti. U. je 28. jan. 1950 v Ljubljani.

Peterlin Alojzij, r. 13. dec. 1872 v Kamniku, obrtnikov sin; gimnazijo je študiral v raznih krajih in jo dovršil kot eksternist v Celovcu 1893, maturo kot vojak v Ljubljani 1894. Zadržan je bil v III. in IV. posl. letu ter trikrat bral svoje pesmi; ocenjeval je Cankarjevo črtico Ledeni ljudje, Cankarjeve in Kettejeve pesmi (trikrat); eno izmed teh ocen je Kette zavrnil s protikritiko (prim. Drag. Kette, Zbr. delo II, 209—214). Kot pesnik je nastopal v javnosti že od l. 1891, kasneje je pisal tudi prozo. Izdal je pesniško zbirko Pot za goro (1929). Bil je nemiren duh; kot duhovnik je služboval v tržaškopoperski škofiji do l. 1918, nato pustil duhovniški poklic, bil v raznih krajih učitelj in profesor, končno se je vrnil v duhovniško službo. U. je 14. marca 1943 v Smartnem pri Ljubljani (SBL II, 321).

Petrič Jože, r. 15. marca 1877 v Vrhovljem pri Radečah, kmečki sin, obiskoval gimn. 1888—96. V Zadrugo je stopil v začetku IV. posl. leta in bil v V. posl. letu blagajnik. Vidneje ni nastopal, oglašil se je samo dvakrat kot kritik. Prvotno se je bil namenil za bogoslovje, a je odšel študirat klasično filologijo, bil nekaj časa suplent v Ljubljani in na Dunaju, pustil drž. službo,

bil vzgojitelj pri grofu Herbersteinu. Zanimal se je za notranjo in zunanjo politiko ter l. 1914 dobil službo pri tiskovnem uradu ministrstva za zunanje zadeve. Kakor pričata dve zaupni pismi Iv. Štefetu iz konca 1913 in začetka 1914, je bil skrivaj informator »Slovenca«. V začetku 1. svetovne vojne je bil dodeljen vojnemu poročevalskemu uradu, toda zaradi zvez s tujimi, zlasti ameriškiimi časniki, je moral kot prostak na fronto. Po vojni je bil časnikar v Beogradu in v Ljubljani; ni se vezal na nobeno politično strujo, poudarjal je zlasti slov. politično in kulturno samobitnost (o tem več SBL II, 326). U. je 19. apr. 1935 v Ljubljani.

Pirnat Makso, r. 24. sept. 1875 v kmečki graščini Tustanj pri Moravčah, oče slikarja in kiparja Nika Pirnata. Gimn. je obiskoval 1888—96, v Zadrugo je stopil v III. posl. letu in bil nekaj časa tajnik; ponovno ga najdemo v V. posl. letu. Bral je Slike iz Florijanskih ulic, ocenjeval Štefetoovo črtico Ko je luna sijala, Zevnikov spis Na božični večer in basen Šipek in vijolica. Kot profesor je služboval na realki v Idriji, na gimn. v Kranju in na realki v Mariboru. L. 1923 je začel duševno bolehati in je bil l. 1926 upokojen. Od l. 1898 je v raznih koledarjih in revijah objavljajl življenjepise in poljudno-znanstvene sestavke iz slovstva in zgodovine (gl. SBL II, 362). U. 6. jun. 1935 v Ljubljani.

Praprotnik Avgust, r. 16. jan. 1879 v Lokvi pri Sežani, trgovec sin, obiskoval štiri razr. realke v Lj. (1891—95), učiteljske (1895—99), bil član Zadruge v V. posl. letu in bral črtico Vzor pravega narodnjaka (prim. Drag. Kette, Zbr. delo II, 250—326). Kot učitelj je služboval v Cerkljah na Gor. in Gor. Logatcu, l. 1907 zaradi bolezni službo opustil in do l. 1918 pomagal v domači trgovini. L. 1918 je spet nastopil učiteljsko službo v Lokvi, bil kot učitelj v raznih slov. krajih od italijanskih oblasti preganjan in dvakrat zaprt, l. 1927 pa odpuščen; l. 1943 je spet odprl slovensko šolo v Lokvi. Živi upokojen v domačem kraju.

Puc Dinko (Dominik), r. 6. avg. 1879 v Ljubljani, sin uradnega sluge, je obiskoval gimnazijo 1890—98, bil združen v sredi V. in v VI. posl. letu, bral črtici Ljubezen in mamon (31. marca 1896), Sreča v nesreči (24. okt. 1898) in govoril o gledališču (6. jun. 1896). Sodeloval je tudi pri almanahu Na razstanku. Po maturi l. 1898 je bil nekaj časa v mariborskem bogoslovju, nato študiral pravo v Gradcu in na Dunaju. L. 1903 je postal odvetniški koncipient v Gorici, l. 1910 samostojen odvetnik ter kot predstavnik narodnonapredne stranke vidno posegal v politično in prosvetno življenje na Goriškem. Po 1. svet. vojni je bil med voditelji jugoslov. demokratske stranke, ljublj. občinski gerent, od 1928 župan in v l. 1935 ban. U. je 23. febr. 1945 v koncentracijskem taborišču Dachau.

Regali Josip, r. 22. dec. 1881, sin mizarskega mojstra in meščana, gimn. obiskoval l. 1891—99; združen je bil v VII. posl. letu. Pisal je v Novo Nado, Slov. narod, Edinost, Lj. Zvon, Slovana, pozneje v Dom in svet, Slovenca in Slovenijo; mnogo se je uveljavljal kot umetnostni kritik in esejist. L. 1905 je izdal zbirko novel Reliefi. Bil je odvetniški koncipient v Mariboru in Celovcu, sedaj je odvetnik v Ljubljani.

Sega Ignacij, r. 13. jul. 1874 v Ljubljani, sin železniškega sprevodnika, obiskoval realko 1888—95, nato tehniko na Dunaju. Za izrednega člana Zadruge so ga izvolili 16. jan. 1896. V službo je stopil kot strojni inženir pri Južni železnici, služboval v Trstu in v Ljubljani, bil šef strojnega oddelka, nato pomočnik in nazadnje direktor drž. železnic v Ljubljani. Umril upokojen 2. februarja 1927.

Sega Rudolf, r. 7. apr. 1880 v Ljubljani, brat Ignacijev, študiral gimn. 1891—99, bil član obnovljene Zadruge l. 1897/98. Kot jurist je nastopal na shodih za slov. vseučilišče (Polec, Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slov. univerzo, str. 111); juridičnih nauk na Dunaju ni končal in je odšel v Prago študirat trgovske vede; najprej je bil tajnik Živnostenske banke na Dunaju, potem publicist in urednik Slov. Naroda, pozneje tajnik

podružnice Jadranske banke v Lj., končno upokojen. V Lj. Zvonu 1900 je objavil novelo *Stražnik Jeran*; prevajal je tudi za gledališče (Vzgojitelj Lavnovec). U. je 8. febr. 1934 v Ljubljani (prim. J. 9. febr. 1934, št. 32).

Skrjanec Ivan, r. 7. dec. 1874, sin veleposestnika v Udmatu (Ljubljana); gimnazijo je študiral od 1885—95, v Zadrugo je vstopil v III. posl. letu 1895/94 in bil nekaj časa tudi predsednik; združen je ostal do konca IV. posl. leta. Bral je prozo Gorska roža, Disakord, štirikrat pesmi; pogosto je nastopal kot kritik (Cankar: Ljubezen, Mohamed in Kadiča, Kaj pripoveduje vrba; Stefe: Ženska, Slepa ljubezen; Lončar: O lepoticju pesniškega jezika, Bončar: S počitnic; Peterlin: pesmi); njegova dela so večinoma ostro sodili. Na Dunaju je bil 1896/97 član literarnega kluba. Zgodaj je stopil v javnost pod različnimi psevdonimi: Vesna: Mrakov; LZ 1894: I S; 1896: Prokop; 1898: Ivo Brežnik; v Zk: J. S., Ivo Ivič. Za Slov. narod, Slovenec, Edinost, Učit. tovariš in Agramer Tagblatt je pisal podlistke in poročila o raznih umetnostnih dogodkih. Prevajal je za gledališče (Hauptmann: Haničina pot v nebesa) in napisal tragedijo »Umirajoči«. Cankarjevo mnenje o njem je bilo večinoma negativno, posebno je odklanjal njegovo sanjarstvo (prim. CP I, 30, 206, 366; Zbr. spisi XI, 284). U. je 16. jul. 1903 za jetiko. (Prim. še Sn 1902/5 (I), 298, 360; LZ 1934, 98, 333.)

Stefe Ivan, r. 11. apr. 1875 v Ljubljani, sin malega trgovca, čitalničarja in narodnega agitatorja (u. 9. avg. 1875), je od 1887/88 neredno študiral 1. in 2. gimn. razred in 1895 dovršil prvi razred Mahrove trgovske šole. Bil je ustanovitelj Zadruga, knjižničar in blagajnik, od srede V. posl. leta izreden član in v VI. posl. letu revizor. V začetku je pogosto bral črtice, pozneje se je vnel za politiko in zlasti v V. in VI. posl. letu nastopal kot govornik. Ze l. 1892 je bil pogost podlistkar v Rodoljubu (I. St.) in Slov. Narodu, dopisoval je v Sočo, Pavliho, Slovanski svet, Edinost, Glasnik; 1896 je postal časnikar pri Slov. listu, 1903 pri Slovencu, bil narodni in strankarski agitator; ob razcepu Slov. ljudske stranke l. 1917 prešel k dr. Sušteršiču in urejal Resnico, po prevratu 1918 ostal brez kruha in si v potrnosti vzel življenje 7. febr. 1919 (prim. S 1919, št. 32).

Suklje Franc, r. v Kandiji pri Novem mestu, sin politika in dvornega svetnika Frana Sukljeta. V šolo je hodil najprej v Novem mestu (1886/87), nato na Dunaju (1887—90), nato v Novem mestu (IV. in V. razred 1890—92) in je bil v I. tečaju V. gimnazije izključen; od II. tečaja (1891/92) do 1895 je obiskoval lj. gimnazijo in tu maturiral. Bil je med ustanovitelji Zadruga, tajnik v II. posl. letu; predaval je Dijak in politika (23. apr. 1893), črtico Moj prvi Amor (5. maja 1893), ocenjeval Balohovo črtico Streharjev Marko (20. dec. 1894). Po maturi 1895 je študiral jus, u. je 7. jan. 1901 na Dunaju.

Trepal Matevž, r. 26. avg. 1874 v Rovtah, sin organista in obrtnika, štud. gimnazijo 1886—94, v Zadrugo stopil v začetku III. posl. leta in bil izključen ali črtan že 17. dec. 1893, najbrž zaradi nerednosti; njegova ocena Dergančevih pesmi je bila trikrat napovedana in je najbrž ni bral. L. 1894 je vstopil v celovško bogoslovje in postal 1898 duhovnik krške škofije; bil je duhovit in izviren človek. Odločno se je potegoval za pravice koroških Slovencev; že bogoslovec je pisal v Mir in Slov. list. L. 1913 se je umaknil s Korošce in od l. 1917 živel samotarsko življenje kot duhovnik na Kureščku; u. je v Ljubljani 2. jul. 1936 (S 1936, št. 151).

Valenčič Fran, r. 29. jan. 1878 v Trnovem, pri Ilirski Bistrici, kmečki sin, študiral gimnazijo 1892—94 v Gorici, od 1894—1900 v Ljubljani, bil združen v VI. in VII. posl. letu; 21. nov. 1896 je bral svoje pesmi, še prej pa je ocenjeval pesmi A. Merharja. V gimnazijskih letih je priobčeval pesmi v Zg. Danici in v Brivcu, 1900—1905 v Lj. Zvonu, od 1902 v Slovanu. Pozneje je bil odvetniški koncipient v Gorici in padel na Doberdobo l. 1916 (prim. Drag. Kette, Zbr. delo II, 301).

Vrančič Ivan, r. 26. jun. 1875 v Ljubljani, sin vozovnega mojstra pri Južni železnici; vpisan kot član Zadruga v II. posl. letu — o njegovem delu

ni zapiskov, ker je najbrž kmalu izostal. Gimnazijo je obiskoval 1885—94, študiral pravo, bil sodnik in nazadnje predsednik viš. dež. sodišča v Ljubljani; u. je 25. febr. 1940.

V r č o n Ivan, r. 3. jan. 1877 v Vrhpolju pri Vipavi, obiskoval lj. gimnazijo do 1896, VIII. razred dovršil v Trstu. Zadržan je bil v IV. posl. letu (1894 do 1895), a se društvenega življenja ni udeleževal. Živi kot zdravnik v Ljubljani.

Z a m j e n Ivan, r. 16. avg. 1877 v Mengšu, kamnosekov sin, bil blagajnik Zadruga v VI. posl. letu; bral je razpravo O redu (17. okt. 1896). Na gimnaziji je vpisan kot šestošolec 1895/96, nato ga ni več.

Z e v n i k Anton, r. 6. jan. 1877 v Čatežu ob Savi, kmečki sin, obiskoval gimnazijo v Novem mestu 1889—93, nato 1893—97 v Ljubljani in maturiral 1898. V Zadrugo je bil sprejet v III. posl. letu in ostal v nji do konca; v V. posl. letu je bil tajnik. Bral je črtico Na božični večer, basen Sipek in vijolica (7. jan. 1894), basni (konec junija 1894; prim. Drag. Kette, Zbr. delo II, 205); Narodno blago (13. in 27. okt. 1894), Slike (19. okt. 1895); Matevžek (30. jan. 1896); Mala bogatinka (11. apr. 1896) ter govoril O našem žensstvu (29. febr. 1896); ocenjeval je Lovrenčičeva spisa Pri Lovčevih in Kragulj, Krzetova V valovih življenja in Izgubljena cvetlica; Oblakova planinska potopisa Na Krim, Velo polje in Vodnikova koča; Dermotov Spomin s počitnice, Moj prijatelj, Zobobol; Novakovo razpravo O rabi in zlorabi zgodovine, Lončarjevo Črtico. — Svoje spise je priobčeval v Vrtni in Domovini. Bil je notar v Višnji gori in v Kamniku. V Višnji gori je raziskoval okolico Jurčičevih spisov, zlasti Desetega brata. U. je 1944 v Ljubljani.

Z a v b i Ivan, r. 31. jul. 1870 v Blagovici, kočarjev sin, študiral gimn. v Ljubljani 1885—93, v Zadrugi je bil samo ob ustanovitvi l. 1892. Po maturi je odšel v semenišče, bil od 1896 duhovnik in u. kot župnik v Ambrusu 9. marca 1949.

Ž e l e z n i k a r Julijan, r. 3. jul. 1878 v Slovenski Bistrici, sin urednika Slov. Naroda Ivana Železnikarja, obiskoval do VI. razreda gimn. v Ljubljani, nato VI.—VIII. v Novem mestu in maturiral 1898. Zadržan je bil v IV. posl. letu, bral je dramatično sliko Izprijeni dijak (konec okt. 1894), ocenjeval Lovrenčičevo črtico Stari Polhovec (10. nov. 1894) ter bil izvoljen za pisarja zadrugne knjige; konec l. 1894 je izstopil, ko se je ponovno prijavil, ga niso sprejeli. L. 1896/97 je bil član novomeške Zadruga. U. je kot jurist 14. novembra 1902.

Z o r ž Josip, r. 19. marca 1879 v Merniku pri Krminu na Primorskem, posestnikov sin, obiskoval 1895/96 V. gimn. razred v Ljubljani in od 1896 nadaljeval študije v Novem mestu. Zadržan je bil v V. posl. letu, predaval o rudarstvu in se udeleževal govorniških vaj. Tudi v Novem mestu je bil član Zadruga. Ker od 1897 ni več sledu o njem, je verjetno opustil študiranje.

Z u p a n č i č Oton, r. 23. jan. 1878 na Vinici v Beli Krajini, sin užitninskega uradnika, je obiskoval najprej gimn. v Novem mestu, IV.—VIII. razred v Ljubljani (1891—96); v Zadrugo je bil sprejet v IV. posl. letu in bral trikrat pesmi (6. jan., 13. jan., 31. marca 1895); ocenjeval je Cankarjeve in Kettejeve pesmi; v V. posl. letu se ni več udeleževal društvenih sestankov; ali so ga črtali, ali je sam izstopil, iz zapiskov ni razvidno. Po maturi 1896 je študiral na Dunaju filozofijo (zgodovino in zemljepis), bil kratko dobo profesor, poštoval, bil arhivar, upravnik Narodnega gledališča. Umrl 11. junija 1949 v Ljubljani.

II. DRUŽBENO OKOLJE IN EKONOMSKE RAZMERE POSAMEZNIKOV

Kolikor je mogoče po šolskih prijavih presoditi razmere posameznih članov, je bilo družbeno okolje in gospodarsko stanje združnikov kaj različno. Iz Ljubljane, podeželskih mest in trgov jih je bilo 32, iz kmečkih krajev 33. Po poklicu staršev oz. po gospodarskih razmerah sta bila 2 sinova višjih uradnikov, 1 advokatski, 1 zdravniški, 3 učiteljski, 14 sinov javnih name-

ščencev, nižjih uradnikov in služiteljev, 17 iz trgovskega, obrtnega in rokodelskega stanu (med njimi 5 premožnih), 25 iz kmetskega stanu (9 premožnih), 2 brez staršev. Tako sklepamo, da jih je v ugodnih razmerah študiralo le 18, med njimi večinoma manj vidni združani, 10 izrazitejših je bilo navezano nase; pa tudi drugi so se več ali manj morali opirati na instrukcije, na za-
sebno ali javno drobdelnost.

III. POZNEJSI POKLIC

Pretrsljivo je dejstvo, da je 9 združenov umrlo, še preden so dosegli poklic (1 srednješolec, 7 visokošolcev, 1 pisar); 50 jih je končalo akademski študij (4 višji upravni uradniki, 4 zdravniki, 3 notarji, 8 advokati, 11 profesorjev), 8 duhovnikov (med njimi dva profesorja); 7 jih je zgodaj stopilo v uradniško službo, 2 v časnikarsko, 2 sta postala poklicna pisatelja, 2 častnika (1 general), 1 učitelj, 1 obrtnik, 1 je ostal brez poklica, za 2 ni podatkov.

Različna, uspehov bogata življenjska pot najbolj priča o duhovni moči, značaju in trdni volji večine združenov. In če si prezgodnjo smrt njihovih tovarišev moramo razlagati iz ubožstva in drugih neugodnih okoliščin (večinoma so umirali za jetiko), je bilo drugim naklonjeno mnogo daljše življenje. Precej jih je umrlo šele zadnja leta in danes jih živi še 18.

(Pri zbiranju podatkov so mi zlasti pomagali univ. prof. dr. Janko Polec, dr. Ivan Letnar in prof. dr. Janez Oražen.)

France Koblar

VERSKÉ IGRE V RUŠAH

O verskih igrah v Rušah se je pisalo že ponovno, večinoma v zvezi s tako imenovano latinsko šolo, ki je bila v Rušah od 1645 do 1760. Prvi je opozoril nanje — razmeroma dobro — nemški pesnik J. G. Seidl, takrat profesor v Celju, v *Steiermärkische Zeitschrift* 1835, 30—1. Na kratko so se dotaknili pozneje vprašanja R. G. Puff (Marburg in Steiermark, 1847, I, 178), M. Wurzer, kaplan oziroma župnik v Rušah (Drobtinice 1865—1866, 206, 266, *Südsteirische Post* 1889, št. 99, in 1890, št. 49), J. C. Hofrichter (Chronik von Maria Rast, 1872, 29, 52, 62, 71), Frid. Kavčič (Izvestja Muzejskega društva 1896, 70—1), Fr. Kotnik (DS 1912, 11—2), nekoliko izčrpnje Filip Kalan v Orisu gledališke zgodovine pri Slovencih (Novi svet 1948, 456—7). V samostojnih člankih sta o ruških igrah razpravljala Robert Baravalle (*Blätter für Heimatkunde* 1923/24, Nr. 9/10, str. 1—5) in podpisani (J 12. avg. 1932). Omenjene pa so tudi v leksikalnih delih (Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark* II, 225, pod Maria Rast; SBL I, 373, pod Jamnik Luka) in v naših zgodovinskih in literarnozgodovinskih kompendijih (Gruden, *Zgodovina slov. naroda* 867, 971; Grafenauer, *Kratka zgodovina slov. slovstva* 83; Kidrič, *Zgodovina slov. slovstva* 110).

Če navedene obravnave primerjamo z latinsko kroniko, ki se hrani v ruškem župnišču in ki je edini vir, iz katerega nam je mogoče zajemati, moramo v svoje presenečenje ugotoviti, da so v njih mnoge trditve netočne, nekatere naravnost napačne, druge pa vsaj pomanjkljive, ker so po nepotrebnem samo približne. To velja tudi za podatke v navedenih kompendijih in pri Kalanu, torej za sodobne obravnave, v katerih bo interesent predvsem iskal informacij in ki bi zato na vsak način morale biti zanesljive.

Poglavje zase pa tvori članek »Die geistlichen Spiele zu Maria-Rast«, ki ga je napisal R. Baravalle. Ta članek je doslej edini, ki navaja — v nemškem posnetku — vse v poštevek prihajajoče gradivo podrobno, in sicer v kronološkem redu, leto za letom, tako da bi glede tega lahko imel značaj dokončne objave. Vendar je v njem snov podana tako netočno in tako samovoljno potvorjeno, da je članek kratko malo neporaben. Samo nekaj primerov! Za l. 1681. poroča kronist, da se je uprizorila igra o Marijinih milostih (ali morda boljše: odpustkih), ki se v tem kraju (v Rušah) lahko dobe — Baravalle si kratko in malo izmišlja: »... wurde eine komische Handlung vom

Danke Mariens aufgeführt. Die Beteiligung der Bevölkerung scheint diesmal, vielleicht wegen der Pestgefahr, gering gewesen zu sein, denn der Chronist bemerkt, dass sich diese Aufführungen kaum halten werden. « O vsem tem v kroniki ni besede! Za l. 1685, beremo, da je bila prikazana Marija kot najvarnejša zvezda mornarjev (securissimum navigantium sydus) — Baravalle mirno in brez zadrege prevaja: »... wurde ... eine Komödie: ‚Der furchtlose Marrius erwirbt Sydus‘ aufgeführt.« V. l. 1696. so bile tri predstave, prikazujoče slavo Marije, in pri zadnji so se »med velikim čudenjem poslušalcev ob zvokih bobnov« učencem, ki so to zaslužili, razdelile nagrade — Baravalle zopet preobrača in polovico dostavlja iz svojega: »1692 wiederum drei Marienspiele mit Für- und Widerrede. Eine Bemerkung in diesem Jahre zeigt, dass auch hier die Musik als Begleiterin des Spieles zur Erhöhung der Wirkung gepflegt wurde, denn ein junger Schüler erhielt ob seines Spieles am Tamburin die besondere Bewunderung des Publikums.« Itd. Horribile scriptu! Clovek se v resnici čudi, kako je kaj takega moglo iziti v publikaciji znanstvene ustanove, kakor je Historischer Verein für Steiermark.

Da se netočnosti popravijo, potvaram, kakor si jih je dovolil Baravalle, pa enkrat za vselej napravi konec, objavljam v naslednjem celotno gradivo o ruških verskih igrah točno po viru, t. j. po kroniki, ki jo je proti sredini 18. stoletja sestavil takratni benecifat v Rušah Jožef Avgustin Meznerič (SBL II, 110). Izpisana so vsa mesta, ki se tičejo iger, in navedena dobesedno po izvirniku; samo krajšave so zaradi lažjega umevanja razrešene. V oklepaju je povsod dodana stran kronike.

1680.

Hoc anno ... in coemiterio ex varijs viridarijs confectum pegma theatrale, in quo hic loci prima actio Comica die 14. Sept. horis pomeridianis de potentissimo Mariae patrocinio a domesticis Actoribus ingenti cum Ecclesiae fructu (53 a) producta fuit. (53 b)

1681.

Die Sabbathi Dominicam Rasten. antecedente producta actio Comica de gratijs Marianis facile hic loci obtinendis. (55 a)

1682.

Circa finem Augusti Omnibus in vicinijs omnino cessavit truculenta pestis. Ideo in aliqualem gratitudinem Sabbatho ante Dominicam Rastensem copiosissimo auditorio comice exhibita fuit MARIA RASTENSIS Salus infirmorum. (57 a)

1685.

Cum ... Austriacarum urbium princeps Vindobona ab immanissimo ducentorum millium numerum excedente Turcarum Exercitu in 9^{nam} jam Septimanam obsessa misere discinderetur, hic loci durante obsidione ultra quinquaginta populosissimae ingrediebantur processiones unice efflagitando id impetrantes: ut ipsissima Rastense Dominica in 12. Sept. incidente non solum Vienna ab obsessione dirissima liberata, sed etiam fideles Christicolae pristinae restituti sint libertati. Deo Gratias et Mariae Laudes. Quare etiam penes alia suffragia Maria in Theatro Comico die 19na hujus utpote potentissimum Christianorum auxilium devotissimis sine numero auditoribus continuo lachrymantibus proposita fuit. (59 a)

1684.

In theatralli seu Comica actione Sabbatho ante Dominicam Rastensem Maria Ordinata Castrorum acies Turcis ante annum terribilis ad solamen fidelium Christianorum producta. (61 a)

1685.

Die 8. Sept. in actione comica coram numerosissimo auditorio exhibita fuit MARIA Securissimum navigantium Sydus. (62 b)

1686.

Sabbatho Rastensem Dominicam praecedente producta fuit Actio comica de Mariano peccatorum refugio. (64 a)

1687.
In actione Comica die 13. Sept. habita Maria sollicita pupillorum Tutrix divulgatur. (65 b)

1688.

Actio Comica de more. (67 b)

1689.

Exstructa itidem fuit ad conservandam glaciem perutilis fovea et novum theatrum partim in- partim extra coemeterium erectum, in quo die 10. Sept. id est Sabbato Dominicam Rastensem praecedente Coram numerosissimo auditorio Materna Mariae erga suos clientes fidelitas non absque fructu energice producebatur. (69 b)

1690.

Comoedia Mariana ternis producta vicibus offertorium multum adauxit, ita, ut solummodo Dominica Rastense 300 fl numerarentur. (71 b)

1692.

Actus Comici Marianum honorem exhibentes ternis producti Vicibus, ubi in ultimo actu praemia bene meritis e Scholastica juventute cum ingenti auditorum admiratione sub tympanorum clangore distribuebantur. (75 a)

1693.

Sat amplum magnis Sumptibus erectum Theatrum, in quo a studiosa juventute terni actus comici in honorem Taumathurgae ingenti cum encomio producti, et bene merentibus de condigno praemia distributa fuerunt. (77 a)

1694.

In augmentum Mariani honoris hoc anno terni actus comici distinctis vicibus producti, et ex Scholastica juventute in Scientia et virtute potiores varijs praemijs condecorati fuerunt. (79 b)

1695.

Pro more saepius producta in theatro Mariae Rastensis tutela, nec non Sabbato ante Dominicam Rastensem certantibus bene merita virtutis et scientiae praemia tribuebantur ... Sepulto die 8. Januarij Georgio Stolleker aedituo proxime sequente die 13. ejusdem mensis alius idoneus tam musices, quam instructionis gnarus susceptus est nempe Josephus Puepacher bonus actor in comicis, natus Fresnensis, qui aedituatum et ludimoderaturam ultra 30 annos¹ fideliter administravit. (83 b)

1696.

Mariana erga miseros terrigenas continuata sollicitudo saepius hoc anno theatraliter exhibita juventuti benemerita praemia contulit. (86 b)

1697.

Actibus comicis in honorem Taumathurgae saepius productis etiam juvenibus benemeritis solitae remunerationes distribuebantur. (89 b)

1698.

Ad Solemnitatem Dominicae Rastensis tam Vesperi quam altera die peractis Divinis producta fuit Comedia, sine tamen distributione praemiorum, quorum huc usque elargitor in pace quiescit. (94 b)

1699.

Dominica Rastense habita fuit actio theatralis de S. Disma Latrone poenitente, cui Beatissima Virgo a filio Crucifixo remissionem peccatorum et finalem gratiam obtinuit; haec comoedia tantos causavit animorum motus, ut fere omnes auditores in lachrymas soluti 208 fl. obtulerint. (97 a)

1700.

Dominica Dedicacionis producta fuit in Theatro Germanica Declamatio per R. P. Aegydius O. S. B. composita, quae dein in linguam Slavonicam versa Sabbato ante Dominicam Rastensem coram numerosissimo populo producta fuit. (99 a)

¹ Tu kronist pretirava. V resnici je Puepacher vršil službo samo 25 let, kakor je pravilno navedeno ob njegovi smrti (1721).

1701.

Sabbatho ante Dominicam Rastensem producta fuit in honorem Beatissimae Thaumaturgae Deiferae Virginis actio Comica, ad quam ultra viginti millia hominum comparuerunt. (103 a)

1702.

In vigilia Rastensis Dominicæ ad Comediam Mariani amoris exhibitivam fere inumeri comparuerunt fideles.

Die 14. Decembris relicta Parochia Veistricense advenit ARD Stephanus Jamnigg vestigijs Lucae Germani fratris insistens Marianam Devotionem pro possibili promoturus; cui honoris causa a Zeloso Cooperatore Antonio Jacobo Weinzedl in festo S. Stephani brevis declamatio de Florinda a Jesulo conversa cum fructu producta fuit. (106 b)

1703.

In festo Nativitatis Beatissimæ Virg. Mariæ a meridie Actui Comico sine numero pie interfuerunt fideles. (109 a)

1704.

Ante Dominicam Rastensem Exhibita fuit Comoedia. (112 a)

1705.

Ad Solemnitatem Dominicæ Rastensis actio theatralis binis vicibus producta fuit. (114 a)

1706.

Die 11. Septembris utpote Sabbato ante Dominicam Rastensem producta fuit actio Theatralis de Joviniano Imperatore mire correcto, cujus Prologum, intermedium et Epilogum composuit ARP. Sigefridus Ord. S. B. ad S. Paulum Professus. (116 b)

1707.

Die 10. Septembris Sabbato nempe ante Dominicam Rastensem producebatur Comoedia de Guilielmo Aquitaniae Duce, quæ circiter tribus horis duravit. (119 a)

1708.

Sabbato Dominicam Rastensem antecedente producta fuit Comoedia Mariana. (121 b)

1709.

Actus Theatralis 15. Septembris, in quo P. Germanus Capuc. volens infernum (disvadente D. Parocho) producere, graviter impegit, nam ab igne periculose laesus, oculum canonicum, barbam, et faciem misere exussit. Factis autem ardentibus (123 b) ad Taumathurgam Virginem precibus, adhibitisque per Excellentissimam DD. Mariam Josepham Commitissam a Rabbatha varijs domesticis remedijs infra octiduum gratissimus gratias egit, quia tam cito a tam grandi malo reconvaluerit. (124 a)

1711.

Ad Solemnitatem Dominicæ Rastensis binis vicibus productus fuit actus Comicus de S. Joanne Nepomuceno. (128 b)

1712.

10. et 11. Septembris habiti fuerunt bini actus Scenici Honorem Marianum promoventes. D. G. (130 b)

1714.

8. Septembris utpore Sabbato Dominicam Rastensem antecedente producta fuit actio Theatralis, multos poenitentes altera die producens. (135 a)

1715.

14. Septembris coram numerosissimo auditorio producta fuit Actio Comica, multos ad poenitentiam et emendationem vitæ ducens. (137 b)

1716.

Die 13. Sept. utpote Dominica Rastense finito actu Comico inter tubicinium clangorem, tympanorumque fragorem ex Gratiola Munificentia Illustrissimi Reverendissimi ac Amplissimi DDni Ernesti O. S. B. e Comitibus a

Shrottenpach Parochi ad S. Laur. Benemerentibus distributa sunt praemia. D. G. (140 b)

1717.

4. Febr. brevis comica actiuncula a Scholaribus exhibita. (142 b)

12. Sept. finita comoedia Mariana distribuebantur Praemia. (145 a)

1718.

10 et 11. Septembris actio Comica verum absque praemijs. (144 a)

1721.

9. Maij pie obiit Josephus Puepacher per 25 annos hic loci ludimagister et aedituus meritissimus. (148 b)

1722.

Anno praeterito nihil aliud innotuit, quam ultima hic loci theatraliter producta comica actio, quae ob pluvias ingruentes Dominica Rastense impedita, proxima Dominica Archiconfraternitatis Dolorosae menstrua praesentibus numerosissimis Auditoribus exhibita fuit. (150 a)

Iz celotnega gradiva se da posneti² sledeče:

Casovno so igre točno določene: predstava l. 1680. se izrečno navaja kot prva, predstava l. 1722. kot zadnja; z izrazom »anno praeterito« je kronist nedvomno mislil isto leto, pod katerim je dogodek zabeležil — kot enega izmed dogodkov »minulega« leta, t. j. leta, o katerem piše. Med 1680 in 1722 se navajajo igre skoraj za vsako leto; izvzeta so leta 1691, 1710, 1715 ter 1719 do 1721. Morda v teh letih res ni bilo predstav, mogoče je pa tudi, da jih kronist ni zapisal zaradi pomanjkljivosti beležk, po katerih je kroniko sestavljal. Skoraj gotovo se vsaj l. 1713. res ni igralo, kajti takrat je 2. avgusta pogorelo župnišče z vso vasjo vred, izvzemši cerkev.

Vršile so se predstave v tesni zvezi z ruško latinsko šolo. Začele so se prav v času, ko je ta šola dosegla svoj višek. Uvedel jih je takratni župnik in vodja šole Luka Jamnik, gojili pa so jih po Jamnikovi smrti (1698) blizu četrst stoletja tudi še njegovi nasledniki: Franc Fabian (do 1701), Matija Gubanc (do konca 1702), dr. Stefan Jamnik (do 1715), Henrik Jamnik (1716) in Jakob Jožef Jamnik. Z igrami se je (vsaj po večini) zaključevalo šolsko leto, kajti na več mestih omenja kronist, da so se obenem razdelile nagrade učencem; tako v letih 1692 do 1697, 1716 in 1717. L. 1698. se posebej (torej kot nekaj izjemnega) poudarja, da se nagrade niso delile, prav tako l. 1718.; za l. 1698. se kot vzrok navaja smrt Luke Jamnika, dotakratnega darovalca nagrad. Dvakrat beremo, da se je obdarovanje izvršilo posebno slovesno: med bobnanjem (1692) oziroma med bobnanjem in trobentanjem (1716). Vse to spominja na ustroj jezuitskih gimnazij in nam vsiljuje misel, da je šola bila urejena po vzorcu jezuitskih latinskih šol, predstave pa da so imele značaj jezuitskih šolskih komedij. Vendar je verjetno, da kot vzor niso služili samo jezuiti, temveč tudi benediktinci, ki so v tem času prav tako gojili šolsko igro, čeprav v nekoliko drugem stilu. Za to govorijo zveze, ki jih je imel z Rušami benediktinski samostan v St. Pavlu na Koroškem kot zemljiški gospod, še bolj pa dejstvo, da so benediktinci pri igrah v Rušah aktivno sodelovali. Edina dva avtorja, ki ju kronika navaja imenoma, sta bila benediktinca iz St. Pavla: eden, p. Aegydius, je sestavil deklamacijo l. 1700, drugi, p. Sigefridus, prolog, medigro in epilog za predstavo o »Jovinianu« l. 1706.

Skrb za igre so imeli duhovniki, ki so učili v latinski šoli (instructores), posebnih zaslug pa si je pridobil zanje, kolikor moremo sklepati iz skromnih kronistovih podatkov, Jožef Puepacher, doma iz Brezna, ki je bil v Rušah cerkovnik in je obenem poučeval v osnovnem razredu (in elementaribus). Ob nastopu službe (1695) beremo o njem, da je bil »bonus actor in comicis«, ob

² Glavne misli sem objavil že v članku Verske igre v Rušah (J 12, avg. 1952). Da pa izvajanja zaokrožim in deloma popravim in dopolnim, sem tam navedene misli vključil po večini tudi v ta posnetek.

smrti (9. maja 1721) pa, da je umrl »poln zaslug«. Morda ni slučaj, da so eno leto za njim umrle tudi predstave. Kot igralci so nastopali učenci latinske šole (1680: a domesticis actoribus, 1695: a studiosa juventute, 1717: a scholaribus); 1702 se omenja kot deklamator domači duhovnik Anton Jakob Weinzedl, enkrat (1709) tudi tuj igralec, neki kapucinec p. Germanus.

Namenjene so bile igre v prvi vrsti romarjem, ki so takrat v nenavadno velikem številu prihajali v Ruše na božjo pot. Prav v letu, ko se je uprizorila prva predstava (1680), poroča kronika, so začele prihajati iz sosesčine številne procesije (confluere coeperunt turmatae ex variis viciniis devotae processiones). Število letnih obhajancev je znašalo v tem času 25 do 36 tisoč. Tako je verjetno, da je tudi občinstvo pri predstavah bilo zelo številno, čeprav v tej točki kronist brez dvoma močno pretirava. Po njegovem so bili gledalci »zelo številni« (numerossimi: 1685, 1689, 1700, 1715, 1722; copiosissimi: 1682), bilo jih je »brez števila« (sine numero: 1685, 1705; innumeri: 1702), l. 1701. pa jih navaja celo preko 20.000.

Ker so bile predstave predvsem namenjene romarjem, je naravno, da so se uprizarjale skoraj izključno na tako imenovano ruško soboto oziroma ruško nedeljo, ko je v Rušah glavni cerkveni shod. To je prva nedelja po mali gospojnici — praznik Marijinega imena. Po večini so se vršile igre na večer pred tem praznikom, v soboto (1680—1682, 1684—1687, 1689, 1700—1704, 1706—1708, 1714, 1715), manjkraj v nedeljo (1699, 1709, 1716, 1717, 1722), včasih pa tudi ob obeh dneh (1698, 1712, 1718). V zadnjo skupino je treba šteti pač tudi primere, ko se na splošno omenja, da se je igralo dva-, tri- ali večkrat (1690, 1692—1697). Omeniti je v zvezi s tem še predstavo »po navadi« (1688) in splošno označeni predstavi »v proslavo ruške nedelje« (1705, 1711). Ob drugih dneh se je uprizorilo le malo iger: 1683 na »malo ruško« (en teden po ruški nedelji), 1700 13. junija deklamacija, ki pa se je potem ponovila tudi na ruško soboto, 1702 na Stefanovo deklamacija na čast Stefanu Jamniku, 1717 4. februarja (pustna?) igrice ter zadnja predstava 1722, ki je bila na sporedu na ruško nedeljo, pa jo je onemogočila huda nevihta in se je nato vršila »naslednjo« nedeljo v mesecu, t. j. 20. septembra, ko je bil praznik glavne bratovščine žalostne Matere božje, ki je bila uvedena v Rušah l. 1716.

Snov igran je bila po večini izbrana tako, da se je proslavljala v njih Marija, posebno ruška Mati božja: včasih v kakem določenem svojstvu, n. pr. kot zdravje bolnikov (1682), kot pomoč kristjanov (1683), kot strah Turkom (1684 — citat »strašna kakor urejena vojna vrsta« je iz Visoke pesmi: 6,9), kot zvezda mornarjev (1685), kot zatočišče grešnikov (1686), kot zaščitnica sirot (1687), kot zvesta Mati (1689), še večkrat pa brez točnejše označbe ali pa samo splošno kot mogočna in čudodelna pomočnica in podobno (1680, 1681, 1690, 1692—1697, 1701, 1702, 1708, 1712, 1717). Izjemno se navajajo tudi drugi motivi, vendar tudi ti deloma v zvezi z Marijo kot priprošnjico: 1699 »de S. Disma Latrone poenitente«, 1706 »de Joviniano Imperatore mire correcto«, 1707 »de Guilielmo Aquitaniae duce«, 1711 »de S. Joanne Nepomuceno«. Nekaj kratov je snov navezana na sodobne, aktualne dogodke: predstava l. 1682. o Mariji kot zdravju bolnikov je bila uprizorjena v zahvalo, da je približno en mesec poprej prenehala kuga, predstavi l. 1683. in 1684. pa se nanašata na zmago nad Turki pred Dunajem 1683. V deklamaciji na čast Stefanu Jamniku 1702 je deklamator (morda tudi avtor?) Anton Jakob Weinzedl govoril o »Florindi, ki jo je Jezušček izpreobrnil«. Kakor se vidi, so imele predstave izrazit verskovzgojni namen, kot snov za doseg tega namena pa so uporabljale razne čudežne izpreobrnitve, imele torej po vsej verjetnosti značaj tako imenovanih miraklov. L. 1709. je kapucinec Germanus skušal predstavljati pekel (proti volji domačega župnika!), pa si je pri tem ožgal oko, brado in lice. V ostalih primerih snov ni navedena (1698, 1703—1705, 1714—1716, 1718, 1722); isto velja o deklamaciji l. 1700. Tudi pri »kratki komični igrici«, uprizorjeni 4. februarja 1717, ki bi nas posebno zanimala, ker morda ni bila nabožnega značaja, ne vzemo za temo.

Da imenuje kronist igre skoraj brez izjeme »komične«, seveda ne pomenja, da so bile to dejansko komedije; izraziti je hotel s tem pač samo to, da igre niso bile tragedije.

O tehnični strani uprizoritev so podatki skopi. Oder je bil napravljen na pokopališču, in sicer »iz raznega zelenja«, verjetno vejevja in drevesc (1680). L. 1689. so postavili nov oder, deloma znotraj, deloma zunaj obzidja; l. 1695. so ga z velikimi stroški razširili (napravili »dovolj prostornega«). Igralo se je v popoldanskih urah (1680, 1703), po cerkvenem opravilu (1698); o eni predstavi beremo, da je trajala tri ure (1707).

Več zremo o uspehu predstav: bil je gmoten in nraven. Že pri prvi igri (1680) se zatrjuje, da se je izvršila »z veliko koristjo za cerkev«; podobno l. 1689. Predstava l. 1690. je pripomogla, da je darovanje na ruško nedeljo vrglo 500 fl. L. 1699. so bili gledalci tako ginjeni, da so darovali 208 fl. A tudi v moralnem oziru so predstave učinkovale. O gledalcih beremo, da so »brez prestanka ihteli« (1685), da so »se topili v solzah« (1699), da so se mnogi spokorili (1714) in poboljšali (1715). O predstavi 1693 se izrečno poudarja, da je bila sprejeta »z veliko pohvalo«. L. 1696. zremo, da je predstava prinesla »mladini zasluženo nagrado«, ni pa zabeleženo, v čem je ta nagrada obstajala.

Ker so igre imele poleg drugega nedvomno tudi namen, da se nastopajoči učenci vežbajo v latinščini, je verjetno, da je temeljni tekst v njih bil latinski. Če je ta domneva pravilna, so predstave za latinščine nevedčo publiko imele pač značaj nekakih pantomim. Nedvomno pa je, da so v latinsko besedilo bili vpleteni posamezni vložki, zlasti komični prizori, v živem, ljudskem jeziku; taka je bila praksa v jezuitskih, še bolj pa v benediktinskih igrah. Kot živ jezik je v ruški latinski šoli poleg nemščine prihajala in prišla v poštev tudi slovenščina. Pogoj za to je bil dan, ker je velik del učencev bil slovenskega porekla in slovenščine več, prav tako njihovi učitelji. Kakor je razvidno iz kronike, se je slovenščina soupoštevala tudi v šoli, vsaj v najnižjem razredu, kjer so učili organist, cerkovnik in še kak instruktor. Za l. 1698. je navedeno, da so »mladino poučevali v nemščini in slovenščini« (in Germanismo et Slavonismo) trije učitelji, med njimi tudi že gori omenjeni Puepacher, ki se dve leti pozneje (1700) označuje kot »zelo spretne« (solertissimus) instruktor. Ker je isti Puepacher bil obenem agilen igralec, smemo pač sklepati, da se je oziral na slovenščino tudi v igrah. To tembolj, ker je po slovenski besedi bila nedvomna potreba, saj so se igre uprizarjale pred ruškimi romarji, ti pa so po veliki večini znali in razumeli samo slovensko. Dokaz za to nam nudi kronistova beležka za l. 1700: takrat so na nedeljo posvečenja (dominica dedicationis — tisto leto 13. junija) prednašali nemško pesem, na ruško soboto in nedeljo istega leta pa so »pred zelo številnim občinstvom« isto pesem ponovili v slovenskem prevodu. Bilo je torej potrebno, da pesem prevedejo in se je še enkrat nauče, ako so pred romarji hoteli doseči resničen uspeh.³

Iz vsega tega smemo pač z veliko verjetnostjo sklepati, da so bile predstave v Rušah vsaj deloma tudi slovenske. Besedila, ki bi lahko služila kot neposreden dokaz, so žal vsa propadla, ker je ruško župnišče ponovno pogorelo. To je tembolj škoda, ker sta prav ta doba in to področje zastopani v naši literaturi posebno pičlo in bi vsak donesek bil dobrodošla dopolnitev.

Janko Glazer

³ Podoben ozir na slovenske romarje (in seveda tudi na domačine) vidimo približno sto let pozneje v nekaterih cerkvenih napisih: ko je ruška cerkev l. 1804. obhajala svojo (legendarno) osemstoletnico, so to zabeležili nad glavnimi in stranskimi vrati ter na dveh oljnatih spominskih slikah dvojezično: najprej v nemščini, nato isto besedilo v slovenščini. Trije od teh napisov so še ohranjeni in eden od njih (nad stranskimi vrati) se glasi:

Dieses Bild wurde gemacht in dem Jahr
Als hier das achte Jubileum war.

Ko je ta osmi Jubileum bio,
Se je tukaj ta Bild naredil.

PREŠEREN — VARUH LOVŠINOVIH OTROK

Anton Lovšin,¹ sin kmečkih staršev iz Ribnice na Dolenjskem, profesor matematike in filozofije na liceju v Ljubljani, član goriške Kmetijske družbe,² je umrl v Poljanskem predmestju št. 85 [danes Poljanski nasip št. 48]³ dne 2. aprila 1826 zaradi pljučne jetike.⁴ Petintridesetletni vdovec je zapustil dva mladoletna sinova: Ludvika, roj. l. 1819, in Antona, roj. l. 1823. V skladu s § 187 ABGB⁵ iz l. 1814, ki pravi: »Z dodelitvijo varuha ali skrbnika ščitijo zakoni osebe, za katere ne skrbi oče, in ki so še mladoletne...« in v skladu s § 196 ABGB, namreč »varuštvo gre predvsem tistemu, katerega je za to določil oče«, je Lovšin v oporoki⁶ z dne 12. februarja 1826 določil za varuha mladoletnih otrok svojega prijatelja Antona Ahčina, računovodjo pri stavbni direkciji v Ljubljani. Upoštevajoč § 816 ABGB, pa je določil za izvršbo svoje oporoke sodnijskega tajnika Blaža Vičiča. Ta dva naj bi skrbno pazila na to, da ne bi prišla otroka v roke, da, niti v bližino Lovšinovih staršev. Lovšin je imel namreč časa in tudi priložnosti dovolj, prepričati se, da bi v takih razmerah postala otroka »najbolj nesrečni bitji na svetu«. Zato naj njegove starše, Antona in Katarino Lovšin iz Ribnice, izključijo iz varuštva v smislu § 193 ABGB, ki pravi: »kogar je oče izrečno izključil iz varuštva, ta ne more postati varuh«. Vzrok, zakaj se je to zgodilo, je značilno malomeščanski: »sploh pa so ti stari starši, kakor tudi ostali sorodniki otrok, le kmetje, od katerih ni mogoče pričakovati, da bodo smotno vzgajali in preskrbovali ta dva, doslej po mestno vzgojena otroka.«⁷

Ahčin je prevzel varuštvo dne 8. maja 1826 in se je soglasno z Vičičem pobrigal tudi za borno ostalino, poplačal dolgove ter poskrbel za to, da je bila premičnina prodana na javni dražbi.⁸ Izkupiček, dragocenosti in 48 knjig so deponirali pri sodišču, tako kakor je to zahteval § 229 ABGB. Gotovino 196 fl 48 kr in deponirane stvari so prisodili obema fantoma kot dediščino v enakih deležih. Ahčin je varovancema preskrbel tudi pokojnino po očetu. Z dopisom 1438 z dne 5. julija 1827 in z odlokom št. 2886 z dne 8. junija 1827 je gubernij dovolil, da se plačuje iz Kranjskega študijskega fonda obema

¹ Dokumenti o Prešernovem varuštvu Lovšinovih otrok doslej niso bili znani. Edino kratko opombo najdemo v razpravi drja Kidriča: Prešernove odklonjene prošnje za advokaturu (RZDHV III. 1926, str. 76–77), ki naj se popravi in dopolni v smislu mojega članka. Posebno je treba razlikovati pojma *varuh* in *kurator* (skrbnik); § 188 ABGB iz l. 1814 ta dva pojma točno definira. Prešeren je bil samo *varuh*!

Akt sem odkril tik pred božičem l. 1948, za kar sem dolžan zahvalo ravnatelju Osrednjega državnega arhiva Slovenije, J. Mačku, arhivarki Verbičevi in Subicu, ki so mi pomagali pri težavnem in zamudnem iskanju. Zapuščinski akt (citiran ZA) ima fascikulaturo 1017/6 D. V Osrednji državni arhiv Slovenije je prišel s sodišča.

Rodbinsko ime, ki ima v originalu obliki Louschin in Luschin, pišem slovenizirano in se pri tem opiram na slovensko obliko Lovshin v aktu št. 4320/499 fascikulture 1017/6 D.

² Schematismus des Laibacher Gouvernements... f. d. J 1826. itd.

³ Današnja številka po podatkih višjega arhivarja Fabjančiča.

⁴ Intelligenz-Blatt zur LZg No. 28 z dne 7. IV. 1826, str. 670.

⁵ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch f. die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie. Wien 1814. (3 Teile).

⁶ ZA št. 2092 z dne 10. IV. 1826.

⁷ ZA št. 6490/694 z dne 9. IX. 1835. Podčrtal jaz.

⁸ ZA št. 3204/310 z dne 1. VI. 1828.

fantoma letnih 166 fl 40 kr od dne, ko je Anton Lovšin nehal prejemati plačo, pa do 20. leta (Normalalter)⁹ Antona Lovšina ml.

Ko sta bila Lovšinova otroka še majhna, je pokojnina po očetu zadostovala,¹⁰ kajti Ahčin je plačeval za preživnino mlajšega letnih 24 fl, za starejšega Ludvika, ki je takrat obiskoval že drugi razred, pa 85 fl 20 kr. Toda z leti so rasle materialne potrebe varovancev. Zato je Ahčin z dovoljenjem sodišča prodal na dražbi vso deponirano zlatnino in srebrnino¹¹. Z izlicitirano vsoto 155 fl 50 kr se je naložena glavnica Lovšinovih otrok povišala na 332 fl 38 kr. Z obrestmi vred pa je vsota narasla na 349 fl 55 kr in to vsoto je Ahčin z dovoljenjem sodišča dal kot dolgoročno posojilo dne 9. maja 1829 hišnemu posestniku v Št. Rupertu, Jakobu Böhmu.¹²

Ahčin, ki je imel tudi sam dva sinova, je vzgajal Lovšinova otroka do l. 1833, t. j. celih 7 let. Rastoče dolžnosti v službi, slab šolski uspeh varovancev in povečani materialni izdatki so prisilil Ahčina, da je prosil dne 15. avgusta 1833 za razrešnico.¹³ Kot glavni vzrok je navajal, da ne more smotrno vzgajati svojih dveh varovancev, ki sta sicer nadarjena, a bolj otročja kakor pa lahkomišljena ter zaradi tega potrebna, da se jima posveti še posebna skrb. Varovanca sta prvi čas v šoli lepo napredovala, starejši je kot odličnjak dobil celo štipendijo, vendar se je njun uspeh zaradi bolezni in pomanjkanja volje obeh fantov tako poslabšal, da jima je moral Ahčin preskrbeti inštruktorja — potrebovala bi vzgojitelja — za kar pa njun letni dohodek ni zadoščal. Ahčin je svetoval, da bi izbrali za varuha Janeza Nepomuka *Slakerja*, ravnatelja meščanske kakor tudi dekliške glavne in industrijske šole pri uršulinkah, katerega »odlične lastnosti« so splošno znane.¹⁴ Slaker je odklonil.¹⁵ Mestno in deželno sodišče, ki je vedelo, da je varuštvo pod takimi pogoji precejšnje breme, se je obrnilo na takratnega začasnega ravnatelja filozofskega študija na liceju, Petermanna, s prošnjo, naj bi se zavzel za fanta kdo izmed profesorjev, ki jim je bil pokojnik prijatelj in jim je še na smrtni postelji priporočal v varuštvo svoja dva otroka.¹⁶ Sodišče je apeliralo na njih človekoljubje, zavedajoč se, da nima pravice nikogar siliti, ker so vsi aktivni državni uradniki in jim torej po § 195 in 201 ABGB ni treba prevzeti varuštva. Pozivu se je odzval profesor moralne teologije in religije, Jožef *Dagarin*. S tem je bil Ahčin razrešen varuških dolžnosti, Dagarin pa je prevzel njegove posle dne 28. septembra 1833.¹⁷

Iz uradnega odloka vemo, da je prevzel Dagarin to »sitno varuštvo« iz človekoljubja in da ga je požrtvovalno izpolnjeval. Ker varovanca nista bila marljiva, je Dagarin prosil dne 19. februarja 1833 Mestno in deželno sodišče, da ga razreši varuških dolžnosti in je svojo prošnjo utemeljeval s tem, da sta »fanta lahkomišljena in premalo marljiva ter da on kot profesor ni dolžan izvrševati varuških dolžnosti«. Sodišče ga je prosilo, da bi obdržal varuštvo vsaj do konca šolskega leta, ker nimata otroka v Ljubljani svojcev, pokojnik pa je izključil iz varuštva njune stare starše. Ako pa bi se hotel na vsak

⁹ ZA Tomanovo poročilo z dne 11. VII. 1841.

¹⁰ ZA Ahčinovo poročilo z dne 30. V. 1828.

¹¹ ZA št. 3521/1828 z dne 12. VI. 1828.

¹² ZA št. 6620/701 z dne 15. X. 1828.

¹³ ZA št. 5850 z dne 13. VIII. 1833. Po tem poročilu je mlajši Anton rojen dne 22. februarja 1822, starejši Ludvik pa 2. februarja 1819.

¹⁴ ZA št. 6215/660 z dne 29. VIII. 1833.

¹⁵ ZA št. 6490/694 z dne 9. IX. 1833.

¹⁶ ZA št. 6490 z dne 10. IX. 1833.

¹⁷ Petermannov dopis z dne 19. IX. 1833, ZA št. 6776.

način iznebiti varuštva, naj bi svetoval koga, ki bi se zavzel za otroka. Odredbo so odposlali 9. marca, a že 11. marca prosi Dagarin ponovno, naj ga razrešijo varuških poslov.¹⁸

Sodišče je sklepalo o Dagarinovi prošnji dne 14. marca 1835 in prišlo do zaključka, da govore v prid Dagarinu vzroki za oprostitev, kakor jih navaja § 195 ABGB: »Posvetne duhovnike, služéče vojaške osebe in javne uradnike... ne gre siliti, da bi prevzeli varuštvo proti svoji volji.« Na osnovi tega paragrafa je dobil Dagarin razrešnico, sodišče pa je določilo »... und wäre an seine Stelle der Dr Preschern aufzustellen.«¹⁹

Zadnja Dagarinova prošnja je postavila sodišče pred isto dejstvo, kakor ga je postavil pred nekaj leti Šlaker, ko ni hotel sprejeti varuštva. Obči državljanski zakonik pozna troje vrst varuštva: testamentarno, zakonito, sodno. Testamentarno določeni varuh, Ahčín, se je zakonito iznebil varuštva. Zakonito varuštvo — namreč varuštvo sorodnikov v zapovrstju: stari oče po očetovi plati, mati otrok, stara mati po očetovi plati, ostali sorodniki po moški plati — ni prišlo v poštev, ker je pokojni Lovšin svoje starše in sorodnike po § 193 ABGB povsem izključil iz varuštva. Sodišču je ostal samo še tretji način, ki ga določa § 199 ABGB: »Ako ni mogoče na omenjeni način postaviti varuha, je odvisno od sodišča, koga bo to določilo za varuha, oziraje se na zmožnosti, stan, imetje in pristojnost.« Sodišče najprej ni hotelo uporabiti tega paragrafa, ampak se je sklicevalo na človekoljubje prijateljev pokojnega Lovšina. Ker iz dokumentov ni razvidno, da bi Dagarin imenoval, kakor je to zahtevalo sodišče, svojega naslednika v varuštvu, je očito, da je bilo sodišče sedaj prisiljeno uporabiti zadnje sredstvo, namreč § 190 ABGB: »... ako nastane primer, da mora biti mladoletniku... postavljen varuh, ... mora sodišče, ko je za to zvedelo, uradno določiti sposobnega varuha...« in § 199 ABGB. To potrja tudi razrešnica z dne 14. marca 1835, poslana na Dagarinov naslov 20. marca, kjer je govora, da je bil Prešeren *postavljen* za varuha:

[Osnutek] Nr. 2168.

Bescheid.

Bittsteller wird in Berücksichtigung des § 195 B. G. B. von der Vormundschaft über die Professor Louschin[schen] Kinder hiemit enthoben, und angewiesen dem neu aufgestellten Vormund Dor Preshern alle auf diese Vormundschaft Bezug nehmende Schriften binen 8 Tage gegen Empfangsbestätigung zu übergeben.

Dne 14. marca 1935 se začinja torej *de iure proo izpričano varuštvo* drja Franceta Prešerna. Pupilarno sodišče je po § 200 ABGB, določajočem, da mora sodišče »tako brez razlike obvestiti vsakega imenovanega varuha, da sprejme varuštvo«, poslalo Prešernu sledeči odlok:

[Osnutek]

[Nr. 2168.]

An den Dor Preshern zu Laibach.

Verordnung

Über die unter einem geschehen[en] Entbindung des Professors Josephs Dagarin von der Vormundschaft über die minderjährigen Kinder des am

¹⁸ ZA 7034/781. z dne 29. IX. 1834., št. 1373/160 z dne 19. II. 1835. in štev. 2168/232 z dne 11. III. 1835.

¹⁹ ZA št. 2168/232 z dne 11. III. 1835.

hierortigen Lyceo gewesenem am 2. April 826. verstorbenen Professors der Mathematik Anton Louschin hat man bestanden Sie als Vormund dieser Kinder Nahmens Ludwig und Anton Louschin mit dem Beysatze aufzustellen, daß Sie sich derselben getreulich annehmen, sie zur Rechtschaffenheit, Gottesfurcht und Tugend anführen, dem Stande gemäß als brauchbare Bürger erziehen, vor Gericht und außer demselben vertreten, ihr Vermögen getreu und emsig verwalten, hierüber jährlich anher Rechnung legen, in allen nach den bestehenden allerhöchsten Vorschriften sich benehmen, und zur Angelobung dieser ihrer Vormundschaftspflichten den 31. März l. J. Vormittags um 10 Uhr vor diesem k. k. Stadt- und Landrechte erscheinen solle[n]. Uibrigens wird Ihnen auch bedeutet, daß Sie diese zwey Pupillen den 1. April d. J. Vormittags um 11 Uhr vor dieses k. k. Stadt- und Landrecht vorzuführen haben, und daß der enthobene Vormund Joseph Dagarin angewiesen sey Ihnen alle auf diese Vormundschaft Bezugnehmende Schriften binen 8 Tage gegen Empfangsbestätigung zu übergeben.

Laibach den 14. März 835.

Kauschitz (l. r.)

Prešeren je bil takrat odvetniški koncipient pri Blažu Crobathu. Ko je prejel odlok, odposlan iz ekspedita dne 20. marca 1835, je bil postavljen pred izvršeno dejstvo. Jurist Prešeren je dobro poznal paragrafe o varuštvu. Vedel je, da je po § 200 ABGB dolžan sprejeti varuštvo in da je podrejen pupilarni oblasti. Po § 201 ABGB, namreč: »Ako misli tisti, ki ga je imenovalo sodišče za varuha, da ni sposoben za ta posel, ali da ga zakon oprašča od varuštva, se mora zaradi presoje vzrokov obrniti v štirinajstih dneh po prejemu sodnijske odločbe na pupilarno sodišče«, je imel Prešeren še možnost odbiti varuštvo. Toda Prešeren ni mogel navesti nobenega izmed vzrokov, ki opraščajo od varuštva in ki jih naštevajo §§ 191—195 ABGB, pač pa je vedel, da bi moral varovancema »povrniti eventualno škodo ali zamujeni dobiček, ako bi se brez vzroka protivil sprejeti varuštvo«. Tako določa § 203 ABGB, ki predvideva v neutemeljenih primerih tudi primerne nasilne ukrepe — sodišče bi moglo Prešerna enostavno prisiliti, da sprejme varuštvo.

Odlok o varuštvu je dospel okrog 20. marca. Kmalu potem je Prešeren že mogel vedeti, da je vdrugič propadel pri kandidaturi za odvetništvo. Tudi se je zavedal, da je z eksistenčnim fiaskom za vedno zgubil upanje na Julijo, ki ga je še rahlo gojil, ki pa je bilo že takoj v početkih brezizgledno. Gotovo je trpko občutil krivico, prizadejano mu od takratnega družbenega reda, ki mu ni dovolil samostojne eksistence, pač pa mu je nalagal sitne dolžnosti, sicer skladne z njegovo juridično izobrazbo, ne pa z njegovimi pedagoškimi zmožnostmi, kar se je prav ilustrativno izkazalo med njegovim varuštvom. Odlok o varuštvu je dospel tudi v prav neugodnem trenutku, tik pred smrtjo strica Jožefa Prešerna, umrlega dne 24. marca 1835.²⁰ Spremembe, ki so nastale po njegovi smrti in Prešernovo delo za zapuščino, niso bili takega značaja, da bi ga opraščali od naloženih mu varuških dolžnosti. In tako je Prešeren — potem, ko mu je Dagarin izročil listine, t. j. »comunicata«, tihoče se varuštva — razbral iz obsežnega konvoluta zgoraj naštetega dejstva in tiho tragiko dveh osirotelih 12 in 16 let starih fantov, ki sta bila pri vsej svoji nadarjenosti zelo lahkomišljena ter s tem povzročala svojim varuhom kopico preglavic. Gotovo se je Prešeren tudi spraševal, kako bo on pri koncipientski plači vzgajal fanta, katerih socialno šibki položaj je zahteval, da varuh

²⁰ DS 39 (1926), str. 250.

primakne k njuni nizki letni penziji še iz svojega zaslužka,²¹ zlasti ko se je tega ustrašil celo Lovšinov prijatelj, finančno mnogo močnejši Ahčin. Prešeren se je zavedal, da prisoja sodišče veliko važnost varuškim poslom, zavedal pa se je tudi vseh dolžnosti, ki mu jih nalaga varuštvo, saj so le-te določene v § 205 ABGB, posebej pa še v odloku z dne 14. marca 1835. Varuh je torej bil ne le moralni, temveč tudi pravni zastopnik očeta, kajti mladoletniki ne smejo po § 243 ABGB priti sami pred sodišče niti kot tožilci, niti kot obtoženci.

Po § 204 ABGB lahko prevzame varuh svoje varuške posle le po sodnijskem naročilu. Sodišče je pozvalo Prešerna, da se zgleda na sodišču v Stiškem dvorcu na Starem trgu št. 154 [danes št. 34] dne 31. marca ob 10^h dopoldan, ker mora v smislu § 205 ABGB z udarcem v roko (vermittels Handschlag) obljubiti, da bo spolnjeval varuške dolžnosti, kakor jih nalaga zakon. Prešeren je tega dne res zakonito obljubil pred sodiščem, da bo spolnjeval dolžnosti, ki mu jih nalaga zakon o varuštvu. Ohranjeni originalni protokol o tej obljubi ima sledečo vsebino:

Ad N^{rum} 2168

Protokoll

Aufgenommen mit dem D^{or} Preschern als aufgestellten Vormund der minderjährigen Anton Louschin[schen] Kinder in Betreff der Angelobung der Vormundschaftspflichten.

Laibach am 31. März 835

Gegenwärtig:
Plenum Consilium

Der mit dießlandrechtlichen Verordnung von 14. März 835 No. 2168 aufgestellte Vormund der minderjährigen Anton Louschin[schen] Kinder ist heute vor dieser Obervormundschaft erschienen, und hat die Vormundschaftspflichten gesetzlich angelobt.

Womit das Protokoll geschlossen, und gefertigt wurde.

Vitschitz [l. r.] [?]

Dr. Franz Preshérn [l. r.]

Dne 1. aprila je pripeljal Prešeren ob 11^h dopoldan tudi svoja varovanca na sodišče, kar je moral storiti vsak na novo določeni varuh.

Varuh ni bil dolžan skrbeti zgolj za osebo svojega varovanca, temveč po §§ 205 in 209 ABGB tudi za njegovo premoženje. Posebne dolžnosti, ki mu jih s tem v zvezi nalaga zakon, konkretno §§ 222–243 ABGB, niso bile take, da bi delale Prešernu preglavice. Večino teh dolžnosti, kakor n. pr.: zagotovitev, ugotovitev, zapečatenje, inventuro in cenitev premoženja, deponiranje dragocenosti itd., je opravil že prvi varuh Lovšinovih otrok, Ahčin. Sicer pa je bilo upravljanje premoženja Lovšinovih otrok zelo enostavno. Ko je Ahčin v skladu s § 250 ABGB, ki določa, da »... naj ostane varuhu le toliko gotovine, kolikor je potrebuje za vzgojo varovancev in za redno gospodarstvo...« in da naj se drugo »... varno naloži na obresti pri javnih hranilnicah ali zasebnikih«, naložil premoženje Lovšinovih otrok — 349 fl 55 kr — kot dolgoročno posojilo, in ko je izgubil starejši Ludvik zaradi slabega šolskega uspeha tudi štipendijo, sta bila oba fanta navezana zgolj na pokojnino po očetu in na obresti iz posojila. Pokojnino je izplačeval iz Kranjskega študijskega fonda Kamestralni plačilni urad v obrokih na priznanice, ki jih je vnaprej izstavljal vsako-

²¹ Prim. Ahčinovo poročilo z dne 12. VIII. 1835.

kratni varuh. Ko je Prešeren prevzel varuštvo, je bila prva njegova briga, da je zagotovil svojima varovancema njun redni dohodek — pokojnino.

Sedaj, že v novem stanovanju na Mestnem trgu, je javil dne 4. maja 1835 guberniju, da je prevzel varuštvo Lovšinovih otrok, in je prosil, da bi gubernij naročil Kameralnemu plačilnemu uradu, naj ta izplača odobreno pokojnino 166 fl 40 kr na Prešernovo priznanico. Prošnja je sodila v kompetenco študijske dvorne komisije, ki je o predmetu — študijskem fondu — razpravljala na seji z dne 9. maja. Zapisnik seje, izpopolnjen z manjkajočim tekstom, se glasi:²²

[Original]

VII.²³

K. K. illyrisches Gubernium in Laibach.

Stud[ien] Hofko[mmission]on

Studienfond

Referent Herr Gub[ernial] Rath Stelzich.

Zur Sitzung am 14. May 1835.

Nro. 9983 praes[entato] 7. May 1835.

1938

Bur[eau]

de dato 4. May 1835, Zahl — zur Gub[ernial] Zahl 26039 de 1833, D^{or} Franz Preschern gibt an, daß er zum Vormund der von dem verstorbenen Prof. Anton Louschin hinterlassenen Waisen Ludwig u. Anton aufgestellt worden sey.

R[elatum]

Aufschrift auf ein Rubrum des Gesuchs²⁴

Wird dem Ka[mmer]al Zahlamte in Laibach mit Beziehung auf die Gub. Vdg. [= Gubernial-Verordnung] vom 5 Julius 1827 Z. 14380 und vom 4 Dezember 1833 Z. 26039 mit dem Auftrage zugefertigt, die diebßällige Pension der betreffenden Waisen Ludwig u. Anton Louschin aus dem Krain[erischen] Studienfonde den dermaligen Vormund derselben D^{or} Franz Preschern in den gewöhnlichen Raten auszuzahlen.

Aufschrift.²⁵

Note!

Wird dem löbl[ichen] k. k. Stadt- u. Landrechte in Laibach zur weiteren gefälligen Verfügung mit dem Beyfügen übermacht, daß man das hiesige Ka[mmer]alzahlamt mit [Beziehung auf die Gub. Vdg. vom 5. Julius 1827 Z. 14380 u. vom 4. Dezember 1833 Z.] 26039 beauftragt die [D^{or} Prescherschen Pupillen bewilligte Pension von 166 fl 40 kr gegen seine Quittung] auszuzahlen.

Concl[usio] per unanimiam

Znaimwerth [l. r.]

Laibach 9. May 1835

Stelzich [l. r.]

Hudetz [l. r.]

²² Original zapisnika je v gubernijskem arhivu, konvolut 590.

²³ Spada pravilno k besedi Bureau, t. j. 7. oddelek na guberniju, kjer so obravnavali verska in prosvetna vprašanja.

²⁴ Pomeni, da so tekst odloka napisali na prazno stran Prešernove prošnje in vse skupaj poslali Kameralnemu uradu.

²⁵ Naslov, t. j. Mestnemu in deželnemu sodišču. Tekst je izpopolnjen smiselno po prejšnjem odloku in po zapisu v vlozнем protokolu c. k. gubernija št. 9983 za l. 1833.

V sobi št. VII. — t. j. referat za verske in prosvetne stvari — soglasno sprejeti sklep je odobril guverner Schmidburg z opombo, da ga mora dobiti na vpogled še Provincialno državno računovodstvo, ki je bilo takrat v Auerpergovem knežjem dvorcu št. 260 [danes stoji na tem mestu NUK]. Sklep se je so odposlali dne 16. maja na označena naslova, Mestnemu in deželnemu sodišču in Kameralnemu plačilnemu uradu, ki je bil v isti stavbi kakor gubernij; na vpogled pa ga je dobil tudi Schivitz na državnem računovodstvu.

Ker je bil Prešeren kot varuh pristojen pupilarnemu sodišču, je to, ko je prejelo iz gubernija sklep seje z dne 9. maja, moralo obvestiti Prešerna, da je njegova prošnja povoljno rešena. Storilo je to z noto z dne 19. maja 1835, ki so jo ekspedirali na Prešernov naslov šele 27. maja z vsemi prilogami vred. Ohranjeni koncept se glasi:

Nro 4520 de prst. [= praesentato] 16ten Mai 835
499

Note

des k. k. illyr. Guberniums, womit das Gesuch des D^{or} Franz Preschern, Vormund des von dem Professor Anton Lovshin hinterlassenen Waisen um Beauftragung des k. k. Kammeralzahlamtes, d[a]ß es die seinen Pupillen bewilligte Pension von jährlichen 166 fl 40 xr CM gegen seine Quittung auszuzahlen habe, dahin erledigt wird, d[a]ß das hiesige Kammeral-Zahlamt bereits beauftragt worden sei, die dießfällige Pension für die Professor Lovshin'schen Waisen aus dem Krainerischen Studienfonde an den dermaligen Vormund derselben D^{or} Franz Preschern in den gewöhnlichen Raten auszuzahlen.

Ex offo

D^{or} Preschern samt Beyl[agen]

B[escheid]

Wird dem D^{or} Preschern als Vormund der 2 m[inderjährigen] Anton Louschin[schen] Kinder zur Wissenschaft zugestellt.

Laibach am 19ten Mai 835

Exp[ediatur]

Kauschitz [l. r.] Pfeifer [l. r.]

Tako je bil z odlokom, odposlanim iz ekspedita dne 27. maja, finančni problem začasno rešen. Vsota, izplačevana v obrokih vsak mesec — 13 goldinarjev in 53 krajcarjev za oba fanta — ni bila visoka. K njej moramo prišteti še 5 % obresti iz dolgoročnega posojila Jakobu Böhmju — letnih 16 fl 40 kr — s katerim je narasel mesečni dohodek na 15 fl 30 kr, t. j. na nekaj manj, kakor je bila polovica mesečne plače skriptorja licejske biblioteke, Miha Kastelca.²⁰ Vsota nam prepričevalno ilustrira težavno finančno stanje Lovšinovih otrok in nam daje slutiti brige, ki so se v tem pogledu obetale varuhu Prešernu.

Od tega datuma dalje ni v uradnih aktih nobene opombe o Prešernovem varuštvu vse do 9. novembra 1836. Tudi iz istodobnih poročil ni znano o njegovem varuštvu prav ničesar. Zato moremo le s pritegnitvijo zunanjih podatkov Prešernovega življenja rekonstruirati približno sliko. Po stričevi smrti sta se Prešeren in njegova sestra Katra preselila po 24. aprilu 1835 v Kastelčevo

²⁰ Letna plača M. Kastelca je bila 400 fl. (Arhiv NUK za l. 1835.)

stanovanje na Glavnem trgu št. 237 (danes Mestni trg št. 17). Kmalu nato je Prešeren izgubil svojega najdražjega prijatelja Čopa in zapadel v duševno razpoloženje, ki je mejilo na obup, v katerem mu misel na samomor ni bila tuja. Osamelost in sumničenje, da Kastelic ni bil mož na mestu, ko je šlo za Čopovo življenje, je vedlo do tega, da se je Prešeren odtujil Kastelcu, ko mu že prej ni bil prijateljsko vdan. Delo za Čopovo ostalino je oba še nekaj časa družilo, ko pa je izdal Prešeren svoj »Krst pri Savici«, na katerega je verjetno reflektiral Kastelic za Čebelico, je prišlo do očitnega nerazpoloženja: Kastelic se seli v izpraznjeno Čopovo stanovanje v liceju, Prešeren pa po enoletnem skupnem bivanju v Homanovo hišo na Glavni trg št. 259 (danes Ključavničarska ulica št. 1). Še v avgustu leta 1836 je bilo Prešernovo duševno stanje dokaj neuravnovešeno.²⁷ Jasno je, da v takih prilikah ni mogel skrbeti za svoja varovanca v polni meri, kakor bi to bilo potrebno glede na značaj lahko-miselnih mladoletnikov in kakor je to zahteval § 216 ABGB, ki določa varuhu v tem pogledu i dolžnosti i pravice očeta. Seveda sta bila varovanca v veliki meri sama kriva, ker nista bila vztrajna in marljiva in je zato njun uspeh v šoli bil le poveljen. Poznalo se je, da ju ne usmerja trda roka, temveč mehko pesnikovo srce. Njuna neubogljivost in neprimerno vedenje je pač povzročilo tudi Prešernu marsikatero grenko urol!

Prešeren je v času, ko se je trudil z vzgojo obeh fantov, moral primakniti še iz svoje plače. To in pa nehvaležnost varovancev, ki sta bila dolžna po § 217 ABGB spoštovati in ubogati svojega varuha, je bilo med drugim tudi vzrok, da je začelo Prešernu varuštvo najbrž kmalu presedati. Varuštvo mu je nalagalo razen omenjenih še druge dolžnosti in mu jemalo čas, s katerim je mogel razpolagati izven uradnih ur. Tako bi moral po §§ 238–242 ABGB polagati račune o zaupanem mu oskrbovanju in poročati o stanju varovancev. Račune bi moral predložiti pupilarnemu sodišču vsako leto ali vsaj dva meseca po pretoku leta, in to z vsemi potrebnimi potrdili. Prešeren pa tega ni storil pravočasno, niti ni prosil, kakor njegov predhodnik (Dagarin), za oprostitev polaganja računov v smislu § 238 ABGB, namreč: »... računov ni treba polagati, ako prejemki ne presegajo izdatkov...« Zato ga je sodišče obsodilo na kazen dveh goldinarjev; sodišče pa je moglo to kazen na posebno prošnjo prizadete tudi spregledati.

Prešernovo duševno stanje, neprijetne dolžnosti varuških poslov, nehvaležnost, majhna marljivost varovancev, verjetno njegova komodnost, o kateri govori kot o lenobi v pismu Čelakovskemu iz leta 1836, in končno tudi finančna plat varuštva, kljub temu, da je imel po § 221 ABGB pravico zahtevati sredstva od javnih dobrotelčnih ustanov, so počasi zorile v Prešernu sklep, iznebiti se sitnega varuštva. Pravne podlage za to ni imel, zato je lahko sklepal, da prošnja ne bo povoljno rešena. Toda poskusiti je mogel. Edino oporo je imel v § 253 ABGB, ki pravi, da sodišče odredi odpustitev varuha, ako je za to naprošeno. Prešeren je istočasno s poročilom o šolskem napredku varovancev in s predložitvijo spričeval prosil dne 9. novembra 1836 Mestno in deželno sodišče za razrešitev varuških dolžnosti in za spregled naložene mu kazni. V zapuščinskem aktu je ohranjen prepis njegove prošnje, s katero se večja število znanih nam avtentičnih Prešernovih tekstov. Prepis ima sledečo vsebino:²⁸

²⁷ Podatke hrani avtor.

²⁸ Prešernovih originalov v fasciklu ni, ker so jih verjetno vrnili Prešernu. Prepisi pa točno ustrezajo originalu. To pričajo drugi taki prepisi, ki jih je mogoče primerjati z originali. Zato lahko rečemo, da so prepisi Prešernovih prošenj adekvatni z originali. Z njimi se večja število znanih originalnih Prešernovih tekstov.

Dr Franz Preschern als Vormund der m[inderjährigen] Anton Louschin'schen Kinder Ludwig und Anton Louschin weiset aus mit den Studienzeugnissen den im abgewichenen Schuljahre von diesen seinen Pupillen gemachten Fortgang mit der Bitte um Entbindung von dieser Vormundschaft und Übertragung derselben an einen Professor, unter welchen er den Professor Dr Humel als Successor des Vaters dieser 2 Pupillen in Vorschlag bringt.

Der ältere Ludwig hat die 2te Humanitätsklasse heuer mit dem Erfolge absolvirt, da er im ersten Curse aus der Geographie und Geschichte die 2te sonst aber die erste Classe, im 2ten Curse aber aus allen Gegenständen die 1te Classe, und darunter auch ein Accessit erhielt.

Anton hat im 1ten Kurse überall die 1te Classe mit einem Accessit, im 2ten Kurse aber aus Latein die 2te Classe erhalten. Er absolvirte die 4te Grammatical-Klasse.

Der Vormund klagt über Mangel an Verwendung.

Schließlich bittet er um Nachsicht des für verfallen erklärten Strafbetrages, da er so manchen pecuniären Nachtheil erlitten hätte.

Preseneča, da je Prešeren predlagal za svojega namestnika profesorja na liceju, Karla Hummla, doktorja filozofije, profesorja čiste osnovne matematike in člana Kmetijske družbe v Ljubljani.²⁹ Matematik Hummel je kot javni uslužbenec mogel po zakonu odbiti varuštvo. Prešernov predlog si razlagam tako, da pesnik najbrž ni hotel seči po zadnjem sredstvu — strogosti — ker pa je vedel, da je za vzgojo neubogljivcev potrebno trde roke in strogega nadzorstva, je bil pač enakih misli kakor leta 1833 direktor Petermann,²⁹ namreč, da »... so za vzgojo najbolj sposobni profesorji...« Ker je Prešeren predlagal dve leti kasneje »energičnega« dr. Tomana, sklepam analogno, da je videl v Hummlu pravega človeka, ki bi mogel uravnati življenje dveh lahkomišelnežev. Sodišče pa je koj pri seji dvomilo v Hummlovo privolitev: »Es ist nicht zu erwarten, d[ass] Dr. Humel diese Vormundschaft übernehmen würde.« Sicer pa niti ni moglo odpustiti Prešerna kot varuha Lovšinovih otrok, ker ni imelo za to nobene pravne podlage. Proti odpustitvi so govorili zgoraj omenjeni §§ 191—195 ABGB in tudi §§ 249—259 ABGB. Sodišče ni moglo upoštevati niti § 191 ABGB, ki določa med drugim, da »... so nesposobni za varuha tisti, od katerih ni mogoče pričakovati, da bodo sirote dostojno vzgajali ali koristno upravljali njih imetje«, niti morda § 254 ABGB, določajočega, da lahko odpuste varuha, »ako... ga spoznajo za nesposobnega, ali če so izrazili glede njega take pomisleke, ki bi ga po zakonu izključevali iz prevzema varuštva«. Nasprotno, Prešeren je užival popolno zaupanje sodišča, saj mu le-to izrecno priznava, da bo znal najti pravo pot, kako naj si v bodoče izboljšata njegova varovanca nezadovoljivi študijski uspeh. Zaupanje sodišča pa popolnoma potrja besede dr. Kidriča, da »... še ni opozarjal nase s kakšno sumljivo predanostjo alkoholu. Tudi najodličnejše ljubljanske družbe bi ga bile 1833 do 1838 mogle priznati za svojega člana.«³⁰

Tako je Prešeren prejel odlok Mestnega in deželnega sodišča, št. 8943, odposlan na Prešernov naslov dne 1. decembra 1836, v katerem ga obveščajo o spregledanju kazni, mu vračajo priloge, a mu še nadalje nalagajo varuške dolžnosti:

²⁹ ZA št. 6490 z dne 10. IX. 1833.

³⁰ Kidrič: Prešeren II., str. 360.

[Osnutek]

B[escheid]

Der ausgewiesene Fortgang in den Studien der beyden Pupillen Ludwig und Anton Louschin wird zur Wissenschaft genommen, und der für verfallen erklärte Strafbetrag p[e]r 2 f. dem Bittsteller nachgesehen; dagegen kann dem weiteren Ansuchen desselben um Entbindung von dieser Vormundschaft nicht Statt gegeben werden. Dessen Bittsteller unter Rückschuß der sämtlichen Beylagen mit dem Beysatze verständiget wird, daß man in Ihn das Vertrauen setze, Er werde mit seinen Einsichten dahin zu wirken nicht ermangeln, d[a]ß seine Pupillen künftig einen besseren Fortgang in den Studien machen werden.

Laybach am 12^t November 1836

Emperger [l. r.]   Kunschitz [l. r.]

Tako je ostalo vse pri starem!

Po tem datumu manjkajo zopet kakršni koli podatki o Prešernovem varuštvu vse do leta 1838. V aktu so sicer še listine, ki se nanašajo na spregledano Prešernovo kazen, toda te niso za potek varuštva prav nič važne.

Kdor zasleduje zunanji in notranji potek Prešernovega življenja v letih 1836—1838, temu se bo zdela ponovna prošnja za razrešitev varuških poslov povsem utemeljena in čisto naravna. Puščavniškemu razpoloženju v letu 1836 je sledilo v letu 1837 pobratimstvo z Vrazom, prijateljstvo s Korytkom in kot posledica tega tudi živahna literarna dejavnost. Srčna rana se je pozimi leta 1836/1837, ko je nastopala Julija že javno s svojim zaročencem in jo je Prešeren srečaval na elitnih plesih, polagoma celila, vendar je morala nevrachana ljubezen še stalno zaposlovati pesnikovo misel. V takih okoliščinah, zlasti še v drugi polovici januarja leta 1837, ko je prebolel neko bolezen, se mu je zdelo varuštvo verjetno siten posel. Ponovno srečanje z Ano Jelovškovo v jeseni leta 1837, metuljčkarjenje okrog Herzumove in Ovjazheve, smrt strica Jakoba poleti 1837, očetova smrt na jesen leta 1838,³¹ vse to je gotovo odvajalo Prešernovo misel od varuštva, ki mu je postalo tudi zaradi komodnosti ne-všečno, zaradi neubogljivosti varovancev pa ga je imel morda celo za breme. Tudi prevladovanje pesimizma³² v njegovem takratnem razpoloženju in vse našete okoliščine so mogle vplivati negativno na njegov odnos do varovancev, vendar je gotovo, da se je Prešeren kljub vsemu trudil, da bi svoja varovanca vzgajal, kakor mu je to narekovala vest in določal zakon. Starost varovancev — 15 in 19 let — pa priča, da sta bila Lovšinova otroka ravno v tistih letih, ko bi potrebovala še strogega vodnika, ki bi njuni vzgoji posvečal več časa, kakor ga je mogel posvečati Prešeren. Prešeren pa je bil tudi preblag. Zato fanta nista upoštevala smernic svojega varuha in ga tudi ubogala nista. Razočaranje je narekovalo Prešernu prošnjo Mestnemu in deželnemu sodišču z dne 28. septembra 1838:

[Prepis]

[Notat sodišča:] N° 7508/722 de præ. 28. Sept. 838

Dr Franz Xav. Preshérn

[bittet] um Entbindung von der Vormundschaft des Ludwig und Anton Luschin, Söhne des Verstorbenen Lizeal-Professors Anton Luschin, indem er

³¹ Kidrič l. c. str. 286, 288, 290, 292, 294. .

³² Kidrič l. c. str. 360.

ungeachtet seiner Bemühungen selbe auf den rechten Weg zu leiten nicht vermöge, selbe seinen Ermahnungen kein Gehör geben und dießfalls ein neuer Vormund glücklicher seyn dürfe.²⁷

[Osnutek]

Percipiatur der Bericht.

Da die angeführten Umstände nach dem a. b. G. B. keine Gründe sind, den Bittsteller von der fräglichen Vormundschaft schon derzeit zu entbinden, so wird angetragen auf nachstehenden Bescheid.

Einlage ad acta, und über eine Rubrik (:fiat) dem Dr Preschern.

B[escheid]

Aus den inangeführten Gründen findet das k. k. Stadt- und Landrecht als Pupillarinstanz der m[inderjährigen] Anton Louschin'schen Kinder sich nicht veranlaßt den Bittsteller der Vormundschaft zu entbinden, sondern es wird Behufs der Zurechtweisung der ingedachten Pupillen eine Co[mmissi]ons-Tagsatzung auf den 24^t 8^{ber} Vormittags um 10 Uhr vor diesem k. k. Stadt- und Landrecht angeordnet, bei welcher der Bittsteller mit seinen 2 Pupillen Ludwig und Anton Louschin zu erscheinen angewiesen wird.

Laibach den 2ⁿ Okt. 838.

Für St[adt] [und] L[and]R[echt]	Kunschitz [l. r.]
Emperger [l. r.]	Kuralta [l. r.]
	Schneditz [l. r.]
	Stöger [l. r.] [?]

Prešeren tudi v drugi prošnji ni mogel navesti zakonitih vzrokov in opravičil. Zato ga sodišče zopet ni moglo oprostiti varuških dolžnosti, pač pa mu je določilo dan, ko je moral pripeljati na sodišče oba varovanca, da bi ju opozorilo na dolžnosti, ki jih imajo varovanci do varuha. Odlok je bil ekspedirán na Prešernov naslov dne 10. oktobra.

Ko je 14 dni kasneje, dne 24. oktobra 1836, pripeljal Prešeren svoja varovanca na sodišče, je to vendarle uvidelo, da so Prešernovi vzroki tehtni, čeprav nimajo zakonite podlage. Uradni zapisnik daje zanimiv pogled v Prešernovo varuštvo in potrja, da je bil ta posel zanj resnično breme, ki ga je povečavala še zavest, da kljub prizadevanju njegovo varuštvo ni rodilo zaželenega sadu.

[Original]

Protokoll

1017
6.D.

aufgenommen über das Ansuchen des Dr Franz Preschern um Entbindung von der Vormundschaft der Professor Anton Louschin[schen] Kinder zu Folge Besch[eides] von 2. 8^{br} 838 Z. 7508. kk. Krain[erisches] Stadt- und Landrecht

Laibach am 24. 8^{br} 838.

Gegenwärtige

Die Gefertigten

Den beiden Pupillen Ludwig u. Anton Louschin wurde eine eindringende, ernstliche Zurechtweisung über ihr nachlässiges Studium und unordentliches Benehmen ertheilt.

Der Vormund Dr Preschern wiederholt mit Bezug auf sein Gesuch de praes. 28. 7^{br} 838 Z. 7508 die Bitte um Entbindung von der Vormundschaft obiger beiden Pupillen, indem er sich auf die dort angeführten Umstände bezieht, und schlägt zu der diebßfälligen Vormundschaft den D^{or} Thomann oder einen der beiden H. D^{oren} Wurzbach juniores, oder den H. D. Pfefferer vor. Der gehors[amst] Gefertigte Vormund bemerkt zwar, d[a]ß er keinen gesetzlichen Grund zur Enthebung von dieser Vormundschaft anzuführen im Stande ist, d[a]ß er aber glaubt, d[a]ß das Vormundschaftsinstitut hauptsächlich politischer Statur ist, und daß diebßfalls vorzüglich das Wohl der Pupillen zu berücksichtigen kommt. Nachdem der geh[orsamst] gefertigte Vormund die bitteren Erfahrungen gemacht hat, d[a]ß seine bisherige Erziehung von einem so üblen Erfolge begleitet worden ist, und keinen günstigen Umstand vor sich sieht, aus dem er auf einen besseren Erfolg hoffen konnte, so glaubt er, das h[oh]e Gericht werde sich bewegen finden, den Versuch zu machen, ob nicht die Erziehung obiger beiden Pupillen unter einer andern Leitung besser ge-
deihen werde.

Kunschitz [l. r.]
Fradenk [l. r.]

Dr. Preshérn [l. r.]

[Notat sodišča:] Empf[angen] 24.ten 8^{br} 838.
8184/777

Opomba sodišča na zapisniku priča, da je bil sklep sodišča za Prešerna pozitiven: »Den Dr Preschern dieser Vormundschaft zu entheben, und solche dem Dr Thomann aufzutragen, da sich dieser wegen seiner bekannten Energie dazu am geeignetsten darstellt.« To ugodno sporočilo je prejel Prešeren po 30. novembru 1838 v obliki odloka, pisanega na prazno stran njegove prošnje³³ z dne 28. septembra:

[Osnutek]

B[escheid]

In Erledigung des Ko[mmissi]onsprotokolles von 24. Okt. l. J. wird der Bittsteller dieser Vormundschaft mit dem Auftrage enthoben, d[a]ß er die Übergabe derselben an den unter Einem aufgestellten neuen Vormund Dr Johann Thomann zu pflegen habe.

Fiat Decret Laybach am 30ten Nov. 1838.

Emperger [l. r.] Kauschitz [l. r.]

S 30. novembrom 1838 je de iure prenehalo Prešernovo več ko triletno varuštvo, kateremu zaradi nediscipliniranosti varovancev zlasti v zadnjem času ni bil kos.

Tomanovi podatki pričajo, da Prešeren^t res ni bil kos svojima varovan-
cema. Bolje kakor kakršna koli razglabljanja potrjajo moje besede sicer
suhoparna, a za ves odnos med Prešernom in Lovšinovima fantoma zelo zna-
čilna dejstva.⁹ Iz njih je namreč razviden karakter obeh fantov in tudi njun
težki gmotni položaj.

³³ Primerjaj notat sodišča »auf die Einlage 7508 D^{or} Preschern«.

Starejši varovanec Ludvik je bil ob koncu Prešernovega varuštva repotent prvega letnika filozofije. Gubernij je zavrnil Tomanovo prošnjo, da bi dovolili Ludviku nekaj izpitov popraviti ali jih nadomestiti. Tudi najvišja študijska komisija na Dunaju je to prošnjo zavrnila. Zaradi tega je Ludvik pavziral. Leta 1839 je vstopil zopet v prvi semester filozofije, a je napravil le matematiko z odliko. Nato so ga sprejeli kot praktikanta v službo pri Okrajnem sodišču za Ljubljano-okolico, toda že čez čas je Ludvik prosil, da bi študiral matematiko na političnem zavodu na Dunaju. Graščak Rudež iz Ribnice mu je omogočil, da je šel na Dunaj. Na Dunaju je ostal od oktobra leta 1840 pa do marca 1841, ne da bi študiral ali, kakor pravi Toman, »in seiner instinktmässigen Unthätigkeit«. Ko se je vrnil v Ljubljano, je hotel lagodno živeti in ni hotel sprejeti mesta prepisovalca. Toman je energično pritègnil vajeti in povedal Ludviku, da »si mora svoj kruh služiti sam«. Ludvik je odšel v Gradec, kjer je pri nekem odvetniku postal kopist z namenom, da zamenja to službo za kakršno koli lažjo službo na kakšni graščini. Tako se je zgodilo, da tudi energični Toman ni mogel spraviti Ludvika zaradi njegove »brezmejne lenobe« do poklica, kakršnega je želel in zahteval njegov pokojni »skrbni« oče.

Prešernu je delal velike preglavice verjetno le starejši njegov varovanec, kajti mlajši Anton je vsaj pod Tomanovim varuštvom kazal dober šolski uspeh. V prvih dveh letnikih kirurgije je dobil namreč iz vseh predmetov odlično.

Penzija je zadostovala le za najnujnejše potrebe. Toman sam navaja, da je jasno, da ni mogel s penzijo preživljati, oblačiti varovanca in jima po vrhu še kupovati potrebne knjige. Tega seveda tudi Prešeren ni mogel, niti jima ni kupil obleke, kar je moral storiti šele Toman, in to po izterjanju dolgoročnega posojila pri Jakobu Böhmu.

Toman je spravil vsaj mlajšega varovanca do kruha. V poročilu z dne 28. oktobra 1842 navaja, da je Anton Lovšin nastavljen kot substitut okrajnega kirurga v Postojni in da vrši istočasno še ogled mesa in mrličev. Starejši Ludvik še vedno ni prišel do pravega kruha. Zdi se pa, da se je iztreznil in da ima veselje do višjega tehničnega študija. Zato je Toman dovolil, da je šel na Dunaj.

S polnoletnostjo Antona Lovšina dne 2. februarja 1843 je prenehalo tudi Tomanovo varuštvo. Zadnje njegovo poročilo je z dne 13. junija 1843, v katerem poroča, da se z Antonom niso zgodile nobene spremembe, da pa Ludvik študira na političnem zavodu na Dunaju in da bo lahko prišel po absolviranju do svojega kruha — verjetno bo dobil kot tehnik službo pri kakem industrijskem podjetju.

S tem se konča akt o varuštvu Lovšinovih otrok, varuštvu, ki je prinašalo pri lahkomišljenem karakterju varovancev kopico brig in nerazpoloženja, pri njunem slabem gmotnem položaju pa tudi marsikak odtegljaj od prejemočkov vsakokratnega varuha.³⁴

Dušan Ludvik

³⁴ Tekst v oglatih oklepajih je dopolnjen na osnovi raznih pomagal. V prepisu teksta nisem delal razlike med f in s, ohranil pa sem vse značilnosti tekstov (ß, y, napake). Nisem razlikoval latinice in gotice, ker sem mnenja, da akribija v transliteraciji pisave ni na mestu — točno sliko originala lahko dajo zgolj fotokopije.

SLOVSTVEN DROBEC IZ DOBE FRANCOSKE ILIRIJE

V svojem članku o maršalu Marmontu v SBL obžaluje prof. Kidrič, da je najti tako malo odmevov in poročil o našem kulturnem in posebej slovstvenem življenju v spominskih zapiskih vidnejših mož, ki so v dobi francoske Ilirije bivali v naših krajih. Imenoma navaja samo dva: Marmonta in Ch. Nodiera, ki da sta edina posvetila nekaj strani temu bivanju v svojih spominih, ko sta se vrnila v Francijo.

Opozoril bi na članek, ki ga doslej ni navedel kot zgodovinski vir še noben pisec pri nas. To je »Kratek opis mesta Ljubljane«,¹ ki ga je napisal o priliki ljubljanskega kongresa 1821 francoski pesnik, jezikoslovec, zgodovinar in časnikar Jean Pierre Brès (1782—1832), doma iz Limogesa. Kakor Nodiera je tudi njega vihar Napoleonovih vojn prignal v Ljubljano, kjer se je 1813 seznanil z njim. Analiza nekaterih mest v članku kaže, da bi utegnil biti ta mož tudi pisec kratkega geološko-zgodovinskega prikaza Ljubljane in njene okolice z naslovom »Observations sur le sol de Laybach et de ses environs«, ki je natisnjen s šifro B. v ljubljanskem francoskem uradnem listu.² Kakor Nodier v svojem članku o Ljubljani³ se tudi Brès ne omejuje strogo na opis samega mesta, temveč upošteva tudi njega okolico, pri čemer pa kaže dosti ostrejšo oko za opazovanje in boljše poznavanje stvari kakor Nodier. Njegov opis tudi ni tako poln raznih mitoloških namigavanj, pač pa nam skopo, a vendar dovolj stvarno poroča med drugim o stanju takratnega slovenskega slovstva, za katerega je dobil informacije od Žige Zoisa, kakor je videti iz članka. Mesto, ki govori o slovenskem slovstvu in jeziku na str. 113 in 114, se glasi:

»V Ljubljani se govori nemško, italijansko in kranjsko, ki je narečje slovanskega jezika. Ta jezik je najbolj razširjen po Evropi; celo ruščina, kakršno govore v Petrogradu, ni drugega kakor eno izmed njegovih narečij. G. baron Zois, čigar duševni darovi dičijo mesto Ljubljano, je bil mnenja, da je mogoče spoznati podobnost med slovanskim jezikom in sanskritom: knjiga g. Langlès⁴ o tem zdajnjem jeziku mu je dala priložnost, da je opazil te podobnosti. Ker pa slovanski jezik ni rodil še nobenega dela klasične vrednosti, sploh ni postal predmet za študij učenjakov. Obsežne narodne pesmi brez raznoličnosti, nekaj ljubkih pripovedk, več pesmi po zgledu starih ód, slovnice in slovar, ki je šele pravkar končan,⁵ to so zakladi slovanskega jezika, ki se govori na Kranjskem. Naš častivredni sodelavec g. Charles Nodier je objavil prevod nekaterih slovanskih pesmi, med katerimi je omembe vredna pesem z naslovom »Kresnica«.⁶ Pridiga se na splošno v kranjščini. Ta jezik nikakor ni brez neke harmonije in raznoličnosti v svojem pregibanju; čeprav ima veliko goltnih glasov, je vendar primeren za glasbo. Dostikrat so me

¹ J. P. Brès, Notice sur la ville de Laybach. Annales de la littérature et des arts. Paris 1820—21, t. 2, pp. 108—14 (Bibl. Nation. Inventaire Z 20.785, t. 2).

² Le Télégraphe officiel, 11. februarja in 4. marca 1813; ponatis: Charles Nodier, Statistique illyrienne. Lj. 1933, 103—08.

³ Charles Nodier, Laybach. La Quotidienne. (Paris) 15. jan. 1821.

⁴ Langlès, s pravim imenom Sir Charles Wilkins (1749—1836), je bil angleški orientalist, prvi Evropec, zmožen sanskrtu, in eden izmed ustanoviteljev indijske filologije. 1808 je izdal knjigo: A Grammar of the Sanskrita language. Prim. »Le Moniteur Universel« (Paris), 1. avg. 1811, str. 815. Zois je imel v svoji knjižnici francoski in italijanski posnetek te gramatike, kakor kaže katalog njegove biblioteke, ohranjen v NUK.

⁵ Mišljen je tu Vodnikov »Slovar nemško-slovensko-latinski«, o katerem je poročal Nodier v Telegrafu 27. junija 1813.

⁶ Le Vers luisant d'Ignazio Giorgi. Le Télégraphe officiel, 20. junija 1913. } Pisec šteje pesem med slovenske.

očarale pesmi, ki jih vaščani prepevajo po cerkvah in po deželi. Mnoge njihove pesmi, ki so verjetno zelo stare, vsebujejo motive kar najbolj ganljivega izraza in se z lahkoto prilagajajo harmoniji spremljave.«

France Dobrovoljc

DODATEK K ČLANKU O »SONETNEM VENCU«*

Glede na trditve v omenjenem članku, zlasti glede na opombo 24., str. 242 priobčujem odgovor, ki sem ga prejel že po izidu članka od predsednika Accademie degli Intronati v Sieni na vprašanje o izvoru in obliki sienskega sonetnega venca kakor tudi na prošnjo, da mi pošlje kak primer italijanskega sonetnega venca, ki bi bil zložen na ta način. Odgovor, ki sem ga prejel po posredovanju Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, slove po izpustitvi naslova in uvoda:

»Nelle produzione di minore importanza degli Accademici Intronati Senesi, rientrano anche i »sonetti coronali«, o corona di sonetti, la cui ispirazione fu tratta certamente dagli antichi poeti toscani, che li usarono, come dice il Crescimbeni nella sua »Istoria della volgar poesia« (Venezia, 1731), o che la materia lo richiedesse, o fosse loro pensiero continuare un argomento per due o tre o più sonetti, collegandone insieme i sentimenti, in guisa che ne risultasse una composizione unica, come avevano fatto Fazio degli Uberti, Folgore da San Gimignano e Cene della Chitarra.

Gli Intronati chiamarono questo modo di scrivere in poesia »tesser corone« e cioè fare una composizione di 15 sonetti, l'ultimo dei quali prende il nome di »magistrale«, e dai cui versi traggono il principio e il fine i tutti gli altri quattordici.

Siamo spiecenti di non poterne inviare la copia richiestacene, perche non li possediamo.«

Najznačilnejši se mi zdi zadnji odstavek, iz katerega posnemam, pa naj mislim prav ali se motim, da mi iz tiste akademije, kjer bi naj bil sonetni venec doma, ne morejo poslati nobenega primerka, ker ga nimajo. Druga izvajanja predsednika sienske akademije so pa posneta iz knjige Crescimbeni L'Istoria della volgar poesia I. In Venezia, MDCCXXXI, 211—15, kar je razvidno iz pisma samega in kar se je dalo ugotoviti medtem tudi iz Crescimbenijeve knjige, ki sem jo na srečo dobil v zagrebški vseučiliški knjižnici. Tako je bilo lahko spoznati, da so iz Crescimbenija črpali svojo modrost o sonetnem vencu tako Quadrio kakor tudi Fernow in končno sedanji prezident Accademia degli Intronati. Za Prešerna pa je še vedno upravičena domneva, da se je o obliki sonetnega venca poučil najbrž pri Fernowu in pri tistih piscih nemških metrik in poetik, ki so se okoristili z njim (Grotefend, Dilschneider).

Da pa spoznamo, kako malo je vedel povedati o sonetnem vencu tudi Crescimbeni, zlasti da vidimo, kako nejasen in redkobeseden je ta poglobitni vir za to vprašanje, kadar bi bilo treba povedati, kateri italijanski pesniki so spleтали sonete na ta način, hočem navesti najvažnejše misli iz njegove knjige. Ko je naštel najrazličnejše vrste predsienkih sonetnih vencev od Fazia degli Uberti »il quale ftende la materia de' fette pescati mortali in fette sonetti, affegnandone uno per ciafcun peccato« do Annibala Cara, ki je zložil venec devetih sonetov »contra il Castelvetro«, nadaljuje:

* Slavistična revija, 1949, str. 231—249.

»Ma i Poeti Sanefi, e Spezialmente gli Accademici Intronati, ritrovarono il vero modo di teffer corone; dapoichè le suddette piuttosto catene, che corone si debbon dire. Queste sono compofte di quindecim fonetti, l'ultimo de quali fi appella *Magiftrale*; e dai verfi di questo fi cavano i principj, ed i fini di tutti gli altri quattordici; imperocchè il primo fonetto incomincia col primo verfo del magiftrale, e termina col fecondo, il fecondo incomincia col fecondo verfo dell'itello magiftrale, e termina col terzo, e così si fequita fino al decimoquattro fonetto, il quale incomincia col decimoquarto verfo del magiftrale, e termina ripigliando il primo del medefimo, di modochè, entrando poi il magiftrale, con effo si chiude il componimento circolato a guifa di corona. Di questa maniera rariffime sono quelle, che fieno ftate fatte da un fol Compositore: fe ne truovano all' incontro moltiffime fatte da tanti Compositori, quanti sono i fonetti, che la corona compongono; e questo veramente è l'uso, che si tiene nelle Accademie Sanefi, e anche altrove; e noi potiamo affermare d'averne ascoltate molte nella Ragunanza de gli Arcadi, ed in alcune di effe avere anche operato.«

Kar je za nas pozitivnega v tem poročilu poleg opisa sonetnega venca, je to, da so to obliko uporabljali člani sienske akademije in arkadijci le bolj v nekakšnih pesniških tekmah ali igrah kakor v resnem pesniškem delu. Pomembno je tudi, da Crescimbeni ne navaja razen sebe nobenega avtorja, niti nobenega naslova sonetne pesnitve v tej obliki.

Zato mi je tem bolj nerazumljivo, kar je pisal z Dunaja 1. marca 1834. l. Janez Cop bratu Matiji. Iz pisma se da razbrati, da je Matija sporočil bratu nekako sredi februarja 1834. l., da je Prešeren dovršil Sonetni venec, ki bo izšel v Čbelici. Takrat še torej ni bilo sklenjeno, da ga Prešeren izda kot prilogo Ilirskemu listu. Obenem je Matija tedaj naročil bratu, naj mu kupi na Dunaju almanah Taschenbuch der Liebe und Freundschaft, (gl. op. 35. v našem članku, str. 245), v katerem se nahaja Bechsteinov nemški sonetni venec. Janez je pa odpisal bratu omenjenega dne poleg drugega tole: Io conosco benissimo i »*sonetti a corona*« dei quali il nostro ch. Poeta a darci un faggio nella nostra patria lingua ha intrapreso nel quale fuori d'ogni dubbio farà riuscito perfettamente e fe la pubblicazione della Zibeliza farà proibita, cio che Dio guardi, mi farebbe cofa gratifsima fe mi facessi avere una coppia in iscritto, in ogni cafo Ti prego di scrivermi almeno qual fia il loro argomento. Per altro io mi sono molte volte meravigliato, che i Tedeschi non fanno che cofa fia questo genere di Poefia, e che chiamano Sonettenkranz 4 o 5 fonetti mefsi qui alla bona, fenz' altre seccature. A me almeno non è capitato in mano ancora un Sonettenkranz tedesco, fatto fecondo le regole che fu di cio dettano i poeti italiani. I fonetti inoltre da te citati non ho potuto trovare, siccome tu hai ben mefso nella citazione il libro e il numero del fonetto, ma l'hai dimenticato. (LZ 1900, 761—62; izvornik v Čopovi zapuščini v NUK.)

Kakšen je smisel teh samozavestnih besed mlajšega Čopa? Ali je res poznal italijanski sonetni venec, toda ne samo iz poetik, temveč tudi iz pesniške rabe italijanskih poetov? Ali pa je samo junačil spričo starejšega in učenega brata, češ lej, saj nisem zaman študiral na tvoje stroške v Milanu? Po tem, kar se da dandanes zvedeti o sonetnem vencu iz Crescimbenija, Quadria, Fernowa in drugih starih in novih avtorjev ter končno od samega predsednika sienske akademije, bi človek sodil, da je bilo tako. In verjetnost, da je Prešeren poznal to obliko samo iz Fernowa, ne pa po italijanski ali kateri drugi pesniški praksi, je po odgovoru iz Siene še večja.

A. Slodnjak

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

TRDINA O MIKLOŠIČU

(Prispevek k Miklošičevi karakteristiki)

V drugem delu Trdinovih spominov* se berejo tako rezke, pri tem pa neupravičene, na neznanju dejstev ali neumevanju sporočil sloneče izjave o Miklošiču, da so se, kakor sem slišal, celo slavisti, ki bi mogli biti o teh stvareh bolj poučeni, nego drugi, začudili nad to čudno sliko Fr. Miklošiča. Nekam skop komentar se jih ni dotaknil. Zato smatram, da je vredno o tem spregovoriti, ker ne vem, zakaj naj bi se tudi za Slovence nedvomno zaslužnemu znanstveniku po nepotrebnem delala krivica. Pripomniti pa moram, da sem daleč od tega, da bi hotel iz kake historične osebe, tu iz Miklošiča, z vsa silo ustvarjati kako namišljeno in neresnično vzorno podobo. V splošnem je moje mnenje, da je treba na vsako tako osebnost gledati pod vidikom njegove dobe ter jo iz nje ocenjevati, kaj in koliko je prispevala k napredku na kakršnem koli kulturnem polju, in se izogibati anahronizmov ali celo izlivov subjektivne čustvenosti, v čemer se neredko greši in je grešil tudi Trdina..

Da je Trdinove izjave umeti v negativnem smislu in ne morda del njih kot šaljive anekdote iz Miklošičevega življenja, sledi iz Trdinovih lastnih besed (str. 17): »Ker se je Miklošiču do zdaj po novinah in bukvah le slava prepevala, se mi je zdelo prav in potrebno, da pokažem druge strani učenega jezikoznanca, ne da ga opravljam...« To stoji na koncu pripomb o Miklošiču (str. 12—18) in neposredno pred tem po nizu več anekdot. Iz njih naj omenim najprej tiste, ki se ne morejo smatrati drugače kakor šale. Da je bil Miklošič ne samo duhovit, ampak tudi naravnost burkast ob ugodnih prilikah, nam pripoveduje M. Murko v svojem odličnem spisu »Miklosichs Jugend- und Lehrjahre« (Forschungen zur neueren Litteraturgeschichte. Festgabe für Richard Heinzel, Weimar 1898, str. 495—567). Nekemu svojemu »profesorju« na mariborski gimnaziji je nekoč odrajtal obligatnih mesečnih 60 krajcarjev, pri tem pa je enega takoj izmaknil, tako da je »profesor« naštel le 59. Nato je Miklošič dodal izmaknjenega, pa ga zopet odtegnil, ko je »profesor« na novo štel. To se je ponovilo nekolikokrat, dokler ni učitelj vrgel ves denar med klopi (o. c. str. 505). Drugi krat je vprašal učitelja, kje leži Carigrad in ko sta ga z učiteljem na karti zaman iskala, ker ga je bil prej pokril s prstom, je, ko je odšel v klop, vzkliknil, »ga že imam« in se vrnil h karti (str. 505—6). Neki krat je prinesel v šolo v škatli, napolnjeni z moko, muhe, ki jih je tam izpusstil. Ena je priletela na učitelja, ki je začuden izrekel: »Čudovito, belih muh nisem še nikdar videl« (str. 506, prip. 1).

Šaljivo je pač razumeti od Trdine navedene Miklošičeve izjave kakor n. pr. o izpitu nekega bivšega bogoslovca. Trdina (str. 17) pripoveduje, da je »neki bedak K.« delal pri Miklošiču skušnjo in dobil potrjenje, dasi ni nič odgovarjal in nič znal. Miklošič pa je o njem rekel: »Potrdil sem ga, ker popolnoma neumen gotovo ni, sicer ne bi bil opustil teologije.« Trdina sprav-

* Janez Trdina, Zbrano delo. Druga knjiga. Spomini, 2. del. (Ljubljana 1948). Uredil in z opombami opremil J. Logar.

lja to v zvezo, da je »strastno črtil duhovščino«. Dokaza za to je premalo, je pa tudi povsem brezpomembno. V nadaljevanju tega pravi Trdina, kar nas dandanes že prav nič ne gane, »da tudi vere ni spoštoval«, da je kot bivši učitelj filozofije v Gradcu »govoril mladini, kakor se ji ne sme nikoli govoriti«. Razlagaje psihologijo, je rekel o duši, da se do zdaj o njej nič pravega ne ve in da »se bodo t. zv. duševne dejavnosti (Seelentätigkeiten) najverjetneje izkazale kot funkcije magnetizma«. K zadnji pripombi je Trdina sam pozneje dodal pripombo »elektrike?« (z vprašajem). Kdo se tu ne spomni danes fiziologa Pavlova?

Saljivi strani iz Miklošičevega privatnega življenja pripada pripovedovanje o njegovem odnosu do žensk (str. 16). Za ženske, piše Trdina, ni maral poprej, ko pa se je oženil, je pogledal in motril vsako in dejal Navratilu, da dela to zato, da »primerja, koliko je njegova žena lepši ali grji od drugih«. Storijski o Miklošičevi ješčnosti, njegovem »silnem apetitu« (jedel je baje samo opoldne) in njegovi telesni zajetnosti, pripovedovana od Trdine podrobno v dveh odstavkih (str. 16—17), more vzbujati le smehljaj in je ni vredno bliže opisovati.* Tudi neko v tej zvezi navedeno Miklošičevo apostrofiranje gostilniškega strežaja ni smatrati resno. V tem opisu je Trdina pozneje pristavil vprašaje: »Vse (?) juhe, vsa (?) mesa, pečenke, salate in močnate jedi, katere je oznanjeval v gostilnici jedilni list, so popotovale ... skoz debelo, kratko grlo«. Če kdo, je Miklošičeva velika, vprav velikanska delovna sila s tolikim uspehom potrebovala tudi primerne podlage.

Ko bi bile take in podobne črte pomembne za označbo osebnosti, bi jih o Miklošiču tudi jaz mogel nekaj navesti, n. pr. sledeči dve. Neki moj starejši kolega na visoki trgovski šoli, t. zv. eksportni akademiji na Dunaju, kjer sem jaz od l. 1903 skozi deset let poučeval ruščino, po imenu Kulisch, ki je Miklošiča v njegovih starih letih, torej na vrhuncu njegove slave, osebno poznal, mi je pravil, da je Miklošič hodil precej skromno oblečen in da so njegove hlače spredaj v sredi bile izgubile prvotno barvo in postale nekam rjavkaste. V. Jagić pa mi je pripovedoval, da sta z upokojenim Miklošičem kupovala in brala francoske pornografske romane in da je Miklošič, ko je katerega prebral, prišel k Jagiću, se prepričal, če so vsa vrata zaprta in nato vzkliknil: »Vil to vam je svinjarija!« A duhovita šaljivost še v starih letih se vidi iz njegove karakteristike dunajske žurnalistike kot »Vordenkerjih«, katerih je treba ogromni večini modernih omikancev (Murko, Letopis 1891, str. 257), s čimer so seveda ocenjeni tudi »omikanci«.

Huda je Trdinova trditve, da se je opazala na Miklošiču »ostudna napaka — skopost«. »Ubogih rojakov mu ni bilo mar podpirati ali komu priporočiti za inštruktorje, tudi za revno kmečko žlahto se ni zmenil, je ni (?) hotel spoznati prav tako kakor Kopitar.« Toda o tem je deloma Trdina sam podvomil, kakor izpričuje pozneje dodani znak vprašaja po »ni«, a na koncu je celo pristavil: »Kleveta!«; deloma pa začetnim trditvam nasprotujejo sporočila od drugih strani. V nekrologu v Letopisu Matice slovenske za leto 1891 pripoveduje njegov učenc M. Murko (str. 255): »Mož, katerega so povsod imenovali svetilo dunajskega vseučilišča in ki je bil gotovo največja znamenitost filozofske fakultete, stal je po svoji plači daleč za navadnimi filologi. Miklošič za sebe ni prosil ničesar in tudi le redko za druge, pač pa lahko

* Trdinove besede (str. 17), da se je Miklošiču po obilnem kosilu »nazadnje ... prinesla voda in usta izprala«, kažejo, da je kosil v restavraciji boljše vrste. Za ilustracijo tega naj povem resnični smešni dogodek po obedu pri profu A. Auerspergu — Anastaziju Grünu na gradu pri Krškem »Thurn am Hart« (Šrajbarski turn), na katerega so bili povabljeni okoliški kmetski župani, ki so iz nevednosti po obedu v čašah prineseno toplo vodo začudenih in kisljih obrazov izpili. Pravila mi je o tem moja mati, oskrbnikova hči, (očo pa je bil domači učitelj grofovega sina, grofa samega inštruktor pa, kakor znano, Prešeren).

pripovedujejo o njegovi dobroti učiteljski kandidatje, ki so pod njegovim vodstvom delali izpite, ali pa ubogi dijaki, katerim je vračal kolegnino, kar niti ni bilo pravilno« (to je, ni bilo dovoljeno). Priznava pa Murko (ib.), da je bil Miklošič »neizmerno varčen kot gospodar«. Kot odvetniški koncipient je nekemu kmetu z uspehom odsvetoval pravljanje, s čimer je izzval advokatove očitke: »Vi ne boste nikdar dober advokat« (Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre, str. 555). Kratko naj omenim le še v tej zvezi, da je bil Fran Levstik, mož brez stalne službe, z Miklošičevo pomočjo imenovan za skriptorja licejske knjižnice v Ljubljani (l. 1872). O njegovi stalni skrbi za V. Jagića pa prim. moj spis k Jagićevi osemdesetletnici (Ljubljanski Zvon 1918, str. 724 sl.).

Starokopiten je Trdinov nazor (str. 16): »S slavjanščino se ni hotel zastoj ukvarjati. ... Zavaljo denarja je posvetil neko knjigo, če se ne motim, prvi besednjak staroslovenski, knezu Milošu; dobivši, kar je želel, se je ves zadovoljen namuzal Navratilu in dejal: 'Tisoč petsto goldinarjev imam srečno v žepu.'« Gre za »Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti« (Vindobonae 1850), ki ga pa Miklošič ni posvetil knezu Milošu, ampak njegovemu sinu Mihajlu (1825—1868): »Illustrissimo principi Michaeli M. Obrenović.«* Ta je l. 1842—1858 preživel v emigraciji, in sicer največ na Dunaju. V emigraciji je zaslovel kot zaščitnik srbskih književnikov. Podpiral je Vuka, Daničića, Branka Radičevića in mnoge druge. Vuku je dajal stalno pomoč in je omogočil izdajo mnogih njegovih spisov (prim. Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka II. knjiga, str. 880). Tudi v odnosu do Miklošiča je igral, kakor pravi Jagić (Istorija slavjanskoj filologiji str. 700), približno isto vlogo mecena kakor svoj čas Rumjancev v Rusiji. Verjetno je posredoval tudi Vuk, s katerim je Miklošiča po Kopitarjevi smrti (1844) vezalo še tesnejše prijateljstvo. Mihajlo je, kakor kažejo posvetila, omogočil izdajo še dveh važnih Miklošičevih publikacij, izdajo praksapostola iz samostana Šišatovca (l. 1853) in »Monumenta serbica, spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusiae« (Viennae 1858). Kaj si je Trdina mislil, da naj bi bil Miklošič to vse in drugo na lastna sredstva izdal? Za delo mu je pa pač tudi honorar pristojal. Iz Jagićevega pripovedovanja vem, da je Miklošič ob izdelavi kakega svojega dela zbral vso nedostajajočo mu literaturo predmeta, po skončanju pa je vse znanprej že nepotrebno prodal. Ne more biti dvoma, da je bil največji mojster v praktičnosti izvajanja svojega znanstvenega dela. Da pa ni bil pohlepen na zaslužene honorarje, da jih ni v vsakem primeru celo hotel sprejeti, temveč odklanjal, lepo izpričuje zgodovina postumne izdaje nemško-srbskega slovarja (Deutsch-serbisches Wörterbuch von Vuk Steph. Karadschitsch. Troškom narodnijeh priloga. Wien 1872). Vuk, ki je umrl 1864. leta, je zapustil gradivo za slovar na listkih. Ureditev in izdajo je prevzel Miklošič, ki je imel s tem mnogo posla. V dodatku na koncu knjige »Glavno izvješće i račun o narodnijem prilozima za izdavanje književne ostavštine Vuka St. Karadžića« predsednik odbora za posmrtno izdajanje Vukovih del Ognjeslav Utješenović Miklošiču izraža (str. 233) »vruću zahvalnost ... na njegovom velikom bezplatnom trudu oko štamparske revizije ovih knjiga (glej o tem doli), a u pogledu 'Rječnika njemačko-srpskoga' takodjer oko izradjenja leksikalnoga iste knjige, koje rukopis žalibože nije bio sasvim priredjen za štampu, kako se je iz prva mislilo« (prim. o tem tudi Murko, Letopis 1891, str. 267 in Jagić, Istorija slav. filol. str. 707). Prodaja je imela biti v korist Vukove rodbine. Odbor za izdajanje Vukovih del, kateremu je poleg O. Utješenovića in J. Subotića pripadal tudi Miklošič, je na koncu poziva za dobrovoljne prispevke l. 1865 javil, da bo Miklošič vršil »po naročitoj želji pokojnoga Vuka (za ovaj slučaj izraženoj za života njegova) — reviziju štampe u duhu jezika i pravopisa dosadašnjijeh Vukovijeh knjiga«

* Napačna je Trdinova trditev v Spominih v Ljubljanskem Zvonu (1906, XXVI, 164), da je Miklošič posvetil »Radices« knezu Milošu.

(v ponatisu pri slovarju). Že za časa Vukove bolezni je nadzoroval tisk IV. knjige (1862) narodnih pesmi. V posmrtni izdaji V. knjige (1865) pa so na koncu med tiskarskimi popravki tudi Miklošičeve opazke. Iz tega vsega sledi, da je brez podlage in neupravičena Trdinova gornja pripomba, a tudi nadaljnja (str. 17): »Občil je malo z drugimi, prijatelja ne verjamem da je imel katerega razen denarja in folologije in morebiti slavohlepja«. Miklošič je bil znanstvenik največjega formata in najčistejše vrste, pa mu ni bilo treba prav nobenega slavohlepja. Stanko Vraz je pisal l. 1845. z Dunaja Cehu Erbenu: »Dr. Miklošič čovek je vrlo učen i čini mi se, da je dostojan onog kadila, koje se pali na slavu mu u kadionicah časopisah i novinah. Odkako se nismo vidili (a tomu ima 7 god.) opet je toliko priučio novoga i divnoga, da se čovek krstiti mora od čuda, kad pomisli mladost njegovu (ima 32 god.). On je već dosad učinio za nauku crkvenoslav. jezika više nego Kopitar pod vas svoj život« (Děla Stanka Vraza V 373).

Miklošičev pohlep po denarju naj bi dokazalo tudi Trdinovo pripovedovanje o Miklošičevi ženitvi in ženini doti (str. 16), ki se pričinja: »Ko se je oženil z bogato gospodično...«. Zadeva pa zadobi takoj drugo lice, ako se resnici na ljubo natančneje pojasni, da se je oženil (l. 1852.) s hčerjo svojega sosluzivca v dvorni biblioteki J. Eichenfelda in ne kdo ve s kako bogatinko, kakor bi se dalo sklepati iz Trdinovih besed.

Znani Miklošičevi učenci različnih dob in narodnosti, kakor n. pr. Hrvat Jagić (prim. Živaja starina 1891, III 254), Čeh Fr. Pastrnek (Ottův Slovník naučný XVI 290, 295) in Slovenec M. Murko (Letopis 1891, str. 275)* soglasno rišejo v najlepših potezah Miklošičev značaj, njegovo preprostost, skromnost, v javnosti pa ponositost, pravicoljubnost i. dr. Na svojih delih se je do konca, ko je dobil že visoka odlikovanja in plemiški naslov, vedno le skromno podpisoval »Franz Miklosich«, n. pr. »Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen von Fr. M.« (Wien 1886).

Trdina je prišel na dunajsko vseučilišče l. 1850. in ga pohajal do l. 1853., ko je opravil izpit. Miklošičeva znanstvena pot je bila do tje: l. 1844. je bil imenovan z dekretom, izstavljenim še od Kopitarja, za amanuensa v dvorni biblioteki, l. 1849. za izrednega, l. 1850. pa za rednega profesorja slovanske filologije in literature na dunajski univerzi; l. 1851. je bil izvoljen za dekana filozofske fakultete, l. 1854. pa že za rektorja univerze. V novo ustanovljeni akademiji znanosti l. 1848. je postal takoj še istega leta dopisni član. Spisi pa so bili do konca Trdinovih študij, ki jih je torej Trdina kot Miklošičev slušatelj moral poznati in ki jih tu navajam s potrebnimi pripombami zaradi boljšega razumevanja poznejšega, sledeči: prvi l. 1844. recenzija o Fr. Boppa »Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen« (Berlin 1833) v »Jahrbücher der Literatur« (105. Band, str. 45—70), kjer je z izredno duševno mirnostjo pokazal Boppove velike napake v razlagi faktov slovanskega jezika, pri tem pa izjavil o Boppu, da si je s svojim delom pridobil »zaslužno pravico do najtoplejše hvaležnosti vsakega svoj jezik ljubečega Slovana« (str. 45), na koncu spisa pa, da je svoje razlikujoče se nazore javno izrekel v interesu jezikoslovja in »iz ljubezni do svojega materinega jezika« (str. 69); l. 1845. Radices linguae slovenicae veteris dialecti (Lipsiae MDCCCXLV), prvi poskus znanstvenega etimološkega slovarja slovanskega jezika; istega leta 1845. Janeza Zlatousta homilija na Cvetno nedeljo iz Supraseljskega zbornika z grškim originalom, latinskim prevodom, glosarjem in kritičnimi pripombami ter dodatkom dveh starosrbskih tekstov, tičočih se srbske zgodovine, iz katerih, in sicer drugega, je vzeto za Miklošiča značilno geslo h knjigi: »Naš slověnski jezik ot boga

* H karakteristiki Miklošiča prim. sedaj še M. Murko, Paměti (Praha 1949, str. 39—44, 46, 47, 49, 50, 57, 58).

dobře stvoren bist»; l. 1847. tri dobro izbrane legende iz istega zbornika s kritičnimi pripombami in glosarjem ter dodatkom petih gramatičnih ekskurzov; istega leta 1847. izdaja obširne grške legende Klimenta bolgarskega z daljšim predgovorom in latinsko kratko vsebino legende; takisto istega leta 1847. ocena izdaje A. Vostokova staroruskega Ostromirovega evangelija iz l. 1056—57 v »Jahrbücher der Literatur« (119. Band, str. 1—39), s katero je proti Vostokovu dokazal, da je ta evangelij staroruski spomenik in da je starocerkvenoslovanski jezik nahajati v spomenikih, kakor so Klocov glagoljaš, Supraseljski zbornik in Assemanijev evangelij, pred katerimi je Vostokov dajal prednost Ostromirovemu evangeliju; v I. knjigi »Sitzungsberichte« novoustanovljene akademije znanosti na Dunaju l. 1848. se nahajajo trije prispevki, str. 119—127 razprava »Ueber den reflexiven gebrauch des pronomens *ob* und der damit zusammenhängenden formen für alle personen«, kakor je v slovenščini zaimek *svoj*, str. 164—168 »Bericht« Vukov vkupno z Miklošičem o slovanskem delu v akademika Auerja »Sprachenhalle«, in str. 171—175 »Vorbericht« za »Denkschriften« akademije oddane razprave o staroslovnski konjugaciji, ki je tam tudi v I. knjigi l. 1850 izšla pod naslovom »Lehre von der Coniugation im Altslovenischen« (str. 167—206); l. 1849. je bil nekaj mesecev pomočnik pri prevajanju državnega zakonika (poslovenil je prvi zvezek) in bil poleg dunajskega dvornega in sodnega odvetnika M. Dolenca ter M. Cigaleta tudi ud komisije za slovnsko juridično-politično terminologijo (prim. Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe. Wien 1853, str. III Predgovor; Murko, Letopis 1891, str. 259 in R. Kolarič o Miklošiču v Biografskem leksikonu I 121); l. 1850, 28. marca je na poziv Vuka Karadžića poleg njega in I. Kukuljevića, D. Demetra, I. Mažuranića, V. Pacela, St. Pejakovića ter Gj. Daničića kot edini Slovenec podpisal književni dogovor o enotnosti srbsko-hrvatske književnosti in pravopisa (Narodne Novine 1850, br. 76, v ponatisu v gori imenovani Juridisch-politische Terminologie, Predgovor str V—VIII); istega l. 1850. je po virih za slušatelje napisal najprej učno knjigo »Formenlehre der altslovenischen Sprache« in (po datumu) na to šele »Lautlehre der altslovenischen Sprache«, a tudi »Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti« s posvetilom Mihajlu M. Obrenoviću, o katerem je bilo gori govora; v l. 1851. pada izdaja Supraseljskega zbornika »Monumenta linguae palaeoslovenicae e codice Suprasliensi«, po Kopitarjevi izdaji »Glagolita Clozianus« l. 1836. drugega starocerkvenoslovenskega spomenika; l. 1851. je izšla tudi prva knjiga od Miklošiča zasnovanega znanstvenega časopisa »Slavische bibliothek oder beiträge zur slavischen philologie und geschichte«, v katerem so prispevki takisto na slovanskih jezikih (srbskem, poljskem), a od Miklošiča v I. knjigi razprava »Lautlehre der bulgarischen sprache« (str. 43—56), objava dveh tekstov »Popevka od Svilojevića« (iz l. 1663.) in odlomka iz starocerkvenoslovenskega glagolskega Marijinega evangelija (str. 259—260 in 261—263) ter na koncu spis z zavrnitvijo Hankinih napadov (glej še doli) »Entgegnung auf herrn Wenzel Hanka's alberheiten und lügen« (str. 267—321). Kakor so že prejšnji početni Miklošičevi spisi napovedovali novo dobo slovanskega jezikoslovja in slovnske filologije, vendar se v glavnem pričinja z velikim, za ono dobo epohalnim delom, namreč prvo, od dunajske akademije znanosti nagrajeno in l. 1852. izdano knjigo slovnske primerjalne slovnice »Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen«. V početku l. 1853. je izšel »Apostolus e codice monasterii Šišatovac, palaeoslovenice«, tekst praksapostola (izbrane lekcije) iz srbskocerkvenoslovenskega rokopisa iz l. 1324., ki je še danes poleg nekkih drugih cerkvenoslovanskih apostolov (starocerkvenoslovanski tekst se ni ohranil) važen vir za prvotni prevod te knjige.

Iste 1853. l. pa je Miklošič začel izdajati tudi »Slovenska berila« za razrede višje gimnazije, in sicer tega leta »Slovensko berilo za peti gimnazijalni razred izdal Dr. Fr. Miklošič« (ime je pisano tako v gajici),* za šteti l. 1854., za sedmi 1858., za osmi 1865. (drugo, nekoliko predelano izdajo še z istim naslovom in Miklošičevim imenom je uredil J. Navratil l. 1881.), v katerih je Miklošič objavil tudi lastne prispevke z izrecnim pristavkom svojega imena »Fr. Miklošič«. Tako nahajamo n. pr. v berilu za peti razred: str. 6—7 »Nekoliko polskih pregovorov zbral Fr. M.«, str. 22 »Lipa, po J. Kohanovskem** poslovenil Fr. M.« v verzih (kot pristaš ilirskega pokreta je svoj čas Miklošič napisal tudi nekaj pesmi, o čemer glej Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre str. 556, a s poljščino se je dobro seznanil že za časa študija v Gradcu, glej ib. str. 526 sl.), str. 91—96 »Pripovedke iz česke historije, spisal Fr. M.«, str. 127—130 »Severin Boetij, spisal Fr. M.« (v tem je morebiti spomin na nekdanje zanimanje za filozofijo, ki jo je predaval v Gradcu), str. 146—150 »Nektere izmed najznamenitejših reči v Carigradu, spisal Fr. M.« (to je opis Carigrada po lastnem potovanju l. 1851.). Poleg tega pa ne more biti dvoma, da so tudi sestavki, ki so prirejani po tujih pisateljih ali pesnikih in brez označbe prireditelja, od Miklošiča, kakor str. 59—64 »Ribar in riba. Po A. S. Puškinu«, str. 75—76 »Trije prijatelji. Po Brodzinjskem«, str. 97—107 »Marija Terezija. Po H. Meynertu«, str. 116—117 »Mladi knez in slavič. Po Karpinjskem«, str. 154—156 »Cena zgodovine domače. Po N. Karamzinu«, str. 159—165 »Veliki knez Svetopolk. Po N. Karamzinu«, str. 167—170 »Koroška za cesarja Dioklecijana. Po Baronu Ankershofen«, a prim. tudi še str. 171—175 »Štajarska zemlja od Maksimiljana I. do Ferdinanda II. Po A. Krempelnu«, str. 107—113 »Vile. Po Ivanu Kukuljeviču« in str. 86—87 »Medved in cigan. Po Dositeju Obradoviču«. Pri nekih sestavkih končno ni nobenega imena, imenovan je le jezik (n. pr. str. 50—53 »Alboin. Po talijanskem«) ali pa so brez vsakega pristavka (n. pr. str. 73—74 »Kratke povesti«). Za prevod Puškinove pravljice »Ribar in riba« je pokazal že Fr. Ilešič »Kronologiji slovenskih prevodov iz ruščine« (Ljubljanski Zvon 1901, XXI 722) z opozorilom na številne črte štajarskega narečja v prevodu, da je ta delo Miklošiča. Isto misli Ilešič tudi za sestavke po N. Karamzinu (l. c. str. 723). Tudi I. Prijatelj »Puškin v slovenskih prevodih« (Zbornik Slovenske Matice 1901, III 56 prip.) meni: »Po naglašanju in jeziku soditi je prevod res najbrž Miklošičev«. Čudno se mu samo zdi, da ni Miklošič pridržal Puškinovega prostega ritma (v prevodu je uporabljen jambični deseterec). Tudi v prireditvi »Mladi knez in

* Smešna je Trdinova trditev (str. 15), da »se sramuje ta mož našega pravopisa in se piše raje z madžarskim«. Miklošiču in njegovim prednikom se je pisalo ime davno pred uvedbo gajice. Dela svoja je mogel izdajati le na tujem in za tisk tam je bil grajani način pisanja imena vsekakor bolj prikladen, za kaka posebna podčrtavanja kakršne koli svoje vnanje strani pa Miklošiču nikdar ni bilo. Trdina sam se ne izraža posebno hudo o Čizmanovi pisavi svojega imena Zhishmann, ki naj bi bila »nemškutarska« (Spomini II 99); pisal pa se je Zhishman z bohoričico. V »Spominih« pravi Murko (Paměti str. 39, prip. 1), da je Miklošič pisal ime po kajkavskem hrvaškem pravopisu, kakor so ga pisali na varaždinski gimnaziji. Tako je tudi na doktorski diplomii dunajske univerze (1840). Podrobno o pisavi imena prim. M. Murko, Rozpravy z oboru slovanské filologie (Práce Slovanského ústavu IV. V Praze 1937, str. 101, prip. 3).

** Pomota - o m u je popravljena v »Popravlkih«.

slavič, po Fr. Karpińskem kažejo izrazi, kako slavič, vrabelj i. dr. za slavec, vrabec na Miklošičevo domače narečje.*

V drugem oziru, zaradi poudarka slovenskega narodnega čustva, je zanimiv sestavek »Marija Terezija, po H. Meynertu« (1808—1895), časnikarju, pisatelju in historiku. V njegovi »Geschichte Oesterreich's (Pesth 1846, VI 1, str. 18) beremo: »Maria Theresia... , Rettung bei der Treue suchend, begab sich auf den Reichstag nach Pressburg. Hier erschien sie... in der Versammlung der Stände... und rief in feurigen Worten die oft bewährten Ungarn auf... ihr beizustehen. Der Anblick der schönen, muthigen Herrscherin, die Eindringlichkeit ihrer Rede, riss alle Anwesenden zur Begeisterung hin, die Ungarn schwingen ihre Säbel und gelobten mit lauter Stimme, für ihren König Maria Theresia Blut und Leben zu lassen (v pripombi k temu »Moriatur...«) »Sie hielten Wort.« Temu ustreza v Miklošičevem berilu mesto na str. 99, toda z narodnozavednim dodatkom (tu tiskano razprto): »V ti hudi stiski gre Marija Terezija na Ogrsko v Požun... pride v državni zbor... in toži, po latinski govore, poslancom ogerskim, pa ne le, kakor večji del mislijo, poslancom samo madžarskega, ampak tudi slovenskega naroda, svojo nadlogo. Iskreni govor in lepota mlade kraljice vžge zbranim poslancom in poslušavcom serca tako, da sablje potegnejo rekoč: »Moriatur pro rege nostro«. »Mož beseda so bili.« Na Miklošiča kot pisca sestavka in pristavka kaže nekaj vrst dalje izraz šerežani: »Franc Trenk... je zbral sam na svoje stroške med junaškimi Serbi kerdelo strašnih šerežanov«. Ustreza joče mesto pri Meynertu (o. c. str. 20) ima za to besedo »pandur«: »Der Freiherr Franz von der Trenck... errichtete... das gefürchtete Regiment der Panduren... aus raizischen (to je srbskih po madž. Rác z Srb« in to po starosrbski prestolnici Ras) Gebirgsbewohnern gebildet, türkisch in Tracht und Bewaffnung, wie auch in Wildheit und Grausamkeit.« Izraz šerežanin je izveden iz šereg, po Vukovem Rječniku »Kompagnie, turma, četa, a to iz madž. sereg (beri šereg). Miklošič je zanj mogel vedeti tudi iz Vukovega Rječnika (druga izdaja iz l. 1852.), kjer mu je posvečen daljši odstavek z začetkom: »Serežanin (pisano je z veliko začetno črko)... militis genus. Serežani su kao panduri u Hrvatskoj na suhoj medji,

* Prim. to prireditvev s poljskim originalom po »Dziela Franciszka Karpińskiego (1741—1825) wierszem i prozą, nowe i zupełne wydanie« I, 240 (w Wroclawiu 1826):

Slovensko

Mladi knez in slavič.

Mlad knez s svojim učencikom
se v lesu sprehaja; dolg čas
ga trapi, kar se veliki gospodi
včasih godi.
Slavič na veji zapoje; mladi
knez ga vidi, sliši glas neslišan,
in ker je knez, hoče mahom
slaviča uloviti in v kletko djati;
ali ko s kričem za njim teče,
ptiček odleti.
Zakaj, pravi knez nezadovoljen,
slavič, ki tako milo poje,
se skita po gozjdih,
v moji palači pa je toliko vrabljev?
Zato, pravi učenik, da bi ti
nauk imel za bodoče življenje,
da se bedaki sami privlačejo,
pametnih ljudi pa je treba iskati.

Poljsko

Bajka z Francuzkiega.

Młody książę z swym Mentorem
W lesie przechadzki zażywa,
I nudzi się, panów wzorem;
Bo ten zysk wielkości bywa.
Słowik zaśpiewał na pręcie:
Widzi go, słyzy głos rzadki;
Ze był księciem, chciał w momieniec
Złowić, i wsadzić do klatki,
Ale gdy bieży z hałasem,
Ptaszek uleciał tymczasem.
Czemuż, rzekł książę markotny,
Słowik, co tak śpiewa mile,
Kryje się w lasach samotny,
A w mym domu wróblów tyle?
Oto: byś miał, Mentor rzecze,
Naukę życia przyległo;
Ze głupi sam się przywlece,
Trzeba szukać cnotliwego.

Glede K. Brodzińskiego (1791—1835) prim. izdajo »Pisma« (Warszawa 1821),

koji čuvaju da iz Turske ne bi amo prelazili i zlo činili hajduci i drugi rdjavi ljudi...«.

Miklošičeva berila so bila važen pojav v slovenskem šolstvu, pa bi zaslužila posebno študijo. Na kratko se jih je dotaknil Fr. Ilešič, O pouku slovenskega jezika (V Ljubljani 1902, str. 37—38). Priznано je, da so pomogla utrditi našo pisavo (prim. Murko, Letopis 1891, str. 259 ali I. Grafenauer, Zgodovina novejšega slovenskega slovstva II 468). Trdini so ostala neznana, ker ni poučeval na slovenskih gimnazijah. Neznano mu je ostalo tudi, da je Miklošič sočasno z izdajo prvega berila pomagal tudi pri izdaji slovenske slovnice za srednje šole. A. Janežič (1828—1869) se že v prvi izdaji svoje slovnice (»Slovenska slovnica«, v Celovcu 1854) v predgovoru str. IV zahvaljuje Miklošiču in Metelku, da sta mu slovnico v rokopisu pregledala in sem ter tja popravila. Miklošič pa je bil tudi splošno tesno udeležen pri reformi avstrijskega šolstva po l. 1848., za kar govori med drugim dopisni kip v dunajskih univerzitetnih arkadah v oddelku tedanjih reformatorjev šolstva, ministra za prosveto češkega grofa Leona Thuna (1811—1888, minister 1849—1860) in poleg Fr. Miklošiča (1813—1891) še profesorjev kolegov, klasičnega filologa H. Bonitza (1814—1888) in pedagoga Fr. Exnerja (1802—1853). Enega vprašanja te reforme, borbe za stare klasike, se je dotaknil tudi Trdina (str. 32): »V tej reči, mislim, so si pridobili velike zasluge Bonitz in drugi tujci, ki so morali braniti prave klasike že v interesu svoje službe in svojega znanstvenega poštenja. Morebiti je pripomogel nekoliko tudi Miklošič in še kak drug Avstrijec.« Na drugem mestu (str. 15—16) pa pravi v zvezi s poukom slovensčine: »Govorilo se je zadnja leta, da ga bo (to je Miklošiča) postavil cesar za ministra nauka, in mnogi domoljubi so se veselili, češ če on pride, bo brez dvombe vpeljal slovenščino v šole. Takega upanja nisem jaz nikoli imel; mogoče, da je mož obetal sam kaj takega, ali mu ne verjamem nič. Bil bi storil to in toliko, kar Belcredi, namreč nič.« O »ministrabelnosti« Miklošičevi je vredno omeniti mesto v pismu V. Jagića V. J. Lamanskemu od 9. (21.) oktobra 1879 iz Berlina: (tu po izdaji v sedaj veljavni ortografiji) «В Вене я много виделся с Миклошичем, который, несмотря на свое корректное австрийское политическое направление все же еще считается слишком ярким славянином, не доверяют ему. Иначе он был бы уже давно министром.» (Документы к истории славяноведения в России 1850—1912, izd. od akademije znanosti, Moskva-Leningrad 1948, str. 96).

Ne govore o naivnosti predstavljanja Miklošiča v vlogi avstrijskega državnika je treba k Trdinovi opazki poudariti, da je Miklošič že l. 1854. navetoval grofu L. Thunu popolnoma slovenske ljudske šole, škof Slomšek pa utrakvistične (Murko, Letopis 1891, str. 258). Pač pa je bil za utrakvizem v višjem šolstvu, ko je po bitki pri Sadovi izšel ukaz, da se naj za narodnim jezikom več prostora tudi v srednjih šolah. V tem seveda ni videti kaknega političnega germanofilstva, temveč skrb za kulturni dvig mladine, ki ji je nedvomno potreba poleg materinščine še znanja katerega koli svetovnega jezika z bogato kulturno vsebino. Način pouka je pa, razume se, svoje vprašanje. Še l. 1883., torej ob svoji sedemdesetletnici, je Miklošič v razpravi »Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen« (Denkschriften filoz.-histor. razreda dunajske akademije znanosti XXXIV 4, prip.) pripomnil vkljub znanemu svojemu znanstvenemu lakoničnemu in strogo stvarno predmeta držečemu se izraževanju k odstavku o uporabi narodnih jezikov v cerkvi v preteklosti: »Celo v devetnajstem stoletju so se učili in se uče tisoči slovenskih otrok katekizma nemški, ne da bi razumeli niti stavka.« Ta in druge navedene Miklošičeve izjave iz raznih let njegovega delovanja dovolj pričajo, da so brezpomembne Trdinove besede (str. 14): »Kdor Miklošiča ne pozna, misli seve, da je velik domorodec, kdor ga pozna, se kmalu prepriča o ničnosti takega mnenja...« Miklošič je bil znanstvenik skrajno treznega razuma, pa se njegova narodna zavest seveda ni izlivala v čustvene deklamacije, izjav o njej, kakor je razvidno iz mnogega gori navedenega, je pa podal dovolj. Čudno je, da Trdina z nobeno besedo ne omenja Miklošičeve vidne in pomembne vloge v revolucionarnem letu 1848., ko je bil predsednik dunaj-

skega političnega društva »Slovenije« in potem poslanec šentlenartskega okraja v kromeriškem državnem zboru, kjer so ga smatrali za tako pomembno osebo, da sta ga ministra notranjih zadev in pravosodstva zvala na posvetovanje o postavnih načrtih (Murko, Letopis 1891, str. 257). Tam »sem tudi jaz ostal tako dolgo, dokler nas niso vseh razgnali«, je sam povedal (ib.). Prva proklamacija dunajske »Slovenije«, ki je zahtevala združitev vseh Slovencev v enem »kraljestvu Slovenija«, enakopravnost v šoli in uradu in v nasprotju s propagando Anastazija Grüna — grofa Auersperga za frankfurtski parlament edino pripadnost k Avstriji, je bila sestavljena od Miklošiča, ki se je na čelu deputacije podal tudi v Ljubljano, kjer je bil slovesno sprejet (Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre str. 551 in prip. 5 ter J. Apih, Slovenci in 1848. leto, v Ljubljani 1888, str. 121). Ne more biti moja naloga, o tej osemindesetletni epizodi iz Miklošičevega življenja podrobneje razpravljati, dasi je reči, da n. pr. J. Apiha delo i. dr. v tem oziru ne zadoščajo. Razočaranje, ki se je po zopetnem uveljavljanju reakcije moralo polotiti vseh naprednih umov, je Miklošiča še tesneje zvezalo z njegovo vedo o slovanskih jezikih. Nehote prihaja v spomin pretresljivo opisovanje takega razočaranja v spomnih visoko cenjenega ruskega revolucionarja pisatelja A. I. Gercena (1812—1870). Byloje i dумы (sedanja kritična izdaja Leningrad 1946, VI Anglija 1852—1864, pogl. 51, str. 516, 518, 540, 593), ki ga je takisto prebolel in se posvetil toli zaslužnemu časopisnemu razgaljevanju reakcionarnega carističnega režima in despotizma iz inozemstva (ustanovil je v Londonu celo svojo lastno rusko tiskarno). Idejo narodne skupnosti, narodnostnega načela, pa je Miklošič kakor l. 1848. priznaval vseskozi in jo zastopal n. pr. še v odboru za izdajanje pod tedaj visokim naslovom imena prestolonaslednika nameravanega dela »Oesterreich-Ungarn in Wort und Bild« ter jo za Slovence tudi vsaj deloma rešil (Murko, Letopis 1891, str. 258).

Najhujši očitek Trdinov v političnem pogledu je (str. 15), da je Miklošič po laško-francoski vojski, to je l. 1859., ko »so zopet začele vzdigovati glave zatrite narodnosti«, na Dunaju sopodpisal neki »program«, v katerem pravijo podpisniki (Trdina jih imenuje »kulturträgerje«, torej bi ne bili izrecni politiki), da hočejo »festhalten an der berechtigten Geltung und Kultivierung der deutschen Sprache im ganzen Kaisertum«. V Ljubljani se ni dalo ugotoviti, kake vrste in vsebine je bil imenovani »program« in kdo vse ga je podpisal. Zato je na mojo željo naša Akademija znanosti in umetnosti prevzela posredovanje pri dunajski, da bi tam dognali stvar in po možnosti poslali prepis »programa«, o čemer bom, ako kaj prejmem, naknadno poročal.* Tako kot Trdina poroča, ne more biti povsem res, kakor pričajo vse druge Miklošičeve izjave in to, da se v politiko ni mešal. Pač pa jo je spremljal v slovanskem smislu, kakor kaže n. pr. to, da je bil po Murkovem pričanju (Letopis 1891, str. 257) naročen na izhajajoči na Dunaju in slovansko politiko zastopajoči časnik »Tribüne« J. St. Skrejšovskega, enega najznamenitejših

* Dunajska akademija znanosti je 4. maja 1950 odgovorila s sledečim pismom: »Zl. 1153/1950. An die Akademie der Wissenschaften und Künste, Wien. Die an die Oesterreichische Akademie der Wissenschaften gerichtete Anfrage Nr. 1150-1949, betreffend Franz Miklosich ist von mehreren wissenschaftlichen Institutionen, zuletzt auch den zuständigen Abteilungen des Oesterreichischen Staatsarchivs, behandelt worden. Leider mit negativem Ergebnis. Am aussichtsreichsten schien die Nachforschung in den Akten des k. k. Unterrichtsrates, dem Miklosich als Mitglied angehörte. Sie blieb gleichfalls ergebnislos. Wahrscheinlich handelt es sich um eine Angelegenheit, die mit seiner parlamentarischen Tätigkeit irgendwie in Beziehung steht. Auch darüber konnte nichts festgestellt werden. Man müsste viele Jahre der Sitzungsprotokolle der Herrenhauses durchgehen, um vielleicht auf eine Spur zu kommen. Jedenfalls wären genauere Angaben über das Zitat und den weiteren Zusammenhang notwendig, um in der Sache weiterkommen zu können. — 4. Mai 1950. — Seidl.«

čeških politikov-publicistov (1851—1883, o njem glej Ottův Slovník Naučný XXIII 310 sl.), katerega nenadna smrt je Miklošiča zelo pretresla. »Nikoli, piše Murko (l. c.), ne bom pozabil, s kako globoko žalostjo mi je podal v roko ono številko, ki je javila naglo smrt nadarjenega češkega publicista.« Kot neko domnevo, dokler se zadeva ne razčisti, bi navel, da se je to ticalo morda ukaza po bitki pri Sadovi l. 1866., naj se da narodnim jezikom več prostora tudi v srednjih šolah, pa si je Miklošič takoj tudi naše gimnazije predstavljal kot utrakvistične. »Sploh je bil utrakvizem v višjem šolstvu njegov ideal« (Murko, Letopis 1891, str. 258), o čemer je govor že na drugem mestu.* Ako je temu tako, potem bi bil Trdina izvedel za »program« iz kakega dunajskega časopisa že v Novem mestu po vpokojitvi l. 1867. Tu bi priključil še Trdinovo trditev, da je Miklošič le nemški govoril z njim in tovariši (str. 14). O tem govori v zelo rezkih izrazih tudi v Spominih v Ljubljanskem Zvonu (1906, XXVI, 78). Malo je verjetno, da bi to bilo tako izključno. Tudi Jagić je imel to navado, da je po predavanju in v seminarju o slavističnopredmetnih stvareh nadaljeval razpravljanje nemški, kar se nam je zdelo povsem naravno in v čemer ni nobeden iz nas videl kakega političnega namena. O Miklošiču bi sicer omenil, da mu je Prleku kot književnoomikani jezik tedaj bila še najbližja ilirščina (prim. o tem tudi Ljubljanski Zvon 1906, XXVI, 78) in ne kranjščina (Trdina l. c. sam dopušča, da »pismenega jezika ni dobro znal«). Prešeren in Čop sta si dopisovala nemški — brez potrebe razlage. Po Murkovem pripovedovanju mu je še l. 1883. najlaže tekla beseda srbsko-hrvatski. Z druge strani pripoveduje Murko (Letopis 1891, str. 263), da je Miklošič v svojih poznih letih radovoljno in dostikrat zahajal k priporočnemu mu mlademu portretistu Ljutomerčanu Fekonji in si vzbujal pri njem mladostne spomine; »pogovarjala sta se cele ure prav ‚lotmerški‘ o vseh izpremembah, čegava je sedaj ta ali ona hiša itd.«

Kritiko Trdinovo o Miklošičevih nazorih o slovenskem jeziku, za katero je bil kot dober slovenski pisatelj že tedaj vsekakor tudi kompetenten, je vendar sprejeti »cum grano salis«. V dastavku k objavi »hrvatsko-slovenskih« pravljič iz varaždinske okolice po M. Valjavcu v »Slavische Bibliothek« II, 151—169, ki jih vneto pozdravlja, pravi Miklošič sam (str. 170), »da jezika, ki ga nam je bog dal, le na pol poznamo. Vemo sicer, da nimamo pravice staviti pisatelju naloge: mi moremo le pretehtati, kar smatra za dobro podati...«. Če očita Trdina Miklošiču (str. 14): »Zaničljivo je govoril o našem mojstru Veselu: ‚Was der Mensch schreibt, ist kein Slowenisch,« je bil Miklošič s Francem Levstikom bliže resnici nego Trdina, spoštovalec Koseskega še v starosti. V berilih ima pri Miklošiču prednost Prešeren, pri Bleiweisu Koseski (Ilešič, O pouku slov. jezika str. 37 sl.). Kar trdi Trdina o Miklošičevih nazorih o slovenskem jeziku, je v svoji celokupnosti ali brez potrebnega bližjega pojasnila, oziroma potrdila, ali po nesporazumu. Na str. 14 pripoveduje: »Jezil se je na to, da si jezik snazimo in čistimo, hotel je, da pišemo do sodnega dne ‚štenga‘, ‚padar‘ itd.«; na str. 48 pa: »Svojo nepatriotično misel (pred tem govori o nemškutariji, ki se je postavljala na pot vsakemu napredku našega jezika) je trdil tudi v spisih, nasledujú svojega učitelja Kopitarja. Po njegovem mnenju se ne poprime narod nobene druge besede kakor tiste, ki si jo je naredil sam po geniju svojega jezika...« in na str. 49: »Miklošič ne pozna napredka slovenskega življa v praktičnem življenju...« Tu ni mesta razpravljati o vprašanjih razvoja narodnodialektičnega, kul-

* Slične, še bolj na nemško stran vperjene nazore o učnem jeziku je imel sloviti pravnik Slovenec J. Čizman — Zhishman (1820—1894), o katerem govori Trdina v Spominih v Ljubljanskem Zvonu (1906, XXVI 162-3), in sicer nikakor ne v negativnem, ampak nasprotno celo dobrohotnem smislu, vse drugače, nego o Miklošiču. Čizman je bil l. 1867. imenovan za učitelja prestolonaslednika, poverjen pa mu je bil tudi sestav učnega plana za klasične jezike, geografijo in zgodovino v gimnazijah. (V Slovenskem biografskem leksikonu je izpuščen pod Č—.)

turnoobčevalnega, literaturnoknjiževnega in različnega strokovnega (Miklošič je bil sam udeležen pri ustvarjanju slovenske pravne terminologije, glej gori) oblikovanja jezika sploh in slovenskega posebej. Kje naj bi bila Miklošič in tudi Kopitar v spisih razvijala prevratne in napačne, obsodbe vredne misli o našem in tudi njihovem lastnem jeziku, v kaki zvezi in ob kaki priliki naj bi bil veliki jezikoslovec Miklošič trdil to ali ono nevzdržno mnenje, za to je Trdina ostal dolžan odgovor. Kovanje novih terminov in krožkih inteligentov in po večini podzavedna tvorba besed ter sprejemanje tujk pod tem ali onim kulturnim vplivom po preprostem ljudstvu so bistveno različni akti jezikovnega življenja. V Beogradu in Zagrebu je po postanku in v bistvu isti literaturni jezik — vukovščina —, v leksikalnem pogledu n. pr. pa precejšnja razlika. Srbu so se njegovi turcizmi vrasli v jezik, da jih ne čuti več kot take in Slovenec se brani v olikanem govoru le tistih izrazov germanizmov, ki se jih kot takih zaveda. Nikakršna umetna mešanica ne more biti jezik naroda, ljudstva in njegove kulture. Ta jezik more biti v vsem bistvu in razvoju samonikel in samorasel. Kako pa je ravno Miklošič vplival na razvoj slovenskega književnega jezika, sem omenil o priliki njegovih beril. Toda tudi od vsega drugega njegovega jezikoslovnega dela je šel vpliv do zadnje slovenske šole. Kaj bi bila n. pr. izvrstna Janežičeva slovnica, zlasti od tretje izdaje l. 1863. dalje, brez Miklošičevih del?

Precej podrobno opisuje Trdina svoje vseučiliške študije, med temi tudi študij pri Miklošiču in vtise o Miklošiču kot učitelju in predavatelju (str. 12 do 15). »Miklošiča, pravi, sem hodil poslušat vsa tri leta (to je 1850—3), ali neredno, ker sem imel preveč drugega dela, zato sem napredoval v stari slovenščini le slabo. Prašal me je enkrat nejevoljno, zakaj ne pazim in ne pamtim bolje. Jaz mu odgovorim: ... Staroslovenski se bom učil pozneje rad, za zdaj sem zadovoljen, da dobim nekoliko poglavitnih splošnih pojmov. Razen silnih opravkov mi je skrbeti še za življenje in tako mi časa ne ostaja celo nič za naš stari jezik. Miklošič zagodrnja: To ni nič, tako sem tudi jaz govoril. V znanosti je vse poglavitno, splošni pojmi brez znanja specialnosti so prazna slama. V šoli bi se bil res lahko več naučil, krivico pripisujem sebi in Miklošiču. Narava... mi ni dala moči, da bi razumel lahko precej kaj znanstvenega... Stara slovenščina se mi je zdela od začetka... težaven in siten nauk... Kriv je bil pa tudi Miklošič, ker je razlagal tako suho, mrzlo in pusto... Od konca leta se nas je zapisalo pri njem veliko, po 30 do 50, na koncu leta pa smo hodili še po trije ali štirje, in sicer zmerom tisti. Izneverili se mu niso razen mene Valjavec, Zepič, Hrvata Veber-Tkalčević in Mesič in pa neki Nemeč... To je bila vsa publika slavnega Miklošiča! Tolmačil je brez prijaznih, budilnih besed... brez vsake mikavnosti in ognja...; razlagal je, kar je njegov najhujši greh, brez domoljubja in ne cené in ljube patriotizma in patriotov! Posnemal je v tej grdobiji svojega učitelja Kopitarja, literarnega špiceljna in censorja.« V zadnjem stavku je Trdina pozneje po »posnemal« in po »špiceljna« pristavil vprašaj, torej opuščam to na strani. Vse ostalo slika predvsem Miklošiča kot slabega predavatelja. V tem pa si Trdina na drugem mestu str. 62 s povsem drugačno trditvijo sam nasprotuje, ko tam pripoveduje, kako se je namenil, sam učiti učence, namreč »združiti z entuziazmom tudi pravo znanstveno temeljitost in jasno, lahko umevno besedo, kakor sem jo slišal tolikokrat od Miklošiča in Bonitzca. Poleg tega imamo dandanes na razpolago n. pr. po času blizko izjavo tako znamenitega človeka in znanstvenika, kakor je bil A. N. Pypin (1833—1904), pisatelj ruske in vseslovske literarne zgodovine i. dr., o katerem je napisal lepo študijo Ivan Prijatelj (Ljubljanski Zvon 1906, XXVI 31, 104, 153, 215). V pismu V. I. Lamanskemu (prim. o njem moj »Uvod v slovansko filologijo, v Ljubljani 1949, str. 12 sl.) od 10. (22.) novembra 1858. l. iz Prage piše Pypin o svojem bivanju na Dunaju: „Я познакомился и с Миклошичем, был у него на лекции в университете (он переводил со своими студентами на немецкий свои сербские памятники — то со „Monumenta serbica“, Viennae 1858) — слушатели его исключительно славяне, сербы, чехи. Читает он хорошо“ (razprto od mene). Pismo je izdano v

„Документы к истории славяноведения в России 1850—1912“ (str. 18). Istotam (str. 65) je objavljeno pismo A. S. Budiloviča, učenca Lamanskega, njemu od 23. (11.) nov. 1872. l. s pripombo o Miklošiču: „я должен сказать, что как профессор Миклошич производит хорошее впечатление тем одушевлением, с которым он трактует о самых сухих материях.“ Tudi to, da so mu ostali zvesti poslušalci slušatelji, kakor Valjavec in dr., govori za Miklošiča; da so pa drugi odpali, ne pomeni mnogo: slušatelj je tehtati, ne šteti. Razen tega naj omenim tu še, kako je n. pr. V. Jagića deprimiralo nezanimanje za njegova predavanja v Berlinu, tako da je pomišljal na odhod, kar je izzvalo pismo pruskega ministra prosvete nanj, v katerem pravi, da je izvedel o tem, da mu je znano, kako je nezadovoljen s slabim pohajanjem njegovih predavanj in da ve, da ni najmanj krivda na njem. „Ueberdiess ist die Haltung von Collegien nur ein Theil der bedeutsamen Aufgabe, welche dem Universitätslehrer gestellt wird, und gerade hierbei ist seine nächste Pflicht mit der Bereitschaft zu lehren erfüllt, während das Weitere nicht mehr allein von seinem Willen und Können abhängt. Neben dieser Anforderung steht mit gleicher Wichtigkeit die, dass der akademische Lehrer sich an dem wissenschaftlichen Aufbau seines Faches selbstständig betheilige. Sie dürfen sich versichert halten, dass ich in vollem Masse würdige, wie es ihnen gelungen ist, dieser Seite Ihrer Universitätsstellung zu genügen und die literarische Bedeutung Berlins... zu erhöhen...“ (V. Jagić, Spomeni mojega života I. 326—327, Beograd 1930).

Od specialnih predavanj Miklošičevih omenja Trdina branje staroruskega letopisa in se hudoje (str. 15), da so se bavili pri tem le z gramatiko (l. 1854). je objavil Miklošič študijo o njegovem jeziku v »Sitzungsberichte« akademije znanosti XIV 1—52, izdal pa ga je jezikovno rekonstruiranega l. 1860.). Trdina, historik, je pač želel historičen komentar. Kar navaja (ib.) od Miklošiča o staroruskem epu Слово о полку Игореве in o poljskem pesniku Mickiewiczu, ki ga je Miklošič seveda že iz Gradca prav dobro poznal, ne predstavlja posebne važnosti. Vsekakor pa je Trdinova trditev »Estetično stran jezika in literature je poznal toliko kakor njegov čevljev« skrajno pretirana, kakor kažejo od Murka pojasnjena Miklošičeva mladostna leta, v katerih je bil celo »ilirski« pesnik. »O Kraljedvorskem rokopisu, pravi Trdina o Miklošiču, bi bil kaj rad pisal in trdil, da je lažen, izmišljen, ali se ni nikakor dalo. Ustno je podkopal avtoriteto teh klasičnih poezij, kolikor je mogel in znal. Dežmanu n. pr. je rekel: ‚Die Echtheit hängt nur noch an einem dünnen, sehr dünnen Faden, auch der dürfte bald reissen.‘ Ta ‚dürfte bald‘ mu je ostal do današnjega dne impium desiderium«. Po »ostal« in »dne« je Trdina sam postavil pozneje vprašaj (str. 14). Kritični znanstveniki, kakor Dobrovský, ki ga Trdina imenuje (ib.) »suhoga učenjaka«, Kopitar in Miklošič, so od samega početka dvomili o pristnosti tega in še nekih drugih rokopisov. Miklošič si je bil sestavil iz njih natančen slovar besed in mest in čakal še na objavo nesumljivih starih spomenikov, na katere bi se mogel opirati (Murko, Letopis 1891, str. 256), medtem ko je P. J. Šafařík v »Počátkové staročeské mluvnice« (W Praze 1845) uporabil tudi Kraljedvorski rokopis kot vir. Dandanes je, kakor znano, pravda rešena v Miklošičevem smislu. Toda omenjeni dvom je romantično navdahnjene Čehe navdal z neprijaznostjo kakor proti Kopitarju tako tudi proti Miklošiču, tako da se je V. Hanka povzpela do takšnega žaljivega očitka, Miklošičevo delo »Radices« naj bi bilo Kopitarjevo, torej plagiat. Miklošič mu je ostro odgovoril v svojem časopisu v gori navedenem spisu »Entgegnung auf herrn Wenzel Hanka's albernheiten und lügen« in s tem zadevo dokončno obravnal. Trdinovo (str. 14) »Sploh je znano, kako surovo je napadel slavnega Haňka in ga denunciral očitno za rusofila« je tedaj brezpredmetno in epitet »slavni« na nepravem mestu uporabljen. (O Hanki prim. sicer V. Jagić, Istorija slav. filol. str. 248—260 in razpravo D. Ludvika, Ozadje Prešernovega pisma Čelakovskemu iz leta 1856 [Slavistična revija 1949, II, 123, 149, 151], kjer je govor o Hankovih denunciacijah [str. 151 »podli«]).

V znanstvenem oziru navaja Trdina še en očitek Miklošiču (str. 14): »Hrvate je dražil s tem, da je imenoval njihov jezik mesto ‚hrvaško-srbski‘

ali »srbsko-hrvaški« vedno le: srbski, in pisatelje, ki so Hrvatje brez vsake dvombe, n. pr. Kačića in Gundulića — Srbe!« Takega razburjenja je bilo zlasti tudi med Hrvati, in sicer tem več, čim manj so bili poučeni. Povod temu je bil predvsem, da je Miklošič v prvi izdaji prvega dela primerjalne grammatike, v glasoslovju (l. 1852), srbsčino in hrvaščino obdelal pod naslovom »Serbisch«, o čemer je podal v uvodu (str. VIII—IX) pojasnilo: »Kakor je dognano med znanstveniki, kaj je razumeti pod Srbi, tako malo velja to z ozirom na Hrvate. Mi razumemo pod njimi prebivalce otokov in dela vzhodne obale Jadranskega morja od Istre do Dubrovnika, ki ga imajo Srbi. Na severovzhodu mejijo Hrvati na Slovence, na jugovzhodu na Srbe: meje niso na nobeno stran natančno določene. Hrvati se razlikujejo od obeh jezikovno najznačilneje po vprašalnem zaimku ča za kaj Slovencev in što Srbov. Nedvomno so bili nekdanj bolj razširjeni nego dandanes in dele s Slovenci usodo, da se njihov jezik stalno od srbsčine nazaj potiska. Malenkostne razlike hrvatskega od srbskega so me sklonile, obravnavati ju skupno.« V delu se pri razlikah res povsodi govori tudi o hrvatskem jeziku. To Miklošičevo stališče je bilo tedaj pač v zvezi s sprejetjem od Hrvatov po ilirskem pokretu Vukovega jezika, t. zv. ijekavskega narečja kot podlage za književni jezik, morda tudi deloma pod Vukovim vplivom, saj je tudi, kakor je bilo gori navedeno, skupno z vodilnimi Srbi in Hrvati podpisal književni dogovor o enotnosti srbsko-hrvatske književnosti in pravopisa.* V drugi izdaji (1879) je Miklošič naslov razširil v »Lautlehre der serbischen und chorvatischen Sprache« (str. 587) in podal še nadaljnja pojasnila (str. 591—592): »Združujoč Srbe in Hrvate v eno, se razlikujejo ekavci, ijekavci in ikavci... Kdor veže poročila Konstantina Porphyrogenita o bivališčih Hrvatov in Srbov z zemljepisno razdelitvijo ijekavcev in ikavcev, se bo nagibal smatrati, da so zadnji Konstantinovi Hrvati, oni Srbi. Razmerje se je rušilo po preseljevanju Srbov, zlasti po ustanovitvi turškega gospodstva v Evropi... Tu naj še omenim, da mi srbsko in hrvatsko veljata kot dva jezika in da smatram izraz jezik srbski ili hrvatski za napačen. Samoobsebi umevno se ta nazor ne sme pojmovati kot poskus, obema narodoma kazati pota politike; ona drug drugega potrebujeta.« Taka izjava v znanstveni slovnici in še pri lakonični stvarnosti Miklošičeve dikcije vsekako začudi. Na kratko naj rečem le: Južni Slovani so prvotno slovanska veja s prehodi narečja v narečje, kar je še danes otipljivo. Etnični in politični nazivi delov naroda se v raznih dobah ne krijejo. Kajkavci so n. pr. v starejši dobi bili le politično Hrvati. Književni jeziki pa so kulturen produkt, sloneč na živem narodnem jeziku in pretežno enega izmed narečij. O srbskohrvatskem je bilo gori govora. Pravilno nazarjanje o teh stvarih ni seveda od početka samo po sebi dano in se prebija šele sčasoma. Dokaz za to je tudi v razvoju Miklošičevih razlag. Pripisovati pa Miklošiču po Trdinovo v tem kako »impiam fraudem«, je brez vsake podlage. O sporu sicer je l. 1885. M. Murko napisal brošuro »Miklošič in Hrvati. Poslanica hrvatskemu akademiskemu društvu 'Zvonimir' v Beču« (V Ljubljani 1885, ponatis iz »Slovenskega naroda«). Kar se tiče še nekih drugih glavnih problemov, ki jih je Miklošič obravnaval in ki se danes vidijo v drugi luči, kakor tudi sicer o Miklošiču, opozarjam na svoj spis o njem (Ljubljanski Zvon 1926, XLVI 561 sl., 571—572).

Čeprav je treba upoštevati, da Trdina ni mogel vsega vedeti o Miklošiču, kar danes vemo, da je bil dalje po stroki historik in ne filolog, poleg tega pa velik entuziast in menda brez pravega smisla za humor, so vendar njegove

* P. J. Šafařík je »Slowanský národopis« (W Praze 1842, str. 47 sl.) pod »reč illyrská« delil na narečja srbsko, hrvatsko in korotansko. Miklošič je za prvotne Hrvate smatral čakavce in ikavce. O razmerju južnoslovanskih narečij glej V. Jagić, Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen (Archiv für slav. Philosophie 1895, XVII 47 sl.).

izjave o Miklošiču (dotaknil sem se vseh)* očitno tako subjektivno pobarvane, tako skoro vseskozi ne v njegov prilog, saj to nekako sam priznava (str. 17), da se mora postaviti vprašanje, zakaj to nagnjenje do nemilostnih sodb o njem, pa se zdi utemeljeno, iskati poleg neskladnosti med znanstvenikom filologom, zrelim možem in mladeničem, nerednim slušateljem, po zanimanju historikom, glavni povod v nezadovoljnosti zaradi ocene pri izpitu (str. 164 do 165). Zadnje skušnje je delal ob koncu l. 1853. Domača naloga je bila pri Miklošiču o važnosti predlogov pred glagoli, ali je bila tudi klavzurna, Trdina ne pove. Na ustnem izpitu pa ga je vprašal, kakor pravi Trdina, »nekaj iz Crnorizca Hrabra«, najbrž še poleg česa drugega. Iz zgodovine in geografije so ga potrdili za učitelja cele gimnazije, iz slovenščine pa Miklošič samo za pol. »Rojak, piše Trdina, se je skazal krivičnega na dve plati, dal mi je preveč in premalo. O staroslovanščini (rectius starobolgarščini) sem imel nekaj prav slabega znanja, reda nisem zaslužil nikakršnega, z dobro vestjo me je mogel profesor »vreči«. Ali z ravno tako dobro vestjo me je mogel potrditi iz slovenščine za celi gimnazij, kajti sposobnost v njej je spoznal...« Nato pripoveduje, da ga je Cigale priporočil za neko delo pri rokopisnem slovenskem slovarju, ki si ga je sestavljal Miklošič (o njem glej pri Pleteršniku Pripomnje str. III), in da ga je izvršil na Miklošičevo zadovoljstvo, potem pa nadaljuje: »Miklošič je menda mislil: iz staroslovenščine ne zna dosti, novoslovenščino dovolj, ga bomo pa v prvi povzdignili, v drugi pa znižali.« Toda Trdina je pozabil, da mora biti srednješolski profesor v svoji stroki znanstveno podkovan, torej tudi v starocerkvenoslovanščini, historičnem reprezentantu praslovanščine in da je Miklošič sam uvel pouk tega jezika v srednjo šolo, kakor se to razvidi iz njegovega berila za osmi gimnazijski razred, ki predstavlja v prvem »zgodovinskem« delu naravnost malo historično hrestomatijo s »staroslovenskimi« teksti na začetku (str. 8—18), na kar slede »Spomeniki Brizinski« (str. 18—22), petnajsti vek (str. 22—24) itd. Saj bi se bil Trdina lahko še prijavil za dopolnitev izpita. Nekom užaljeno omenja (str. 125), da pa je Miklošič »prizanesel« Janežiču, ki ga imenuje pustega, dolgočasnega in nevednega človeka in ki iz staroslovanščine tudi ni znal ničesar. Izpit je delal 1854. l., tedaj pa tudi s pomočjo Miklošičevo (glej gori) istega leta izdal slovnico z dodanim »staroslovenskim slovtvom« (str. 120—129) in »staroslovenskim berilom« (str. 160—182), v katerem so na začetku »Brizinski spomeniki« transkribirani v »staroslovenščino« (str. 160—168). Pri vsem pa je treba močno poudariti, da Trdina teh svojih spominov ni pisal za objavo, vsaj ne takojšnjo, in da je, kakor je bilo pripomnjeno, pozneje na več mestih pristavil znak vprašanja ali celo pripombo »klevetac«. Pisal jih je v 1868. letu (prim. str. 318 in 321), torej v osemindesetem letu, kakor sam pravi (str. 154) in leto po upokojitvi (1867). Bili so mu pač v »otiumu« novomeške okolice z ene strani prijetna zaposlitev, z druge pa tudi uteha za marsikaj. Neutemeljenost izjav o Miklošiču pa seveda nikakor ne zmanjšuje njih druge velike vrednosti in lepote.**

Rajko Nahtigal

Ljubljana, 22. XII. 1949.

* V spominih, ki jih je napisal na pobudo dr. Fr. Derganca, ta pa objavil v Ljubljanskem Zvonu l. 1905—6, se omenja le XXVI 78 »suhoparno« razlaganje in da ni hotel govoriti slovenski ter str. 164 napačna trditev o posvettivi dela »Radices« knezu Milošu, kar je bilo vse že v teku razprave obrazloženo. Na str. 78 izraženo mnenje, kakor da bi bil jezik »Slova o polku Igorja« in letopisca Nestorja »Cirilov in Metodijev« tudi ne ustreza seveda resnici, ker je pretežno že staroruski.

** Dodatno k str. 195, v. 18, bi bilo vredno omeniti poročilo v »Sloveniji« (1849, list 45): »de je za prvega prestavljavca državnih postav za Slovence g. Dr. in profesor Miklošič izvoljen in njemu g. Dr. in pravdnik Matija Dolenc kot preglednik (Controlls-Translator) pridanc«.

Dr. Oton Berkopec: ČESKA A SLOVENSKA LITERATURA, DIVADLO, JAZYKOZPYT A NARODOPIS V JUGOSLAVII. Bibliografie od r. 1800 do 1935. Knihy a časopisy. Izdal Slovanský ústav v Pragi 1940 v seriji Prameny k dějinám vzájemných styků slovanských, sv. VI. Str. 417 + (II).

Knjiga je sicer izšla že leta 1940, vendar zaradi vojnih let in zaradi počasne obnove slavističnega znanstvenega dela po vojni ni doživela pri nas kritičnega prikaza in pretresa. Če izvzamemo referativna člančiča o knjigi v dnevnem tisku¹, naša znanstvena in revijalna kritika o njej sploh ni pisala. Tako je Berkopčevo zaslužno delo ostalo domala nezapaženo. Značaj podobnih bibliografij, kakor je Berkopčeva, pa vedno dopušča dopolnila, popravke in opozorila, da ne govorim o študijah in razpravah, ki jim more taka bibliografija služiti za osnovo. Zato bodo tudi naslednje opombe kljub desetletnemu razmaku od izida knjige do danes še vedno aktualne in koristne. Ti prispevki skušajo pokazati na nekatera vprašanja, ki nam jih odpira bogato gradivo o češko-slovaških in slovenskih stikih (kajti o češko-slovaških stikih s Hrvati in Srbi tu ne bom govoril, ker je to naloga hrvatske in srbske slavistike), ter želé tu in tam dopolniti ali popraviti Berkopčeve zapiske.

Prvi, ki je skušal napraviti nekaj sistematičen pregled knjižnih prevodov, tako slovenskih, hrvatskih in srbskih del v češčino in slovaščino ter čeških in slovaških del v slovenščino ter srbohrvaščino, je bil dr. Jan Thon. Ob razstavi jugoslovanske knjige v Pragi je 1935 izdal brošurico (str. 41 + 5) pod naslovom: Jihoslovanská a českoslovanská literatura ve vzájemných překladech. Brošurica seveda še zdaleč ni mogla biti popolna in upravičeno nosi podnaslov Knihopisné příspěvky. Zlasti ni mogla biti popolna prav v navedbah čeških in slovaških prevodov v Jugoslaviji, ker je bila sestavljena v Pragi, stran od jugoslovanskih knjižnic. Berkopec je pri sestavljanju svoje Bibliografije delal tudi v naših knjižnicah in je že zaradi tega neprimerno popolnejši. Razen tega je registriral tudi časopisne objave in posegel tudi na področja izven leposlovja.

Berkopčeva knjiga vsebuje bibliografijo vsega v obdobju 1800—1935 v slovenskih knjigah in časopisih (ne pa v časnikih) tiskanega gradiva s področja slovstva, gledališča, jezikoslovja in narodopisja. Na ta področja se je sestavljalec moral omejiti zaradi množine gradiva, »čeprav je pripravljen za tisk tudi gradivo z drugih področij (upodabljajoča umetnost, glasba, filozofija, pravo, narodno gospodarstvo, politika itd.)« (str. V). Brez ozira na stroko pa priobčuje vse samostojne knjige o Čehih in Slovaki ter vse knjižno izdane prevode. Enako je vključena bibliografija vseh Komenian, ki so sicer pedagoške vsebine, pa imajo velik pomen tudi za slovstveno zgodovino. Izključena pa je bibliografija vsega, kar se nanaša na Masaryka, ker je 1939 izšla Berkopčeva monografična bibliografija Masaryk a Jihoslované, ter za zdaj tudi vsa bibliografija iz sokolskih časopisov.

Za uvodom stoji na prvem mestu bibliografija knjižnih izdaj, ki govore o Čehih in Slovaki (najprej dela v slovenščini, nato v srbohrvaščini, razporeditev, ki jo knjiga ohranja v vseh nadaljnjih oddelkih). Za tem sledi po abecednem redu avtorjev seznam vseh knjižnih prevodov ter prevodov po časopisih. Kar je ljudskega blaga ali anonimnih spisov, slede za tema odstavkoma, in sicer po kronološkem redu objav. Članki, kritike, beležke in podobno gradivo o čeških in slovaških knjigah, pisateljih in kulturnih pojavih s področij, ki jih knjiga obsega, sledé v posebnem oddelku, in sicer vedno pod imenom osebnosti, o kateri članek govori, ne pod imenom pisca članka. Članki, ki govore splošno ali širše o češko-slovaških vprašanjih ali posameznih panogah, ne da bi se vezali na eno samo ime ali delo, stojé posebej, in sicer po abecednem redu slovenskega poročevalca, če so podpisani,

¹ Bibliografija naših stikov s Čehi in Poljaki (I=Slovaki), J 1940, št. 36, napisal B(ožidar) B(orko); Bibliografija češke in slovaške kulture v Jugoslaviji, S 1940, št. 41, napisal T(ine) D(ebeljak).

sicer pa spet po kronološkem redu objav. Ta oddelek je seveda najboljše in obsega za slovenski delež strani 145—228. Najboljše sta končna oddelka: seznam v naši literaturi obdelanih čeških in slovaških motivov ter seznam izvornih čeških in slovaških tekstov v našem tisku. Knjigo zaključuje spisek pregledanih časopisov (slovenskih je 207) in knjižnih zbirke ter Imensko kazalo. Vsi zapiski so priobčeni seveda v izvorniku, to je v slovenščini oziroma v hrvaščini in srbščini (tudi v cirilici).

Bibliograf iz svojega gradiva po večini ne izvaja vedno sklepov. Tudi Berkopec se v svojem kratkem uvodu ne spušča v ugotavljanje iz gradiva izhajajočih dejstev, v presojanje vrednosti izvršenega dela, v kritiko doslej opravljene znanstvene obravnave problemov in podobno. Vendar ugotavlja v uvodu, kjer daje predvsem pregled stvarine, v nekaj potezah (str. VII.—IX.) nekatera zanimiva dejstva o naših stikih. Tako je bibliografija pokazala, da so se udeleževali ali se še udeležujejo na področju vzajemnega spoznavanja delavci, ki smo šli doslej mimo njih, bodisi da jih sploh nismo poznali, bodisi da smo to njihovo aktivnost obhajali. V tem pogledu bo Berkopčeva Bibliografija dragoceno dopolnilo ali pripomoček za dopolnjevanje našega Biografskega leksikona. Naj navedem nekaj primerov!

Berkopec navaja za Bajžlja Ivana tri prevode iz češčine. SBL enega dela sploh ne navaja, pri enem ne ugotavlja, da je prevod iz češčine, in le pri enem to zaznamuje. Igralec Bohuslav František je sicer izdal svoje pesmi v Pragi, toda je deloval kot umetnik pri nas in je pisal pesmi v slovenščini. SBL ga nima, dasi bi ga mogel upoštevati z večjo upravičenostjo kot na primer Beneša Otokarja, ki je »omogočil izdajo Češke antologije... in ima organizatorske zasluge za vzajemno spoznavanje češke in slovenske kulture« (gl. SBL). Da ni v SBL Berkopca in Borka, je razumljivo, ker je 1. knjiga izšla že 1925. Eden najplodovitejših prevajalcev iz češčine je Fran Bradač, a o tem njegovem prevajalskem delu SBL nima ničesar. Berkopčeva Bibliografija nudi osnovo za oceno njegovega dela na tem področju. Zelo pomemben kot prevajalec je Andrej Budal, ki je v primorskih publikacijah pisal tudi dobre članke o čeških in slovaških kulturnih delavcih, zlasti književnikih. Izmed ljudi, ki spadajo med zelo pridne prevajalce, naj omenim Jožefa Grudna, ki je v SBL izpuščen. Prevajal je drobne stvari J. F. Hruške, a kar je »Kosmáka prevedenega 1904—1927, je skoraj vse njegovo delo« (B. Urbančič, Csl. jsl. revija 1936, 103). In tako bi mogel navesti še tega in onega.

Zelo številni so med gojitelji stikov prav pisatelji češkega rodu, ki so živeli pri nas, na primer Antonín Zavádil ali Franc Štingl. Štingl je služboval pri nas, med drugim 1913 kot župnik v Prežihovih Kotljah, in ima s svojo slovensko orientacijo in propagando ruskega jezika v hotuljski župniji nesporen delež tudi pri oblikovanju Prežihovega Voranca. Pisal je o čeških stvareh v naše časopise, a tudi o slovenskih v češke. Seveda more biti sporno, kako daleč naj gremo pri ljudeh, ki so bili propagatorji naše kulture, zlasti literature, zunaj naših meja. Da je v SBL V. Měrka, je povsem upravičeno. Da mora vanj priti dr. B. Vybíral tako zaradi svojih prevodov kot zaradi svojih študij iz slovenske literature, je izven debate. Ako pa je uvrščena v SBL Ela Mole z eno samo knjižico prevodov iz Cankarjeve novelistike v poljščino, bi pač morali biti na češki strani upoštevani, ako vzamemo samo okvir dosedanjih zvezkov SBL, ljudje kot Otto Babler, Jan Borecký, Adolf Černý, Jan Hudec, Antoš Horsák, Josef Penížek, Vojtech Pakosta in drugi, ki so s prevodi in s publicističnim delom širili poznavanje naše kulture, zlasti literature med Čehi.

Ako naj se napiše primerjalna zgodovina slovanskih slovstev, je treba najprej izvršiti pripravo za tako sintezo, to je pregledati in oceniti dosedanje prevode iz češčine in slovaščine pri nas ter pretesti poročila, ocene in študije o pisateljih in prevodih. Najpomembnejše bi pač bile preiskave o tistih osebnostih, ki so bile nosilke izrazitih idejnih in oblikovnih tokov v češki in slovaški literaturi in so mogle dajati direktne pobude v obojnem pogledu (n. pr. Bezruč-Wolker-Březina pri Slovencih). Dalje so potrebne monografije delav-

cev na področju vzajemnih stikov tako na slovenski kot na češki in slovaški strani. Zlasti bo to mogoče napraviti, ko bomo dobili še drugo knjigo Berkopčeve Bibliografije, obsegajočo še ostala, zdaj izpuščena področja, ter bibliografijo o jugoslovanski kulturi pri Čehih in Slovakah. Brez dvoma so za medsebojno spoznavanje več storili Čehi kot mi, toda imena kot Zmavc, Žabota, Skrbinšek, Vuga i. pod., ki smo jih mi dali Čehom in Slovacom, deloma le odtehtajo imena, kot so Foerster, Mašek, Nedved itd., ki so jih Čehi dali nam. Kritičen pretres tega in takega dela pri nas še ni izvršen in ga zdaj Berkopčeva Bibliografija izziva in olajšuje.

Berkopec ugotavlja v Uvodu le z nekaj besedami, kako bibliografija odkriva vrsto ljudi, ki so se udeleževali pri gojenju vzajemnih stikov. Pri Hrvatih omenja na prvem mestu Vraza. Pri Slovencih se zanimanje za češko in slovaško kulturo zbudi v glavnem po letu 1848. »A kakor hrvatski in srbski, tako tudi slovenski prevodi izdajajo, da so prevajalci malo poznali sodobno češko poezijo in prozo« (str. VII.—VIII.). Vendar ta ugotovitev ne velja samo za prvo, najzgodnjejšo dobo, do 60tih let, ampak v celoti, lahko rečemo, da velja do naših dni, vsaj kolikor se tiče prevodov, medtem ko je poročanje o čeških in slovaških kulturnih pojavih vendarle hitrejšo, zlasti seveda v 20. stoletju. V prevajanju, zlasti v prevajanju poezije, pa smo zaostajali daleč za izvirnimi objavami, kar velja v posebni meri za slovaško slovstvo. Ako vzamemo samo nekaj značilnejših in pomembnejših del obeh slovstev ter ugotovimo časovni razmak med izidom izvirnika in našim prevodom, se nam pokaže naslednja slika. Kraljedvorski in Zelenogorski rokopis smo dobili po 15 letih nekaj v Kranjski Čbelici, po 38 letih pa v celoti v Levstikovem prevodu. Máchov Maj smo v prevodu spoznali šele po 75 letih. (Prešerna so Čehi spoznali v kar istodobnih prevodih Čelakovskega!). Božene Němcove Babico smo po prizadevanju Čeha Jana Lega dobili v prevodu že po 7 letih. Chocholouškov Jug smo dobili po dobrih 50 letih v tako spremenjenih razmerah, da ga revije niso niti registrirale. Nerudove Kozmične pesmi so prišle k nam v Benkovičevem prevodu po 40 letih, enako slovaški Hurbanov roman Leteče senice. Čehovo povest Jestráb contra Hrdlička je prevedel J. Hacin po 23 letih. Med izidom Baarove Zadnje pravde in našim prevodom je preteklo 6 let, med izidom Križevega pota in našim prevodom pa 26 let. Edino Bezručeve Sleske pesmi oziroma posamezne pesmi iz te zbirke smo dobili v prevodu nekako istočasno, 1911—13. (Kot zbirka so Sleske pesmi izšle sicer 1909 in pomnožene 1911, toda posamič jih je Bezruč objavljval že vsa leta prej.) Hitrejši smo bili po prvi vojni, ko smo spoznali Haškovega Svejka po 5 letih in Olbrachtovega Hajduka Nikolaja Šuhaja že po dveh, to se pravi takoj.

Videti je, da smo spoznavali češka in slovaška dela v zelo poznih prevodih (deloma se ta zakasnelost zmanjša, če upoštevamo prevode po dnevnikih), tako da so mogli vplivati na našo prozo in poezijo prej zaviralno kakor pospeševalno. Miselno in oblikovno so zaradi svoje zapoznelosti mogli le malo vplivati.

Kaj so prevajalci izbirali za prevajanje in o čem so pisali največ naši kulturni poročevalci? Do šestdesetih let imamo nekaj Kraljedvorskega rokopa ter še tu in tam kakšen drobec, to je vse. V šestdesetih letih pridejo k nam Němcová, Chocholoušek, Světlá in še nekateri, prevajalci pa so Cegnar, Levstik, Podgoričan-Gorenjec, Tomšič Ivan in Fran in še nekateri manj pomembni. V osemdesetih letih prevaja v glavnem Legova družina, kar bo treba preiskati še natančneje. Proti koncu 19. stol. je zelo pomembno izdajateljsko in založniško delo Fr. Gabrščka v Gorici (Slovanska knjižnica, Salonska knjižnica, Venec slovanskih povesti), zelo plodno zlasti za češko slovstvo, pa tudi za ostala slovanska. Zelo pomembno je pri teh zbirkah tudi dejstvo, da spremljajo prevode večinoma še kratki informativni članki ali slovstvenozgodovinski prikazi prevedenega dela in pisatelja. V 20. stol. so zelo pridni prevajalci in informatorji o češki in slovaški literaturi oziroma kulturi Štingl Franc, Zavadil Antonin, dr. Ivan Lah, V. M. Zalar, Anton Dermota, Joža Glonar, Fran Govekar, Fran Ilešič in še vrsta drugih. Razvije

se obširno poročanje o čeških in slovaških sodobnih literarnih novostih, pojavljajo se že tudi cele študije. Zanimanje našega časopisja za češke in slovaške kulturne pojave je pred prvo vojno živahniješe kakor po njej, prevajanje po prvi vojni pa je hitreje in smotrnejše, tudi posreduje večinoma umetniško pomembnejša dela, kot so bila prejšnja, ko je bil izbor včasih le slučajen, odvisen od možnosti objave, od okusa dobe in založnika, od osebnih stikov posameznih avtorjev s prevajalci i. pod.

Te ugotovitve ob Berkopčevi Bibliografiji so seveda zelo skope in previdne, vendar vsebujejo polno pobud za nadaljnjo znanstveno preiskavo o smereh, načinih in pomenu vzajemnih stikov med Slovenci ter Čehi in Slovaki.

Bibliografija, ki se omejuje samo na knjižni in revialni tisk, pa seveda nikakor ni edina podlaga za tako delo. K Berkopčevi Bibliografiji je nujno treba pritegniti kot enakovreden ali še pomembnejši vir pri problematiki vzajemnih stikov na primer še dnevni tisk, korespondenco, rokopisne prevode dramskih in opernih del v naših gledališčih, tekste lutkovnih gledališč, glasbo, slikarstvo, vprašanje »romanj« v Prago in na Velehrad oziroma v CSR sploh, vprašanje visokošolskega in strokovnega študija Slovencev na Češkem in Slovaškem, vprašanje o stikih organizacij itd. Doslej imamo o vzajemnih stikih le dvoje znanstvenih del, ki moreta služiti kot vzgled, oboje Kidričevih. Prvo je monografija o Dobrovškem in drugo del razprave o Kollárju in Slovencih v praškem zborniku *Slovanská vzájemnost 1938*. Podobne razprave in knjige morajo o posameznih vprašanjih vzajemnih stikov šele nastati.

Berkopčeva Bibliografija začenja sicer šele z letom 1800, toda že pred tem letom imamo v naši književnosti na primer Moravana Matouška. Ali je poreklo kaj vplivalo na njegovo duhovno in literarno fiziognomijo? Studija o Kollárju in kollárjanstvu je nadevse potrebna, saj sega kollárjanstvo s svojim vplivom dobesedno na prag naših dni. Brez dvoma pomeni Jan Kollár za nas najpomembnejši — negativni in pozitivni — stik z zahodnoslovanskim kulturnim področjem. Npreiskan je zgled raznovrstnih čeških Dědičev pri oblikovanju naše Družbe sv. Mohorja, Zveze Čop-Čelakovský-Prešeren-Mácha so v glavnem preiskane, dasi ni mogoče reči, da je tu povedana zadnja beseda. Gradivo o Levstiku v Olomucu, njegovi prevodi Hanke ter motivi iz češke in slovaške literature v njegovem delu še čakajo pretresa. Letniki SB, B in SG s premnogimi zapiski in poročili ter še nerazrešenimi psevdonimi predstavljajo poseben problem. Posebej se tu za primerjalno književnost odpira vprašanje razvoja naše proze. Rodoljubna romantična zgodba, zlasti z zgodovinsko snovjo, more imeti korenine ali pobude tudi v češki, poljski (»ukrajinska« romantika!) ali morda podobni ruski prozi, kar vse prihaja k nam zelo pozno in še bolj zapoznalo vpliva. Gre sicer v glavnem res za literaturo, ki je stala na periferiji našega ustvarjanja, bila pa je z družbenega vidika pomembna, ker je vplivala zelo na široko. Boji, ki so se odigrali na Češkem med staročehi in mladočehi, so imeli svoje analogije tudi v našem političnem življenju. Vprašanje opore, ki so si jo iskali staroslovenci v Palackem in njegovih političnih geslih, ni preiskano. Gesla mladočehov, ki jih zasledimo pri mladostencih, zlasti v SN, so passim omenjena v Prijateljevem »Kersniku«, potrebna pa so podrobne obdelave. Levstiku je za »Pavliho« risal karikature Ceh Klíč. Tudi ideje Karla Havlička-Borovskega niso šle mimo nas, saj je Božidar Raič pisal o njem v SN in 1869 svoj spis ponatisnil v posebni brošuri, kjer v II. pogl. govori o slovenski politiki po Havličkovih nazorih. Janežič je imel živ odnos do češkega kulturnega kroga, o čemer pričajo številna poročila o čeških in slovaških kulturnih pojavih v njegovih časopisih in v čitankah. Pri organizaciji Mohorjeve družbe je imel na misli podobne češke družbe. Bil je v zvezi s praško Umělecko besedo itd. Dunajska in graška, večinoma akademska društva, v katerih so se srečevali Slovenci s Čehi in Slovaki v dobi mladostvenstva in še več pozneje, so pomenila pomembna ognjišča medsebojnega spoznavanja. Seveda ni vsako srečanje

imelo vidnejših sledov v poznejšem delovanju doma, pri mnogih pa je zapustilo trajnejše sledove v njihovi miselnosti in v poznejši življenjski praksi. Ta društva so sprejemala za člane mnoge češke in slovaške časopise, a zapadnoslovanske časnike in časopise so imele naročene tudi naše »čitalnice« in prosvetna društva. Če Murn v svoji korespondenci omenja Volné směry, mislim, da tudi teh načinov medsebojnega spoznavanja ni podcenjevali. Razmeroma dobro je preiskan delež češke dramatike in gledališča ter opere pri nas (razprave Vaclava Buriana in Wollmannova monografija Slovinské drama), ni pa še ocenjen delež posameznih čeških igralcev, režiserjev in dramaturgov na našem odru v Ljubljani. Med njimi so bili vsaj v majhni meri književno delavni tudi v slovenščini Boleška, Dobrovolný, Nasková-Nosková, Inemann, od katerih nobenega ni v SBL. Vprašanje, kako v bibliografiji upoštevati tudi rokopisne prevode čeških del, ki so obležala neigrana v dramskem arhivu, ali pa bila igrana, tega vprašanja Berkoppec ne rešuje, ker pač navaja samo tiskano gradivo. (To rokopisno gradivo je obširno obdelano pri Wollmannu.) Navajam vse to v dokaz, da je bilo vzajemnih stikov veliko več, kakor smemo soditi po Berkopčevi Bibliografiji.

Konec 19. stol. in v začetku našega stoletja se zelo okrepi v našem liter. snovanju slovanska misel. Poleg cirilmetodijske ter jugoslovanske in bolgarske se pod Krekovim vplivom uveljavlja nova, ukrajinska, kozaška motivika. Razčlenitev teh motivov v naši literaturi ter primerjava s podobnimi motivi v češki bi gotovo prinesla zanimive snovne in oblikovne ugotovitve, zdaj že ne več v smislu našega prevzemanja, temveč že samostojnega miselnega tolmačenja in oblikovnega ustvarjanja v slovenskem okviru. Zgodovinska tematika je v tem času pri Slovencih značilen pojav (Prelesnik, Medved, Finžgar, Aškerc, Kristan, Tavčar). Da je tedanja naša buržoazna družba skušala tudi zgodovinsko podpreti svoja gesla, je gotovo. Koliko pa je bilo v tem tudi čeških in slovaških pobud, je vprašanje. Pri Aškercu so te pobude nedvomne, a niso še preiskane.

Naša socialna zgodovina nam bo morala preiskati pota, kako da so k nam prihajali služiti Čehi v razmeroma pomembnem številu. To vprašanje je odprto že pri Linhartu in Matoušku. Svojevrstno slovansko, posebej češko kolonijo je imel Trst od Resslerovih časov. O tem priča neposreden Legov delež pri Cegnarjevem prevodu Babice in še prej češko sodelovanje pri Jadranskem Slavjanu in v Slavjanskem društvu okrog 1848—49. Opomnil bi, da je Milčinski po očetu češkega porekla. Posebnost je bivanje pisateljice Marije Gebauerove na Jezerskem, ki ji je dalo motive za njene slovensko-koroške povesti, ali živahna delavnost samostojne podružnice Slovenskega planinskega društva v Pragi, ki je opravilo važno narodno obrambno delo v naših planinah.

Seveda pa so glavni gojitelji naših stikov Slovenci sami. Medtem ko pri duhovnikih vpliva cirilmetodijska unionistična ideja, misel na versko nekdanjo zvezo Slovencev z Veliko Moravo, je pri laikih skoraj brez izjeme mogoče ugotoviti, da so bili študentje praških visokih šol. Žal prav to vprašanje o naših študentih na praški univerzi doslej ni še preiskano. Vaclav Burian je sicer ob 600-letnici Karlove univerze napisal v Slovanskem prehledu 1948 članek o slovenskih študentih na tej univerzi, toda obravnava le konec 19. in naše stol. Vprašanje je torej v glavnem ostalo odprto. Zlasti letniki SB, SG in še prej Vedeža i. dr. prinašajo mnogo sestavkov in člankov, ki pričajo, kako je pisec marsikaj sam videl in doživel v Pragi. Naše literarne revije po Stritarjevem Zvonu so dobivale mnoge češke mesečnike, iz katerih so črpali poročevalci gradivo za svoje sestavke. Razen čeških pa so mogli posredovati neka poznanja tudi nemški, Slovanom naklonjeni listi in časopisi, ki jih je v drugi polovici 19. stol. bilo nekaj. Tu najti izvore pa bo še teže, ker marsikaj v naših knjižnicah ni na razpolago. Pomembnejši vir za naše informatorje, ki so pisali kratka poročila o različnih literarnih pojavih, so mogli biti tudi hrvaški časopisi. Vendar bi bilo nevarno, ko bi tu pretiravali, kakor bi bilo napačno, ako bi to pot zanikavali. Zlasti v dobi ilirizma je

bilo poti iz Prage preko Zagreba v Ljubljano najbrž precej. Za previdnost v prisojanju posredovalne vloge Zagreba naj navedem primer.

Berkopčeva Bibliografija ima v srhrv. oddelku str. 137. zaznamovan hrvatski prevod romantične zgodbe Sin Begler-bega. Avtor tam ni naveden, medtem ko je pri slovenskem prevodu iste stvari kot avtor zapisan Ferenc Csáki (str. 55: Begler-bega sin). Hrvatski prevod je iz leta 1852, našega je napravil Gorenjec dvajset let pozneje. Ker so prevodi iz slovaškega kroga zelo redki, sem hotel ugotoviti, od kod je prišel ta Csáki, ki ga velika Riznerjeva slovaška bibliografija ne pozna. NUK v Ljubljani ima prav iz Gorenjčeve zapuščine prvi letnik hrv. Nevena, kjer je bil priobčen omenjeni hrvatski prevod. Vendar iz primerjanja obeh prevodov ni mogoče sklepati, da bi bil slovenski prevod nastal na osnovi hrvatskega, torej posredno, brez izvirnika. Lahko, da je hrvatski prevod dal pobudo za naš prevod, ta pa je nastal samostojno po slovaškem ali morda češkem izvirniku. O tem pričata imeni Mikulaš in Trenčin, ki ju ni v hrvatskem prevodu, in beseda zavoj v slovenskem prevodu za slovaški ali češki závoj, ki pomeni pajčolan.

Vire, po katerih so nastala naša poročila, bo treba posebej ugotavljati za slovaški delež pri vzajemnih stikih. Ti viri so bili v veliki večini češki, pisani in pač tudi ustni, o čemer namreč priča večkrat izraženo obžalovanje, da so se Slovaki »odločili« od »enotnega knjižnega jezika«. Informacije o slovaškem kulturnem življenju so pičle in po večini podane s praškega centralističnega zrelišča.

Ogromno gradivo, ki ga je zbral, je B. razporedil smotrno in pregledno. Opravil je težaško delo, za kar mu gre priznanje. Da to ali ono ni v vsej popolnosti navedeno, je razumljivo tudi zato, ker sestavljalec marsičesa ni imel sam v roki, ampak se je moral zanesti na prejšnje, manj zanesljive bibliografije. Kljub temu, da je zbiral gradivo tudi v naših knjižnicah, mu zaradi omejenega časa ni moglo v vsakem pogledu uspeti vse. Naslednje pripombe žele biti samo dopolnilo, popravek in opozorilo na to ali ono, ne da bi hotele biti izčrpne. Tako delo za izpopolnjevanje Bibliografije bo treba opravljati še nadalje.

V zadregi moremo biti že pri ločevanju področij, ki so vnesena v to prvo knjigo Berkopčeve Bibliografije. Področja se prečesto križajo in mnogi pisatelji pripadajo hkrati različnim območjem duhovnega ustvarjanja. Tako na primer med drugim ni v Bibliografiji Palackega, čeprav imamo že 1848 v Pravem Slovencu na str. 231. o njem članek, ki ga je napisal J. S., verjetno Jožef Šubic. Enako ni zapisan prevod Tomaža »iz Štitnega«, ki ga je napravil M(atej) Cigale v Janežičevem Cvetniku slovenske slovesnosti str. 97.—101. Berkopec verjetno šteje prvega za politika, drugega za filozofa, zaradi česar torej spadata v njegovo drugo knjigo. V resnici pa sta bila toliko literarno aktivna, da ni češke slovstvene zgodovine brez njunih imen. Čudno pa je za Tomaža, da ima Berkopec o njem zapisan članek (str. 196.). Iz tega bi sklepal, da gornjega prevoda ni opazil. Spričo načela, da označuje vse knjižne izdaje brez ozira na vsebino, navaja knjižno izdajo Drtine: Vseučiliška ljudska predavanja (str. 20.), pri čemer pripominja, da je to ponatis iz NZ, prve objave pa ne omenja. Isto je z brošuro Slovensko in hrvatsko romanje na Velehrad..., ki je v Bibliografijo vnesena, prva objava pa ne. Verjetno sodi Berkopec, da spadata oba spisa v II. knjigo njegove Bibliografije. Pri Macharjevi Magdaleni na primer navaja, tudi prvo objavo v Sloveniki, pri knjižni izdaji pa ne pripominja, da je ponatis. Takih križanj in nedoslednih zapisov je še nekaj. Nerešeno je tudi vprašanje del, ki so vsebinsko različna, to se pravi del, ki govorijo o različnih stvareh. Trstenjakov Spomenik slovanske vzajemnosti 1886 je spominski spis o slovenskem potovanju na Češko in Moravo, toda vsebuje tudi poseben oddelek z naslovom Nekaj listov iz češke knjige, kjer so med drugimi orisi naslednjih književnikov: Fr. Palackega, Fr. Šimáčka, Jana Kvíčale, M. Tyrša, E. Krásnohorske, A. Jiráska, Sv. Cecha, V. Beneša-Třebizskega in Jana Lega. Berkopec knjigo omenja, a posebej ne opozarja na gornje biografije. Smotrno bi bilo,

da bi pod imenom Ekert František (str. 154) navedel pisateljevo sodelovanje v Trstenjakovem Spomeniku, ker je gornje življenjepisne črtice napisal Ekert, ali pa bi zapisal vsako biografsko črtico pod pripadajoče ime književnika. Pri knjigi Slovanski svet, ki jo ima pod imenom Niederle Lubor (str. 26.), gre tudi za razprave različnih avtorjev, ne samo za Niederlovo. Niederle seže samo do str. 176, nato pa sledi Lončarjeva Socialna zgodovina Slovencev in Mačkovškova Statistika Slovencev, oboje str. 176—260. Nato sledi bibliografija, ki jo je pač sestavil Niederle, toda pri bibliografiji o Slovencih je sodeloval spet Mačkovšek. Zato Berkopec napačno navaja za knjigo 306+2 str., ko je iz češčine preveden le del knjige, ostalo pa je izvorno slovensko.

V prvem oddelku, kjer so navedene izvirne knjige, ki govore o Čehih in Slovakah, bo gotovo mogoče dodati še to in ono. Sem bi spadali n. pr. Vošnjakovi Spomini I.—II., saj je v II. knjigi precej odstavkov, ki govore o zvezah s Češko (Vošnjak kot slovenski zastopnik pri vzidavanju vogelnega kamna za Národní divadlo v Pragi 1868, shod federalistov v Pragi, minister Jíreček itd.). Sem bi dalje sodile tako rekoč vse knjige, ki govore o Cirilu in Metodu, ker je nemogoče, da ne bi obravnavale njunega delovanja v Veliki Moravi, kar pa je del češke in slovaške zgodovine. Dodati je Mrkuna Antona Slovanski molitvenik iz 1927, ki vsebuje življenjepisne črtice o Mladi Premislavi, Vojtehu, Janezu iz Nepomuka, Prokopu, Ljudmili in Večeslavu.

Sestavljalec je prišel lahko velikokrat v zadrego, ali naj to ali ono drobno stvar izpusti ali zapiše. V uvodu namreč pravi, da je uvrstil v Bibliografijo vsak članek in vsako poročilo iz časopisov, navedenih v seznamu na koncu knjige, izpuščeni da so le najkrajši zapiski v dveh, treh vrstah iz nekaterih hrvaških in srbskih časopisov. V resnici navaja včasih tudi čisto nebitne pripombe in zapiske, včasih pa jih le izpusti, čeprav so daljši in pomembnejši. Tako na primer je zapisana pripomba iz ZS 1934, 24, ki se v celoti glasi takole: »Božena Benešova in A. M. Tilschova, odlični predstavnici češkega modernega romana, sta praznovali minuli mesec šestdesetletnico. O njunem književnem delu bomo ob priliki pisali obširneje.« Po tem načelu, da navaja vsako najmanjšo pripombo, pa bi Bibliografija morala vsebovati še to in ono. Pristavljam tu svoje dodatke, ne da bi hotel biti v tem izčrpen.

[Dr. Fran Ilesič]: Iz dobe Prešernove (o Máchi), Sn, 1912, 128. — [Dr. Fran Ilesič]: Čehoslovani, Sn, 1912, 384. — [S[tr]ěbrný] D[ominik]: Spolok sv. Vojtecha, DS, 1906, 57. — Z[a]l[ora]c St[jepan]: Češko slovstvo, DS, 1890, 31, 96, 126. Bibliografija ima ta članek zapisan pod: Vrchlický, str. 199, in sicer vsa tri nadaljevanja. V resnici govori o Vrchlickem samo str. 126, str. 126—127 pa prinašata poročilo o štirih knjigah društva »Hlasy katol. spolku tiskového«, pod katerim je podpisan »Jelení«. Prvi dve nadaljevanji pa vsebujeta ne samo poročila o Jirásku in Krásnohorski, kakor piše Bibliografija na citiranem mestu v oklepaju, ampak tudi o V. Sládku, Brodskem in Brynychu, da omenim samo tri, ki jih sicer Bibliografija tudi posebej razvršča v oddelku člankov o čeških in slovaških literarnih pojavih. — O Danielu Lichardu je napisal nekrolog dr. Valentin Zarnik, LZ, 1883, 199—202. Članek ni naveden, medtem ko je navedena 10 vrst obsegajoča pripomba o Lichardu v Sn. — Dr. Fran Ilesič: Češki pesnik Mácha v Prešernovem krožku v Ljubljani, Sn, 1911, 7—8. — Krásnohorská: Pripovedka o vetru. Poročilo o prevodu ima Zk, 1926, 179. — Sv. Metoda smrt. Češki zložil Jan Soukup, preložil Anton Aškerc, SV, 1887 (zv. 41), 93—95. Tu je zanimiva paralela z Medvedovo pesmijo Smrti prerok: enak predsmrtni poslovilni Metodov govor. Soukupova pesem pripoveduje še o postavitvi Gorazda za Metodovega naslednika. Medved je krajši, bolj dramatičen. — Campe J.: Robinson mlajši, Knjižno poročilo SB, 1851, I. teč., 47. — Navratilov narodopisni spis Slovenske narodne vraže in prazne vere primerjane drugim slovanskim in neslovanskim v LMS skozi osem let (gl. Slebingerjevo bibliografijo publikacij SM) vsebuje tudi mnogo češkega, moravskega in slovaškega narodnega blaga, čeprav obdelano neznanstveno. Če je zapisan Hubad z Običaji slovanskimi (str. 207), spada v Bibliografijo pač tudi Navratil. — Erben J. K.: Zlata pavka, prev. Josip Gruden, Zk, 1912, 151. —

Pisateljica Jana Františka Hruške, basni in črtice, je prevajal Josip Gruden v Zk 1923, in sicer: Veverica in ptiček, 95; Muha in metulj, 70; Junček, 70; Ptičar in slavec, 142; Strnadje in škrjanec, 189; v Zk 1925/26, 94: Dva psa. — Špalkova M.: Junakinja. Prevedel Josip Gruden, Zk, 1923, 46. — Beneš Václav-Třebizský: Na vernih duš dan. Prevedel Josip Gruden, Zk, 1916, 280. — Aškerčeva Svetopolkova oporoka je bila večkrat objavljena, kakor navaja Bibliografija. O tem gl. Aškerčevo Bibliografijo. — Hočevar Ciril: Sokolski katekizem. Izšel je 1923 pod istim naslovom v isti založbi v prvi slovenski izdaji. Bibliografija navaja le drugo slovensko izdajo, srbohrvatski izdaji pa obe. — A (leksander) H (udovernik): G. Andrej Bella, LZ, 1883, 480. — Nekibe. Zgodovinski romantičen obraz. Spisal L (avoslav) Gorenjec. LMS, 1881, 87—112. Na koncu stoji pripisan kot vir »Jih«, torej je Gorenjcu služila češka predloga. — Obraz iz francosko-pruske vojne. Zora, 1872, 101—104. Poslovenil iz »Svetoz.« F. Firbas. — Milčinskega Tolovaj Mataj, ki sloni na češki ali slovaški ljudski pripovedi, ni naveden, medtem ko Bibliografija str. 142. navaja v srhr. oddelku prevodov: Mataj. Slovačka narodna priča. — Navedena je »Osvěta« na str. 218, s strani 15. v Zori, ni pa zapisana s str. 232., kjer je tudi podpis: V.-J. N. — Na isti strani istega letnika Zore je poročilo o J. Sulca knjigi: Doba mladosti doba sreče. — Pivčan [= Domicelj Franc]: Utemeljitev (!) Prage. SB, 1851, II. teč., 53—55. Članek je sicer zgodovinski in izvirno slovenski, zato bi spadal v odd. IV. — Češko zgodovinsko snov ima: Junakinja Kamenička. Po Aneku izdelal K (očevar Stefan?), SB, 1851, II. teč., 1—8, 17—24. Izvirnega pisatelja nisem mogel ugotoviti. — Preissová Gabrijela: Silhueta z nabora, 149—160; Cunjar Jaka, 161—177, v X. knj. Venca slovanskih povesti, Gorica, 1906, na zunanem ovitku 1913. Oboje je prevedel AD. IV. ali morda Ad. Iv., kakor je v isti knjigi podpisana izvirna črtica. Prevajalec bi utegnil biti Anton Dermota, ki je prav Preissovo precej prevajal.

Posebno poglavje s področja stikov so različne pesmarice, to je zbirke besedil, a brez not. Nastale so pač v dobi čitalnic, ko so taki pesemski teksti bili potrebni za zborovsko petje in ko se je gojila panslavistična misel slovanske skupnosti. Prva taka pesmarica je Razlagova v dveh izdajah, Gradec 1863 in Maribor 1872. Razlag v Predgovoru k II. izdaji pravi: »Posebno učeci se mladini priporočujemo češke, poljske in ruske pesmi, ker bi vsaki izobraženi Slaven razen domačih narečij popolnoma vsaj razumeti moral severna slavenska narečja« (str. 6). Berkopec navaja tekste iz II. izdaje, iz I. pa ne. Vendar v II. izdaji izpušča: Posláni městum slovanskym, V. H. P., 200, in: Zmena, 135—136, Miloslav Dumný [= Bachát Daniel]. Spadajo pa v Bibliografijo naslednji deloma izvirni, deloma prevedeni teksti iz prve izdaje: Slovenski duh [= Samuela Tomášika Hej Slovani], 23—25, brez navedbe avtorja in prevajalca. — Hej Slovane, češki izvirni tekst, avtor nezapisan. — Kje dom je moj, priredba češke pesmi, podpisan Pirnat, 26. — Kde domov muj, dve kitici, brez navedbe avtorja, 27. — Poděbradská (Moravo! Moravo!), brez avtorja, 27. — Vilharjeva budnica Ne udajmo se, 31, spada med gradivo s češkim motivom. — J. Marek: Společní, 36. — Čelakovský: Písen Čecha, 40—41. — J. Marek: Lizinka (češki tekst), 45. — Jelen: Zenuška, 49. — Chmelenský: Na vlast (O vlasti má, drahá ty vlasti Česká), 53—54. — Husitská (Těšme se...), 59—60. — Dle Chmelenského: Na vlast (Vlast! jaké to sladké jméno), 65. — Nitra (Nitra milá, Nitra), slovaški tekst, brez navedbe avtorja, ljudska, 69. — Pícek: Vltava (Vltavo! Vltavo! Reko Čechů), 73. — Dr. Rieger: Kovářská, 77—78. — Dr. Rieger: Kovaška, 78—79. Prevajalec ni naveden. Berkopec str. 48. navaja to pesem v II. izdaji Pesmarice in misli, da bi mogel biti prevod Razlagov. Verjetno je prevod napravil Ivan Železnikar, kakor trdi Malovrh v SN v Železnikarjevem nekrologu. — Jablonský Bol (eslav): Vojenská, 83. — Crha Václav A (ntonín): Svornost v národu, 90. — Sladko umříti, brez avtorja, verjetno ljudska, 98. — Slovenská (Bože muoj, oče muoj), pač slovaška ljudska, 101. — Chmelenský: Děvy slovanské, 117. — Pod enim naslovom: Slovan jsem a Šablenka sta združeni na str. 121. dve pesmi. —

Podskalská (Ti jonaci z Podskali), avtor: »P.«, 125—126. — Ach ne-ní, pač ljudska, 129. — Vysoká hora (Horo, horo, vysoká jsil), pač ljudska, 139. — Med čl. motive bi štel Jenkovega Sama, 139 v prvi, 112—113 v drugi izdaji.

Druga izdaja Razlagove Pěsmarice ima manj izvirnih čeških in slovaških tekstov. Ker pesmim ni bil podložen napev, jih verjetno niso mogli peti; zato jih je sestavljalec v drugi izdaji precej črtal.

Od kod je Razlag prevzel besedila, ne pove. Verjetno mu je za to služila kakšna podobna češka, morda tudi hrvatska pesmarica. Ugotoviti bo treba pot, po kateri so gornje pesmi prišle k nam.

Razlagovo delo je s podobnimi smotri nadaljeval časnikar Ivan Železnikar, in sicer najprej v Novi pesmarici, izdal Dragotin Hribar, Ljubljana, 1889, strani 304, ki je Berkopec ne upošteva, potem pa v Slovanski pesmarici, ki jo Berkopec navaja. Železnikar piše v Predgovoru, da nadaljuje tradicijo Razlagove Pesmarice. Obenem se opravičuje, da je neslovenskih pesmi sorazmerno malo, in pravi: »tudi čeških ni toliko, kolikor bi jih rad. In baš češke pesmi so nam najbolj sorodne. Mej njimi nahajajo se pravi biseri, vrhu tega je pa tudi znamenito, da imajo samo Čehi in Hrvatje v svojih „Pesmaricah“ tudi slovenske pesmi, da je vsaj mej temi tremi rodovi slovanskimi zavladala nekaka vzajemnost« (str. III—IV). Ta Železnikarjev citat posredno dokazuje, da so v glavnem sestavljalcem naših pesmaric služili češki, deloma hrvatski vzorci.

Železnikarjeva Nova pesmarica ima naslednje tekste, ki spadajo v našo Bibliografijo:

Kje dom je moj, avtor naveden, podpisan Pirnat, 9—11. — Hej Slovenci, brez navedbe avtorja in prireditelja oziroma prevajalca, 12. — Slovan (Jaz sem Slovan z dušom, s telom), brez avtorja in prevajalca, 88—89. — Vilhar M(iroslav): Ne vdajmo se, 27—28. Navajam zaradi motivike. — Jenko Simon: Samo, 50—51. Navajam zaradi motivike. — Picek: Staročeská (Byvali Čechove...), 293. — Poděbradská (Moravo, Moravo), 293—294. Pesem ima podpis: Z písmi V. Hanky, kar bi lahko pomagalo izslediti izvirno pesmarico. — Tůma K.: Píseň Sokolův, 294—295. Berkopec str. 361. ima to pesem kot anonimno iz Železnikarjeve Slovanske pesmarice. — Husitská (I. Těšme se sladkou nadějí, II. Nadeje se vyplnily), 297—298, kot avtor podpisan: Krov. — V. Vek: Valečna, 299. Berkopec str. 361. ima pesem kot anonimno iz Železnikarjeve Slovanske pesmarice. Enako še naslednje tri pesmi, medtem ko ima Nova pesmarica avtorje navedene. To so: F. L. Čelakovský: Radostné cestování, 299; V. Nejedlý: Ukolébavka, 300; A. B. Tovačovský: Na jaro 301.

Slovansko pesmarico navaja Bibliografija kot drugo izdajo. Toda prve izdaje sploh ni! Tudi to »drugo« izdajo je izdal Dragotin Hribar, avtor pa je Ž(eleznikar) I(van), ki je prvi pesmarici podpisan s polnim imenom. Slovanska pesmarica 1910 je »druga« izdaja Nove pesmarice iz 1889. Predgovor je v Slovanski pesmarici podpisal izdajatelj Drag(otin) Hribar. V njem pravi, da je Slovanska pesmarica druga izdaja Nove pesmarice, ta pa da je bila nadaljevanje in nadomestilo za razprodano Razlagovo Pesmarico. Povezanost pesmaric je torej zavestna.

K navedbam iz Slovanske pesmarice v Berkopčevi Bibliografiji ni nič dodati razen avtorja slovaške himne Nad Tatrú se blýská str. 361, ki je Matúška Janko.

Toda tradicija čitalniškega popevkarstva, ki ga navdihuje panslavistična ideja, sega še preko 19. stoletja v naše obdobje. V Celju je 1928 izšla Slovenska pesmarica. Zbirka najpriljubljenejših narodnih in umetnih slovenskih pesmi. Uredil A(nte) B(eg). Založila Gričar-Leskovšek. Str. 240 + XXII. Tudi tu »Založništvo« v Predgovoru navezuje direktno na obe Razlagovi in obe Železnikarjevi pesmarici, dostavlja pa: »Izpuščene so z malimi izjemami druge slovanske pesmi, kakor ruske, poljske, češke itd.« (str. 5). Sele tu se je torej nekoliko omajala kollárjanska ideja, ki je kumovala Razlagovemu delu. Citirana knjiga ima ob vsaki pesmi tudi nekaj navedb njene glasbene objave,

tako da more služiti to in ono kot napotek za bibliografijo čeških in slovaških pesmi v glasbi, kar naj po Berkopčevem načrtu prinese druga knjiga njegove Bibliografije.

Knjiga prinaša naslednje tekste, ki sodijo v Berkopčevo Bibliografijo: Hej Slovenci, avtor naveden, prevajalec ne, 16. — Simon Jenko: Ko zaspal bom v jami, 17. Spada med č. sl. motiviko pri nas. — Kje dom je moj, avtor naveden, priredil Pirnat, 17—18. — Moj dom I., »po češki«, 19. — Moj dom II., Jos(ip) Cimperman (po češki »Tam kde věnčí«), 19. — Simon Jenko: Samo, 26. Spada med č. sl. motiviko pri nas. — Slovan, »po češki«, avtor in prireditelj naveden, 27. — Vilhar M(iroslav): Ne vdajmo se, 41. Spada med č. sl. motiviko pri nas. — Sporočilo, »po češki St. Stegnar, uglasbil Tovačovsky«, 95. — Moravska narodna (Zabučale gore), 211, prevod Župančičev. — Tugospev, »po češki (uglasbil) Tovačovsky«, 237.

Izven časovnega okvira, ki ga zajema Bibliografija, ostaja pesmarica Antona Anžiča iz 1936 ter Glonarjeva Slovenska pesmarica 1940 in 1941. A pripominjam hkrati, da je najraznovrstnejših pesmaric za najrazličnejše potrebe bila še cela vrsta in da jih je enako treba ekscerpirati za Bibliografijo.

Primer vseh teh pesmaric od srede prejšnjega stoletja do praga druge svetovne vojne je priča trdožive »slovanske orientacije« naše buržoazije, ki korenini v kollárjanskem panslavizmu, se razbohoti v čitalništvu, razvodeni v sokolstvu in izzveni v samozadovoljnem, izživetem prosvetarstvu in jugoslovenarstvu zadnjih desetletij.

Naj navedem še eno pričo velikega Kollárjevega negativnega vpliva v naši literaturi! To dopolnilo spada sicer vsebinsko v oddelek čeških in slovaških motivov v naši literaturi, pa naj ga navedem tu v dokaz o trdoživosti Kollárjevega vpliva. Gre za nepomembno zbirko verzov dr. Bratoljubiča Domobranskega, s pravim imenom Megliča Jožefa (gl. SBL) v knjigi, ki je izšla 1896 pod naslovom Biser-ljubav zlasti za Slovane. Posvečena je med drugimi Riegru, Harrachu, Gregru in Sasinku. V zbirki mrgoli odistične epigramatike, napisane v »slavjanščini«, a ima tudi nekaj zgodovinskih epskih pesmi. Pesmi s č. sl. motiviko so naslednje: Na grobu sv. Metodija 5—7. — Klic ss. Cirila in Metoda na Slovane, 20—24. — Verolomstvo 37—40. — »Kóruna Česká«, 53—54. — Epigrami: Smetani, 124; Gr(ofu) Harrachu, 125; Samu, 138; Českim medicinskim korifejam, 140; Šuleku, 159; Dvořaku, 159; Šafaříku, 159; Kollárju, 160; Ondříčku, 160; Palackemu (kar cela pesem), 161; Češki razstavi, 161; Žižki, 171, ter Svatopl(uku) Cechu i Vrchlickemu 174. Pesniška vrednost teh »proizvodov« je seveda enaka ničli. Rešiti je ne morejo niti redke pripovedne pesmi s snovjo iz češke zgodovine, ki so nastale pod vplivom tedaj mogočne Aškerčeve zgodovinske epike.

Dodatki, ki sem jih doslej navedel, predstavljajo samo daljše članke in prevode, krajših zapiskov, opomb in informacij pa bi bilo za Bibliografijo še več. Tako bi bilo na primer iz Gledališkega lista mogoče navesti precej nezaznamovanega gradiva s področja gledališča in dramatike ter slovstva, gradiva, ki sta ga priobčevala predvsem A. D. in F. L. (A. Debeljak in F. Lipah). Kakšna malenkost je Bibliografiji ušla tudi iz revij in časopisov.

Posebej moram opozoriti na literarnozgodovinske članke, ki spremljajo knjižne prevode. Pogosto so prav obširni in pisani dovolj resno. Veliko takih člankov v Bibliografiji ni. Kritični pretres teh in podobnih poročil in člankov je ena izmed nalog naše književne zgodovine.

Ti članki spadajo pravzaprav v IV. odd., v bibliografijo člankov o čeških in slovaških kulturnih ustvarjalcih, vendar jih Berkopec postavlja takoj ob zapise prevodov. Tako navaja ob Krstu sv. Vladimírja Havlička-Borovskega (str. 21): Z životopisom in portretom Havličkovim. Pri Protivjih Podjavorinske pristavlja: Dodatek uredništva, članek Andreja Gabrščka o pisateljici in Slovaki. Ob zaznamku Povesti s potovanja Anne Rehákové je zapisan tudi članek o njej itd. Večkrat pa podoben članek ni zabeležen. Sestavljalec ni imel vsake knjige sam v roki in je to in ono spregledal. Opozorim naj na nekaj gradiva te vrste.

Zaključna stran (Pristavek, str. 54) Levstikovega prevoda Rokopisa kraljevdvorskega govori o delu in Hanki. Dr. I. Pregelj je napisal uvod v Baarovo Zadnjo pravdo (str. 3—5). Glonar je svojemu prevodu knjige Dominika Stříbrnega o Simonu Gregorčiču na str. 147—152 dodal Epilog prelagatelja, članek, ki je zanimiv tudi za češko literarno zgodovino, saj vsebuje nekaj zanimivih podatkov o Stříbrnega delu med prvo svetovno vojno v Pulju. (Sestavek je večidel osebno pričevanje dr. I. Sorlija, ki se je z njim srečal v Pulju.) Podlimbarski je svojemu prevodu Zeyerjevega romana Jan Marija Plojhar pri SM napisal Predgovor, str. 5—10 (podpis: P.). Knjiga Ivančkov sveti večer pisatelja Ignáta Herrmanna ima na str. 85—88 članek o pisatelju, podpisan s kraticama: A. N. Slavko Slavec [= Andrej Budal] je v knjigi Mišo pisatelja Martina Kukučina napisal pod naslovom: Martin Kukučin doslej najboljši sistematični in poljudni splošni pregled dežele Slovakov in podal obris njihovega slovstva, seveda le glavnih imen, in posebej Kukučinovega dela. Ta članek spada pri nas doslej med najboljše o slovaški literaturi. Bezruč je za slovenski prevod Sleskih pesmi napisal posebno poslanico, ki je priobčena na I. str., prevedel pa jo je dr. Krivic Rudolf. Tej poslanici sledi eseistični članek o pesniku ter o socialni in nacionalni vsebini njegovih pesmi; tega je posebej za slovensko izdajo napisal dr. V(ojtěch) Martínek, prevedel pa K(arel) Schweiger (str. II do XVI). Enako pozornost avtorjev za naš prevod sta izpričala Urban in Durych. Milo Urban je napisal za Steletov prevod svojega Živega biča posebno spremno pismo, ki je v faksimilu priobčeno na str. 5—7, v Steletovem prevodu pa na str. 8. Za tem sledi prevajalčeva študija o slovaškem kulturnem razvoju po letu 1918 ter oris in analiza del Mila Urbana (str. 9—22). Tudi Durych je slovenski izdaji svojih Blodenj napisal posebno posvetilo. Faksimile avtograma je na str. 5, prevod pa na str. 6. Knjiga ima tudi njegov portret. O pisatelju prinaša nepodpisan članek knjižni prevod njegove Marjetice (str. 7—10). Slavec [= Budal] je obširno opisal Čapka-Choda v knjigi Hojka in Nedonošen (str. 89—99). Kakor v zadnjih desetletjih pa je zaslediti podobne članke o pisateljih tudi ob starejših naših prevodih. Pri prevodu iz Erbena J. K. Zlata pavka, Zk, 1912, je pod črto na str. 151 osem vrst življenjepisa in pisateljeve oznake. V isti knjigi, kjer so Anne Rehákové Povesti s potovanja, ob kateri Bibliografija zaznamuje članek o pisateljici in njeno sliko (Bibliografija str. 48), v isti knjigi je tudi slika Gabriele Preissove in članek o njej, kar Bibliografija navaja na str. 47. Ob knjižnem prevodu Mladosti iste pisateljice (Bibliografija str. 27) pa zaznamuje samo: »1 slika«, ko bi bilo vendar jasneje, če bi zapisal, da je tam pisateljčin portret. A tu ne zaznamuje o njej članka: Gabrijela Preissová (str. V—XIV), članek, za katerega pravi pisec Ant(on) Dermota pod črto str. XIV, da je razširjen sestavek iz Korotanskih povesti. Tudi tega članka Bibliografija ne navaja. Ob prevodu Čehove povesti Jestřáb contra Hrdlička ni v Bibliografiji zaznamovan članek o pisatelju, ki ga je pod naslovom »Svatopluk Čech« »priredil Jos(ip) H(acin) Zormanov« (str. V—X). Zanimivo je, da navaja Bibliografija (str. 20) rimsko paginacijo — to so strani članka — ter »1 slika«, to je avtorjevo. Ker je v isti knjigi priobčen tudi še prevod Čehovih Prvih skrbi, bi bilo treba obema stvarima označiti paginacijo posebej, zlasti ker sta si po obsegu kar enaki.

Berkopec pravi v Uvodu (str. VI), da so pač nekateri bibliografski zaznamki nepopolni, ker ni imel sam v roki vsake knjige. Gornje pripombe in nadaljnji dodatki, kolikor bi jih nabrali ob sistematičnem pregledovanju knjig in revij, bi dopolnili sedanje ugotovitve.

Oddaljenost od virov, naših knjižnic, je sestavljalcu tu in tam onemogočila tudi zadnje kritično preverjenje podatkov, ki jih je morda črpal iz kakega Simoniča, Slebingerja, iz revij i. pod.

Tako je treba popraviti zaznamek Berkopčeve Bibliografije o Stúrovem spisu O narodnih pesmih in pravljicah plemen slovanskih. Na stran 194 je zašel očitno po pomoti, ker je sicer bibliografsko točen. Spada namreč v odd. II., 2, v skupino prevodov, ki so bili objavljeni v časopisih. Prevod znamenite knjige, ki jo je po Stúrovem slovaškem rokopisu prepisal v češčino

pisatelj Kalinčiak in izdal 1853 v Pragi, je namreč priobčil 1866 ((ranc) Žličar v Geršakovih Čitalnici, vendar je spis preveden le v odlomkih. Prevod sega do str. 105 češke izdaje (v celoti ima knjiga 146 strani). Ker pa je Čitalnica s IV. zv. prenehala (v toliko je treba popraviti Bibliografijo, ki tudi str. 300 do 312 šteje v III. zv.), seveda tudi ni bilo nadaljevanja, ki je sicer na str. 312 bilo obljubljeno.

Bibliografija prinaša na str. 35 zapisek, ki ga je razumeti tako, kot da je dr. Ivan Lah v celoti prevedel roman Rod Jurija Klemenčiča pisateljice Gebauerove. V resnici so prevedeni samo odlomki, prevajalec pa jih povezuje s kratkimi povzetki vsebine.

Nepopoln je zapisek Lahovih prevodov iz Slave hčere Jana Kollárja (str. 41). Iz Berkopčeve navedbe bi smeli soditi, da je prevedena Slávy dcera v celoti, kar bi po prvi izdaji 1821, po prvem zarodku zbirke, pomenilo 86 sonetov, po izdaji 1824, kjer srečamo že naslov Slávy dcera, 151 sonetov s Predspevom, po izdaji 1832 pa nad 600 sonetov. Dejansko ima Lah v svoji Češki antologiji izbor 55 sonetov, in sicer 10 iz I., 8 iz II., 14 iz III., 8 iz IV. in 15 iz V. speva. Navesti bi bilo treba vse prevedene sonete po njih začetnih verzih ali zapisati številke sonetov, kakor so razvrščeni v izdaji, ki jo je uporabljal Lah. Ni brez značilnosti, da je iz V. speva, to je najslabšega, vzetih kar 15 in iz IV. speva 8 sonetov, torej 23 iz spevov, kjer se je lirika dodobra umaknila historizmu, velikokrat zgolj učenjarskemu naštevanju imen. Liričnih, zlasti ljubavnih sonetov pa je izredno malo.

Med prevodi je zelo veliko ljudskega blaga, večinoma priobčenega anonimno. Vendar se bo dal ugotoviti pri večini teh pravljic in pripovedk pisatelj ali prirejevalec. Predvsem je to Němcová. Tako piše prevajalec dr. I. Lah za svoje Češke pravljice, 1922 (str. 4), da je devet priobčenih pravljic vzel iz knjige Božena Němcová maličkým, po eno pa iz K. J. Erbena in dr. Tilleja. O knjigi ima Zk, 1923, str. 22, nepodpisano poročilo, ki ga Bibliografija ne navaja. Nik. Vrhov. [= Vrhovnik] je tri leta v Zk prevajal češke in slovaške pravljice pod naslovom Slovanske pravljice (1900—1902). Bibliografija navaja prevode kot anonimne na str. 55—56. Vrhovnikova članka Pravljičar v šoli (Berkopec, str. 146) in Babičine pravljice (Berkopec, str. 181) pa odkrivata pisatelja Slovanskih pravljic. Na retorično vprašanje otrok, kdo je napisal pravljice, ki so jih letos (t. j. 1900) brali v Zk, odgovarja Vrhovnik v prvem članku, da jih je napisal Beneš-Třebízský. V drugem članku pa govori o Němcovi in njeni babici, od katere da je slišala različne pravljice: »Ko je odrasla, je zapisala vse babičine pripovedke... ki ste jih lani [t. j. 1902] in predlanskim [t. j. 1901] prebirali v Zvončku poslovenjene« (str. 114). Pod ime Beneša-Třebízškega kot avtorja torej spadajo, da navedem samo naslove, za ostalo glej Bibliografijo str. 55, naslednje pravljice: Dva berača, Krojaček-kralj, Ladja na kopnem, Rudarjeva hčerka, Kako je čevljar preslepil hudobca, Trije kraljeviči in Zabica, vse same češke. Pod ime Němcove pa spadajo (navajam spet samo naslove, za ostalo glej Bibliografijo str. 56): Zakleta sestra, Dvanajst mesecev, Rožni popek, Zlatolasa nevesta ter Sirote in angel, vse same slovaške (Zk 1902). V naslednjem letniku Zk pa sta dve slovaški, Bog, daj srečo ter Ptič Ognjevič in morska deklica, ter dve češki, Očetova dediščina in Bajaja, vse štiri v priredbi Božene Němcove.

S tem sem samo nakazal, kako bo mogoče pri ljudskem slovstvu še tu in tam ugotoviti avtorja ali prirejevalca. Gre za anonimne spise, ki so jih prevajali med drugimi Fr. Hubad, L. Pesjakova, Lah, Ilesič, prevajalci po mladinskih listih in zbirkah itd.

Najtežja naloga, pravi Berkopec v Uvodu, je bilo ugotavljanje psevdonimov oziroma anonimov. Zgoraj sem ugotovil dva, pisatelja in pisateljico, za vrsto spisov, ki jih šteje Bibliografija med anonimne. Berkopec je ugotovil vrsto psevdonimov in razkril marsikateri anonim, vendar bo mogoče še to in ono popraviti, dopolniti ali ugotoviti.

Pri nekaterih čeških in slovaških psevdonimih v Bibliografiji niso postavljena občanska imena, čeprav so splošno znana in o psevdonimnosti ni

mogoče govoriti (prim. Bezruč-Vašek, Březina-Jebavý, Hviezdoslav-Országh, Podjavorinská-Riznerová, Tajovský-Gregor itd.). To vprašanje že povsem udomačenih pesniških imen pri nekaterih zdavnaj priznanih književnikih naj reši češka oziroma slovaška bibliografska znanost. Med manj uporabljenimi psevdonimi bi opozoril na ime: Psohlavý Jan (str. 186 v Bibliografiji), ki pomeni J. S. Baara. Za slovaške psevdonime imamo knjigo dr. J. V. Ormisa: Slovník slovenských pseudonymov, Bratislava, 1944, po katerem je mogoče dopolniti v Bibliografiji le s kraticami navedena rojstna imena, kot n. pr.: Riasnická Jelena, pravilno Helena, s pravim imenom Fiebigová Henny, Kurtha V... H...: Kurtha Vojtech Henrich itd.

Dopolnim naj Berkopca še z razrešitvijo nekaterih psevdonimov oziroma z nekaterimi popravki! Stran navajam le, kjer bi sklicevanje na imenski register zavajalo v dvome.

Krek B... = Krek Bogomil. — K. B. = Krek Bogomil. Brat Kreka Gregorija. Simonič navaja njegove Slovenske narodne pravljice in pripovedke. LZ je 1889 poročal o njegovem prevodu Tavčarjeve Vita vite meæ v brnskem nemškem tedniku. SBL ga nima. — J. K. = Jože Kranjc. — B. K. = Jože Kranjc. — Meglič S...: Meglič Simon. SBL ga nima. — Žabkar J. B. = Žabkar Jože (Belokranjski). — Davorinov = Karlin Pavle. — Slavko Slavec = Budal Andrej. — F. F. na str. 164 = Finžgar Franc. — R. C., v Registru C. R. = Finžgar Franc. — Filip Kalan = Kumbatovič Filip. — P... str. 196 = dr. Pokorn Jože. — K. S. = povsod velja, da je to Schweiger Karel, kakor kratici razrešuje Berkopec v Registru, medtem ko ima v tekstu ponekod pri teh razrešitvah vprašaj. — Cemažar Tone = Bevk France. — F. B. str. 57 = Bevk France. Tako in ne dr. Fran Bradač bo treba razrešiti vse F. B. v primorskih publikacijah. — Av. str. 162 = Vodnik Anton. — D. A. str. 157 in 172 = Debeljak Anton. — Narjan Pretko, v Registru: Pretko Narjan = Pretnar Janko. — Podlipski = Hicinger Peter. — Carpenter Jos(ip) = Cimperman Josip. — Polčanski Jernej = Francelj Jernej (gl. SBL). Rodil se je v Čabraški vasi pri Poljčanah in je bil 1849 v Pragi. — K... J... str. 209 = Kopač J... V SG 1858, II., 188, je naveden med naročniki kot pravnik v Pragi, SG, 1860, str. 128, kot pravnik na Dunaju. — Radonski str. 52 utegne biti dr. Zvegelj Andrej, ki je 1850 dopisoval v N iz Prage pod psevdonomimom Viteslav Radonievič (gl. Jezičnik XXVIII). — Na str. 52 je verjetno po tiskarski korekturi ostala izgubljena vrsta, kjer Berkopec psevdonom —p— razvezuje v: Parapat Janez. Celotna navedba iste stvari z imenom avtorja in z razrešitvijo psevdonima je pravilno umeščena na str. 49 (pod: Stule Vaclav), kjer je pravilna tudi razrešitev psevdonima v: Gorenjec (Podgoričan). J. P. na str. 52 in 53 je treba razrešiti v: Podmilšak Jože in ne Parapat Janez, tako da slednji iz Registra sploh izpade. Da je P. J. treba razvezati v Podmilšak Jože, mi priča njegovo zelo pogosto sodelovanje s podobnim blagom v tedanjih časopisih ter izvod B IV. v NUK v Ljubljani iz zapuščine Podkrajška-Harambaše, ki J. P. razrešuje v: Josip Podmilšak. Podkrajšek pa je o Podmilšaku pisal še 1906 v SN, torej ga je dobro poznal. — i+a str. 207 je gotovo Zavادل Antonín, ki je pred Stinglom pisal v DS. — A... O... v Registru: O. A. = Ogris Albin. — Fresl Franjo, bogoslovec u Celovcu, rojen Čehc. Tako SB 1851, teč. I., str. 176. — Poročilo o Kukučnovi Hiši v bregu je v Mentorju napisal France Jesenovec. — A. G., v Registru: G. A. = Gradnik Alojz. Trije prevodi iz Bezruča v NZ so Gradnikovi in ne Dermotovi. — J. O. v Bibliografiji str. 212 ni Janko Orožen, ampak Jože Ošaben = dr. Debevec Jože. Enako je poročilo o Zpěvákovem Učbeniku češkega jezika napisal Debevec in ne Debeljak, kar priča izraziti šolski ton poročila in potrjuje tedaj pogosto Debevečovo sodelovanje v Mentorju. Tudi D. v Vigredi (Bibliografija str. 205) povsem verjetno pomeni Debeveca, kakor mogoče tudi D. v DS 1910 (na isti strani Bibliografije). Saj je Debevec prevajal tudi iz češčine in bil med mladino velik propagator češčine na prostovoljnih tečajih. — Bibliografija str. 24 za II. zvezek Kosmákovih Izbranih spisov ne navaja prevajalcev. Zapisana sta na 4. strani ovitka tega zvezka, in sicer Jan. Sedej (= Jožef Sattler?) kot prevajalec prvih treh in

Rňy = Fran Gabršček kot prevajalec četrte črtice. — F... P..., v Registru P. F., je po vsej verjetnosti Gestrin Fran. — Pivčanin str. 52 in 53 bi utegnil biti Domicelj Franc. Umrli je sicer že 1855 (gl. SBL), vendar priobčuje SG že 1867, str. 150, neko črtico, za katero piše, da jo je »pisal rajnki F. D. Pivčan«, iz vsebine pa izhaja, da je bil pisatelj duhovnik, kar bi se ujemalo za Domiclja. Isti Pivčan je sodeloval s češko snovjo tudi v SB 1851 (gl. str. 210 tega poročila). — Berkopec si večkrat ne upa pripisovati avtorstva vsem zapiskom, ki so razvrščeni pod skupnim naslovom, pa jim je avtor zapisan samo na koncu zadnjega zapiska. Takih drobnih zanimivosti, ki uredništvom služijo kot mašila, kolikor jim to dovoljuje razpoložljivi prostor, imamo na primer zelo veliko v ljubljanskem Gledališkem listu, prispevala pa sta jih F(ran) L(ipah) in A(nte) D(ebeljak). Samo za zgled, kjer za avtorstvo gotovo ne moremo biti v dvomu, naj navedenem nekaj takih zapiskov. Na str. 227 Bibliografije omenjene tri zapiske: Bratislava, Košice, Praha je napisal F(ran) L(ipah). Str. 227: Kriza tudi v Narodnem gledališču v Pragi, str. 202: Werner, Pravica do greha, str. 159: Hilbert Jaroslav, Nasilje ali žrtev, str. 227: Obrazi čeških glumcev, str. 227: Nemški igrokazi na češkem odru, str. 227: Nova češka odrska dela, str. 172: E. Konrad, str. 186: Gabrijela Preissová in str. 156: Jan Grmela, Zena, jež milovala — vse te zapiske je prispeval A(nte) D(ebeljak). Mimogrede naj omenim, da ni Berkopec iz istega letnika zabeležil: Olga Scheinflugova, Kam iz zadreg, št. 14, str. 8, ne F. Š. Kozak, Dramatizirano narodopisje, št. 17, str. 4, in da na str. 50 Bibliografije navedeni prevod Wernerjeve Pravice do greha ni Vidmarjev, ampak Bradačev. — Isto neupravičeno previdnost kaže Berkopec pri poročilih, ki jih je v DS priobčeval F. Štingl. Poročila stoje po večini pod skupnim naslovom, avtor pa je podpisan včasih na koncu, včasih v sredi, včasih nikjer. Avtor se je pač podpisal s svojo kratico na koncu vsakega celotnega poročila in ne pod vsako oceno posebej, urednik pa je priobčeval od te celote, kolikor mu je dopuščal prostor, s čimer je pač prišel podpis avtorjev včasih na konec ali v sredo ali sploh izpadel. Tako piše na primer o II. delu Kopalovih Apostatov (DS, 1902, str. 54) poročilo, ki ni podpisano: »O prvem zvezku tega dela sem že poročal ‚Domu in Svetu‘ na str. 447. lanskega letnika.« Ker pa to citirano poročilo nosi podpis Fr. Štingla, smemo pač vsa poročila pod skupnim zaglavjem Češka književnost, DS, 1902, str. 54—56, smatrati za Štinglova. Mislim, da ta dokaz zadostuje in da bo tako mogoče marsikateremu poročilu, ki je sedaj v Bibliografiji zapisano kot anonimno, povsem upravičeno pripisati Štinglovo avtorstvo.

Zelo zanimivo je gradivo o čeških in slovaških motivih v našem slovstvu. Berkopec ga navaja razmeroma malo, gotovo pa ga je veliko več. Sam bom dal nekaj dodatkov. Ako bi hoteli biti v tem popolni, bi morali vzeti v roke pravzaprav vsako našo knjigo in vsako našo revijo ter vse prebrati. Tako pa je doslej priobčeno gradivo zgolj slučajno nabrano in ne dovoljuje nobenih ugotovitev ne o izvoru motivov ne o miselni pobudi za izbor motiva. Motivi, ki se vežejo na Čehe in Slovake, so mogli priti k nam po knjižni poti, direktno ali posredno, utegnili pa so biti odmev direktnega pisateljevega doživljanja. Pri Zupančičevem »krodrolasem piskrovezu Slovaku« iz Lahkih nog naokrog je pač računati na njegovo osebno srečanje s takim Slovacom v Beli Krajini, ker so tja prihajali slovaški potujoči piskroveci preko Hrvatskega in so bili ljudem znani kot »Žlovaki«. V Belo Krajino in na Kočevsko so prinašali tudi slike na steklo, kakor so jih na drugi strani prinašali v vzhodni del Slovenije, zlasti Premurje, preko Madžarske. Največ našega gradiva se neposredno ali posredno veže na Veliko Moravo, Cirila in Metoda ter Velehrad in vse, kar je s tem v zvezi. Berkopec navaja razmeroma malo tega gradiva, čeprav je tudi leposlovne obdelave teh motivov precej. Vendar smo pri marsičem v zadregi, ali naj štejemo med hagiografsko, cerkvenozgodovinsko, cirilmetodij-sko ali leposlovno gradivo. Največ češke in slovaške motivike se zdi, da je v času Janežičevih književnih podjetij, v desetletjih takoj po 1848. Neposrednih stikov z družbenim stanjem Čehov in Slovakov kaže naše leposlovje v teh motivih malo — Aškerčev Brat Slovak in ena Medvedova pesem iz cikla

Z Adrije sta zelo, zelo redki izjemi, posebna izjema pa so Cankarjeve črtice s češkega in slovaškega Dunaja.

Naj dodam nekaj opozoril glede gradiva, ki spada v to območje.

Motivno spada v ta oddelek Jenkov Samo. Še bolj pa sodi sem IX. pesem iz *Obrazov* (Ko zaspal bom v smrti), tako zaradi verza: Na visoki Tatri — jama izkopljite, kakor zaradi celotnega duha pesmi, v katerem vidim odmev Kollárjeve ideje, da je dežela pod Tatrami zibelka slovanstva. Od tod so se po njegovi misli Slovani razšli na štiri vetrove. Tatre so v središču slovanstva, zato pravi Jenko: »Tam moj duh bo gledal — na vse štiri strani.« — Berkopec navaja Gestrinovo pesem *Tri noči*. Objavljena je tudi v Gestrinovi pesniški zbirki *Izza mladih let*, Celje, 1893, str. 106—112. Iz iste zbirke spadata sem še *Bratom Čehom*, 94—95, in epska pesem *Vihing*, 100—102. Pesem *Ecce dolor* (str. 87—89) ima za moto prva dva verza iz Kollárjevega *Predspeva k Slave hčeri* in tudi vsebinsko ponavlja Kollárjevo nastrojenje. — Odmev slovaške revolucije 1848/49 je pri Turnograjski slovaški motiv *Slavjanski mučenik*, odmev *Velike Morave* in sv. bratov pa črtica *Svatoboj puščavnik*. Slovanski mučenik ni priobčen samo v knjigi *Starejše pesnice* in pisateljice, kakor pravi *Bibliografija* na str. 350, temveč je prvič izšel pod naslovom *Slavjanski mučenik* v SB 1851, I. teč., 129—131. Črtica je izšla tudi v hrvatskem prevodu maja 1853 v zagrebškem *Nevenu*. *Svatoboj puščavnik* iste pisateljice je slovaški motiv: porabljen je ljudski motiv o kralju *Svetopolku ml.*, kako kot neznan menih dočaka smrt (SB 1851, teč. II, 50—52). Ilesič je v Sn X, str. 207, nakazal eventualno zvezo tega motiva z *Levstikovim Ubežnim kraljem*. (*Levstikova pesem Na grobu Svetopolka* ni ohranjena, gl. *Levstikovo Zbrano delo I.*, str. 319.) *Pobude* za to motiviko so pri *Levstiku* izhajale iz *Hankovih falsifikatov* in iz študija v *Olomucu*. *Svatoboj puščavnik* je motivno soroden poznejšemu *Aškerčevemu Mutcu osojskemu*, kjer na nastopa *poljski kralj*. — *France Cegnar* opisuje v *potopisu Iz Trsta v Ljubljano*, SG, 1860, str. 46—49, srečanje s slovaškim zdravnikom v vlaku. — *Kosmač Jurij* v »domači povesti« *Eva Galova*, SG, 1862, str. 216—227, podaja divjo romantično ljubezensko zgodbo, ki jo sicer postavlja v naše kraje, junak pa je »ptujec iz Češkega ... sin nekega češkega plemenitnika, kateri je bil ob tridesetletni vojski ob vse prišel« (str. 217), se potepal po svetu in se nato ustalil na Slovenskem. Kljub domači lokalizaciji in poudarjanju v podnaslovu, da je to domača povest, vendarle dá *Eva Galova* slutiti, da je samo k nam presajena tuja cvetka. Naj bo predelava po češkem izvirniku ali naj bo le češki motiv, v *Bibliografiji* spada. — Da je v spisih *Podmilšaka Jožeta* precej čeških oziroma slovaških motivov, je razumljivo, ker je služil vojsko v *Komárnu* in prišel v neposreden stik s Slovaki. Že v svojem *potopisu Od Ljubljane do Komarna* (SG, 1868, 99—104, 138—145) citira slovaško ljudsko pesem, kakor jo citira *ibid.* 1866, str. 386. V njegovi izvirni pesmi *Mlada ciganka* (SG, 1868, 207—208) je govora o *Nitri*, *Donavi* in *Aču*. V prostor med *Budimpešto*, *Komárno* in *Prešov* je postavljena njegova krvava zgodba *Roparjeva ljubica* (*Zora I.*, 1872, 135—137). — V *Erjavčevih Huzarjih* na *Polici* nastopa *vahtmajster*, ki je doma iz *Lipnice na Slovaškem*. Okoli njega in *krčmarjeve Anice* se splete *ljubezenska mreža*, a *Slovak* pozneje celo pride po *Anico* in jo kot ženo odpelje na *Slovaško*. — *Romantični vojaški* motiv ima tudi *Kočevar Štefan* v *leposlovni črtici* o bitki pri *Kraljičinem gradu*: *Pri Kraljevem gradu*, B, 1872. — Ako *Berkopec* navaja med češko in slovaško motiviko pri nas tudi *Prešernov epigram* na *Daničarje*, bi spadala sem pač tudi *ljudska pesem* o *Pegamu* in *Lambergarju*, *Detelov Veliki grof*, še bolj pa njegov *Pegam* in *Lambergar*. — Iz novejšega časa ima na primer *Marica Bartolova črtico Moja Vltava* (Zk, 1918, 209—210). — *F. Rojec* ima v istem letniku Zk, str. 265, pesem, ki se začne: *Jaz Slovak sem iz Morave*. — Tudi pri *Medvedu* je razen pesmi iz cikla *Z Adrije*, ki sem jo omenil zgoraj (DS, 1899, in *Poezije I.*, 37), nekaj zgodovinskih motivov v ciklu *Sveta brata DS*, 1890: *Rostamila*, str. 161, *Cirilova smrt*, str. 321, in *Smrti prerok*, str. 353. *Zadnja pesem* je ponatisnjena tudi v prvem zvezku *Poezij*, str. 181. Tudi *Vitovčeva smrt*, DS, 1850, in *Poezije I.*, str. 188,

spada sem. — Razen nekaterih Aškerčevih epskih pesmi pa spadajo med naše najboljše leposlovne ustvaritve s češko in slovaško motiviko črtice Ivana Cankarja, ki so vzete iz življenja češkega in slovaškega proletariata na Dunaju (Zdenko Petersilka, Ottakring, Brez doma, Pavličkova krona, Spomladi). Oddelek o čeških in slovaških motivih v naši literaturi bo mogoče še razširiti tudi z leposlovno pomembnimi stvarmi.

Zadnji oddelek navaja češke in slovaške izvirne tekste v našem tisku. Posamezne ljudske in umetne pesmi v izvirniku so raztresene po različnih člankih, knjigah in poročilih. V Bibliografiji niso navedene. Trstenjak na primer navaja dve češki umetni pesmi v svojem Spomeniku slovanske vzajemnosti, v II. zv. Kosmákovih Izbranih spisov je navedena češka ljudska pesem, ob kateri stoji slovenski prevod, v članku o Vineti (SB, 1851, II. teč., 136) sta citirani dve kritici slovaške ljudske pesmi, Štefan večkrat citira slovaško ali češko ljudsko pesem v izvirniku itd. Na nekatere izvirne tekste sem opozoril, ko sem zgoraj govoril o različnih slovenskih pesmaricah. Grafenauer je v svoji nekdanji čitanki za peti gimnazijski razred priobčil célo Erbenovo pesem Svatební košile (str. 259—268) s podrobnim jezikovnim in besednim komentarjem.

S tem sem pregledal vso Berkopčevo knjigo. Popravki in dostavki še malo ne zmanjšujejo vrednosti njegove Bibliografije. Berkopčevo delo je položilo temelje za znanstveno obdelavo premnogih problemov o stikih med Slovenci ter Čehi in Slovaki. Avtor je smotrno in pregledno razvrstil ogromno gradivo. Tako je mogoč pregled nad delom, ki je opravljeno, in nad delom, ki še čaka obravnave.

Viktor Smolej

DROBNA POROČILA

DIE SPRACHE, *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, se imenuje novi časopis za primerjalno jezikoslovje, ki je začel lani izhajati na Dunaju v redakciji P. Kretschmerja, W. Haversa in W. Czermaka. Prvi letnik je izšel v enem zvezku kot zbornik za sedemdesetletnico prof. Haversa, enega najvidnejših lingvistov našega časa. Objavljeni prispevki kažejo, kako veliko zanimanje je v strokovnih krogih vzbudila zadnja njegova knjiga »Neuere Literatur zum Sprachtabu« (SB WAW 223, 5, 1946). Tako nosi prvi del revije značilen podnaslov »Sprache und Religion« in objavlja vrsto novih prispevkov k teoriji jezikovnega tabuja. Za najširšo problematiko tega poglavja lingvistike je posebno pomemben članek F. Spechta »Zum sakralen u«. V njem je k svojim že prej objavljenim izsledkom o funkciji u-ja v ide. jezikih pritegnil tudi glagole s pomenom umivati. E. Benveniste (»Euphémismes anciens et modernes«) objavlja vrsto fraz in izrazov v antičnih jezikih z modernimi reminiscencami, kjer je tabu vplival na semantični razvoj. A. Sieberer (»Schicksalsglaube und Zukunft«) opozarja na tabuistični moment v razvoju angleškega futura. W. Czermak (»Vom Sinn der vokallosen Schriften«) pa postavlja tezo, da se je tudi princip semitskih pisav razvil na tabuistični podlagi. Za slavista je v tem prvem delu zbornika zanimiv tudi prispevek A. Senna »Zu lit. diévas und finn. taivas« ter F. H. Kraheja »ΣΑΤΥΡΟΣ«, ki prinaša med drugim gradivom tudi nove ibernske paralele k rečnemu imenu Krka. Izmed člankov v drugem delu zbornika so važni za splošno substratno teorijo doneski J. Pokornyja »Zum nichtidg. Substrat in Inselkeltischen« ter deloma tudi V. Pisanija »Zur Chronologie der germ. Lautverschiebung«. Za slavistiko pa je treba registrirati nove Nehringove osvetlitve etimologije besedne grupe konj in kobyła (»Die Wortsippe von griech. καβάλλης«) in Vasmerjeve dopolnitve starejše Ekblomove etimologije imena Varjag (»Warägisch-Russisches«). Drugi članki v reviji so z ožjih področij keltske, iranske ter klasične filologije. Izšla je tudi že prva številka drugega letnika (1950) z razpravami, ki bodo zanimale predvsem germaniste in romaniste.

ÉTUDES SLAVES ET ROUMAINES, publiées par l'institut de philologie slave et l'institut des langues romanes, Budapest I/1—4 in II/1 (1948 in 1949); izhajajo v redakciji Štefana Kniezsa ter prinašajo razen literarnih in kulturno-zgodovinskih tudi zanimive jezikovne prispevke. Najvidnejši sotrudniki v jezikoslovnem delu revije so v dosedanjih številkah redaktor Kniezsa sam, ki je objavil dve študiji s področja slovaške toponomastike, ter komparativist Szemerényi z razpravami »Zwei Fragen des urslav. Verbums« in »Sur l'unité linguistique balto-slave« ter z več tehtnimi kritikami. Toda tudi v krajših prispevkih se najde za slavista precej zanimivega gradiva. V prvi številki II. letnika je Ligeti objavil mongolske paralele slov. chorógy. Revija je na zelo visoki stopnji ter dela čast madžarski slavistiki.

JĘZYK POLSKI izhaja tudi po vojni redno naprej v redakciji K. Nitscha, toda prva dva letnika, žal, nista priromala v Ljubljano. Časopis je namenjen predvsem praktičnim in informativnim vprašanjem, sodelujejo pa pri njem vodilni poljski slavisti. Marsikatero drobnejše jezikovne razlage so važne tudi za slovenščino. Iz vsebine povojnih letnikov bi omenil, da so poljski slavisti zavzeli odklonilno stališče do Marrove teorije. (Glej J. Kuryłowicz Jęz. Pol. 1947.)

LINGUISTICA SLOVACA, Časopis slovenske učenej spoločnosti, je začel izhajati v Bratislavi že leta 1939, toda zelo neredno. Dvema knjigama, ki sta izšli med vojno (I—II, 1940, in III, 1941) je po vojni sledil samo en zvezek IV—VI, 1948. Vse tri knjige obsegajo skupaj nad 1000 strani! Iz vsebine bodo slaviste zanimali dve izmed zadnjih van Wijkovih predsmrtnih študij ter priložnostni Machkov etimološki prispevek o slov. rarogъ. Tudi ljubljanski specialist za cirilmetodijska vprašanja F. Grivec je objavil v reviji dva prispevka iz svoje stroke. Slovenščine se dotika razprava J. Stanislava: »Prinovi vel'možič« (I—II, 118) z deloma novimi poizkusi luščenja slov. imen v Conversio Bag. et Car. ter kratak članek M. A. Marsinové: »K štylistickému rozboru Frizinských pamiatok« (IV—VI, 347). Precej je objavljenega slovaškega dialektološkega gradiva, po veliki meri pa prevladujejo članki iz območja praške fonološke šole in strukturalizma.

SLOVO A TVAR, Revue pro jazykovedu, štylistiku a slovesnost, je organ Bratislavskega lingvističnega krožka, priobčtuje razen fonoloških tudi praktično jezikovne ter informativne članke. Izhaja štirikrat na leto že četrto leto. V Ljubljani je dostopnih samo nekaj posameznih števil.

R. EKBLÖM, Germanische und slavische Palatalisierung in Ortsnamen des östlichen Alpengebiets (Sprakvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar 1949—51). Znani nordijski lingvist, ki se je že prej ukvarjal s podrobno analizo posameznih primerov tako imenovane tretje palatalizacije v slov. jezikih (prim. »Die Palatalisierung von k, g, ch im Slavischen«, Uppsala 1935), razčlenjuje v tej študiji slovenski toponomastični material, s katerim sta v zadnjih predvojnih letih operirala predvsem Schwarz in Kranzmayr. Pri sufiksu v rečnih imenih -ica razčlenjuje poglede dosedanjih raziskovalcev in jih skuša spraviti v sklad s svojim prejšnjim stališčem glede palatalizacije. Pri substratnih imenih, kakor Logatec iz lat. Longaticum, pa meni, da gre za zamenjavo sufiksa in ne za palatalizacijo, kot je mislil Kranzmayr. Študija je važen doprinos za slovensko historično gramatiko.

GUNNAR JACOBSSON, Le nom de temps l'été dans les langues slaves. Uppsala 1947. Po vojni na novo ustanovljeni inštitut za ruščino pri Stockholmski univerzi je začel svojo založniško delavnost z Jacobssonovo disertacijo, ki je zanimiva posebno zaradi tega, ker je to prva semantična monografija v slavistiki. Avtor podrobno in sistematično ugotavlja pomenske odenke besede leto v starejših slov. tekstih ter meni, da sta samo pomena poletje in leto primarna. Razen razbora dosedanjih poizkusov etimologije predlaga dokaj oprezno na podlagi razmerja pojmov poletje in vroče v ide jezikih novo tolmačenje iz korena *wel-, kar je verjetno, potrebovalo pa bi preciznejše obdelave.

MAX VASMER, *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*. (Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, 1944, Nr. 3). Blesteči Vasmerjevi knjigi »Die Slaven in Griechenland«, ki je izšla na začetku vojne, je sledila proti koncu nova publikacija iz območja srbohrvaščine. Vasmer se je znova vrnil k tematiki svojih mladostnih razprav, katere je objavljajal v Izvestijih in Sborniku oddeljenja ruskega jezika i slovesnosti v letih 1906—9. Po svojem obsežnem življenjskem delu, ki zajema najkočljivejše probleme vzhodne Evrope, ni bil več zadovoljen s svojimi prejšnjimi izsledki ter se je znova lotil celotnega problema. Z natančnimi lingvističnimi analizami je pozkušal ugotoviti, katere besede so bile sprejete v srbohrvaščino naravnost iz grščine in katere z vulgarno latinskim, turškim ali bolgarskim posredovanjem. Svoje prejšnje poglede je Vasmer izpremenil posebno pri vprašanju latinskega posredovanja, katerega je v mladosti precej precejeval. Njegove glasoslovne analize ne potrebujejo popravkov, ker je izčrpal vse, kar je z lingvističnimi prijemi mogoče izčrpati iz gradiva. Sledi geografski razprostranjenosti posameznih besedi, datira povsod, kjer je to mogoče, pojave posameznih substitucij ter analizira prav tako skrbno tudi mlajše, naknadne izpremembe. Prijetna novost, ki je nismo bili vajeni v delih te vrste, je tudi kulturno zgodovinska analiza izposojenega besednega zaklada. Vasmer je opredelil 52 pomenskih grup, poleg cerkve, šole, dvornega in juridičnega izražanja, vojske, navigacije, trgovine tudi vsa druga področja izražanja, kamor je v primarno slovansko življenje prodrla grška kultura. Uvodnim študijam je priložen tudi okoli 110 strani obsežen slovar izposojenk z etimologijami. Čeprav se Vasmer v uvodu opravičuje, v kakšnih težavnih okoliščinah je dokončeval to monografijo, ji vendar ni mogoče očitati najmanjše pomanjkljivosti. Vasmerjev način obdelave je metodično vzoren in ena izmed bodočih nalog slavistike je, da podobno obdela vse vrste izposojenk pri posameznih slovanskih narodih. Sele potem si bomo na jasnem, kako se je v teku zgodovine oplajala slovanska kultura.

JAN ROZWADOWSKI, *O zjawiskach i rozwoju języka, Kraków 1950*. Ze leta 1921 je Rozwadowski izdal pod tem naslovom zbornik razprav, ki mu je nameraval dodati še drugi del, a ga ni več utegnih dovršiti. Nova izdaja je ponatis devetih razprav iz prvega dela, dopolnjena pa je s petimi študijami, katere je avtor pred smrtjo še publiciral v raznih časopisih. Izdaja ni samo pietetna, kajti precizno in jasno stališče Rozwadowskega do obravnavanih vprašanj je še danes aktualno in veljavno.

NAŠ JEZIK, *nova serija I, zv. 1—2, 1949*. Institut za srbski jezik pri beograjski Akademiji znanosti je začel ponovno izdajati časopis Naš jezik s širšim uredniškim odborom z A. Belićem na čelu. Zaenkrat je izšla šele prva dvojna številka. Razen pravopisnih in poljudno strokovnih člankov prinaša tudi kratke etimološke razlage. Slovenskim bralcem bo posebno koristil Belićev izčrpan članek o rabi vejice v srbohrvaščini. Saj je raba ločil v obeh jezikih tako različna, da povprečen slovenski inteligent pod vplivom srbohrvaščine izgublja občutek za rabo vejice.

F. Bezljaj

DOSTAVEK. V razpravi *Roža mogota* dostavi na str. 134. za stavkom »Po bohinjki ljudski varianti za ‚mogoto‘ rdeča cvetna barva torej ni bila nujen atribut sledeče: »Za naš problem ni brez pomena, da Bohinjci danes v čisto vsakdanjem govoru s ‚triglavsko rožo‘ ne mislijo morda na naš bleščeči prstnik, ampak na znano očnico ali planiko (*leontopodium alpinum*).«

A LA MEMOIRE DE FRANCE KIDRIČ
(1880—1950)

SOMMAIRE

ARTICLES DE FOND

Anton Ocvirk: <i>A la mémoire de France Kidrič</i>	1
Bratko Kreft: <i>France Kidrič</i>	5
Fran Ramovš: <i>Chronologie relative aux aspects de l'accent slovène</i>	16
Josip Badalić: <i>Fran Celestin, premier lecteur des langues slaves à l'Université de Zagreb</i>	24
Antun Barac: <i>Mažuranić et Pouchkine</i>	35
Alfonz Gspan: <i>La »Zdravljica« de Prešeren</i>	39
Anton Slodnjak: <i>Stanko Vraz — poète slovène</i>	65
Jakob Šolar: <i>Le dictionnaire de Vorenc</i>	91
Marja Boršnik: <i>Fragment d'une étude sur les œuvres de jeunesse de Kersnik</i>	98
France Grivec: <i>Frisingensia</i>	107
Joža Mahnič: <i>»Roža mogota« (Potentilla nitida) en littérature</i>	125

NOTES ET DOCUMENTS

Fran Ramovš: *Remarques sur le nom Admont (137)*. — Fran Ramovš: *Le mot hpomozhian chez Trubar (139)*. — Rajko Nahtigal: *Rastic pour Rastislav (140)*. — Rajko Nahtigal: *»Žrec« (141)*. — Stjepan Ivšić: *Le sens du mot turc tutsaq (prisonnier de guerre) dans le mot serbo-croate tucak (142)*. — France Dobrovoljc: *Les demeures de Cankar à Ljubljana (145)*. — Mirko Rupel: *Notes sur la correspondance Trubar-Bullinger (149)*. — France Koblar: *Les membres de »Zadruga«, cercle littéraire des collégiens de Ljubljana (156)*. — Janko Glazer: *Le théâtre religieux à Ruše (166)*. — Dušan Ludvik: *Prešeren — tuteur des enfants de Loošin (175)*. — France Dobrovoljc: *Un fragment littéraire de l'époque des Provinces Illyriennes (186)*. — Anton Slodnjak: *Appendice à l'article sur le »Sonetni venec« (187)*.

COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE

Rajko Nahtigal: *Trdina sur Miklošič (189)*. — Viktor Smolej: *Dr. O. Berkopec, česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslavii (203)*.
F. Bezljaj: *Notices (208)*.

REVUE DE SLAVISTIQUE

Publié par
la Société de Slavistique de Ljubljana
l'Institut linguistique de l'Académie slovène
l'Institut de littérature de l'Académie slovène

Rédacteurs: ANTON OCVRK, FRAN RAMOVŠ, JOSIP VIDMAR

Adressez les manuscrits à M. ANTON OCVRK, Murnikova 24, Ljubljana

Les abonnements et les réclamations sont reçus par la Državna založba

Imprimé par la Triglavska Tiskarna, Ljubljana

Abonnement (un an) 300 Dinars

